

U N I V E R Z I T E T
PRIVREDNA AKADEMIJA NOVI SAD
Pravni fakultet za privredu i pravosuđe

Učinak Kanade u regulaciji konflikta na Zapadnom Balkanu
(1991-1999)

- doktorska disertacija -

mentor:

prof. dr Željko Bjelajac

komentor:

prof. dr Dragan Simeunović

kandidat:

Dragan Božović, magistar političkih nauka

Novi Sad, 2016. godine

UNIVERZITET PRIVREDNA AKADEMIJA U NOVOM SADU
PRAVNI FAKULTET ZA PRIVREDU I PRAVOSUĐE

KLJUČNI PODACI O ZAVRŠNOM RADU

Vrsta rada:	Doktorska teza
Ime i prezime autora:	Dragan Božović
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje, institucija)	prof. dr Željko Bjelajac, redovni profesor, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija
Naslov rada:	Učinak Kanade u regulaciji konflikta na Zapadnom Balkanu (1991-1999)
Jezik publikacije (pismo):	srpski, latinica
Fizički opis rada:	Unijeti broj: Stranica: 269 Poglavlja: 4 Referenci: 229 Tabela: 12 Slika: 1 Grafikona: 7 Priloga: 3
Naučna oblast:	Međunarodna bezbjednost
Predmetna odrednica, ključne riječi:	kanadska agenda ljudske bezbjednosti, Zapadni Balkan, mirovna misija, liberalni internacionalizam, humanitarna intervencija, etika.
Izvod (apstrakt ili rezime) na jeziku završnog rada:	<p>Ova teza treba da istraži vezu između motiva, ciljeva i principa kanadske spoljno-političke agende, u odnosu na njen učinak na području očuvanja i izgradnje mira na Zapadnom Balkanu. Vremenski opseg obuhvata period od 1991. do 1999.godine.</p> <p>U vezi sa pojašnjenjem ovog pitanja, posebno se elaborira idejna osnova te spoljno-političke agende, zatim njeno formiranje kroz viziju međunarodne pozicije Kanade u međunarodnoj politici i na kraju kontekstualizacija te vizije u</p>

	<p>spoljno-političku misiju Kanade u regiji Zapadnog Balkana.</p> <p>Teza na teorijskom nivou uključuje istraživanje savremenih trendova u oblasti bezbjednosti, uticaja ideja na spoljnu politiku, proces kreiranja i realizacije spoljno-politčkih strategija kao i istraživanje učinka spoljno-političkih akcija u kontekstu očuvanja i izgradnje mira.</p> <p>Naučni cilj ovog istraživanja je evaluacija učinka onog dijela kanadske agende ljudske bezbjednosti koji se odnosi na učešće u međunarodnim mirovnim misijama na Zapadnom Balkanu tokom devedesetih godina prošlog vijeka.</p> <p>Teza se zasniva na činjenici da kanadski pristup i doprinos regionalnoj bezbjednosti, posmatran iz ugla teorijskog pravca ljudske bezbjednosti, u regiji Zapadnog Balkana nije dovoljno istražen na naučnoj osnovi. To se posebno odnosi na učinak kanadskih snaga u okviru međunarodnih mirovnih misija u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu, u odnosu na kanadsku agendu ljudske bezbjednosti. Naučni doprinos ovog rada bio bi u naučnoj sintezi međunarodno afirmisane agende ljudske bezbjednosti i njenoj kontekstualnoj primjeni kroz djelovanje kanadske mirovne misije u Regiji.</p> <p>Društveni doprinos ovog rada ogleda se u činjenici da se na temeljan način skreće pažnja stručnoj javnosti na kanadski doprinos izgradnji mira na Zapadnom Balkanu, na osnovama liberalnog internacionalizma.</p>
Datum odbrane: (Popunjavanje naknadno odgovarajuća služba)	
Članovi komisije: (titula, ime, prezime, zvanje, institucija)	<ol style="list-style-type: none"> 1. prof. dr Željko Bjelajac, redovni profesor Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija – <i>mentor</i> 2. prof. dr Dragan Simeunović, redovni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu – <i>komentor</i> 3. dr Mina Zirojević, naučni saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu – <i>predsednik Komisije</i>

Napomena:	
-----------	--

UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD
 FACULTY OF LAW FOR COMMERCE AND JUDICIARY
 IN NOVI SAD

KEY WORD DOCUMENTATION

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Dragan Božović
Menthor (title, first name, last name, position, institution)	Phd. Željko Bjelajac, professor, Faculty of Commerce and Justice in Novi Sad, University Business Academy in Novi Sad
Title:	Canadian Impact on Conflict Resolution in the Western Balkans (1991-1999)
Language of text (script):	Serbian language
Physical description:	Number of: Pages: 269 Chapters: 4 References: 229 Tables: 12 Illustrations: 1 Graphs: 7 Appendices: 3
Scientific field:	International security
Subject, Key words:	Canadian human security agenda, the Western Balkans, peacekeeping missions, liberal internationalism, humanitarian intervention, etics.
Abstract (or resume) in the language of the text:	<p>This thesis aims to explore the links among the motives, purposes and principles of the Canadian foreign policy agenda, with respect to its impact in the field of preserving and building peace in the Western Balkans. The timeframe covers the period from 1991 to1999.</p> <p>With regards to the clarification of this issue, particularly elaborated is the conceptual basis for this foreign policy agenda, then its shaping through the vision of the international position of</p>

	<p>Canada in the global politics and finally the contextualization of this vision into the Canadian foreign policy mission in the Western Balkans.</p> <p>On a theoretical level, the thesis includes the research into contemporary trends in the field of security, the impact of ideas on foreign policy, the development and implementation of foreign policy strategy, and it also explores the impact of foreign policy actions in the context of preserving and building peace.</p> <p>The scientific objective of this research is appraisal of the effect of that part of Canadian human security agenda relating to participation in international peacekeeping missions in the Western Balkans during the nineteen nineties.</p> <p>The thesis is based on the fact that the Canadian approach and contribution to regional security, observed from the perspective of the theoretical line of human security in the Western Balkans region has not been sufficiently explored from the scientific point of view. This is especially true of the effect of the Canadian troops in the international peacekeeping missions in Croatia, Bosnia and Herzegovina and in Kosovo, in relation to the Canadian human security agenda. Scientific contribution of this work would be in the scientific synthesis of the internationally-established human security agenda and its application through contextual actions of Canadian peacekeeping mission in the region.</p> <p>The social contribution of this work is reflected in the fact that the attention is drawn to the expert public in a fundamental way to the Canadian contribution towards peacebuilding in the Western Balkans, on the bases of liberal internationalism.</p>
<p>Defended: (The faculty service fills later.)</p>	

<p>Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)</p>	<p>1. Phd. Željko Bjelajac , professor, Faculty of Commerce and Justice in Novi Sad, University Business Academy in Novi Sad – mentor</p> <p>2. Phd. Dragan Simeunović, professor of the Faculty of Political Sciences in Belgrade – co-mentor</p> <p>3. Phd. Mina Zirojević, Research Fellow, Institute of Comparative Law in Belgrade - President of the Commission</p>
<p>Note:</p>	

Mojim roditeljima

Sadržaj:

Prvo poglavlje: Uvod	1
1.1. Uvod	1
1.2. Predmet i ciljevi istraživanja, istraživačko pitanje i hipotetički okvir	2
1.3. Metodološki pristup	4
1.3.1. Analiza sadržaja	4
1.3.2. Studija slučaja	5
1.4. Struktura rada sa pregledom relevantnih autora	6
1.4.1. Uvod	6
1.4.2. Prvo poglavlje: Uvod	6
1.4.3. Drugo poglavlje: Teorijski okvir	6
1.4.4. Treće poglavlje: Idejne osnove kanadske spoljne politike	9
1.4.5. Četvrto poglavlje: Angažman Kanade na Zapadnom Balkanu	11
1.4.6. Peto poglavlje: Zaključna razmatranja	13
1.4.7. Prilozi	13
Drugo poglavlje: Teorijski okvir	14
2.1. Uloga i uticaj ideja u kreiranju spoljne politike	14
2.1.1. Uloga ideja u političkom odlučivanju	14
2.1.2. Ideje u institucionalnom kontekstu	19
2.1.3. Zaključak	22
2.2. Etika i spoljna politika	23
2.2.1. Uvod	23
2.2.2. Etički izazov nacionalnoj državi u novom međunarodnom kontekstu	24
2.2.3. Mogućnost etične spoljne politike u eri poslije Hladnog rata	25

2.2.4. Uticaji na etičnu spoljnu politiku u savremenom okruženju.....	27
2.2.5. Zaključak.....	29
2.3. Priroda moći i spoljna politika	30
2.3.1. Koncept „Meke moći“	30
2.3.2. Kanadski kontekst.....	32
2.3.3. Zaključak.....	35
2.4. Ljudska bezbjednost: koncept, diskurs i politička agenda.....	36
2.4.1. Etika i bezbjednost.....	36
2.4.2. Koncept ljudske bezbjednosti.....	39
2.4.3. Diskurs ljudske bezbjednosti.....	40
2.4.4. Ljudska bezbjednost kao politička agenda.....	42
2.5. Sukobi i mirovne operacije- pristup liberalnog internacionalizma	48
2.5.1. Priroda Sukoba poslije Hladnog rata	48
2.5.2. Kritički osvrt na mirovne operacije	53
2.5.3. Zaključak.....	57
Treće poglavlje: Idejne osnove kanadske spoljne politike	58
3.1. Teorija i doktrina liberalnog internacionalizma kao polazište	58
3.2. Razvoj kanadske politike liberalnog internacionalizma	60
3.2.1. Uloga kanadskih lidera u projektovanju političke agende interevencionizma u devedesetim godinama	63
3.2.2. Aksvorti kao idejni faktor kanadske spoljne politike	67
3.3. Vrijednosti i implementacija kanadske spoljne politike	71
3.4. Kanadska spoljno-politička agenda ljudske bezbjednosti	76
3.4.1. Uvod.....	76
3.4.2. Sekuritizacija agende ljudske bezbjednosti.....	79
3.4.3. Postignuća agende ljudske bezbjednosti	81
3.5. Međunarodne krize i spoljne intervencije - kanadski pristup	82

3.5.1. Idejna osnova intervencija.....	82
3.5.2. Pojam intervencije	84
3.5.3. Humanitarna intervencija	85
3.6. Zaključak.....	90
Četvrto poglavlje: Angažman Kanade na Zapadnom Balkanu	93
4.1. Konfliktni kontekst u regiji Zapadnog Balkana	93
4.1.1. Uvod.....	93
4.1.2. Raspad SFRJ i ratni konflikt	94
4.1.3. Spoljna intervencija u jugoslovensku krizu i sukob	98
4.1.4. Zaključak.....	132
4.2. Spoljno-politička agenda intervencionizma Kanade u konflikt na Zapadnom Balkanu	135
4.2.1. Implementacija Agende u Hrvatskoj i BiH.....	135
4.2.2. Zaključak.....	151
4.3. Revidirani koncept održavanja mira (peacekeeping) nakon rata u Hrvatskoj i BiH.....	153
4.3.1. Politički okvir	153
4.3.2. Studija slučaja: Kosovska kriza i učešće Kanade.....	157
4.3.3. Doktrina „Odgovornost da se zaštiti“ (R2P).....	195
5. Zaključak	204
Pregled literature	210
Prilozi	225
Biografija	256

Lista skraćenica

AAAS- Američko udruženje za napredak u nauci
ARBIH- Armija Bosne i Hercegovine
BiH- Bosna i Hercegovina
CANBAT- Kanadski bataljon
CANLOGBAT- Kanadski logistički bataljon
CCFPD- Kanadski centar za spoljno-politički razvoj
NSC- Savjet za nacionalnu bezbjednost SAD
CIDA- Kanadska agencija za međunarodni razvoj
CSCE- Konferencija o evropskoj bezbjednosti i saradnji
DFAIT- Ministarstvo spoljnih poslova i međunarodne trgovine
EC- Evropske zajednica
EU- Evropska unija
GATT- Opšti sporazum o carinama i trgovini
HEP- Humanitarni program za evakuaciju
HSN- Mreža ljudske bezbjednosti
HVO- Hrvatsko vijeće odbrane
ICC- Međunarodni prekršajni sud
ICFY- Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji
ICISS- Međunarodna komisija za intervencije i državnu suverenost
ICRC- Međunarodni komitet Crvenog krsta
IFOR- Implementacione snage u BiH
JNA- Jugoslovenska narodna armija
KFOR- Snage NATO-a za djelovanje na Kosovu
KTC- Kosovski prelazni savjet
MTA- Vojno-tehnički sporazum
NATO- Sjeverno-atlanski odbrambeni savez
NVO- nevladina organizacija
OAK- Oslobodilačka armija Kosova

OEBS- Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju
PTSP- Post-traumatski stresni poremećaj
R2P- Odgovornost da se zaštiti
SAD- Sjedinjene Američke Države
SFOR- Stabilizacione snage u BiH
SFRJ- Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SRJ- Savezna Republika Jugoslavija
UN- Ujedinjene nacije
UNCRO- Operacija Ujedinjenih nacija za obnovu povjerenja u Hrvatskoj
UNDP- Agencija za razvoj Ujedinjenih nacija
UNEF- Snage Ujedinjenih nacija za vanredne situacije
UNHCR- Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice
UNMACC Centar za deminiranje u okviru misije UNMIK-a
UNMIK- Misija UN-a na Kosovu
UNPROFOR- Zaštitne snage Ujedinjenih nacija
UNTAES-Misija UN-a u Istočnoj Slavoniji
UNTAET- Misija UN-a u Istočnom Timoru
VJ- Vojska Jugoslavije
ICTY- Međunarodni tribunal za bivšu Jugoslaviju
WEU- Zapadnoevropska Unija

Popis grafikona:

Grafikon1: Broj mirovnih operacija u periodu od 1948. do 1998. godine	str. 68
Grafikon 1: Trend razvoja teških bolesti i komplikacija u trudnoći	str. 118
Grafikon 2: Broj suicida, mladi 1990-1998.god.	str. 119
Grafikon 3: Broj rođenih i umrlih na 1000 stanovnika	str. 120
Grafikon 4: Žrtve po godinama smrti, u petogodišnjim intervalima	str. 139
Grafikon 5: Broj civilnih žrtava i pripadnika oružanih formacija	str. 187
Grafikon 6: Dokumentovana ubistva i procjena progona u vremenu	str. 190
Grafikon 7: Distribucija godina rođenja žrtava	str. 191

Popis tabela:

Tabela 1: Šematski prikaz kanadskog multilateralizma	str. 91
Tabela 2: Broj civilnih i vojnih žrtava, po polu	str. 124
Tabela 3: Broj žrtava po godinama rata u BiH	str. 125
Tabela 4: Broj žrtva, po godinama i mjesecu smrti, rat u BiH	str. 127
Tabela 5: Demografska projekcija BiH	str. 138
Tabela 6: Uzrok smrti žrtava	str. 140
Tabela 7: Broj civilnih žrtava i pripadnika oružanih formacija	str. 188
Tabela 8: Žrtve, po pripadnosti vojnim formacijama i statusu	str. 188
Tabela 9: Veliki incidenti sa civilnim žrtvama koje su prourokovali vazdušni udari NATO-a	str. 189
Tabela 10: Moralna obaveza prihvatanja izbjeglica	str. 184
Tabela 11: Trošenje novca na izbjeglice	str. 185
Tabela 12: Poželjna opcija za NATO	str. 189

Prvo poglavlje: Uvod

„While the Cold War may have led us to believe otherwise, foreign policy is not cast in stone“ Jean-François Rioux and Robin Hay¹

1.1. Uvod

Završetak Hladnog rata i konflikti nakon njega doveli su u pitanje svrsishodnost klasičnog koncepta bezbjednosti. Jako prisustvo nevojnih rizika, kojima su izloženi pojedinci i društvene grupe, u istraživačkoj zajednici je dovelo do preispitivanja klasične paradigme i kreiranja novog *diskursa ljudske bezbjednosti*.

Ovaj rad je zasnovan na teorijskom pravcu socijalnog konstruktivizma. Iz tog pravca je i razvijen teorijski koncept ljudske bezbjednosti i politički lajt-motiv koji se zasniva na njemu. Smatramo nedostatnim postulate *mainstream* pozitivističkih teorija u okviru discipline Međunarodnih odnosa tako da polazimo od nedržavne perspektive i isticanja pojedinca kao referentnog objekta studija bezbjednosti, u okviru *koncepta ljudske bezbjednosti*.

Političke agende „srednjih sila“ u međunarodnoj politici, kao što su one u Japanu, Norveškoj i Kanadi, nastale su upravo iz *diskursa ljudske bezbjednosti*. *Koncept ljudske bezbjednosti*, kao idejni okvir, snažno je uticao na formiranje strateškog pravca spoljne politike Kanade kao „srednje sile“ u međunarodnoj politici.

Konfliktni kontekst Zapadnog Balkana tokom 90-tih godina prošlog vijeka predstavljao je izazov za ostvarivanje spoljno- političkih ciljeva Kanade u Regionu. Ciljevi su realizovani uz pomoć praktičnih spoljno-političkih akcija, u okviru spoljno-političke agende kanadske vlade.

U kontekstu Zapadnog Balkana, bezbjednost pojedinaca i grupa bila je ugrožavana društvenim i političkim konfliktima i nasiljem. U rješavanje konflikata uključila se Kanada, preko svoje agende za Zapadni Balkan. Agenda je bila zasnovana na jednom od diskursa ljudske bezbjednosti, koji u fokus postavlja zaštitu pojedinca i grupa od ugroženosti od raznih vidova nasilja, posebno nasilja od strane državnog aparata, tzv. „*sloboda od straha*“.

Istraživačko pitanje je usmjereno na istraživanje veze motiva, principa i ciljeva kanadske spoljno-političke agende za Zapadni Balkan i njenih efekata kroz proces implementacije tokom 90-tih godina prošlog vijeka.

¹ „Iako nas je Hladni rat mogao voditi da vjerujemo drugačije, spoljna politika nije bacanje kamenja“.

Istraživanje bi moglo da ima teorijski i društveni značaj u vezi sa osnovnim polazištem istraživača, i to: prvo, u načelu, kanadska spoljno-politička agenda, koja polazi od *diskursa ljudske bezbjednosti*, u etičkom smislu ima veoma veliku vrijednost; drugo, kao spoljno-politička strategija za Zapadni Balkan uključuje veliku investiciju u angažovanju finansijskih i materijalnih sredstava kao i ljudskih resursa; treće, iz ugla postignutog efekta u domenu održavanja i izgradnje mira, proizvela je značajan učinak. Evaluacija tog učinka, gledano kroz prizmu etičkih i političkih ciljeva, treba da bude posebni naučni doprinos ovog rada.

1.2. Predmet i ciljevi istraživanja, istraživačko pitanje i hipotetički okvir

Predmet istraživanja ove doktorske disertacije je kanadska *agenda ljudske bezbjednosti*, primjenjena na konfliktni kontekst Zapadnog Balkana, preko djelovanja kanadske mirovne misije, devedesetih godina prošlog vijeka. U skladu sa našim osnovnim teorijskim konstruktivističkim pristupom, polazimo od pretpostavke da su idejni faktori, kao što su kultura, norme i vrijednosti igrali dominantnu ulogu u izgradnji agende ljudske bezbjednosti kanadske vlade, u misiji očuvanja mira u toj Regiji.

Naučni cilj ove doktorske disertacije je normativno-vrijednosna evaluacija učinka onog dijela kanadske *agende ljudske bezbjednosti* koja se odnosi na učešće u međunarodnim mirovnim misijama na Zapadnom Balkanu tokom devedesetih godina prošlog vijeka.

Naučni doprinos ovog rada je u naučnoj sintezi međunarodno afirmisane *agende ljudske bezbjednosti* i njene kontekstualne primjene kroz djelovanje kanadske mirovne misije u Regiji.

Društveni doprinos ovog rada ogleda se u činjenici da se na temeljan način skreće pažnja stručnoj javnosti na teorijsko-političku kompleksnost kanadskog doprinosa izgradnji mira na Zapadnom Balkanu na osnovama *liberalnog intervencionizma*, kao i otvaranje prostora za dalja istraživanja.

U skladu sa predmetom i ciljevima istraživanja, razradom konfliktnog konteksta Zapadnog Balkana u periodu od 1991. godine do 1999. godine², postavljamo osnovno istraživačko pitanje, i to:

² Operacionalizacija kanadske agende ljudske bezbjednosti u konfliktnom kontekstu Zapadnog Balkana, u datom periodu, u prvom redu je pokazala da je ovaj dio agende koji se odnosi na međunarodne mirovne operacije **najrelevantniji element te agende**. Zato smo se u našem radu, **u okviru predmeta našeg istraživanja**, fokusirali na taj segment svjesno zanemarujući druge segmente koji takođe imaju značaja. Odabrali smo ovu strategiju zato da bismo što efektivnije obuhvatili taj najznačajniji dio, sa ciljem da na kraju dobijemo što vrijedniji rezultat iz ugla naučne opravdanosti istraživanja.

Kakva je veza između motiva, principa, ciljeva kanadske spoljno-političke agende i njenog učinka u konfliktnom kontekstu Zapadnog Balkana ?

Kako bismo osnovno istraživačko pitanje alocirali u još eksplicitiniji empirijski okvir, u cilju njegovog rasčlanjenja i pojašnjenja, postavljamo prvo potpitanje, i to:

Koji su faktori uticali na formiranje ovakve spoljno-političke agende kanadske vlade?

U cilju elaboracije ovog potpitanja, u teorijskom dijelu rada razradili smo idejni okvir koji je dominantno uticao na konceptualizaciju kanadske spoljne politike početkom 90-tih godina, kao i analizu procesa izgradnje spoljno-političke strategije, sa posebnim osvrtom na ulogu liderstva.

Kako bismo došli do planirane razrade našeg predmeta istraživanja postavili smo drugo potpitanje kojim dovodimo u vezu politiku *liberalnog internacionalizma* sa situacionim ambijentom u kome treba da proizvede izvesne učinke. Ono glasi:

Koje su specifičnosti spoljno-političke agende kanadske vlade u konfliktnom kontekstu Zapadnog Balkana?

Konfliktni kontekst Zapadnog Balkana smo razradili iz empirijskog ugla, uz pomoć hronološko-deskriptivnog pristupa, i u njemu retrospektivnom metodom locirali interakcije kanadske vlade. Fokusirali smo se na one interakcije koje su relevantne u odnosu na naše osnovno istraživačko pitanje.

U vezi učinka viđenog kroz normativno-vrijednosni okvir posebno smo u teorijskom dijelu rada eleborirali elemente liberalnog vrijednosnog sadržaja kanadske *agende ljudske bezbjednosti*, dok smo u drugom, empirijskom dijelu planirali ispitati posljedice i konkretne učinke agende. Treće potpitanje glasi:

Kakave su percepcije i ocjene javnosti u vezi učinka ove spoljno-političke agende na Zapadnom Balkanu na području očuvanja i izgradnje mira?

Kako bismo mogli da sagledamo učinak kanadske *agende ljudske bezbjednosti* u što neposrednijem obliku, uz potporu neposredne empirijske evidencije, uradili smo dvije studije slučaja.

U odnosu na istraživačka pitanja, koja su vezana za sam predmet ovog rada, formulisali smo **osnovnu hipotezu, koja glasi:**

Postoji pozitivna korelacija između principa i ciljeva kanadske spoljno-političke agende i njenog učinka na očuvanje i izgradnju mira na Zapadnom Balkanu.

Dalje smo, u cilju preciznije razrade osnovne hipoteze razvili dvije pomoćne radne hipoteze i to:

Idejni faktor bio je jedan od dominantnih faktora od uticaja na formiranje spoljno-političke agende kanadske vlade za Zapadni Balkan.

Specifični konfliktni kontekst Zapadnog Balkana uticao je na učinak spoljno-političke agende kanadske vlade.

1.3. Metodološki pristup

Kako je *ljudska bezbjednost* vrijednosno orijentisan koncept, slijedi da istraživanje etičke i vrijednosne dimenzije igra važnu ulogu. Radi se o pretežno kvalitativno usmjerenom istraživanju na temeljima konstruktivističkog shvatanja bezbjednosti. Epistemološki, polazimo od stava da društvenu i političku realnost determinišu razni vidovi ljudskog ponašanja kao i kulturni artefakti koji su smješteni u individualnom i kolektivnom iskustvu pojedinaca i njihovih zajednica. Tako propitujemo konstruktivističke pretpostavke, smještajući ih u konfliktni kontekst Zapadnog Balkana tokom devedesetih godina prošlog vijeka.

U skladu sa gore navedenim teorijsko-metodološkim polazištem, koristiće se, u najvećem dijelu, dvije methodske tehnike i to: analiza sadržaja i studija slučaja. Kao methodske tehnike, koje ulaze u korpus kvalitativno orijentisanog istraživanja, one imaju za cilj da omoguće istraživanje relativno nedefinisanih, slabije strukturiranih i kompleksnih problema.³

1.3.1. Analiza sadržaja

U vezi sa opštim teorijskim dijelom istraživanja, koji je obuhvaćen u prvom poglavlju rada, biće korišćene standardne tehnike sekundarnog istraživanja. Kroz analizu i procjenu sekundarnih izvora podataka elaboriraće se teorijska dimenzija kao osnova rada. Izvori podataka za obradu predmeta istraživanja su naučni i stručni časopisi i druge slične publikacije, knjige i monografije kao i relevantna dokumenta kao primarni izvori. Isto tako koristiće se i *on-line* internet resursi.

U vezi sa osnovnim istraživačkim pitanjem, koji obuhvata drugo i treće poglavlje rada, radiće se analiza sadržaja zvaničnih dokumenata i stavova kanadske vlade kao primarni izvor podataka. Isto tako, biće analizirani članci iz relevantnih časopisa i knjiga.

³ Heynen, C. (2015) *Human Security in the EU Foreign and Security Policies*, Reykjavik, Island, str. 14.

1.3.2. Studija slučaja

Metoda studije slučaja nam omogućava da podvrgnemo detaljnijem ispitivanju naš teorijsko-hipotetički okvir kao i da pružimo objašnjenja na osnovu detaljne rekonstrukcije pojedinačnog događaja.⁴ Iako sama metoda nije metodološki ideal, zbog svog ograničenog domena, ipak nam pruža alate za bolje razumijevanje kompleksne realnosti u vezi sa pitanjima ljudske bezbjednosti.⁵ U heurističkom smislu, polazište nam je određenje studije slučaja koje je dao Gering (Gerring) koji razumije ovaj metodski pristup kao sredstvo za izgradnju širih pretpostavki u cilju boljeg razumijevanja šire klase sličnih događaja.⁶

Na našem primjeru, ova metoda pruža detaljni opis i analizu implementacije *kanadske agende ljudske bezbjednosti* na rekonstruisanom događaju, precizno lociranom u prostoru i vremenu. Radi se o dvije studije slučaja: prva koja govori o konfliktu hrvatskih i kanadskih snaga u sastavu *UNPROFOR*-a u Medačkom Džepu 1993.godine i druga koja govori o učešću kanadskih snaga u vojnoj intervenciji na Kosovu 1999.godine.

⁴ Vidi: Sprinz, D. Wolinsky, (2002) *Cases, Numbers, Models: International Relations Research Methods*.; autori ističu poznati primjer studije slučaja iz 1971. god, autora Grema Alisona (Graham Allison) u radu *Suština odluke: objašnjenje kubanske raketne krize* (*Essence of Decision: Explaining tje Cuban Missile Crisis*);

⁵ *Ibid.*, str. 134.

⁶ Gerring, J. (2004) *What is a Case Study and What Is it Good for?*, *American Political Science Review*, Issue 2, str. 341.

1.4. Struktura rada sa pregledom relevantne literature

1.4.1. Uvod

Istraživački pristup koji smo primjenili u ovom radu optimizovan je u vezi sa predmetom i naučnim ciljem istraživanja kao i sa prirodom i sadržajem istraživačkog pitanja i hipotetičkog okvira. Struktura rada odslikava naše viđenje istraživačkog postupka koji, generalno, obuhvata teorijski i empirijski dio.

Teorijski dio je obrađen u prva tri poglavlja rada i to: u prvom poglavlju *Uvod*, drugom poglavlju *Teorijski okvir* i u trećem poglavlju *Idejne osnove kanadske spoljne politike*. U ovom dijelu, u trećem poglavlju razmatramo primjenjenu teoriju zasnovanu na principima teorijskog pravca konstruktivizma.

Empirijski, glavni dio rada obrađen je u četvrtom poglavlju, u vezi sa spoljno-političkim angažmanom Kanade u kriznom kontekstu Zapadnog Balkana tokom devedesetih godina prošlog vijeka.

Na kraju, u petom poglavlju, izlažemo zaključno razmatranje. Stukturu rada izlažemo po redosljedu, navođenjem ključne literature koja je značajno opredijelila naš plan istraživanja.

1.4.2. Prvo poglavlje: Uvod

U prvom poglavlju izlažemo naš plan istraživanja koji obuhvata uvodno razmatranje, predmet i naučni cilj istraživanja, istraživačko pitanje i hipotetički okvir, metodološki pristup i strukturu rada sa pregledom relevantne literature.

1.4.3. Drugo poglavlje: Teorijski okvir

U ovom poglavlju obrađujemo četiri ključna pitanja koja su neophodna za razumijevanje kanadske spoljno-političke agende ljudske bezbjednosti i to: uticaj ideja na spoljnu politiku, odnos etike i spoljne politike, ljudsku bezbjednost kao koncept, diskurs i političku agendu, kao i uže shavatanje ljudske bezbjednosti.

Oko uloge i uticaja ideja u kreiranju spoljne politike pošli smo od klasične paradigme. Maks Veber (Max Weber) je razvio paradigmu o razvoju kapitalizma na koji dominantno utiče idejni faktor. Po njemu, društvena akcija je u prvom redu determinisana razumijevanjem i svrhom, a ne golim materijalnim interesom. Beland i Koks (Beland, Cox, 2011) polaze od

stava da ideje oblikuju politiku u svim njenim aspektima, dakle kakve su ideje takva je i politika. Kembel (Campbell, 2008) ističe da vrijednosti, kao dio idejnog korpusa, sa kognicijom određuju u osnovi izbore u političkom odlučivanju. Lukareli (Lucarelli, 2006) vidi principijelna uvjerenja kao osnovni orijentir i mjerilo u odnosu na političku stvarnost.

Teorijsko polazište, od koga polazimo u razradi ove teme, postavljeno je u radovima istaknutih teoretičara ovog pravca, Finimor (Martha Finnemore), Goldštajn (Judith Goldstein) i Kioejna (Robert Keohane), Hasa (Peter Haas) i Adlera (Emanuel Adler).

Kod Marte Finimor⁷ značajan je stav o vezi spoljno-političkog mirovnog angažmana država i prirode interesa i motiva koji ih pokreću. Golštajn i Kioejn⁸ razvili su pristup o odnosu ideja i međunarodne politike. Has i Adler⁹ razradili su uticaj ideja iz akademske zajednice, u okviru koncepta zajednica znanja (epistemic communities).

U vezi sa lociranjem ideja u određeni politički kontekst značajan je pristup Pola Geslovskog (Gecelovsky, 2009) koji koncept razrađuje na primjeru srednje sile u međunarodnoj politici, kao što je Kanada, razradom idejnog okvira u kojem je formulisana kanadska spoljna politika. Šmit (Schmith, 2002) pokazuje da su ponašanja aktera u politici veoma determinisana njihovim vrednosno-normativnim okvirom. Frederik Mera (Merand, 2006) ističe da društvena reprezentacija i kulturni artefakti dominantno utiču na konstituisanje i razvoj političkih institucija i ideja.

Oko odnosa etike i spoljne politike, polazi se od klasičnog stava da se etika veže za konkretnu političku zajednicu. Od značaja je rad Roberta Mek Korkodejla i Ričarda Farbradera (McCorquodale, Fairbrother 1999) koji ističu izazove u eri globalizacije kao što su politički, socijalni i posebno ideološki fenomeni, pored onih ekonomskih, koji su svima dobro poznati. Gelb i Rozental (Gelb, Rosental, 2003) podvlače intristični element u okviru spoljne politike po sebi, pa tako vide i etiku, kao inherentni dio spoljne politike.

Isto tako, značajna su polazišta Kioejna i Naja (Keohane, Nye, 1977) o objektivnoj međuzavisnosti država u međunarodnim odnosima. Njihov analitički konstrukt „kompleksna međuzavisnost“ veoma je važan za teorijsko elaboriranje kanadskog principa multilateralizma

⁷ Vidi: Finnimore, M. (1996) Constructing norms of humanitarian intervention, in *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, edited by Peter J. Katzenstein, <http://users.metu.edu.tr/utuba/Finnemore.pdf>, pregledano 29.04.2016.

⁸ Vidi: Golstein, J., Keohane (1993) *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Political Change*.

⁹ Vidi: Adler, E., Haas (1992) "Conclusion: Epistemic Communities, World Order, and the Creation of a Reflective Research Program." *International Organization*. Vol. 46.

u svjetskoj politici. Na drugoj strani, Gelb i Rozental (Gelb, Rosental, 2003) ističu intristične elemente u shvatanju i implemenaciji etike u spoljnoj politici.

Dejvid Čendler (Chandler, 2012) gradi teorijski okvir koji je prihvatljiv za shvatanje moralne dimenzije u međunarodnoj politici, oslonjen na kritiku kako savremenog realizma tako i liberalizma kantianske provinijencije.

Kioejn i Goldštajn (Keohane, Goldstein, 1993) ističu moralnu dimenziju kao element nacionalnog prestiža i nacionalnog interesa, sagledanog u široj vizuri. Laidi (Laidi, 1998) ukazuje na vezu novog međunarodnog konteksta poslije Hladnog rata i novog liberalnog moralnog okvira u zapadnim demokratijama.

Volker Hajns (Heins, 2007) je razradio teorijski okvir za konstituisanje novih post-modernih shvatanja morala u međunarodnoj politici koji negira stare paradigme sa pozicija marksizma i klasičnog liberalizma i veže se za značenja konkretnih događaja. Majkl Ignatijev (Ignatieff, 1998) je razradio ideološki okvir savremenih kriza i procjene njihovih posljedica.

Oko prirode odnosa moći i spoljne politike, značajna su pitanja fenomenologije moći po sebi, kao i „meke moći“. Barnet i Dival (Barnett, Duvall, 2005) iznijeli su značajane stavove o prirodi konstitucije moći. Pojam „meke moći“, kao jedan od ključnih pojmova za razumijevanje spoljno-političke agende ljudske bezbjednosti, razvio je Naj (Nye, 2004). Analizu „meke moći“ u kanadskom kontekstu napravili su Kuper (Cooper, 2015) i Henrikson (Henrikson, 2005).

Oko poimanja ljudske bezbjednosti, Irvin (Irwin, 2001) podvlači povezanost pojmova etike i bezbjednosti u samoj sintagmi „ljudska bezbjednost“. Fenomenološki je značajno razlikovanje pojava oblika ovog pojma i to kao koncepta, diskursa i političke agende. U analizi konceptualne dimenzije ljudske bezbjednosti Janiv Roznaj (Roznai, 2014) ističe značaj promjene stare paradigme nacionalne bezbjednosti sa novom paradigmom ljudske bezbjednosti i skreće pažnju na nužnost izmjene nacionalnog i međunarodnog prava u vezi sa tom promjenom.

Izveštaj *UNDP* o ljudskom razvoju iz 1994. godine je važan izvor za sagledavanje nastanka značenja samog koncepta. Ističe se primat bezbjednosti ljudi u odnosu na državni teritorijalni okvir i uvodi se nova paradigma održivog ljudskog razvoja koja implicira restrukturiranje globalnih institucija.

Des Gasper (Des Gasper, 2009) ističe specifičnosti diskurzivnog pristupa u razvoju koncepta ljudske bezbjednosti. U analizi diskurzivne dimenzije ljudske bezbjednosti ističe se intristična specifičnost pojedinaca i društvenih grupa kao važna pretpostavka od uticaja u

politici ljudske bezbjednosti. Ljudska bezbjednost ima jasnu emocionalnu dimenziju koja se vidi i osjeća preko ikonoklastičnih slika stradanja civila u nasilnim sukobima (Ut, 1972).

Šarbanau Tačbakš (Tadjbakhsh, 2009) upućuje na istraživanje najznačajnijih političkih programa ljudske bezbjednosti u međunarodnoj politici. Bilahari i Kausikan (Bilahari, Kausikan, 1995) otvaraju značajno pitanje univerzalnog važenja zapadnih paradigmi, kao što je korpus ljudskih prava.

Tobajas Debiel i Saša Vortes (Debiel, Werthes, 2006) razradili su pristup koji pomaže u razumijevanju ljudske bezbjednosti kao političkog lajt-motiva i spoljno-političke agende kroz faze oblikovanja agende, donošenja odluka i implementacije u međunarodnoj politici. Roland Paris (Paris, 2001) sagledava učinak političkih agendi ljudske bezbjednosti u okviru sistema UN iz šire perspektive.

U teorijskoj obradi pristupa liberalnog internacionalizma prema sukobima nakon Hladnog rata došli smo do posljednjeg stadijuma pripreme za ispitivanje kanadske agende ljudske bezbjednosti.

Meri Kaldor (Kaldor, 2012) je ušla u fenomenologiju nasilnih sukoba poslije Hladnog rata i izvela zaključke o prirodi ratova u kontekstu raspada bivše Jugoslavije kao i ulozi internih i eksternih aktera sukoba. Kritički pristup Čendlera (Chandler, 2008) tezi o „novim ratovima“ ukazuje na manjkavosti intervencionističkog pristupa od strane liberalnih demokratija u rješavanju tog tipa konflikata. Džei-Seok Huh (Jae-Seok Huh, 2008) ispituje učinke ključnih eksternih aktera, kao i posljedice koje „novi ratovi“ ostavljaju na njihove učesnike preko analize takvih sukoba na Zapadnom Balkanu. Rigterink (Rigterink, 2013) analizira motive i ciljeve nasilnih internih aktera u ovim sukobima.

Liliental (Lilienthal, 1999) ispituje promjene u prirodi i karakteru mirovnih operacija od njihovog pokretanja do kraja devedesetih godina. Takođe je značajan *Brahimijev izvještaj*, ekspertski izvještaj *UN-a*, koji je otvorio ključna pitanja u vezi funkcionisanja mirovnih inicijativa koje pokreću *UN*. Belami i Viliijams (Bellamy, Williams, 2004) temeljno preispituju pristup mirovnim operacijama. Njumen (Newman, 2009) ispituje paradigmu liberalne izgradnje mira i njenu primjenu na kontekst međunarodnih kriza. Fatić (Fatić, 2015) ispituje moralnu dimenziju humanitarnih intervencija preko teorije narativa.

1.4.4. Treće poglavlje: Idejne osnove kanadske spoljne politike

Moravčik (Moravcsik, 1992) razmatra osnove liberalizma i nastanka liberalnih paradigmi u međunarodnim odnosima, kao što je liberalni internacionalizam. Holbrad

(Holbraad, 2011) se posebno bavi kompleksnošću pojavnih oblika liberalizma u praksi međunarodne politike. Filips (Phillips) ispituje transformativnu dimenziju liberalnog internacionalizma.

Ria i Hej (Rioux, Hay, 1997) posebno razmatraju koncept liberalnog internacionalizma u kontekstu kanadske spoljne politike. Nou (Noel, 2003) propituje širu društvenu podršku kanadskoj spoljnoj politici. Melisa De Džong (De Jong, 2011) razrađuje vezu internacionalizma, kao dominantne ideje u kanadskoj spoljnoj politici, i ideje *ljudske bezbjednosti*. Alan Gotlib (Gotlieb, 2004), istaknuti diplomata i teoretičar kanadske spoljne politike, sa pozicija političkog realizma, ukazuje na posljedice ovog pristupa po spoljno-političku poziciju Kanade propitivanjem najvažnijih paradigmi na kojima se zasnivala ta agenda. Kim Ričard Nosal (Nossal, 1997) razvio je utemeljen kritički pristup prema kanadskoj *agendi ljudske bezbjednosti* koji uključuje analizu učinaka te agende u međunarodnoj politici.

Politički stavovi i akademski rad Lojda Aksvortija, ministra spoljnih poslova Kanade, značajan su izvor za razumijevanje uloge liderstava u izgradnji te agende, kao i u razumijevanju i interpretaciji diplomatskih alata, korištenih u fundiranju, popularizaciji i implementaciji agende u međunarodnoj politici i to u više različitih oblasti, od međunarodnog prava, kontrole lakog naoružanja, zabrane korištenja pješadijskih nagaznih mina do humanitarnih intervencija. Kritički odnos sa neokonzervativnih pozicija prema Aksvortiju je razvio Hamson (Hamson, 2000), dok na drugoj strani, Hirš-Alen (Hirsh-Allen, 2005) ističe doprinos Aksvortija sa liberalnih pozicija. Gamer (Gammer, 2008) propituje ulogu kanadskih lidera u donošenju spoljno-političkih odluka i posebno njihovu ulogu u sukobu na Zapadnom Balkanu.

Bakster i Bišop (Baxter, Bishop, 1998) razmatraju pristup Kanade kao srednje sile u međunarodnoj politici, sa posebnim akcentom na javnoj diplomatiji. Toci (Tocci, 2008) razmatra osobenosti vrjednosno-orjentisane spoljne politike i problematizuje odnos ciljeva i sredstava u okviru tog koncepta. Bosold (Bosold, 2007) je primijenio Buzanov koncept sekuratizacije na proces političke artikulacije kanadske agende ljudske bezbjednosti. Eps (Epps, 2008) je detaljno analizirao najveće učinke kanadske agende na međunarodnom planu.

U vezi međunarodnih intervencija, značajan je rad Izabel Depla (Delpla, 2007), zasnovan na terenskim istraživanjima u BiH, u vezi percepcija i shvatanja aktera u kontekstu međunarodne intervencije kao i pristupa mjerenju učinka aktera. Vilijam Bejn (Bain, 1999) je razvio pristup oko legitimiteta spoljnih intervencija koji je primjenljiv na spoljne intervencije na Zapadnom Balkanu.

U sagledavanju pojmovnog određenja i kategorizacije intervencija značajne su postavke Kristine Švajcer (Schweitzer, 2010), Galtunga (Galtung, 1976) i Holcgrejfa (Holzgreffe, 2003). Kouđi (Coady, 2002) posebno razrađuje etičku dimenziju humanitarnih intervencija posmatrajući je kao jednu od formi rata. Na drugoj strani, Hejhar (Hehir, 2010) posmatra humanitarnu intervenciju kao različiti fenomen u odnosu na rat sagledavajući je u etičkoj dimenziji.

1.4.5. Četvrto poglavlje: Angažman Kanade na Zapadnom Balkanu

U obradi prve teme, konfliktnog konteksta u regiji Zapadnog Balkana, koristili smo primarne izvore kao što su dokumenta *UN*-a iz perioda devedesetih godina, kao i dokumenta kanadskog parlamenta i kanadske vlade, australijskog parlamenta i dr. Isto tako, konsultovali smo relevantne web izvore sa *Interneta*, kako globalne, tako i iz regije bivše Jugoslavije.

Brenan (Brennan, 1993) izlaže američku spoljno-političku strategiju nakon Hladnog rata i posebno multilateralni pristup u okviru te strategije koji je dijelom primijenjen i na krizu na Zapadnom Balkanu. Suzana Vudvord (Woodward, 1995) pruža teorijski utemeljene stavove za razumijevanje i interpretaciju ključnih događaja i procesa na Zapadnom Balkanu u tom vremenu. Značajnu argumentaciju oko raspada SFRJ pružaju Vejvoda (Vejvoda, 2004) i Viberg (Wiberg, 2004).

Džajbeka Džoenson (Joensson, 2010) je razradila pristup koji je značajan za razumijevanje uloge *UN*-a u mirovnom procesu na Zapadnom Balkanu. Ružica Jakešević (Jakešević, 2011) pružila je detaljniji prikaz uloge *UN* u Hrvatskoj. Nadija Bojadžijeva (Bojadžijeva, 2003) dala je prikaz političke strategije NATO-a na prostoru bivše Jugoslavije. Larsdoter (Larsdotter, 2012) je istražila razvoj NATO strategije tokom rata u BiH. Flegel i Lauc (Flogel, Lauc, 2003) su istražili posljedice ratnih trauma na prostoru Zapadnog Balkana.

Andreatta (Andreatta, 1997) je elaborirao međunarodnu interveciju u okviru sukoba u BiH, u kontekstu novog svjetskog poretka. Zvijerkovski i Tabeu (Zwierzchowski, Tabeu, 2010), kao i Bol, Tabeu i Vervimp (Ball, Tabeu, Verwimp, 2007) dali su detaljan statistički prikaz u vezi sa žrtvama rata u BiH. Hajden (Hayden, 2013) i Atias (Attyas, 1995) su razradili ulogu eksternog faktora i proces međunarodne medijacije tokom rata u BiH. Bilt (Buildt, 2015), kao visoko rangirani zapadni političar u konfliktnoj Regiji, daje značajne uvide u vezi sa ponašanjem američke administracije tokom rata u BiH. Pečeni i Sančes-Teri (Peceny, Sanches-Terry, 1998) analiziraju američki pristup ratu u BiH, sa posebnim osvrtom na period direktnog angažmana u cilju postizanja mira, tokom zadnje dvije godine rata. Bart i David

(Barthe, David, 2004) bave se pristupom Klintonove administracije prema ratu u BiH. Demoni (Demony, 2011) i Kovačević (Kovačević, 2005) istražuju posljedice rata po ljudski kapital u BiH. Kamisar, Dihtiarev, Letica i Švajser (Camisar, Diechtiareff, Letica, Switzer, 2005) dali su analitički prikaz pregovaračkog procesa u Dejtonu. Uticaj Dejtonskog mirovnog sporazuma na kosovsku krizu elaborirao je Karson (Carson, 2013).

U obradi druge teme, spoljno-političke agende intervencionizma Kanade u konfliktu na Zapadnom Balkanu, značajan je pristup Gamera (Gammer, 2008) iz ugla razumijevanja strateškog političkog konteksta. Isto tako, značajni izvori za razumijevanje hrvatskog stava oko sukoba u konfliktnim zonama u Hrvatskoj, u tom vremenu, su radovi Filipovića (Filipović 2009, 2013) i Međumureca (Međumurec, 2002).

Katz (Cutts, 1999) je obradio humanitarnu operaciju u BiH i ulogu Kanade. Karment (Karment, 2005) je elaborirao političke procese u tzv. propalim i propadajućim državama (failed and failing states) Zapadnog Balkana u tom periodu. Meloni (Maloney, 2004) je elaborirao mirovnu ulogu Kanade u ovoj regiji. Hjuitt (Hewitt, 1998) analizira generalni pristup međunarodne zajednice, u okviru UN-a ratu u BiH, kao i kanadsku ulogu u tom kontekstu.

Za događaje u *Medačkom džepu* značani su kanadske izvori iz štampe, Parlamenta i Vlade, rad Legeri i Tangvaj (Legare, Tanguay, 2009), kao i hrvatski izvori i to dokumenta Vlade Hrvatske kao i radovi Filipovića i Međumureca.

Oko intervencije na Kosovu, Dušan Janjić (Janjić, 2010) elaborira širi kontekst krize. Kej (Kay, 2004) razrađuje značaj ideološke komponente neoliberalizma u vezi sa stavom *NATO-a* prema kosovskoj krizi 1999.godine. Grinvud (Greenwood, 2008) analizira razvoj kosovske krize i uzroke njene eskalacije u međunarodnu dimenziju. Kaser (Kaser, 2000) detaljno prikazuje proces pregovora u Rambujeu kao i širi kontekst. Manjulak (Manulak, 2009) se bavi pristupom kanadske politike krizi na Kosovu. Strateško-vojne aspekte krize su razrađivali Henau (Henault, 2010) i Legau (Legault, 2000). Bešou i Dejvis (Bashow, Davis, 2000) su dali detaljan prikaz kanadskog vojnog učešća. Koks (Cox, 2000) pruža temeljan kritički pogled oko angažmana Kanade u kosovskoj krizi. Humanitarni aspekt NATO-ve vojne intervencije je razradio Vajs (Wise, 2013). Baruciski (Barutciski, 1999) razmatra efekte i uzroke humanitarne krize na Kosovu. Kriger i Bol (Kruger, Ball, 2014) elaboriraju posljedice po ljudski kapital na Kosovu. Vankovska (Vankovska, 2000) skreće pažnju na posledice kosovske krize na Makedoniju, kao susjednu zemlju. Latavski i Smit (Latawski, Smith, 2003) ističu stratešku dimenziju NATO-vog angažmana na Zapadnom Balkanu sa osvrtom na kosovsku krizu.

1.4.6. Peto poglavlje: Zaključna razmatranja

U ovom dijelu sublimiramo ključne stavove i mišljenja koja obuhvataju rad kao integralnu cjelinu. Iz teorijskog i empirijskog dijela rada metodom generalizacije izvlačimo bitne zaključke koji su vezani za predmet istraživanja i postavljeni hipotetički okvir.

1.4.7. Prilozi

Na kraju smo izvornom radu priključili izvode iz tri dokumenta i to: prvo, poglavlje VII i poglavlje VIII *Povelje UN-a*, drugo, „1994. *Bijeli papir o odbrani*“ (1994. White Paper on Defence) Kanadskog ministarstva odbrane i treće, „*Priručnik o zajedničkoj doktrini*“ generalštaba vojske Kanade.

U okviru *Povelje UN-a* izdvojili smo sedmo poglavlje koje se odnosi na akcije ove organizacije u vezi sa prijetnjama miru, povredama mira i aktima agresije kao i osmo poglavlje koje se odnosi na regionalne aranžamane u vezi s održavanjem međunarodnog mira i bezbjednosti i preduzimanjem odgovarajućih regionalnih akcija. Ključni problemi oko mirovnih aktivnosti eksternih subjekata u krizi na Zapadnom Balkanu tokom devedesetih godina prošlog vijeka vezani su za politički i bezbjedonosni okvir sadržan u ova dva poglavlja *Povelje*.

Dokument *Kanadskog ministarstva odbrane* iz 1994. godine omogućuje sticanje direktnog uvida u poimanje globalnog i balkanskog konteksta od strane kanadske vlade u tom vremenu.

Treći dokument u Prilogu je Uputstvo u kome je izložena kanadska doktrina u vezi sa učešćem u međunarodnim mirovnim misijama iz 2002. godine. U poređenju sa shvatanjima iz devedesetih godina mogu se uočiti jasne promjene u kanadskom pristupu, na osnovu iskustva i naučenih lekcija iz tog vremena na Zapadnom Balkanu.

Drugo poglavlje: Teorijski okvir

Kako se naša teza temelji na idejnim osnovama kanadske spoljno-političke *agende ljudske bezbjednosti*, u teorijskom okviru našeg istraživanja bilo je neophodno razraditi ulogu idejnog faktora u formiranju politike. Isto tako, u ovom poglavlju smo razradili i etičku dimenziju politike jer ona čini važan sastavni dio *politike ljudske bezbjednosti*. Veoma bitan element ove spoljno-političke agende predstavlja element „meke moći“ - tako da u ovom dijelu rada posebno razmatramo uticaj moći na spoljnu politiku.

2.1. Uloga i uticaj ideja u kreiranju spoljne politike

2.1.1. Uloga ideja u političkom odlučivanju

U skladu sa predmetom našeg istraživanja, polazimo od razmatranja značaja idejnog faktora za formiranje spoljne politike.

U okviru teorijskog pravca konstruktivizma veoma je izražen stav da ideje dominantno opredjeljuju političko ponašanje tako što oblikuju bazična polazišta za razumijevanje političkih pitanja. Ideje definišu vrijednosti i sklonosti u politici pružajući odgovarajući interpretativni narativni okvir kojim se oni gradiraju po značaju. Ovo je radikalno suprotna pozicija u odnosu na stanovište teorijskog pravca realizma koje polazi od stava da stabilni interesi opredjeljuju političko ponašanje. Beland (Daniel Beland) i Koks (Henry Cox) određuju ideje kao uzročna vjerovanja (causal beliefs). Dakle, kao vjerovanja ideje su prizvod kognicije i povezane su sa materijalnom stvarnošću preko interpretacija političkog okruženja. Uzročnost ideja se ogleda u pretpostavci povezanosti između ljudi i stvari za koje vjerujemo da su povezani jedni sa drugim. Na ovaj način, ideje usmjeravaju političku akciju, pomažu u određenju političkih problema te tako predstavljaju jedan od uzroka političke akcije.¹⁰

Beland i Koks ističu da različite ideje oblikuju različite strategije u političkom životu uzrokujući izgradnju konsensusa, kada su u pitanju slične ideje, ili konflikata, kada su u pitanju suprotstavljene ideje. Ponekad u politici konflikti budu razriješeni, a ponekad ne budu.¹¹ Po njima, ideje u politici nijesu statična kategorija već su konstantno podložne promjenama i politički akteri ih često ponovo razmatraju i redefinišu u uzajamnoj

¹⁰ Beland, D., Cox (2011) Ideas and Politics, in Ideas and Politics in Social Science Research, Oxford University Press, 2011, str. 3.

¹¹ *Ibid.*, str. 4.

komunikaciji. Pomoću gore navedenog teorijskog određenja ideja, moguće je onda, primjera radi, objasniti zauzimanje političkih pozicija koje nijesu u skladu sa materijalnim interesom.¹²

Od kraja Hladnog rata istraživanje idejnog faktora u međunarodnoj politici postalo je veoma obimno i uticajno, u okviru teorijskog pravca konstruktivizma koji je tokom devedesetih godina prošlog vijeka postao jedan od glavnih tokova u teoriji međunarodnih odnosa u cjelini (Finnemore, Sikkink, Jackson i Schmidt u teoriji međunarodnih odnosa; Chechel, Goldstein i Keohane u spoljno-političkoj analizi; Katzenstein, Kier i Tannenwald u studijama bezbjednosti).¹³

Veoma jaka sociološka osnova konstruktivizma predstavlja osnovu za afirmaciju idejnog faktora u formiranju spoljne politike. Niko više ne spori da idejni faktori kao što su kultura, norme, vrijednosti, identitet i ideologija igraju veliku ulogu.¹⁴

Jedan od klasika moderne društvene teorije, Max Weber, postavio je idejni faktor kao polaznu premisu uz pomoć koje objašnjava razvoj kapitalizma. Protestanska radna etika i religijske vrijednosti su, po njemu, najznačajniji elementi iz tog idejnog korpusa. Na poziciji metodološkog antipozitivizma, on je pokušao da objasni društvenu akciju, ne na empiristički način, već interpretativno, na osnovu razumijevanja svrhe i značenja koje pojedinci vežu za svoje aktivnosti.

U periodu između dva svjetska rata, u teoriji međunarodne politike bila je jaka struja idealista koji su polazili od stava da treba ograničiti moć nacionalnih država tako što bi se investiralo u moć međunarodnih organizacija. Otud je anarhija u odnosima među državama koje se nadmeću smatrana glavnim uzrokom Prvog svjetskog rata. Zato je, po ovom shvatanju, moć država i njihovo rivalstvo trebalo da budu regulisani kako se ne bi ponovila katastrofa koju je donio taj rat. Tako idealisti predlažu institute kolektivne bezbjednosti, obavezne arbitraže međunarodnih sporova, opšte razoružanje kao i javnu diplomatiju.

Uoči kraja Hladnog rata, u okviru bihevorističkog pravca u međunarodnim odnosima, samo u manjem dijelu je postojao prostor za koncepte koji su zasnovani na idejnom faktoru. Neorealizam isto tako kao i neoliberalizam, kao dominantni pravci tokom 80-tih godina prošlog vijeka, polazište su imali u materijalnom nacionalnom interesu na kome se temeljila teorija racionalnog izbora.

¹² *Ibid.*, str. 6.

¹³ Kienzle, B (2009) Ideas, Interests and the Limits of Collective Foreign Policy Output: The Case of the EU Non-Proliferation Policy, Universitat Autònoma de Barcelona, str. 38.

¹⁴ *Ibid.*, str. 38.

U osnovi, teorija racionalnog izbora polazi od stava da su politički odlučioi determinisani unaprijed definisanim interesima, kao i da ti interesi u krajnjoj liniji usmjeravaju ishode političkih odluka. Treba istaći da to nije jednosmjernan proces jer uključuje mnoge aktere sa raznim interesima. Sam politički proces je u osnovi agregatnog karaktera, tako da ishodi političkih odluka po prirodi stvari mogu biti nepredvidljivi.¹⁵ Rezultat političkog odlučivanja uopšte ne mora da donese i najoptimalnije ishode zato što postojeći institucionalni okvir u principu ograničava izbor alternativa. Ova teorija zanemaruje značaj idejnog faktora za ishod političkog odlučivanja, zanemarujući da je idejno polazište političkog odlučioaca isto tako važno kao i sam konkretni interes.

Ideje, kao sistem ubjeđenja koje uvijek utiču na konstituisanje određenog konkretnog interesa, nijesu na adekvatan način valorizovane u ovom pristupu. U primijenjenoj psihologiji je notorna činjenica da vrijednosti i kognicija u velikoj mjeri opredjeljuju problem racionalnosti, što bi se moglo direktno primijeniti na teren političkog odlučivanja. Tako vrijednosni okvir političkih odlučilaca u osnovi određuje koja ideja ili materijalni interes biva prihvatljiv u zoni potencijalno prihvatljivih ideja i interesa.¹⁶

Veoma značajan teorijski problem u vezi sa uticajem idejnog faktora u međunarodnoj politici jeste objašnjenje na koji način norme i vrijednosti vrše uticaj na političko odlučivanje. Jedno od polazišta je da birokratske strukture unutar nacionalnih država teže da razvijaju slične strukture i prakse. Na nivou svjetske politike postepeno se diskurzivno izgrađuju normativno opšte prihvatljivi standardi, koje onda slijede ove birokratske strukture u cilju sticanja međunarodnog legitimiteta na globalnom nivou.

Na fenomenološkom planu ovaj proces se objašnjava preko tokova *mimetičkog i normativnog izomorfizma* (mimetic and normative isomorphism), tj . preko uzajamnog imitiranja na nivou komunikacije u međunarodnoj politici. Tako bi se, u skladu sa ovim pristupom, nacionalne države prije rukovodile logikom prilagođavanja, nego logikom sagledavanja potencijalnih posljedica.¹⁷

¹⁵ Teorija racionalnog izbora vuče porijeklo iz neoklasične ekonomije, iz koje proističe postavka da su odluke u ekonomiji funkcija agregatnog procesa, iz koga na kraju dobijamo optimalan rezultat.

¹⁶ Campbell, J. (2008) What do we know- or not- about Ideas and Politics?, in Politics and Institutions, edited by Peter Nedergaard and John Campbell, Copenhagen: DJOFP Publishers, (157-176), str. 161.

¹⁷ *Ibid.*, str. 163.

Nemoć neoklasičnih pristupa da objasne nagli kraj Hladnog rata otvorila je prostor konstruktivistima, kao što su Has (Haas) i Adler (Adler), koji su razvili teorijski koncept *zajednica znanja*.¹⁸

Jednu od prvih klasifikacija ideja u kontekstu teorije međunarodnih odnosa uradila je Džudit Goldštajn (Judith Goldstein) početkom devedesetih godina. Ona je istakla da u uslovima nesigurnosti ideje služe kao stabilni orijentiri koji kanališu interese u određenom političkom smjeru, pružajući političkim odlučiocima stratešku dimenziju.¹⁹

Goldštajn i Kioejn (Goldstein, Keohane, 1993) razlikuju najopštije ideje „pogleda na svijet“ (world views), zatim ideje „principijelna uvjerenja“ (principled beliefs) i ideje „uzročna uvjerenja“ (causal beliefs). Osnovna razlika između opšte ideje pogleda na svijet na jednoj strani, i principijelnih i uzročnih uvjerenja na drugoj strani, je u većoj stabilnosti prve u odnosu na druge dvije vrste ideja.

Ideja pogleda na svijet veoma je malo zavisna od konkretnog konteksta i u sebi uključuje elemente koji se mijenjaju veoma sporo i traju veoma dugi vremenski period. Ova ideja ima veliki uticaj na ponašanje svih aktera u međunarodnoj politici, od pojedinaca do nacionalnih vlada i međunarodnih organizacija.

Ideje principijelnih uvjerenja, uz pomoć principa, prevode vrijednosti u opšte, konstitutivne standarde političke akcije, kako ističe Sonja Lukareli²⁰ (Sonia Lucarelli). One se fleksibilno prilagođavaju specifičnim situacijama i tako konstituišu principijelna ili uzročna uvjerenja. Tako su norme, vrijednosti i principi ključni za principijelna uvjerenja koja nam pomažu da objasnimo neku specifičnu situaciju preko moralnih sudova dobrog/lošeg i pravednog/nepravednog. Ova vrsta ideja nam pomaže da vidimo svijet na praktičan način, tj. što je funkcionalno, a što nije funkcionalno. U suštini, principijelna i uzročna uvjerenja su primarni putokaz u savremenom okruženju u kome dominira složenost i nesigurnost. Ona nam pomažu da donosimo jasne odluke u kompleksnom okruženju.²¹

¹⁸ Adler, E., Haas (1992) Conclusion: epistemic communities, world order, and the creation of a reflective research program, *International Organization*, Volume 46, Issue 01, Winter 1992.

¹⁹ Schmidt, V. (2011) Reconciling Ideas and Institutions through Discursive Institutionalism, in *Ideas and Politics in Social Science Research*, edited by Daniel Belnd and Robert Henry Cox, Oxford University Press, str. 52.

²⁰ Lucarelli, S. (2006) “Values, Principles, Identity and European Union Foreign Policy,” in *Values and Principles in European Union Foreign Policy*, ed. Sonia Lucarelli and Ian Manners, New York: Routledge.

²¹ Schmidt, V. (2008) Discursive institutionalism. The explanatory power of ideas and discourse, in: *Annual Review of Political Science* 11.

Često se dešava da različita normativna i uzročna uvjerenja formiraju uzajamno povezane sisteme uvjerenja i društvenih reprezentacija. Oni se definišu kao zajedničke predstave i koncepti uz pomoć kojih, mi kao pojedinci, organizujemo naš svijet.²²

Benjamin Kienzel (Benjamin Kienzle) je napravio klasifikaciju²³ u vezi sa ulogom ideja u pojedinim teorijskim pravcima međunarodnih odnosa. Po njemu, postoje najmanje četiri pristupa i to: Prvo, za racionaliste, koji primarno polaze od materijalnog faktora, ideje se posmatraju kao posljedice već datog materijalnog faktora i predstavljaju samo priručna sredstva u rukama političara. Kienzel se poziva na Šeple-a (Sheple) koji navodi da ideje služe kao udice za koje političari kače svoje ciljeve i preko kojih poguravaju svoje interese. Drugo, za neke neorealiste i neoliberalne, ideje imaju ograničen uticaj u vidu interventnih varijabli. U ovaj pristup bismo mogli uvrstiti i definiciju ideologije profesora Simeunovića, koji ističe:

„Ideologija je sistematizovan skup političkih ideja, principa i društvenih ideala koji reprezentuje pogled na svet neke društvene grupacije izražavajući njene interese i potrebe, stvoren u praktične svrhe podsticanja te grupacije na političko delovanje, u formi idejne potpore aktivnostima na planu osvajanja ili očuvanja političke vlasti ili, pak, uticaja na nju²⁴.“

To je pokazano na primjeru teorije međunarodnih režima. Međunarodni režimi se definišu kao principi, norme, pravila i procedure odlučivanja preko kojih se usaglašavaju interesi aktera na određenom području. Oni se shvataju kao interventne varijable između osnovnih uzročnih faktora na jednoj strani i ishoda i ponašanja na drugoj strani. Treće, neki institucionalisti, neoliberali i konstruktivisti ističu da ideje, kao nezavisne varijable, mogu da objasne političke ishode pod određenim uslovima. Tako Goldštajn i Kioejn koriste empirijsku evidenciju da bi ispitali hipotezu da su ideje često važne determinante vladine politike. Četvrto, najradikalnije, stanovište u vezi sa značajem ideja u međunarodnoj politici je postmoderni pogled. Po njemu, ideje su više elementi konstitutivne prakse i odnosa. Kao takve one su intristično povezane sa drugim fenomenima kao što su npr. interesi.

U praksi, mnoga primjenjena istraživanja i otvorena pitanja u međunarodnim odnosima zasnovana su na pristupima kojima se kombinuju idejni i materijalni faktori. Tako profesor Simeunović, u okviru teorijskog razmatranja terorizma, pravi razliku između pojmova gerilske borbe i terorizma preko idejnog faktora. Po njemu, dok gerilci nastoje da

²² Merand, F. (2006) *Social Representations in The European Security and Defence Policy, Cooperation and Conflict*, Nordic International Studies Association, Vol. 41.

²³ Kienzle, B., *Ibid.*, str. 43.

²⁴ Simeunović, D. (2009) *Uvod u političku teoriju*, Institut za političke studije, Beograd, str.116.

vojnički pobjede neprijatelja, teroristi teže da okupiraju umove ljudi generišući atmosferu straha u kojoj nameću svoje ideje. On ističe:

„Dok gerilci teže osvajanju prostora u geofizičkom smislu, teroristi teže osvajanju prostora u medijima. Oni su stvarni ili potencijalni okupatori naših misli jer žele da silom njihovo mišljenje pretvore u naše.“²⁵

2.1.2. Ideje u institucionalnom kontekstu

Da bi se razumjela određena javna politika obično je potrebno identifikovati postojanje nekoliko dominantnih ideja. Dominantne ideje su one koje utjelovljuju određene prednosti u odnosu na ostale u datoj oblasti politike i uključuju takve političke vrijednosti kao što su jednakost, pravičnost i individualne slobode. Uticaj dominantnih ideja potiče iz podrške onih segmenata društva koji obezbjeđuju da političke vrijednosti, koje podupiru dominantne ideje, opstaju kao trajniji elementi političke debate.

U cilju operacionalizacije našeg predmeta istraživanja, kanadske *agende ljudske bezbjednosti*, koristimo teorijski koncept *diskurzivnog institucionalizma* (discursive institutionalism), koji je zasnovan na premisi da su politički odlučioi uključeni u proces stvaranja i legitimisanja ideja koje usmjeravaju političku akciju u institucionalnom kontekstu, u okviru šireg diskursa komunikacije u međunarodnoj politici.²⁶

Po ovom shvatanju, preko interaktivnosti relevantnih aktera u politici generišu se dominantne ideje u javnosti. Međutim, ovdje se ne radi samo o razmjeni ideja već o takvoj razmjeni koja se u velikoj mjeri odvija u institucionalnom kontekstu. Institucije se shvataju kao nosioci ideja i memorije, u pozitivnom ili negativnom kontekstu. Ako se radi o negativnom kontekstu, onda se kroz diskurs promjenama ideja mijenjaju i same institucije. Izvorni konstruktivisti su uzimali ideje kao takve po sebi i one su bile osnova ovog pristupa, u vidu normi, identiteta i sl. Kasnije, predstavnici ovog pravca su se veoma približili pozicijama diskurzivnog institucionalizma, postavljajući ideje u kulturni kontekst tako da one dobijaju dinamičan oblik i mogu poslužiti za promjenu postojećih struktura, a ne samo za konceptualizaciju putem normi i statičnog narativa.²⁷

U okviru *diskurzivnog institucionalizma*, sam diskurs shvata se šire od skupa ideja kojima se stvaraju nove vrijednosti i norme, uključujući i interaktivni proces u kome se

²⁵ Simeunović, D. (2009) Terorizam, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 29.

²⁶ Koncept diskurzivnog institucionalizma razradila je Vivijen Šmit (Vivien A. Schmidt).

²⁷ Schmidt, V. (2008) Discursive institutionalism, *Ibid.*, str. 54.

oblikuju te ideje. Dakle, težište se postavlja na same nosioce ideja, njihov narativ, vremenski i prostorni okvir, pozadinu i sl. Teško bismo mogli razumjeti ideje bez njihove jasne artikulacije, diskusije i legitimacije.²⁸

Danijel Drezner (Daniel Drezner) podvlači da u kontekstu spoljne politike ideje treba dovesti u vezu sa procesom institucionalizacije i organizacione kulture unutar određenih institucija sa misijom u tom domenu. Po njemu, te institucije su na neki način transmisioni mehanizam za pretakanje ideja u praktičnu politiku, dajući im snagu legitimiteta i praktične svrhe. U osnovi je samih institucija neka noseća ideja zato što je za funkcionisanje institucija potrebno da postoji usklađenost između sredstava i ciljeva, kao i zaštita od potencijalnih novih ideja koje bi mogle da izazovu konflikte sa postojećim normama i vrijednostima na koje se institucija oslanja. Dalje, on ističe postojanje otpora unutar institucija prema novim idejama. Obično su jake snage *status quo*-a koje implementaciju novih ideja doživljavaju kao gubitak moći i zato koriste sredstva da spriječe njihov uticaj.²⁹

Birokratski aparat u spoljnoj politici, u načelu, se drugačije ponaša u odnosu na onaj u unutrašnjoj politici jer je spoljna politika domen za koji je zainteresovano znatno manje okruženje u odnosu na domen unutrašnje politike. U spoljnoj politici interesne grupe su više elitnog karaktera, manje i labavije organizovane. Isto tako, prisutna je i jaka tendencija ka konzervativizmu u kome postojeće ideje imaju jak legitimitet i brana su uticaju novih.

Značajan doprinos o uticaju ideja na spoljnu politiku dali su teoretičari koji su razradili i operacionalizovali teorijski koncept *zajednice znanja* (Epistemic community). Petar Haas (Peter Haas) je uveo ovaj pojam u međunarodnu politiku i on se odnosi na grupu tijesno povezanih aktera objedinjenih preko skupine zajedničkih ideja. On definiše *zajednicu znanja* kao mrežu profesionalaca sa priznatom ekspertizom i kompetencijom, kao i priznatim autoritetom u vezi sa politički relevantnim znanjem u određenom domenu. *Zajednicu znanja* mogu da čine profesionalci iz različitih područja, ali ih objedinjava prihvatanje zajedničkih normi i uvjerenja, zajednička vizija oko rješavanja određenog problema, kao i zajednički pristup oko odmjerenja validnosti rezultata.³⁰

Zajednice znanja u međunarodnoj politici imaju ulogu nosilaca informacija i savjeta proisteklih iz gore pomenutih kompetencija u vezi sa stručnim pitanjima, kao što su, primjera

²⁸ *Ibid.*, str. 54.

²⁹ Drezner, D.(2000) Ideas, Bureaucratic Politics, and Crafting of Foreign Policy, American Journal of Political Science, Vol. 44, No. 4, str. 735.

³⁰ Haas, P(1992). Introduction:Epistemic Communities and International Policy Coordination, International Organisation, Vol.46, No.1, The MIT Press, str. 3.

radi, posljedice korištenja nuklearne tehnologije ili oštećenje ozonskog omotača u zemljinoj atmosferi i sl. Kako se nova pitanja i problemi ovog tipa sve više otvaraju sa protokom vremena, tako i ova zajednica postaje značajan akter u međunarodnoj politici. Ako *zajednica znanja* dođe u posjed birokratske moći u okviru vladinih struktura nacionalnih država ili uticajnih međunarodnih organizacija, onda je ona u prilici da institucionalizuje svoj uticaj i moć na širem planu³¹. Tako je, na primjeru vlade Kanade sa Žanom Kretjenom (Jean Chretien) na čelu, *Kanadski centar za spoljno-politički razvoj* (Canadean Centre for Foreign Policy Development) imao značajan profesionalni ekspertski uticaj na formiranje kanadske *agende ljudske bezbjednosti* preko koordinacije sa operativnim segmentima vlade, *Ministarstvom spoljnih poslova i međunarodne trgovine* (DFAIT) i sa *Agencijom za međunarodni razvoj* (CIDA).

Kim Ričard Nosal (Kim Richard Nossal), jedan od istaknutih aktera kanadske zajednice znanja, koncept dominantnih ideja primjenio je na izučavanje kanadske spoljne politike. On ističe da je problem u izučavanju tih ideja u njihovoj latentnosti, tako da ne možemo lako pokazati njihovo postojanje u datoj politici iz prostog razloga zato što su rijetko eksplicitno iskazane. Dalje, dominantne ideje bi trebalo razmatrati i u određenom kontekstu, kako na domaćem tako i na međunarodnom nivou. On polazi od stava da, iako dominantne ideje obično traju tokom vremena, one se ipak postepeno mijenjaju pod uticajem promjena u političkom, društvenom i ekonomskom kontekstu.³² Međutim, duboke promjene u životnim uslovima, kao što su prirodne katastrofe, ekonomske krize, građanski ratovi mogu izazvati nagle promjene dominantnih ideja. Po njemu, dominantne ideje vrše očigledan, ali suptilan uticaj na kreiranje određene politike služeći kod definisanja parametara prihvatljivih političkih opcija.

Gore navedena argumentacija pokazuje da široki dijapazon ideja vrši direktni uticaj na kreiranje politike. Ističe se uticaj dominantnih političkih ideja koje opredjeljuju artikulaciju političkih ciljeva i metoda za njihovo postizanje. Ove ideje cirkulišu u političkom okruženju sa različitim stepenom podrške, pružajući političkim odlučiocima određene opcije.

Određena politička tendencija postaje dominantna kroz proces koji nastaje prvo kroz fazu idejnog osporavanja. Dešava se da veliki događaji, kao što su ratovi ili smjene političkog liderstva, dovedu u pitanje tekuće prakse i ideje. Nova politička tendencija postaje dominantna samo ako bude podržana od ključnih političkih odlučilaca. Isto tako, ona treba da

³¹ *Ibid.*, str. 4.

³² Nossal, K.R. (1997) *The Politics of Canadian Foreign Policy*, str. 139.

bude politički održiva kroz podršku javnog mnijenja, da bude administrativno i politički prilagođena potrebama političkog okruženja kao i interesima političkih aktera, kako ističe Pol Geslovski (Paul Gecelovsky).³³

U kanadskom spoljno-političkom kontekstu, dominantna ideja je *internacionalizam*, zato što je bila uspješna u prikazu unutrašnje i spoljne realnosti u dužem periodu vremena, a isto tako u propisivanju sredstava za rješavanje problema u datom kontekstu. Kanadska *agenda ljudske bezjednosti* u prvom redu je sagledavana kroz optiku ove dominantne političke tendencije- *internacionalizma*.

2.1.3. Zaključak

U duhu teorijskog pravca konstruktivizma, ideje definišu vrijednosti i sklonosti u politici pružajući odgovarajući interpretativni narativni okvir kojim se one gradiraju po značaju. Ovo je radikalno suprotna pozicija u odnosu na stanovište teorijskog pravca realizma koje polazi od stava da stabilni interesi opredjeljuju političko ponašanje.

Ideje su proizvod kognicije i povezane su sa materijalnom stvarnošću preko interpretacija političkog okruženja. Uzročnost ideja se ogleda u pretpostavci povezanosti između ljudi i stvari za koje vjerujemo da su povezani jedni sa drugima. Na ovaj način, ideje usmjeravaju političku akciju, pomažu u određenju političkih problema te tako predstavljaju jedan od uzroka političke akcije.

Ideje u politici nijesu statična kategorija već su konstantno podložne promjenama i politički akteri ih često ponovo razmatraju i redefinišu u uzajamnoj komunikaciji. Zato je moguće objasniti zauzimanje političkih pozicija koje nijesu u skladu sa materijalnim interesom. Idejno polazište političkog odlučioca isto tako je važno kao i sam konkretni interes. Vrijednosti i kognicija u velikoj mjeri opredjeljuju problem racionalnosti. Tako vrijednosni okvir političkih odlučilaca u osnovi određuje koja ideja ili materijalni interes biva prihvatljiv.

Idejni faktor djeluje u međunarodnoj politici preko birokratskih organizacija nacionalnih država koje teže, po inerciji, da razviju slične strukture i prakse. Na nivou svjetske politike postepeno se diskurzivno izgrađuju normativno opšte prihvatljivi standardi koji onda slijede ove birokratske strukture u cilju sticanja međunarodnog legitimiteta na globalnom nivou. Na fenomenološkom planu ovaj proces se objašnjava preko procesa uzajamnog

³³ Gecelovsky, P. (2009) Constructing a Middle Power: Ideas and Canadian Foreign Policy, Canadian Foreign Policy, Vol.15, Issue 1.

imitiranja na nivou komunikacije u međunarodnoj politici. Tako se nacionalne države prije rukovode logikom prilagođavanja nego logikom sagledavanja potencijalnih posljedica.

Najopštije ideje, *ideje pogleda na svijet*, značajno utiču na spoljno-političko odlučivanje i veoma su malo zavisne od konkretnog konteksta. One u sebi uključuju elemente koji se mijenjaju veoma sporo i imaju veliki uticaj na ponašanje svih aktera u međunarodnoj politici. Tako su opšte ideje ključne za principijelna uvjerenja koja pomažu da se objasni neka specifična situacija preko moralnih sudova. Tako se vidi svijet na praktičan način. *Principijelna i uzročna uvjerenja* su putokaz u savremenom okruženju, okruženju u kome dominira složenost i nesigurnost. Politički odlučioци su uključeni u proces stvaranja i legitimisanja ideja koje usmjeravaju političku akciju u institucionalnom kontekstu, u okviru šireg diskursa komunikacije u međunarodnoj politici.

Institucije mogu biti transmisioni mehanizam za pretakanje ideja u praktičnu politiku, dajući im snagu legitimiteta i praktične svrhe. U osnovi je samih institucija neka noseća ideja, zato što za funkcionisanje institucija potrebna zaštita od potencijalnih novih ideja koje bi mogle da izazovu konflikte sa postojećim normama i vrijednostima na koje se institucija oslanja.

Nova politička tendencija postaje dominantna samo ako bude podržana od ključnih političkih odlučilaca. Isto tako, ona treba da bude politički održiva kroz podršku javnog mnijenja, da bude administrativno i politički prilagođena potrebama političkog okruženja kao i interesima političkih aktera. U kanadskom spoljno-političkom kontekstu dominantna ideja je *internacionalizam* zato što je bila uspješna u prikazu unutrašnje i spoljne realnosti u dužem periodu vremena.

2.2. Etika i spoljna politika

2.2.1. Uvod

Mek Donald (MacDonald) i Patmen (Patman)³⁴ definišu spoljnu politiku kao onu oblast politike koja treba da premosti jaz između nacionalne države i međunarodnog okruženja. U poređenju sa domaćim političkim kontekstom, spoljno-politički odlučioци su uglavnom usmjereni na rješavanje problema nad kojima mogu imati samo ograničen uticaj. Po njima, u principu, spoljna politika predstavlja način preko kojeg država vrši koordinaciju i utvrđuje prioritete u vezi sa svojim spoljnim interesima.

³⁴ MacDonald, D., Patman (2007) *The Ethical Context of Foreign Policy*, University of Otago, New Zealand, str. 1.

Etika se može odrediti kao zaokružen i koherentan sistem ubjeđenja, vrijednosti i ideja koja pruža okvir kojim se neke vrste postupaka mogu klasifikovati zlim i koje treba izbjegavati, dok se druge vrste postupaka mogu klasifikovati dobrim i koje treba podržati, ističe Peter Has (Peter Haas). Etički sistem funkcionira dobro ako je koherentan, tj. u sebi ne sadrži veće kontradiktornosti. Oni koji se njime rukovode trebalo bi da ga osjećaju svojom intuicijom kao ispravan i pravičan. Ipak, jedan etički sistem ne može biti izolovan od određenog nivoa interesa pojedinca ili društvene grupe.

Tokom Hladnog rata, mogućnost egzistencije etične spoljne politike je negirana samim bipolarno-konfliktnim međunarodnim okruženjem. Nesporna je bila paradigma Hansa Morgenthau-a (Hans Morgenthau) da države slijede svoje nacionalne interese, definisane preko sile koja je u njihovom posjedu.³⁵

Kraj Hladnog rata donio je supremaciju SAD kao jedine globalne sile u međunarodnoj politici, kao i proces globalizacije u kome je došlo do ubrzanog razvoja kompleksnih odnosa između društava, institucija, kultura i pojedinaca, na globalnoj osnovi. Širok je domen koji je obuhvaćen globalizacijom od ekonomskih, društveno-političkih i vojnih do kulturnih, kao i odnosa u vezi sa zaštitom životne sredine. Tako je pitanje nacionalne bezbjednosti, definisano na klasičan način, postalo prevaziđeno u novom kontekstu.³⁶

Takođe je dovedeno u pitanje klasično shvatanje državne suverenosti. Iako države i dalje definišu politike i pravila u okviru svoje jurisdikcije, događaji na globalnom nivou i međunarodni režimi u velikoj mjeri opredjeljuju njihove izbore.³⁷

2.2.2. Etički izazov nacionalnoj državi u novom međunarodnom kontekstu

Globalna otvorenost trgovine, napredak u komunikacionim tehnologijama preko *interneta* dovele su do povećanja opšte spoznaje o mogućnosti etički motivisanih akcija na međunarodnom nivou. Veoma je teško izvodljivo za države da, u ime egzistencijalne prijetnje nacionalnoj bezbjednosti, preduzimaju unilateralne korake u međunarodnoj politici. Nasuprot, suprostaljanje genocidnim aktima, podrška ljudskim pravima kao i strah od upletenosti u

³⁵ Morgenthau, H. (1985) *Politics Among Nations, The struggle for Power and Peace*, Seventh edition, McGraw-Hill-Hill/Irwin, New York

³⁶ Keohane, R., Nye (2000) *Globalisation: What is New? What is not? (And So What?)*, Foreign Policy str. 105.

³⁷ McCorquodale, R., Fairbrother (1999) *Globalization and Human Rights, Human Rights Quarterly* Vol. 21, No. 3, Johns Hopkins University Press, str. 735-766.

kriminalne postupke protiv čovječnosti postali su standardno ponašanje nacionalnih vlada u međunarodnoj politici.

Tako su *UN*, kroz djelovanje svojih institucija, preduzele značajne korake u cilju zaštite ljudskih prava ugroženog stanovništva u kriznim područjima - kao što su bile akcije u vidu *humanitarnih intervencija* u Iraku, Somaliji i bivšoj Jugoslaviji. Upravo su *humantarne intervencije* najdramatičniji primjer novog shvatanja etike u međunarodnim odnosima.

U vezi sa relevantnošću aktera po pitanju etike u međunarodnim odnosima, pored nacionalnih država značajnu ulogu igraju i neke nevladine organizacije koje imaju globalni domen djelovanja, kao što je, primjera radi, *Amnesty International*.

Isto tako i nacionalne države, kao dominantni akteri u međunarodnoj politici, veoma se razlikuju u shvatanju i primjeni etike u svojim spoljno-političkim aktivnostima. Spoljna politika, po definiciji, ne može biti u cjelini kosmopolitski orjentisana u etičkom smislu zato što je ona instrument jednog užeg okruženja, sa intrističnim posebnim interesom. Države, poput Japana i Norveške, na jednoj strani, kao sastavni dio svog etičkog kodeksa prihvataju konvencije protiv genocida, korištenja pješadijskih mina, *Kjoto protokol o klimatskim promjenama*, dok, na drugoj strani, *SAD* imaju rezerve ili ne prihvataju te konvencije.³⁸

2.2.3. Mogućnost etične spoljne politike u eri poslije Hladnog rata

Mogućnost etične politike, po klasičnom shvatanju, vezuje se za datu političku zajednicu povezanu preko uzajamnih obaveza (Hobs i Hegel). Manje je sporno što znači etika u spoljnoj politici, dok je otvoreno pitanje da li politička moralna zajednica može da se proširi preko granica nacionalne države.

Realisti smatraju da se zajednica može proširiti do dimenzija nacionalne države i da su stoga etične obaveze vlada ograničene na potrebe njenih građana. Na drugoj strani, liberali kantianske proviniencije smatraju da postoji globalna politička zajednica u kojoj etično političko odlučivanje postavlja interese čovječanstva na centralno mjesto. Između ova dva ekstremna shvatanja leži širi spektar shvatanja o solidarnosti aktera u međunarodnoj politici, zasnovan na balansu između vlastitog interesa i potreba drugih.³⁹

³⁸ Gelb, L.H., Rosenthal (2003) *The Rise of Ethics in Foreign Policy*, *Foreign Affairs*, may/june. Issue, str. 7.

³⁹ Volker, H., Chandler (2007) *Ethics and Foreign Policy: New Perspectives on an Old Problem*, *Rethinking Ethical Foreign Policy*, Routledge, str. 3-23.

Sa realističkog stanovišta, mogućnost postojanja etične spoljne politike, zasnovane na interesima drugog a ne na vlastitom interesu, predstavlja pogrešno razumijevanje realnosti u međunarodnoj politici. Stoga je, po njima, takvo shvatanje vrsta samoobmane, kao i obmane drugih. To bi bio pokušaj promovisanja nacionalnog interesa preko ideološkog maskiranja.⁴⁰

Heins i Čendler (Heins, Chandler, 2007) su kritiku realista u odnosu na etičnu spoljnu politiku saželi u četiri stava i to:

1. Etična spoljna politika je neefikasna i don-kihotovska, niti na štetu, niti na korist, bilo kome.
2. Etična spoljna politika slabi državu i šteti nacionalnom interesu. Ona ignoriše političku realnost, kao i posljedice tog ignorisanja.
3. Etična spoljna politika je dio prepredenog ideološkog manevra. Ona doprinosi nacionalnom interesu tako što pretenduje da je transcendira, čineći da svi povjeruju u transcedenciju.
4. Etična spoljna politika je dio problema koji hoće da riješi zato što proizvodi nemoralna ponašanja i posljedice.⁴¹

Glavni postulati ove kritike dovode se u pitanje od strane autora konstruktivističkog usmjerenja.

Jedan od tih postulata je shvatanje nacionalnog interesa kao konstantnog i samoprepoznatljivog pojma. On je daleko od toga da bude statičan i podložan spoznaji, kako ga shvataju realisti. Naprotiv, empirijska evidencija pokazuje da ne postoji način da se izoluje nacionalni interes drugih kao što su legalni, moralni i reputacioni razlozi u okviru jedne politike, čak i u vanrednim okolnostima, kako ističu Heins i Čendler pozivajući se na stav Mek Grila (McGreal).

Isto tako, po njima, implementacija etične spoljne politike može da ima realne efekte, koji se po uticaju veoma razlikuju od don-kihotovske neefektivnosti i koja pokreće institucionalne kapacitete država u vidu humanitarnih intervencija u post-konfliktinim područjima i sl.⁴²

Dalje, konstruktivisti ističu da je etična spoljna politika mnogo više od ideološke himere kako tvrde realisti. Često etična politička dimenzija u spoljnoj politici donosi korist

⁴⁰ Volker, H., Chandler (2007) Rethinking Ethical Foreign Policy: Pitfalls, possibilities and paradoxes, str. 4.

⁴¹ *Ibid.*, str. 5.

⁴² *Ibid.*, str.7.

preko jačanja moralnog prestiža države u međunarodnoj politici. Umjesto ideološke himere, etična spoljna politika je zasnovana na idejama koje su dio cjeline ostalog korpusa jedne politike⁴³.

2.2.4. Uticaji na etičnu spoljnu politiku u savremenom okruženju

Postoji shvatanje da je etična spoljna politika nastala kao odgovor na otvorene probleme koji su nastali u međunarodnom okruženju „propalih država“ (failed states). Na drugoj strani, neki autori polaze od stava da je etična spoljna politika nastala kao izraz potrage političkih elita u razvijenim državama za novim paradigmama jer su stare postale nedjelotvorne završetkom Hladnog rata.⁴⁴

Stare ideološke paradigme iz konteksta marksizma i kritiče teorije koje su ljudima dočaravale sliku svijeta u siromaštvu, nepravdi i nejednakosti nemaju više nekadašnjeg efekta na javno mnijenje. Tako javno mnijenje u novom vremenu ima povjerenje u dostižno javno dobro sadržano u konkretnim „malim pričama“, a ne u velikim koje ne pružaju perspektivu. Primjer za ovu tvrdnju je globalna misija nevladine organizacije *Doktori bez granica* koja je uspjela da visoko senzibilizuje međunarodnu javnost oko teških posljedica činjenja i nečinjenja zapadnih vlada u zaštiti civilnog stanovništva u kriznim područjima u svijetu. Međunarodna javnost nije više spremna, kao nekada, da prihvati teze o gladi kao posljedici rasta svjetske populacije, ili o tolerisanju diktatorskog režima koji nekada u budućnosti treba da evaluira u demokratsku vladu.⁴⁵

Usmjerenost današnje javnosti i medija na patnje drugih ljudi u udaljenim djelovima svijeta veoma se razlikuje od nekadašnje politike solidarnosti iz prethodnog vremena. Tokom Hladnog rata geopolitička igra polarizovanih sila opredjeljivala je značenje društvenim konfliktima i posljedicama proisteklim iz njih. U današnjem vremenu puno je teže razumjeti društvene konflikte kroz optiku ideoloških shvatanja nekadašnje ljevice i desnice, kako ističu Heins i Čendler pozivajući se na Ripsmana (Ripsman).⁴⁶

⁴³ Goldstein, J., Keohane(1993) *Ideas and Foreign Policy*, Cornell University.

⁴⁴ Laïdi, Z. (1998) *A World without Meaning: The Crisis of Meaning in Inter-national Politics* trans., J. Burnham and J. Coulon, London: Routledge.

⁴⁵ Volker, H. (2007) *Crusaders and Snobs, Moralizing foreign policy in Britain and Germany, 1999.-2005.*, *Ethics and Foreign Policy: New Perspectives on an Old Problem*, *Rethinking Ethical Foreign Policy*, Routledge, str. 50-69.

⁴⁶ Heins, V., Chandler (2007) *Rethinking Ethical Foreign Policy*, str.9

Danas su u medijima i javnosti jasno vidljive samo pojedinačne individualne tragedije i društvena destrukcija kao posljedica nasilja u nekom dijelu svijeta. Teza o „novim ratovima“ ukazuje da se ratovi u sadašnjosti suštinski razlikuju od onih u prošlosti u tome što sada nedostaju legitimni politički zahtjevi za njihovo pokretanje kako je to nekad bilo.⁴⁷ Lišeni političke legitimnosti, konflikti izgledaju kao serije zlostavljanja i kriminalnih radnji koje vrše moralno zli prema moralno dobrima i nevinima. Trenutna situacija sa žrtvama, kriminalne radnje i narušavanje ljudskih prava dolaze u centar javnosti i medija.

Tako se na političke promjene, koje često pokreću zapadni centri političke moći u Trećem svijetu, gleda kao na promašene pokušaje, jedino ostaju simpatije javnosti za eventualne žrtve. Ovaj vid morala dobija formu anti-ideološke i anti-političke etike, podržavanjem one strane gdje postoje žrtve. Ovakvo shvatanje etičkih aktivista vodi u paradoks mizantropije zato što se može zapaziti veoma malo pozitivnog u sredinama u kojima su angažovani.⁴⁸

Od kraja Hladnog rata i raspada SSSR-a kao super sile postoje velike mogućnosti za spoljni uticaj i intervencije u poslove država Trećeg svijeta. Zbog stalne ekspanzije moći zapadnih zemalja i izgradnje asimetričnih kapaciteta za intervenciju one bivaju optužene u javnosti da su propustile da preduzmu adekvatnu akciju bilo gdje po svijetu gdje se dešava veća ljudska patnja. Tako zaštita ljudskih prava sadrži ne samo negativna ograničenja državama da izbjegavaju ugrožavanje ljudskih prava, već i pozitivnu obavezu da pruže zaštitu na međunaronom nivou.

Vlade se u velikoj mjeri orjentišu prema rezultatima istraživanja javnog mnijenja, koje dominantno pokazuje interes za unutrašnja politička pitanja. Ipak podaci pokazuju u značajnoj mjeri interesovanje zapadne javnosti za zaštitu životne sredine na globalnom nivou, borbu protiv gladi i proces demokratizacije u Trećim zemljama. To ukazuje da ipak postoji „*zajednica moralnih osjećanja*“ koja povezuje dio zapadne javnosti sa ljudima u Trećem svijetu. Međutim, ova činjenica ne može sama po sebi da objasni tekući trend prema većoj prisutnosti moralne dimenzije u spoljnim politikama zapadnih zemalja.⁴⁹ Čini se da ovom trendu posebno doprinose ideje i stavovi uticajnih lidera.

⁴⁷Kaldor, M. (2005) *Elaborating the New War*“ Thesis, in *Rethinking the Nature of War*, edited by I. Duyvesteyn, Jan Angstrom, Frank Cass London.

⁴⁸ Ignatieff, M. (1998) *The Warrior Honore: Ethic War and Modern Conscience*, Henry Holt&Company.

⁴⁹ Lerstad, C. *Moral Responsibility in International Relations: the US Response to Rwanda*, E-International Relations, Articles, May 2013., <http://www.e-ir.info/2013/05/06/moral-responsibility-in-international-relations-the-us-response-to-rwanda/>, pregledano 15.12.2015.

2.2.5. Zaključak

Etika je sistem ubjeđenja, vrijednosti i ideja koji pruža okvir kojim se neke vrste postupaka mogu klasifikovati zlim i koje treba izbjegavati, dok se druge vrste postupaka mogu klasifikovati dobrim i koje treba podržati. Etički sistem funkcioniše dobro ako ne sadrži veće kontradiktornosti. Oni koji se njime rukovode trebalo bi da ga osjećaju svojom intuicijom kao ispravan i pravičan.

Proces globalizacije doveo je do povećanja opšte spoznaje o mogućnosti etički motivisanih akcija na međunarodnom nivou. Veoma je teško izvodljivo za države da preduzimaju unilateralne korake u međunarodnoj politici. Multilateralni pristup je postao standardno ponašanje nacionalnih vlada u međunarodnoj politici.

Pored nacionalnih država značajnu ulogu igraju i nevladine organizacije sa globalnim domenom djelovanja. Nacionalne države, kao dominatni akteri u međunarodnoj politici, veoma se razlikuju u shvatanju i primjeni etike u svojim spoljno-političkim aktivnostima. Spoljna politika ne može biti u cjelini kosmopolitski orjentisana u etičkom smislu zbog intrističnog posebnog interesa.

Otvoreno je pitanje da li politička moralna zajednica može da se proširi preko granica nacionalne države. Liberali kantianske provinijencije smatraju da postoji globalna politička zajednica u kojoj etično političko odlučivanje postavlja interese čovječanstva na centralno mjesto. Sa realističkog stanovišta, mogućnost postojanja etične spoljne politike, zasnovane na interesima drugog, a ne na vlastitom interesu, predstavlja pogrešno razumijevanje realnosti u međunarodnoj politici. Stoga je, po njima, takvo shvatanje vrsta samoobmane, kao i obmane drugih.

Polazimo od stava da ne postoji način da se izoluje nacionalni interes drugih kao što su legalni, moralni i reputacioni razlozi u okviru jedne politike. Implementacija etične spoljne politike može da ima realne efekte koji pokreću institucionalne kapacitete država.

Teže je razumjeti društvene konflikte kroz optiku ideoloških shvatanja nekadašnje ljevice i desnice. Lišeni nekadašnje političke legitimnosti i ideoloških opravdanja, konflikti izgledaju kao serije nasilnih akcija koje se vrše u jednom moralno senzibilnom okruženju. Trenutna situacija sa žrtvama, kriminalne radnje i narušavanje ljudskih prava su u centru međunarodne javnosti. Ovaj vid morala dobija formu anti-ideološke i anti-političke etike.

Iako se u zapadnoj javnosti danas desio otklon od velikih narativa iz prošlosti, većina spoljno-političkih agendi zapadnih zemalja nema jasno artikulisanu etičnu dimenziju.

2.3. Priroda moći i spoljna politika

2.3.1. Koncept „meke moći“

Koncept moći je jedan od centralnih koncepata u teoriji međunarodnih odnosa. U okviru tradicionalnog pristupa⁵⁰, ističe se shvatanje po kome dominantan akter uspijeva da kontroliše ponašanje drugog aktera tako što ovaj djela onako kako inače ne bi da je van kontrole. Polazeći od ove paradigme, veoma su teška objašnjenja raznih manifestacija moći u međunarodnoj politici, a isto tako je teško objasniti mnoge ishode akcija na globalnom nivou kao i sam proces sa situacionim pogodnostima i ograničenjima za određenog aktera. Zato je potrebno redefinisati i proširiti klasičnu koncepciju, koja je u stanju da obuhvati različite forme moći. Po Barnetu i Divalu (Michael Barnett, Raymond Duvall), moć je produkovanje posljedica koje oblikuju kapacitete aktera da odrede njihove prilike i sudbinu u okviru datih društvenih odnosa.⁵¹

Prethodno navedeno određenje, po ovim autorima, otvara dvije analitičke dimenzije: prva - vrste društvenih odnosa preko kojih funkcioniše moć i druga - same specifičnosti društvenih odnosa preko kojih se proizvode posljedice. Tako je moguće odrediti četiri koncepta moći i to: prinudni, institucionalni, strukturalni i produktivni koncept koji se mogu prepoznati u međunarodnoj politici.⁵²

Po Barnetu i Divalu moć se produkuje preko interakcija ili društvenim konstituisanjem. U prvom obliku moć funkcioniše preko ponašajnih obrazaca i interakcija među akterima u odnosu i tada kao posledicu imamo kontrolu i dominaciju jednog aktera nad drugim. U drugom obliku moć funkcioniše preko društvenih odnosa i tako čini aktere društvenim bićima sa posebnim kapacitetima i interesima. Konstitutivni odnosi ne mogu se redukovati na akcije i interakcije unaprijed datih aktera već oni olakšavaju i anticipiraju posljedice i tako aktere upućuju na samoregulaciju i objektivizovane granice.⁵³

⁵⁰ U okviru teorije međunarodnih odnosa, koncept moći je bio vezan isključivo za pravac realizma koji je tumačio moć kao način na koji država upotrebljava materijalne resurse kako bi prisilila drugu državu da radi ono što ne želi da radi. Monopol realista za tumačenje moći u međunarodnoj politici nastao je, u velikoj mjeri, zbog činjenice što su se drugi pravci težili distancirati od ovog koncepta. Tako su predstavnici liberalnog pravca isticali okruženje u kome države sa konvergentnim interesima grade međunarodne institucije kultivirajući svoje interese.

⁵¹ Barnett, M, Duvall, (2005) Power in International Politics, International Organisation, Vol 59, No 1, MIT Press, str. 39 (39-75).

⁵² *Ibid.*, str. 39.

⁵³ *Ibid.*, str. 45.

Dok *prinudna moć* (compulsory power) podrazumijeva direktnu kontrolu jednog aktera nad drugim, *institucionalna moć* pruža samo mogućnost indirektno kontrole jednog aktera nad drugim jer funkcionišu pravila i procedure koja usmjeravaju ili eliminišu određene vrste akcija. Ovo je osnovna paradigma liberalnog institucionalnog pristupa.

Džozef Naj (Joseph Nye) je, u korelaciji sa ovim širim poimanjem moći, razvio koncept „*meke moći*“ (soft power) koji je u kontrapunktu sa klasičnim, realističkim poimanjem „*tvrde moći*“ (hard power). Danas je savremena demokratska praksa u kreiranju javnih politika takva da budu dovoljno privlačne i prijateljski orjentisane kako bi dobile adekvatnu podršku i postigle projektovani efekat. Radi se ne samo o sposobnosti ubjeđivanja i iznošenja argumenata, već i o sposobnosti privlačenja i privlačnosti koje onda vode prema pristanku u vezi sa određenim ishodom. Tako Dž. Naj koristi klasični stav Adama Smita (Adam Smith) da su ljudi vođeni nevidljivom rukom kada donose odluke na slobodnom tržištu, kako bi objasnio proces donošenja odluka na tržištu ideja, gdje su ljudi takođe vođeni nevidljivom rukom meke moći, tj moći privlačnosti i ubjeđivanja da slijede određene ishode bez ikakve eksplicitne prijetnje.⁵⁴

Za naše razmatranje veoma je značajan stav da „*meka moć*“ ne zavisi direktno od „*tvrde moći*“. Tako države mogu steći politički uticaj i moć, veći nego što su njihovi vojni i ekonomski kapaciteti, akcijama kao što su međunarodna ekonomska pomoć ili izgradnja mira u kriznim područjima u svijetu - što je uspješno radila Kanada u poslijeratnom periodu.⁵⁵

Isto tako, jedan od osnovnih stavova je da se „*meka moć*“ države temelji na tri resursa i to na kulturi, političkim vrijednostima i spoljnoj politici. Ako su u kulturi sadržane univerzalne vrijednosti, ako se preko politike promovišu vrijednosti i interesi koji mogu biti podijeljeni sa drugima onda to podiže vjerovatnoću planiranog ishoda te politike. Ako vlada implementira ključne vrijednosti u unutrašnjoj politici, u međunarodnim institucijama, kao i u spoljnoj politici onda to ima jakog uticaja na naklonost drugih u svjetskoj politici.

Isto tako, značajno je zapažanje koje pravi Dž. Naj u vezi povezanosti „*meke*“ i „*tvrde*“ moći. Posmatrajući moć iz ugla ponašanja na jednoj strani i ugla kapaciteta na drugoj strani on uvodi pojmove „*ponašajne moći*“ (behavioural power) i „*resursne moći*“ (resource power). „*Ponašajna moć*“ obuhvata sposobnost postizanja željenog ishoda, dok „*resursna moć*“ obuhvata posjedovanje resursa koji su obično povezani sa sposobnošću postizanja

⁵⁴ Nye, J. (2004) *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, Perseus Books Group, str. 7.

⁵⁵ *Ibid.*, str. 9.

željenog ishoda. „*Ponašajna moć*“ se može prikazati u kontinuumu, na početku od *komandne moći* pa sve do kraja gdje je locirana „*meka moć*“. Dž. Naj ističe da je potrebna „*resursna moć*“ kako bi mogla funkcionisati „*ponašajna moć*“ u gore navedenim oblicima kako ona komandnog karaktera tako i ova zasnovana na privlačnosti ideje. Za „*tvrdu moć*“ značajni su vojni i ekonomski resursi, dok su za „*meku moć*“ značajni kulturni resursi. Po njemu, status moći određuju kumulativno kako vojni i ekonomski resursi tako i resursi iz domena kulture.⁵⁶

Pojam moći teško može da izađe iz okvira subjektivnosti jer se ona određuje preko percepcije „drugosti“. Tako profesor Simeunović ističe:

„ Uvećanju potencijala nečije moći znatno može doprineti percepcija te moći. Naime, ukoliko nečiju moć drugi procenjuju većom nego što jeste to doprinosi uspešnosti sprovođenja njegovog uticaja i ostvarivanja njegovih interesa i ciljeva“⁵⁷.

Jedna od metoda „*meke moći*“ je „*diplomacija niše*“ (niche diplomacy) koja se odnosi na srednje sile u međunarodnoj politici koje imaju značajan kapacitet da igraju značajnu ulogu na svjetskoj sceni, ali nemaju snagu da nametnu svoje stavove i rješenja. One vide prostor za povećanje ugleda preko razvijanja uloge posrednika u međunarodnim konfliktima i sličnim aktivnostima. Tako da bi „*diplomacija niše*“ upućivala na usmjeravanje spoljno-političkih resursa prema specifičnim područjima u kojima se može ostvariti diplomatski uspjeh. Uspjeh se ne bi mjerio samo trenutnim diplomatskim dobitkom, već bi on mogao da se proširi van granica nacionalnog interesa i to prema „globalnom javnom dobru“, u maniru shvatanja *liberalnog internacionalizma*. Onda bi „dobra djela“, kroz podršku, učinke i projekcije „dobrog“ rezultirala povećanjem međunarodnog prestiža.⁵⁸

2.3.2. Kanadski kontekst

U kanadskom kontekstu, nacionalni vojni resursi mogu biti korišteni u funkciji „*meke moći*“ preko političke *agende ljudske bezbjednosti* kao što je misija održavanja mira (peacekeeping). Polazeći od integrisanosti kanadskih oružanih snaga u političke projekte *ljudske bezbjednosti* onda se ta vrsta resursne moći ne bi mogla striktno vezati samo za onaj dio „*ponašajne moći*“ koji se odnosi na njen ekstrem isključivo u vidu prinude. U vezi sa ovim pitanjem, u debati između Nosala (Kim Nossal) i Aksvortija (Lloyd Axworthy), izneseni

⁵⁶ Brooke, A., Smith-Windsor (2000) *Hard Power, Soft Power Reconsidered*, Canadian Military Journal, Autumn 2000, str. 52.

⁵⁷ Simeunović, D. (2009) *Uvod u političku teoriju*, Institut za političke studije, Beograd, str. 100.

⁵⁸ Henrikson, A. (2005) *Niche Diplomacy in the World Public Arena: the Global „Corners“ of Canada and Norway*, in *The New Public Diplomacy* edited by Jan Melissson, Palgrave Macmillan, str. 68.

su kontraverzni stavovi. Po Nosalu, vojni kapaciteti se vezuju za tvrdi, prinudni ekstrem „ponašajne moći“, dok Aksvorti smatra da se vojni kapaciteti mogu koristiti za širi spektar aktivnosti duž gore prikazanog kontinijuma „ponašajne moći“ koji uključuju i „meku moć“. ⁵⁹

Kanada je izgradila status u međunarodnoj politici korištenjem „meke moći“, posebno preko UN-a, pokretanjem značajnih spoljno-političkih inicijativa - od održavanja mira do međunarodnog posredovanja u kriznim područjima u svijetu da bi promociju ključnih nacionalnih vrijednosti na spoljni plan označila kao „treći stub“ kanadske spoljne politike. Na nivou globalne projekcije to je prepoznato preko pojma „dobrog međunarodnog državljanstva“ (good international citizenship) sa značenjem inicijativnosti i kooperativnosti sa drugim subjektima na rješavanju međunarodnih problema, posebno onih koji ne mogu biti riješeni po svojoj prirodi od strane bilo koje zemlje unilateralno. U globalnom poretku moći, Kanada je uspjela da zauzme mjesto u G8, a kasnije i u G20 lidera najuticajnih država na svijetu. Kanadska vlada je uspješno lobirala u cilju formiranja nove grupe koja bi uključila značajne zemlje u razvoju prvo u oblasti međunarodnih finansija pa onda i na nivou nacionalnih lidera. ⁶⁰

Međunarodna reputacija „dobrog međunarodnog državljanstva“ stečena je u velikoj mjeri metodama „diplomacije niše“. Tako je Din Ačeson (Dean Acheson) jednom prilikom Kanadu opisao frazom „oda dužnosti“ (Ode to Duty). Ova zemlja, koja baštini anglosaksonsko i frankofonsko nasleđe, je aktivni član ključnih međunarodnih organizacija, jedan od predvodnika u inicijativama održavanja globalnog mira, značajan donator međunarodne pomoći zemljama u razvoju, kao i značajnih međunarodnih projekata i sporazuma, kao što je npr. *Sporazum iz Otave* (Ottawa Threaty) i sl. ⁶¹

Uspješnoj realizaciji spoljno-političkih projekata, u okviru „diplomacije niše“ posebno doprinosi uključivanje i saradnja sa nevladinim organizacijama (NVO) i civilnim društvom. Mnoge kanadske nevladine organizacije, anglofonske i frankofonske, uključene su u međunarodne aktivnosti i dobijaju pomoć od kanadske vlade. Kako ističe Alan Henrikson (Alan Henrikson), ovo umrežavanje je metodičan posao i da bi se vodio uspješno zahtijeva široko priznanje i osiguranu poziciju u javnosti. Zato je potreban ekstenzivni angažman, kako

⁵⁹ Brooke, A, Smith-Windsor, *Ibid.*, str. 54.

⁶⁰ Cooper, A., (2015) Recalebrating Middle Power Diplomacy: The Changinig „Soft Power“ Brands of Republic Korea and Canada in Comparative Perspective, University of Waterloo, str. 11.

⁶¹ Henrikson, A., *Ibid.*, str. 68.

politički tako i intelektualni i društveni. Tako „snaga boljeg argumenta“ postaje integralni dio koncepta javne diplomatije.⁶²

U odnosu na važna pitanja međunarodne politike, koja su obuhvaćena političkom strategijom zemlje koja primjenjuje „*diplomatiju niše*“, njena diplomatija treba da igra zahtjevnu ulogu tako što treba da pomjeri težište javne diskusije sa realističkog pristupa drugih relevantnih aktera, pa i najvećih sila. Isto tako, treba da razradi fleksibilan pristup koji bi omogućio realizaciju postojećeg plana i u okolnostima paralelne aktivnosti sa drugim relevantnim akterima ili da se angažuje na izgradnji otvorenog partnerstva sa dominantnim akterom.

Kanadska diplomatija je tokom *Procesa iz Otave* primjenjivala neke od ovih pristupa.⁶³ Primjenom diplomatskih metoda „*meke moći*“ kanadska vlada je uspjela da prevaziđe protivljenje američke vlade tokom pregovora i dovede do zaključenja sporazuma kojeg nijesu prihvatile SAD. Postignuta je sinergija moći preko koalicije nevladinih organizacija, aktivista kao i nacionalnih vlada zemalja koje su činile jezgro cijele inicijative.

Promocija *koncepta ljudske bezbjednosti*, sa posebnim ličnim pečatom Aksvortija, i njen dalji razvoj u okviru „*diplomacije niše*“ mogao bi da predstavlja primjer efikasnog korištenja „*meke moći*“, uz posebno uspješno korištenje sredstava javne diplomatije. Javna diplomatija je uspješno korištena od strane kanadske vlade kada su u pitanju i odnosi sa SAD, susjedom sa statusom super-sile u međunarodnim odnosima. Kanadska vlada je ciljanom javnom kampanjom, u velikoj mjeri zaobilazeći oficijelne kanale bilateralne diplomatije, uspjela da ishodi rješenje u vezi „kiselih kiša“ koje ugrožavaju šumske komplekse u toj zemlji, a uzrokovani su zagađenjem od strane američke industrije.

Kako potencijalne mogućnosti za razvoj „*diplomacije niše*“ nijesu zauvijek date u međunarodnom okruženju svjetske politike, usljed situacionih promjena okolnosti, tako i države koje na ovaj način razvijaju „*meku moć*“ u tom okruženju bivaju prinuđene da mijenjaju političke strategije zbog različitih prijetnji koje dolaze iz spoljnog okruženja. Tako je Kanada, nakon 11. 09. 2001. god. bila prinuđena da izkorijeni mijenja svoju strategiju u tom domenu. U fokus nacionalnih prioriteta došao je Avganistan i borba protiv terorizma.

I nakon ekonomske krize poslije 2008. godine u kanadskoj akademskoj zajednici zagovara se povratak „*diplomaciji niše*“ tako što bi se pomoć namijenjena razvoju alocirala na manju grupu siromašnih zemalja i gdje bi se blisko saradivalo sa drugim donatorima u cilju

⁶² *Ibid.*, str. 71.

⁶³ *Ibid.*, str. 74.

postizanja konkretnih rezultata. Pri tome se skreće pažnja da se treba usmjeriti na područje zapadne hemisfere u skladu sa pretpostavljenim nacionalnim interesom.⁶⁴ Isto tako, jedna druga struja mišljenja podsjeća na politički kurs Pjera Trudoa (Pierre Trudeau), pozivajući se na dokument kanadske vlade „*Spoljna politika za Kanađane*“ iz 1970.godine, koji je bio mnogo ambiciozniji u obuhvatu i dosezao je globalni domen. Oni smatraju da je globalni domen kanadske spoljne politike potreba u vezi sa narastajućim globalnim izazovima, puno opasnijim od onih iz vremena Hladnog rata, a odnose se na probleme kao što je globalno zagrijavanje, zarazne bolesti, gubitak biodiverziteta i sl. Po njima, ova bi orijentacija zahtijevala kapacitete koji nadilaze kompetence vlade i postojeći okvir odgovornosti i koji uključuju nove nivoe angažmana civilnog društva kao i nova umrežavanja svih aktera, sa novim načinom razmišljanja. Zagovornici ovog globalnog pristupa smatraju da je „*diplomacija niše*“ imala učinke u konstelaciji stabilnih odnosa i predvidljivosti u svjetskoj politici, ali da to sada nije slučaj.⁶⁵

2.3.3. Zaključak

Moć se produkuje preko interakcija ili društvenim konstituisanjem. U prvom obliku moć funkcioniše preko ponašajnih obrazaca i interakcija među akterima u odnosu i kao posljedicu imamo kontrolu i dominaciju jednog aktera nad drugim. U drugom obliku moć funkcioniše preko društvenih odnosa i tako čini aktere društvenim bićima sa posebnim kapacitetima i interesima. Dok prinudna moć podrazumijeva direktnu kontrolu jednog aktera nad drugim, institucionalna moć pruža mogućnost indirektno kontrole jednog aktera nad drugim jer funkcionišu pravila i procedure koja usmjeravaju ili eliminišu određene vrste akcija.

Danas javne politike treba da budu dovoljno privlačne i prijateljski orijentisane kako bi dobile adekvatnu podršku i postigle projektovani efekat. Radi se ne samo o sposobnosti ubjeđivanja i iznošenja argumenata, već i o sposobnosti privlačenja koje onda vode prema pristanku u vezi sa određenim ishodom.

„*Meka moć*“ ne zavisi direktno od „*tvrde moći*“. Tako države mogu steći politički uticaj i moć veći nego što su njihovi vojni i ekonomski kapaciteti, akcijama kao što su međunarodna ekonomska pomoć ili izgradnja mira u kriznim područjima u svijetu - što je uspješno radila Kanada u poslijeratnom periodu.

⁶⁴ Hamson, F.O, Paris, (2010) Introduction:Leadership Challenges in an Era of Uncertainty, in Rethinking Canada International Priorities, str. 3.

⁶⁵ *Ibid.*, str. 4.

Jedna od metoda „*meke moći*“ je „*diplomacija niše*“ (niche diplomacy) koja se odnosi na srednje sile u međunarodnoj politici koje imaju značajan kapacitet da igraju značajnu ulogu na svjetskoj sceni, ali nemaju snagu da nametnu svoje stavove i rješenja. One stižu ugled preko razvijanja uloge posrednika u međunarodnim konfliktima i sl. Tako „*diplomacija niše*“ usmjerava spoljno-političke resurse prema specifičnim područjima u kojima se može ostvariti diplomatski uspjeh.

U kanadskom kontekstu, nacionalni vojni resursi mogu biti korišteni u funkciji „*meke moći*“ preko *političke agende ljudske bezbjednosti*. Ta vrsta resursne moći ne vezuje se samo za onaj dio „*ponašajne moći*“ koji se odnosi na prinudu. Kanada je izgradila status u međunarodnoj politici korištenjem „*meke moći*“, posebno preko UN-a, pokretanjem značajnih spoljno-političkih inicijativa - od održavanja mira do međunarodnog posredovanja u kriznim područjima u svijetu.

Zemlje kao Kanada, koja primjenjuje „*diplomaciju niše*“, treba da imaju diplomaciju koja pomjera težište međunarodne debate sa realističkog pristupa dominantnih aktera. Radi se o fleksibilnom pristupu koji može da uključi i druge aktere, uključujući i dominantnog aktera. Tako je kanadska vlada, u slučaju razrade diplomatske inicijative u vezi protiv-pješadijskih mina, primjenom diplomatskih metoda „*meke moći*“ uspjela da prevaziđe protivljenje američke vlade i dovede do zaključenja sporazuma kojeg nijesu prihvatile SAD. Postignuta je sinergija moći preko koalicije nevladinih organizacija, aktivista kao i nacionalnih vlada zemalja koje su činile jezgro cijele inicijative.

U novije vrijeme aktuelna je i opcija šireg obuhvata kanadske spoljne politike u vezi sa narastajućim globalnim izazovima - kao što je globalno zagrijavanje, zarazne bolesti, gubitak biodiverziteta i sl. Ova opcija zahtijeva kapacitete koji nadilaze kompetence vlade i postojeći okvir odgovornosti. Zagovornici ovog globalnog pristupa smatraju da je „*diplomacija niše*“ imala učinke u konstelaciji stabilnih odnosa i predvidljivosti u svjetskoj politici.

2.4. Ljudska bezbjednost: koncept, diskurs i politička agenda

2.4.1. Etika i bezbjednost

Već smo istakli značaj vrijednosti, normi i morala u donošenju odluka u spoljnoj politici. Spoljno-politički odlučiooci, koji su inkorporirali etički kodeks u svoje spoljno-

političke aktivnosti, nalaze se pred izazovom veoma različitih prijetnji koje dolaze iz spoljnog okruženja i koje direktno ugrožavaju ključne vrijednosti do kojih je njima stalo.

Ako u našem pristupu izađemo šire od granica poimanja nacionalnog interesa realističkog i neorealističkog pravca mišljenja u međunarodnim odnosima i interes posmatramo u kontekstu saglasnosti sa ključnim vrijednostima jednog društva koji mu daju odgovore na ključna pitanja u vezi dobrog ili lošeg postupanja u spoljnim poslovima, onda smo na terenu na kome možemo ispitati odnos etike i bezbjednosti u kanadskom slučaju. Taj odnos nije jednoznačan i jednostavno razumljiv jer uključuje složeni splet odnosa opšeg i posebnog u prosuđivanju konkretnih političkih odluka, kao i poimanje postojećih okolnosti koje mogu biti ovakve ili onakve.

Etična spoljna politika isključuje unilateralni pristup spoljno-političkim pitanjima koji bi osnovu imao isključivo u nacionalnom interesu i otvara mogućnosti šireg komunitarnog pristupa. Aksvorti je, sredinom devedesetih, iznio stav da su nacionalne granice sve poroznije i da se pitanja bezbjednosti, kao što su kriminal, terorizam, kršenja ljudska prava, sve više odnosi na pojedince, a ne isključivo na države. U osnovi, ovaj koncept se temelji na liberalnoj etici.⁶⁶

U vezi sa svojom idejnom, etičkom osnovom, pojam *ljudske bezbjednosti* je univerzalni, individualno-centrični sistem koji bi trebalo da pomogne razumnom tumačenju zaštite pojedinaca od prijetnji kako je to taksativno opisano u *Izveštaju o ljudskom razvoju* (Human Development Report) iz 1994.godine.⁶⁷ Gledajući iz iskustvenog ugla posljedice konflikata na međunarodnoj sceni nakon Hladnog rata može se zapaziti da sve veći broj žrtava tih konflikata nijesu borci već civili kao i da se konflikti sve manje dešavaju između država, a sve više unutar samih država. Zato pitanje bezbjednosti nije više samo pitanje bezbjednosti državnih granica.⁶⁸

U okviru ovakvog shvatanja bezbjednosti, termin „ljudsko“ biva opisan i doživljen na veoma životan, konkretan način kroz primjere iz života ljudi u konfliktnim područjima, preko specifičnih prijetnji po život kojima su izloženi, uključujući psihološka i fizička povrijeđivanja, invalidnost, prinudna raseljavanja i gubitak života. Ovaj pravac mišljenja polazi od emocionalnog gledanja na problem preko sagledavanja konkretnih ljudskih patnji i

⁶⁶ Irwin, R., (2001) Linking Ethics and Security in Canadian Foreign Policy, in *Ethics and Security in Canadian Foreign Policy*, edited by R. Irwin, str. 5.

⁶⁷ *Ibid.*, str. 5.

⁶⁸ Gasper, D. (2009) *Global Ethics and Human Security*, Paper to GECHS Conference on climate change and human security, Oslo, str. 5.

tako daje širi prikaz u odnosu na međunarodno-pravni pogled ljudskih prava ili ekonomski pogled ljudskog razvoja direktno doprinoseći političkom pogledu na stvar, u smislu slaganja prioriteta. U ovoj perspektivi, može se prepoznati jedna vrsta „osjećaja pridruživanja“ (joined-up feeling) što u etičkoj ravni znači „dati težinu drugima, ne samo nama“. ⁶⁹

Osnovna etička pitanja koja su izazov za politički *koncept ljudske bezbjednosti*, dakle, proističu iz direktnih iskustava konkretnih ljudi i odnose se na viđenje zajedničkih interesa u povezanom svijetu, valorizaciju interesa onih ljudi koji ne pripadaju našim generičkim skupinama. Tako se otvara pitanje kako razlikujemo „sebe“ od „drugih“ i koja je naša primarna samo-identifikacija kao povezanih ili odvojenih bića. ⁷⁰

Crying children, including 9-year-old Kim Phuc, center, run down Route 1 near Trang Bang, Vietnam after an aerial napalm attack on suspected Viet Cong hiding places as South Vietnamese forces from the 25th Division walk behind them

Slika 1: Stradanje civila u ratu u Vijetnamu ⁷¹

Na gornjoj fotografiji, koju je uradio fotograf Asošijetid Presa (Associated Press) Nik Ut (Nick Ut), možemo sagledati užas i strahotu rata u kome stradaju nedužni civili. Upravo na ovoj fotografiji moguće je doživjeti emocionalnu dimenziju pojma *ljudska bezbjednost*.

Kim Puc (Kim Phuc), naga djevojčica sa fotografije, koja sada ima 53 godine, kaže sljedeće:

„Ja stvarno želim da pobjegnem od te male djevojčice. Ali mi izgleda da mi ta slika ne dopušta.“ ⁷²

⁶⁹ *Ibid.*, str. 6.

⁷⁰ *Ibid.*, str. 9.

⁷¹ Vidi: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2153091/Napalm-girl-photo-Vietnam-War-turns-40.html#ixzz47DdQR5RA>, pregledano 29.04.2016.

⁷² *Ibid.*, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2153091/Napalm-girl-photo-Vietnam-War-turns-40.html#ixzz47DdQR5RA>, pregledano 29.04.2016.

Ako *pojam ljudska bezbjednost*, ovako shvaćen i doživljen, zahvata najvrijedniji segment javnog dobra na globalnom nivou onda partikularni interesi ne bi trebalo da budu maksimizovani do nivoa narušavanja tog njegovog segmenta jer to može da vodi ka uništenju cjelokupnog sistema. U osnovi, partikularni interesi, na održiv način, mogu biti provedeni, ne direktno već uvažavanjem interesa drugih.

Uže shvatanje *ljudske bezbjednosti*, koje se fokusira na uticaju fizičkih konflikata na pojedince, tzv. perspektiva sigurnosti ljudi (human safety perspective), veoma direktno, na radikalna način, bavi se sa direktnim uzrocima i direktnim štetama od nasilnih konflikata dovodeći u pitanje i neke značajne kratkoročne i srednjoročne interese moćnih aktera u međunarodnoj politici, aktera koji ne žele poremećaje u globalnim odnosima u kojima zauzimaju dominantan položaj, a koje mogu izazvati ovi reformistički projekti. Takvi su projekti *kampanja protiv nagaznih mina* (Ottawa process) kao i *Međunarodni krivični sud* (International Criminal Court).⁷³

2.4.2. Koncept ljudske bezbjednosti

Pojam *ljudske bezbjednosti* iskovan je sredinom 1990-tih kao novi pojam u teoriji bezbjednosti. Nastao je u kontekstu kraja Hladnog rata na osnovu empirijske evidencije prijetnji i opasnosti sa kojima se suočavaju pojedinci i društvene grupe u sukobima i prirodnim katastrofama.

Za razliku od klasičnog pojma *nacionalne bezbjednosti*, čiji je referentni okvir država i njena teritorija, pojam *ljudske bezbjednosti* uzima pojedinca i društvo u kome živi za referentni okvir. Isto tako, ovaj pojam ima veći obuhvat u odnosu na klasični proširujući ga od uže interpretacije fizičke i vojne bezbjednosti na druga područja - kao što je bezbjednost o gladi, bolesti, prirodnih katastrofa i dr.

Pojam *ljudske bezbjednosti* mogao bi se sagledati u komplementarnom odnosu sa pojmom *nacionalne bezbjednosti*. Država, kao opšti organizacioni i institucionalni okvir, generalno predstavlja oblik bezbjednosti za njene pripadnike. Tako država, po analogiji Kena Buta (Ken Booth), nalikuje kući, a kući treba održavanje. *Ljudska bezbjednost* zato djeluje unutar te kuće sa cijem da obezbijedi sigurno okruženje i dobrobit za one koji je nastanjuju.⁷⁴

⁷³ *Ibid.*, str. 13.

⁷⁴ Roznai, Y. (2014) The Insecurity of Human Security, *Visconsin International Law Journal*, Vol.32 No 1, str. 102.

Slično razmišlja Brus Birčard (Bruce Birchard) koji ističe da bismo trebali da transformišemo ogromne resurse usmjerene sa „vojne iluzije o nacionalnoj bezbjednosti“ prema institucijama i platformama koji mogu obezbijediti „realnu ljudsku bezbjednost“.⁷⁵

UN su doprinijele određenju koncepta ljudske bezbjednosti⁷⁶ i to ističući čovjeka-pojedinca kao predmet bezbjednosti. U odgovoru na pitanje „bezbjednost od čega?“ u Izvještaju se ističu sleće oblasti: ekonomska bezbjednost, zdravstvena bezbjednost, bezbjednost u vezi sa životnom sredinom, lična fizičku bezbjednost, društvena i politička bezbjednost.

Koncept obuhvata prioritete mjere i instrumente bezbjednosti koje su šire i obuhvatnije u odnosu na mjere iz domena nacionalne bezbjednosti, koje u velikoj mjeri kod ljudi generišu još veći osjećaj nesigurnosti. Tako one uključuju zaštitu ljudi na razne načine, kao i jačanje i snaženje njihovog psihološkog osjećaja sigurnosti.⁷⁷

Upravo je širina obuhvata koncepta razlog kritičkog osvrta nekih autora, kao što su Mek Farlejn i Kong (MacFarlain, Khong, 2006), koji, polazeći od klasičnog shvatanja bezbjednosti, ističu prioritet mjera koje se tiču oslobađanja od nasilnih prijetnji fizičkom opstanku, dok po njima, prijetnje iz domena promjena životne sredine, zaštite zdravlja i ostalog, osim zaštite života od nasilnog napada, ne spadaju u domen bezbjednosti.⁷⁸ Na drugoj strani, neki autori koji podržavaju koncept ljudske bezbjednosti, tvrde da su pokušaji da se limitira domen samo na prijetnju fizičkom opstanku u osnovi arbitrarni, kao što tvrdi Rotšild (Rothschild, 1995). Po njima, svi navedeni bezbjedonosni izazovi mogu predstavljati egzistencijalnu prijetnju pojedincu i zato zahtijevaju prioritentan odgovor.⁷⁹

2.4.3. Diskurs ljudske bezbjednosti

Pojam i koncept *ljudske bezbjednosti* ne bi se mogao koristiti u ovom radu, a da se ne razmotri kroz širi kontekst kritičkog dijaloga koji upućuje na određena značenja koja tako doprinose izgradnji posebnog diskursa u okviru debate o ljudskoj bezbjednosti.

⁷⁵ *Ibid.*, str. 102.

⁷⁶ Human Development Report 1994, United Nations Development Programme, New York, str.24-32

⁷⁷ Gasper,D. (2013) „From Definitions to Investigating a Discourse“, Routledge Handbook of Human Security, str. 1.

⁷⁸ *Ibid.*, str. 4.

⁷⁹ *Ibid.*, Gasper, D. str. 4.

Diskurs je oblik društvene prakse koji proizvodi značenja i tako podstiče oblikovanje bezbjednosne kulture u međunarodnoj politici. Tako diskurs u vezi spoljne politike i bezbjednosti neke države ne samo da artikuliše značajne ideje na kojima se zasniva ta spoljna politika, već i kreira društvene interakcije u međunarodnim odnosima, prenoseći ta značenja prema drugim državama.⁸⁰

Isto tako, neadekvatno razumijevanje datog diskursa može izazvati posljedice na uzajamno razumijevanje između država, uključujući i ozbiljne konflikte. Polazi se od stava da tradicionalna pretpostavka o međunarodnoj bezbjednosti, koja polazi od uravnotežene raspodjele materijalnih kapaciteta među državama po pitanju međunarodne bezbjednosti, nije dostatna. Tako ozbiljni problemi u području međunarodne bezbjednosti mogu nastati i neadekvatnim korištenjem retorike u spoljnoj politici.⁸¹

Diskurs ljudske bezbjednosti generički uključuje pažnju i usmjerenost na živote konkretnih ljudi i okolnosti njihovog života. Polazi se od spoznaje da ljudi na specifične načine, u skladu sa kulturom i okolnostima, traže ličnu, materijalnu, psihološku i egzistencijalnu bezbjednost. Ljudi čine grupe kao specifični individualci te ne mogu biti svedeni na brojeve, odbitke i decimale. Biti ljudsko biće znači imati potrebe u specifičnom društvenom kontekstu koji je posredovan društvenim normama. Posebno se ističe ranjivost realnih, stvarnih osoba prema kojima smo, po prorodi stvari, empatični kao ljudska bića sa ciljem da pozitivno utičemo na tu ranjivost.⁸²

Isto tako, u okviru ovog diskursa postoji jaka veza, u određenim okolnostima, između sfera koje se obično razmatraju potpuno odvojeno, kao što je to veza između konflikata, ekonomije, zdravlja i životne okoline. Tako temeljne ideje *Povelje UN* i sistema kolektivne bezbjednosti ističu, pored koncepta „*slobode od siromaštva*“, isto tako i koncept „*slobode od straha*“, zato što se u realnom životu pojedinaca i grupa uzajamno prožimaju. Na primjeru konflikta u Ruandi 1994. godine očito se pokazuje povezanost tih različitih sfera, u okolnostima loše žetve, ekonomske krize, kresanja troškova državnog budžeta koje su, između ostalog, dovele do etničkih tenzija i genocida.⁸³

⁸⁰ Yongtao Liu (2010) Discourse, Meaning and IR Studies: Taking the Rhetorics of „Axis of Evil“ As a Case, *Confines de Relaciones Internacionales y Ciencia Política* 6, str. 88.

⁸¹ *Ibid.*, str. 88

⁸² Gasper, D. (2013), *Ibid.* str. 9.

⁸³ *Ibid.*, str. 10.

2.4.4. Ljudska bezbjednost kao politička agenda

2.4.4.1. Uvod

Koncept kao i *diskurs ljudske bezbjednosti* predstavlja potencijal za otvaranje procesa njegove aktualizacije kroz istraživanje političkih programa ljudske bezbjednosti. Političko razmatranje podrazumijeva sagledavanje pitanja u konkretnom kontekstu koji opet podrazumijeva uticaj političke moći i njihovu moguću sekuritizaciju.

Činjenica da su mnoge uticajne zapadne zemlje, kao što su Kanada, Norveška, Švajcarska, Australija i Japan, prilagodile i inkorporirale koncept ljudske bezbjednosti kao sredstvo svoje spoljne politike, a da nijesu isti koncept primijenile konsekventno i u unutrašnjoj politici ukazuje na to da je to sredstvo u vlastitom nacionalnom interesu namijenjeno „drugima“.⁸⁴

Gore pomenute i druge slične države, kao srednje sile u međunarodnoj politici, upotrebom ljudske sigurnosti kao sredstava spoljne politike uspjele su da ostvare veću nezavisnost u odnosu sa međunarodnim institucijama, veći uticaj u UN kao i jačanje ugleda na međunarodnoj sceni i u odnosima sa SAD. Posebno su Kanada i Japan, države koje su u najvećoj mjeri razvile ovu spoljno-političku orijentaciju, afirmisale tu posebnost kao kompetitivnu prednost na međunarodnoj sceni. Tako je Kanada, usmjerenjem prema očuvanju i izgradnji mira u post-konfliktnim područjima, uticajem na *Međunarodni krivični sud* (International Criminal Court) kao i liderstvom u globalnoj kampanji protiv pješadijskih mina ostvarila rast međunarodnog ugleda i uticaja u UN. Japan je, realizacijom ODA spoljne-politike, prvo usmjerenom prema Aziji nakon velike ekonomske krize, a kasnije i prema Africi takođe ostvario sličan efekat.⁸⁵

Implementacija ove političke agende, preko spoljno-političkih aktivnosti gore pomenutih sila, otvara pitanje stvarnih ciljeva tih država koje pripadaju razvijenom Zapadu. Važna zamjerka se tiče percepcije zapadnih kulturnih normi i individualističkog etosa liberalne demokratije kao univezalno primjenljivih i u zemljama Trećeg svijeta. Tako se, po iskazanom stavu mnogih zemalja G77, *ljudska bezbjednost* vidi kao sredstvo koje prenaplašava individualne vrijednosti i pogurava ekonomsku i vojnu moć zapadnih zemalja. Na Bečkoj konferenciji iz 1993. godine, istočno-azijske zemlje su prezentovale „azijski

⁸⁴ Tadjbakhsh, S. (2009) Human Security: Looking Back Before Looking Forward, Paper for the ICHWA Conference Birjand, str. 7.

⁸⁵ *Ibid.*, str.7.

pristup ljudskim pravima“ s argumentacijom da ljudska bezbjednost treba da bude prilagođena regionalnim osobenostima.⁸⁶

Tako Bilahari i Kausikan (Bilahari, Kausikan, 1995) ističu da bi se zapadna društva trebala prilagoditi novim okolnostima nakon Hladnog rata. Po njima, ključni problem je nalaženje balansa između „pretencioznog univerzalizma i paralizujućeg kulturnog relativizma“. Oni skreću pažnju da postoji proliferacija ideala koji se veoma asertivno promovišu u ljudska prava.

Uzimajući u obzir gore navedene stavove, politička agenda *ljudske bezbjednosti* trebala bi da se zasniva se na multilateralizmu koji je orijentisan prema šire prihvaćenim međunarodnim normama.⁸⁷ U analizi novih izazova bezbjednosti i formiranju glavnih pravaca te politike, u okviru međunarodnih foruma, trebalo bi da učestvuju reprezentativne zemlje iz globalnog kulturnog miljea uz predstavnike nevladinog sektora, po istom principu.

2.4.4.2. Pristupi ljudskoj bezbjednosti u političkom kontekstu

Koncepti ljudske bezbjednosti veoma se razlikuju u širini pristupa. Tako su kanadski i norveški pristup, kao u određenoj mjeri i pristup *Mreže ljudske bezbjednosti*, usmjereni na uže shvatanje ljudske bezbjednosti, shvatanje poznato kao „sloboda od straha“ (freedom from fear) koje se odnosi na fizičko nasilje u nasilnim konfliktima.

Pristup *UNDP-a* i Japana je širi - sa naznakom da bezbjednost i blagostanje određenog pojedinca utiče na bezbjednost i blagostanje drugog. Tako siromaštvo može da generiše kriminal i migracije. Nesposobnost države da kontroliše širenje HIV/AIDS-a i drugih bolesti u globalizovanom svijetu vodi u širenje epidemija na svjetskom nivou, ugrožavajući opstanak i blagostanje pojedinaca bilo gdje.

2.4.4.2.1. Uži pristup

U okviru ovog užeg pristupa, nastala je i politička agenda *Mreže ljudske bezbjednosti* (Human Security Network), u *UN*. Mreža igra ulogu katalizatora skrećući pažnju međunarodne javnosti na nova pitanja bezbjednosti. To je moguće upravo primjenom

⁸⁶ *Ibid.*, str. 8.

⁸⁷ Tobias, D., Werthes (2006) *Human Security on Foreign Policy Agendas: Changes, Concepts and Cases*, INEF Report, Duisburg, str. 13.

koncepta ljudske bezbjednosti na međunarodne probleme, pokretanjem političkog procesa i motivacijom aktera u Mreži, u cilju prevencije i rješavanja konflikata.⁸⁸

Uži pristup podrazumijeva i legitimiše spoljnu intervenciju u unutrašnje poslove suverenih država pod striktno predviđenim uslovima. Tako, po ovom mišljenju, u slučajevima prijetnje opstanku stanovništva kao što je bilo u Ruandi 1994.godine međunarodna zajednica trebalo je da izvrši obavezu da djeluje.

Kao što smo već istakli, *ljudska bezbjednost* se odnosi na sigurnost pojedinaca i zajednica u kojima žive. Uže shvatanje ovog koncepta odnosi se na zaštitu ljudi od psihofizičkog povrijeđivanja i pogibije u ratnim konfliktima u savremenom kontekstu. Dakle, radi se o svakodnevnoj sigurnosti pojedinaca i njihovih zajednica u kojima žive, a ne o sigurnosti države i njenih granica. Isto tako, radi se o različitim vrstama nesigurnosti, ne samo o onima koji potiču od prijetnje spoljnog neprijatelja.

Kanadska spoljna politika je na tom konceptu inspirisala i pokrenula političku agendu „*odgovornosti da se zaštiti*“ (responsibility to protect). Ova agenda odnosi se na praksu etničkog čišćenja, genocida i drugih teških povreda ljudskih prava i obavezu spoljne intervencije, pod određenim uslovima, u cilju zaštite tih ljudi koji su ugroženi.

U vezi sa sudbinom običnih ljudi u ratnim sukobima, postoji siguronosni jaz u međunarodnoj politici. Ljudi treba da opstanu u okolnostima ekstremnog nasilja i nesigurnosti, u okolnostima unutrašnjih sukoba - što je karakteristično za vrijeme nakon Hladnog rata. Metode spoljne zaštite tih ljudi dobijaju više forme policijskih aktivnosti a manje vojnih aktivnosti, kao što je pokazano na Balkanu.⁸⁹ Tako su snage UN-a u ratovima u Bosni i Hrvatskoj u prve dvije godine rata neuspješno koristile oblike koji su nalikovali policijskim metodama zbog zaštite ugroženih civila u okviru tradicionalnog pristupa očuvanja mira (*peace-keeping*). Kasnije, u kosovskoj krizi, primijenjena je vojna sila u cilju zaštite civila koja je, na kraju, proizvela sasvim suprotan učinak.

Međunarodna komisija za intervencije i državni suverenitet, koja je u okviru UN osnovana 2001. godine na inicijativu Kanade, definisala je da pod jasno određenim uslovima intervencije mogu da budu legitimne u onim zemljama gdje država, iz razloga slabosti ili agresivnosti, ne može da obezbijedi zaštitu pojedincima. U izvještaju *Komisije* se naglašava

⁸⁸ Tako su u okviru Mreže, bile pokrenute i implemetirane akcije kao što je univerzalna primjena Konvencije iz Otave (Ottawa Convention) o anti-pješadijskim minama, ustanovljavanje Međunarodnog krivičnog suda (International Criminal Court), zaštita djece u oružanim konfliktima, kontrola lakog naoružanja, borba protiv trans-nacionalnog organizovanog kriminala, borba protiv HIV/AIDS, prevencija konflikata itd.

⁸⁹ An Interview with Mary Kaldor, (2010) Putting People First: The Growing Influence of „Human Security“, Yale Journal of International Affairs, str. 18.

sveobuhvatna odgovornost intervencionističkih sila u domenima preventivnog djelovanja, zaštite i post-konfliktne pomoći.

Dok dio, uglavnom zapadnih, zemalja smatraju legitimnim i etičnim spoljnu intervenciju u vezi sa patnjama ljudi u drugim zemljama, na drugoj strani, u zemljama Trećeg svijeta legitimnost i etičnost tih akata se dovodi u pitanje. Smatra se da su te intervencije u velikoj mjeri arbitrarne, bez jasnih kriterijuma i da iz ugla međunarodnog prava predstavljaju miješanje u unutrašnje poslove suverenih država.

U kreiranju i realizaciji *koncepta ljudske bezbjednosti*, kao spoljno-političke agende, veoma veliki značaj pripada ulozi političkih lidera nekih „srednjih sila“ (Aksvorti, Ogata) koji su vlastite vizije ovog koncepta postavili u centar nacionalne spoljne politike uspješnim usklađivanjem sa domaćim izazovima.⁹⁰ Oni su afirmacijom ovog pristupa prepoznali prostor koji su iskoristili za projektovanje pozitivne slike o svojim državama kao srednjim silama na međunarodnoj sceni.⁹¹

Uži pristup u poimanju *ljudske bezbjednosti* polazi od stava da je prioritet pružanje efikasne zaštite pojedinca i zajednice od raznih vidova fizičkog nasilja. Ta zaštita se odvija preko vidova i metoda zaštite kao što su: prevencija konflikata, upravljanje krizama, saradnja civilnog i vojnog sektora i sl. Tako ovaj pristup uključuje civilne i vojne kapacitete, policijske mjere, humanitarne servise, inženjerijsku logistiku, pravne eksperte i sl.

Iskustva međunarodnih intervencija, u okviru mirovnih misija UN-a, tokom devedesitih godina, jasno su pokazala koji su najveći izazovi. Naučene lekcije, apsolvirane na način pokušaj-greška, otvorile su prostor za određenu konceptualizaciju na planu teorije, posebno u domenu principa, ciljeva i sredstava kao i vrijednosti koje treba poštovati. Tako je Meri Kaldor (Mary Kaldor) sa saradnicima, u studiji oko primjene *ljudske bezbjednosti* u spoljnoj politici EU, razvila sljedeće principe:⁹²

- Prvenstvo ljudskih prava - ovaj pristup treba da obezbijedi sigurnost, dignitet i blagostanje za pojedince i zajednice kojima pripadaju.
- Legitimni politički autoritet - svaka spoljna intervencija treba da bude podržana nekim političkim autoritetom koji je legitiman na međunarodnom, nacionalnom ili užem lokalnom nivou.

⁹⁰ Tako su Lojd Ešvorti (Lloyd Axworthy, ministar spoljnih poslova Kanade, i Knut Volebek (Knut Vollebaek) dali poseban doprinos.

⁹¹ Tadjbakhsh, S. (2014) *Human Security Twenty Years on*, Norwegian Peacebuilding Centre, str. 4.

⁹² Kaldor, M., Martin, Selchow (2008) *Human Security: A European Strategic Narrative*, Berlin, Fridrich Ebert Stiftung, International Policy Analysis, str. 2.

- Pristup „od baze prema vrhu“ (a bottom-up approach) - zahtijeva se efikasna komunikacija sa ljudima u lokalnim zajednicama i pomoć za život u miru i stabilnosti.
- Efektivni multilateralizam - posvećenost radu u okvirima međunarodnog prava, kao i rješavanje problema preko saradnje zasnovane na uzajamno dogovorenim pravilima.
- Integralni regionalni pristup - u kriznim područjima nesigurnost se često prelijeva preko nacionalnih granica dešavanja krize. Takva su pitanja u vezi sa izbjeglicama, trans-nacionalnim kriminalnim mrežama i sl. Regionalna saradnja susjednih zemalja treba da bude integrisana u rješavanje krize.
- Jasan i otvoren strateški pravac - svaka intervencija treba da posjeduje jasan pravni legitimitet, jasan mandat i cjelovitu strategiju.

Tradicionalni vojni pristup rješavanju ovih kriza teško da bi mogao da uključi sve gore navedene principe koji mogu biti polazna osnova za djelovanje u okviru *užeg koncepta ljudske sigurnosti*, „slobode od straha“. Isto tako, pokazalo se da tradicionalni vid održavanja mira (*peace-keeping*) ne sadrži neke ključne aktivnosti sadržane u gore navedenim principima. Ova ocjena se posebno odnosi na legitimnost političkog autoriteta na lokalnom nivou, efektivnost komunikacije u lokalnim zajednicama kao i odsustvo jasnog strateškog pravca.

2.4.4.2.2. Širi pristup

Širi pristup, za razliku od užeg, ne odnosi se samo na prijetnju opstanku nego i blagostanju ljudi. Zato on zahtijeva politiku zaštite kao i jačanja (empowerment) pojedinca (*Komisija ljudske bezbjednosti*, jun 2003). Japan je bio primjer ovog šireg pristupa, u okviru kojega se ističu ljudske potrebe i ljudski razvoj, preko *ODA politike*. Ta politika je refleksija vrijednosti japanskog društva koje je posvećeno miru i anti-militarizmu odbacujući prinudna sredstva, kao što je upotreba sile. Akcenat je na potrebi prevencije konflikata i suočavanju sa posljedicama konflikata.⁹³

Primjeri kanadske i japanske *agende ljudske bezbjednosti*, uprkos razlikama u pristupu, pokazuju da se mogu postići rezultati. Isto tako, fleksibilan koncept u više dimenzija može okupiti razne međunarodne aktere na nekom od pitanja koje obuhvataju ove agende. Ne bi se moglo reći da je *ljudska bezbjednost* samo „vreo vazduh“ (hot air) ili prazna retorika.

⁹³ Tobias, S., Werthes (2006) Human Security on Foreign Policy Agendas, *Ibid.*, str. 16.

Postignuća država i alijansi država u okviru *UN* uticala su na međunarodno političko okruženje od kraja Hladnog rata.⁹⁴

Širina i opštost *koncepta ljudske bezbjednosti* otvara izazov efikasnosti i efektivnosti političke agende koja se na njega naslanja. Tako je Džon Kokel (John Cockell) primijenio *koncept ljudske bezbjednosti* na kontekst međunarodnih mirovnih operacija u zemljama koje su u opasnosti od građanskog rata ili su iz njega izašle. Ovaj autor je izdvojio četiri osnovna parametra za vođenje mirovnih operacija, zasnovana na *ljudskoj bezbjednosti* i to tako što je postavio fokus na suštinske uzroke konflikta, razlike u lokalnim uslovima od jedne operacije do druge, postizanje održivih i trajnih rezultata kao i mobilisanje lokalnih aktera i resursa u cilju podrške očuvanju mira. Parametri bi trebalo da budu primjenjeni na posebne lokalne uslove jer opšte pretpostavke bez konkretnih naznaka toposa, po njemu, predstavljaju praznu retoriku.⁹⁵

2.4.4.3. Zaključak

Spoljno-politički interes u kontekstu saglasnosti sa ključnim vrijednostima jednog društva dobija etičku dimenziju. Taj odnos nije jednoznačan jer uključuje splet odnosa opšeg i posebnog u prosuđivanju konkretnih političkih odluka kao i poimanje postojećih okolnosti. Tako etična spoljna politika isključuje unilateralni pristup spoljno-političkim pitanjima koji bi osnovu imao isključivo u nacionalnom interesu i otvara mogućnosti šireg komunitarnog pristupa.

U okviru pojma *ljudske bezbjednosti*, termin „ljudsko“ je doživljen na konkretan način. Radi se o emocionalnom pogledu na konkretne ljudske patnje. Osnovna etička pitanja dakle proističu iz direktnih iskustava konkretnih ljudi i odnose se na viđenje zajedničkih interesa u povezanom svijetu kao i valorizacije interesa „drugog“.

Ljudska bezbjednost, kao dio političkog programa vlade, dobija jasan normativni i vrijednosni okvir. Kao normativni i praktični kompas služi u cilju orijentacije, koordinacije i motivacije za spoljno-političke aktere u interakciji sa spoljnim okruženjem.

Postavljanjem konkretnih, empirijski mjerljivih ciljeva, u okviru date *političke agende ljudske bezbjednosti*, moguće je vršiti validne analize učinka te politike evaluacijom

⁹⁴ Paris, R. (2001) Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?, *International Security*, Vol. 26, No. 2, str. 89.

⁹⁵ *Ibid.*, str. 93.

postavljenih ciljeva kroz političke aktivnosti. Tako retorika i dati narativ prevodjenjem na političku dimenziju dobijaju performativnu moć koja je mjerljiva.⁹⁶

Oni koji koriste *koncept ljudske bezbjednosti* mogu uspješno integrisati elemente politike koji izgledaju nepovezano.

Prisutnost etičke dimenzije u spoljnoj politici doprinosi profilaciji jasnog političkog identita na međunarodnoj sceni i čine debatu sa politikama koje su na suprotnim pozicijama legitimnom.

Politička agenda ljudske bezbjednosti može se uspješno realizovati preko multi-lateralnog pristupa, kao što je *Mreža ljudske bezbjednosti* (HSN), u okviru UN, iako su u njoj bile države sa različitim interesima.⁹⁷

Agenda ljudske bezbjednosti podložna je promjenama zbog promjenljivog unutrašnjeg i spoljnog okruženja.⁹⁸ „Rat protiv terorizma“ je primjer za to.

2.5. Sukobi i mirovne operacije- pristup liberalnog internacionalizma

2.5.1. Priroda Sukoba poslije Hladnog rata

U vezi sa tezom da se priroda ratova fundamentalno promijenila nakon završetka Hladnog rata, Džei-Seok Huh⁹⁹ (Jae-Seok Huh) iznosi sljedeće mišljenje:

„(...)Rat rađa tugu. Mada je kraj Hladnog rata dramatično umanjio vjerovatnoću totalnog rata između super-sila, izbio je izvjestan broj građanskih ratova i unutar-državnih sukoba u mnogim regionima od tog događaja. Ne samo ljudi koji su izgubili svoje porodice u građanskim ratovima i masakrima tokom rane post-hladnoratovske ere, nego takođe ljudi koji su morali da se bore za mir u tim problematičnim područjima morali su da predu tu

⁹⁶ Ibid., Tobias, S. Werthes, str. 22.

⁹⁷ Članice HSN su Austrija, Kanada, Čile, Grčka, Irska, Jordan, Mali, Holandija, Norveška, Slovenija, Švajcarska, Tajland i Južna Afrika (posmatrač).

⁹⁸ Dolaskom na vlast Konzervativne partije Stivena Harpera u Kanadi 2006. godine, politička *agenda ljudske bezbjednosti* redukovana je u korist jačanja tradicionalnog vojnog elementa bezbjednosti, u okviru politike približavanja spoljnoj politici SAD. „Rat protiv terorizma“, koji je pokrenula Bušova administracija poslije 11. septembra 2001, izazvao je značajne promjene u percepcijama bezbjednosti mnogih aktera na međunarodnoj sceni.

⁹⁹ Jae-Seok, H. (2008) Rethinking the Practices of UN Peacekeeping Operations in the Early Post-Cold War Era: The Implications of the Cases of Somalia, Bosnia-Herzegovina, and Kosovo, Department of Politics, University of Sheffield, str. i.

„rijeku tuge“. Ne izgleda, čak ni u dalekoj budućnosti, da će rat i sukobi biti pomjereni iz ljudske istorije.(...)“.

Autor u literarnoj formi, sa velikom dozom emocije, opisuje period neposredno nakon Hladnog rata u kome su zabilježeni mnogi događaji ugrožavanja *ljudske bezbjednosti* kako domicilnih ljudi tako i onih koji su bili spoljni akteri i koji bivaju u svojoj psihi suočeni sa strašnim slikama svireposti tih ratova i poslije svog angažmana u tim područjima.

Meri Kaldor tvrdi da se priroda ratovanja promijenila u eri globalizacije, posebno sa završetkom Hladnog rata krajem osamdesetih godina prošlog vijeka. Tako se ratovi uglavnom dešavaju u onim regionima u kojima je došlo do slabljenja autoritarnih država, kao posljedice njihovog otvaranja prema globalnom okruženju. Tako se briše granica između države i para-državnog, javnog i privatnog, eksternog i internog konteksta, ekonomskog i političkog faktora. Upravo brisanje ovih granica jeste i uzrok i posljedica nasilja nad pojedincima i njihovim zajednicama.¹⁰⁰

Ratovi iz prošlosti vođeni su između država, u vezi sa nacionalnim interesima. Cilj je bio da se nanese poraz neprijatelju, slabljenjem njegove vojne sile upotrebom prinudnih sredstava. Oni su se odvijali u okolnostima direktnog vojnog sučeljavanja.

U „novim ratovima“, za razliku od klasičnih, akteri nemaju za cilj da ostvare kontrolu u direktnom sučeljavanju sa drugom, neprijateljskom stranom već su prije svega usmjereni na kontrolu stanovništva u zoni sukoba. Tako oni izbjegavaju direktne borbe, preduzimaju akcije protjerivanja pojedinaca i zajednica različitih nacionalnosti i identiteta sa teritorija koje kontrolišu upotrebom nasilja, etničkog čišćenja i prinudnog raseljavanja. Napad na civile je tako cilj, a ne nesretni nus-produkt ratnog konflikta. Često se radi o akterima koji nijesu pod kontrolom regularnih vojnih snaga.¹⁰¹

Finasiranje operacija ovi akteri obezbjeđuju terorom nad civilima, putem pljačke i razbojništva, uzimanjem talaca, ilegalnom trgovinom, zloupotrebom humanitarne pomoći, stranih donacija i sl. Ovakav način finasiranja znači bogaćenje ovih aktera i zato je njihov interes da se ove aktivnosti odvijaju u što dužem vremenskom periodu. Za razliku od klasičnih ratova, koji su bili finasirani preko raznih vidova finansijskih opterećenja stanovništva na regularnoj osnovi od strane države, i imali su efekat njenog jačanja u vezi sa nacionalnim ciljevima proklamovanim od strane vlada, u „novim ratovima“ ne može biti tog

¹⁰⁰Kaldor, M. (2013) In Defence of New Wars, Stability, Polity Press, Cambridge, str. 4.

¹⁰¹ Rigtierink, A. (2013) New Wars in Numbers: an empirical test of the „new war“ thesis, Disussion Paper LSE, str. 4.

pozitivnog efekta, već suprotno, razgradnje državnih institucija i njenog legitimiteta kod stanovništva.¹⁰²

Aktere „novih ratova“ nalazimo u skupinama državnih i nedržavnih aktera, regularnih vojnih snaga, paramilitarnih grupa, lokalnih milicija, plaćenika i sl. Zloupotrebljava se u prvom redu pitanje neke vrste identiteta (etničkog, religijskog, plemenskog). Cilj je da se obezbijedi kontrola nad posebnim grupama, a ne da se realizuju politike koje bi bile u javnom interesu. Ta tzv. politika identiteta se konstruiše tokom samog ratnog sukoba i postaje sredstvo rata. Teritorije se zauzimaju tehnologijama kontrole stanovništva, kao što je prisilno raseljavanje stanovništva različitog identiteta.¹⁰³

„Novi ratovi“ nemaju jasan početak i kraj, niti su jasno geografski razgraničeni već se šire preko izbjeglica i raseljenih osoba, organizovanog kriminala, grupa u dijaspori itd. Nasilje ima tendenciju širenja preko nacionalnih granica putem terorizma i ekstremnih ideologija.

Po Meri Kaldor, zaustavljanje i saniranje posljedica ovog tipa ratova zahtijeva globalni pristup zasnovan na principima *užeg shvatanja ljudske bezbjednosti*, tj. „slobode od straha“. Ona se zalaže za „krizni menadžment“, pristup koji u fokus postavlja potrebe ugroženih pojedinaca i zajednica u oružanom konfliktu.

Ovako shvaćen *koncept ljudske bezbjednosti*, u maniru liberalnog internacionalizma, označen kao „agenda globalne socijalne pravde“, podrazumijeva širok dijapazon metoda intervencionizma, od vojnih do administrativnih. Intervencije se više sprovode uz pomoć policijskog pristupa, sprečavanjem kriminalnih aktivnosti prema civilima i tretiranjem izvršilaca prije kao kriminalaca, a ne kao neprijatelja u klasičnom vojnom značenju te riječi.¹⁰⁴

Kaldor polazi od stava da proces globalizacije iz temelja podriva moć i vlast nacionalnih država, redukujući ulogu nacionalnih lidera na upravljanje složenih odnosa sa međunarodnim institucijama, drugim državama, multinacionalnim kompanijama i nevladinim organizacijama. Državni okvir nije više mjera bezbjednosti za pojedinca.¹⁰⁵ To posebno nije u slučajevima onih država sa slabim i propadajućim institucijama. Upravo ovakav tip globalnog

¹⁰² *Ibid.*, str. 5.

¹⁰³ Kaldor, M. (2013) In Defence of New Wars, str. 2.

¹⁰⁴ Chandler, D. (2008) Theorising the Shift from Security to Insecurity- Kaldor, Duffield and Furedi, Conflict, Security & Development, str. 267.

¹⁰⁵ *Ibid.*, str. 268.

rizika, koji se manifestuje kao nasilje nad pojedincima na samoj granici mira i rata, predstavlja izazov za globalno upravljanje i razvoj multilateralnog intervencionizma u službi zaštite ljudske bezbjednosti.

Ovo shvatanje ima jaku podršku unutar *UN*, tako je Savjet Bezbjednosti 2006.godine usvojio *Rezoluciju 1674* po kojoj su uspostavljeni kriterijumi koji čine osnovu za humanitarnu intervenciju u okolnostima nasilnih konflikata.¹⁰⁶

Dejvid Čendler (David Chandler) je razvio kritički pristup u odnosu na intervencionizam koji dolazi sa pozicija *liberalnog intervencionizma*, u koji je on uvrstio i teorijski pristup Meri Kaldor (Mary Kaldor). Tako autor navodi:

„U dekadi tokom 90-tih, dominantni diskurzivni okviri bili su oni o mučiteljima i žrtvama, sa umetanjem međunarodnih intervencionista u ulozu spoljnih spasilaca i spoljnih sudija, sa moralnom dužnošću održavanja bezbjednosti i vladavine prava u zaostalim graničnim područjima(...) Liberalni internacionalizam dobio je glasnu podršku od djelova akademske zajednice koje su tvrdili da diskursi bezbjednosti treba da budu konstruisani preko univerzalnog jezika ljudskih prava i globalnog kosmopolitnog prava, prije nego na državi zasnovanom, teritorijalizovanom jeziku međunarodnih odnosa gdje bi se vladajuće elite mogle sakriti preko zahtjeva o nekažnjivosti suverena. (...)“¹⁰⁷

Po njemu, ovaj pristup je stereotipan, linearan i redukcionistički orijentisan. Tako bi međunarodne intervencije bile povlastica vodećih zapadnih zemalja, dok bi zapadna akademska zajednica imala monopol nad znanjem i tehnologijom neophodnim za apsolviranje problema u zemljama u razvoju. Čendler zapaža binarnu podjelu između subjekta i objekta intervencije i asimetriju iza uloga, odgovornosti, moći i znanja intervencionista i kapaciteta onih koji su u poziciji da budu objekti intervencije. Međunarodni legitimitet intervencionizmu pružaju međunarodne institucije, kao *UN* ili *EU*.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Vidi: Importance of preventing conflict through development, democracy stressed, as security council unanimously adopts resolution 1674, UN Security Council, April 2006. . <http://www.un.org/press/en/2006/sc8710.doc.htm>, pregledano 29.04.2016.

¹⁰⁷ Chandler, D. (2012) Resilience and Human Security: The post-interventionist Paradigm, Security Dialogue, str. 214.

¹⁰⁸ Chandler, D. (2015) Rethinking the Conflict- Powerthy Nexus: From Securitising Intervention to Resilience, Stability: International Journal of Security&Development, 4, str. 3.

Ovaj pristup, po njemu¹⁰⁹, ima karakteristiku univerzalizma, tj. podrazumijeva se da zemlje i međunarodne institucije, koje su u ulozi intervencionista, imaju moć, resurse i znanje neophodne za rješavanje problema i konflikata u područjima intervencije. Evidentan je hijerarhijski i paternalistički obrazac po kome zapadne demokratije imaju znanje i moć neophodno za rješavanje problema koje nedostaje propalim i propadajućim državama (failed and failing states). Isto tako, u principu se dovodi u pitanje suvereno pravo na upravljanje od strane domaćih političkih aktera.

Drugo, pristup ima obilježja mehanicizma, tj. problemi ovih nezapadnih zemalja svode se jednostavno na održavanje i djelimične popravke postojećeg stanja. Tako bi stanje ljudskih prava bilo unaprijeđeno usvajanjem zakonskih reformi i sl. Pretpostavka je da je društvo u osnovi zdravo, a da problematični politički akteri treba da budu svrgnuti uz pomoć inostrane intervencije, što bi bila pretpostavka za restauraciju političkog okvira. To je pogrešna pretpostavka o funkcionisanju društva kao mašine u kome samo treba zamijeniti jedan neispravan dio. Izostaje holistički pristup društvu koji bi obuhvatao mnoštvo procesa i interakcija, dok se u fokus postavlja samo identifikovanje društvenih i političkih pretpostavki za implementaciju slobodnog tržišta, demokratije i vladavine prava.¹¹⁰

Čendler ističe da se ovakav pristup kosi sa nezaobilaznom životnom činjenicom „zakona neželjenih posljedica“. Nije moguće projektovati očekivane ishode, bez uzimanja u obzir činjenice da neželjeni ishodi mogu prevladati one koji su očekivani. Zato je neophodno u pristup uključiti specifične interne i eksterne istorijske, društvene, političke i ekonomske činioce kao i politiku podsticanja izvornih političkih i društvenih kapaciteta za upravljanje, koji tu postoje, preko prenosa znanja lokalnim strukturama i njihovog jačanja.¹¹¹ To je tzv. „elastični pristup“, tj. elastičnost (resilience), pojam koji koristi Čedler u vezi sa objašnjenjem svog pristupa.

Čendler polazi od stava da je „konflikt normalni dio ljudske interakcije, prirodni rezultat kada individue i grupe imaju suprostavljene potrebe, interese ili uvjerenja“.¹¹² Problem kojim se treba baviti je kapacitet države ili društva da upravlja konfliktima. Konfliktom se upravlja preko mnoštva formalnih i neformalnih institucija koje, u ovom slučaju, treba podstaći i osnažiti u skladu sa datim kontekstom. U ovom pristupu, tako ne bi

¹⁰⁹ *Ibid.*, str 4 i 5.

¹¹⁰ *Ibid.*, str.4.

¹¹¹ Chandler, D. *Ibid.*, str. 5.

¹¹² *Ibid.*, str. 8.

bilo paternalizma od strane autoriteta sile koja interveniše već bi se polazilo od uzajamnog respekta kao i prava na autonomiju lokalnog partnera.

2.5.2. Kritički osvrt na mirovne operacije

Liberalni projekti održavanja i uspostavljanja mira su, u periodu od pedesetih godina prošlog vijeka do kraja Hladnog rata i dalje od kraja Hladnog rata do danas, prošli kroz nekoliko faza doživljavajući značajnu transformaciju. Transformacija je bila uslovljena promjenom prirode i stepenom učestalosti ratova i nasilnih sukoba nakon Hladnog rata. Na grafikonu 1¹¹³ dat je prikaz broja mirovnih operacija UN po godinama, od 1948. do 1998. godine. Da se uočiti brzo-uzlazni trend rasta broja mirovnih operacija u ranim devedesetim godinama i blagi pad trenda u drugoj polovini devedesetih.

Grafikon 1: broj mirovnih operacija u periodu od 1948. do 1998. godine

Prva generacija, *održavanje mira* (peacekeeping) podrazumijevala je uspostavljanje i nadgledanje primirja između država kao zaraćenih strana u međudržavnom oružanom konfliktu. Druga generacija, *izgradnja mira* (peacebuilding), nakon Hladnog rata, nije samo bila usmjerena na upravljanje nestabilnošću u međudržavnim sukobima, već je isto tako obuhvatala i izgradnju mira, preko implementacije liberalne demokratije i tržišne ekonomije kao osnovnih liberalnih paradigmi.

¹¹³ Lilienthal, RM. (1999) Blue-Green-Blue, United Nations Peacekeeping in the 1990s, Royal Military College of Canada. str.46.

U skladu sa svojim liberalnim pogledom na svijet, Kofi Anan (Kofi Annan) je u Generalnoj skupštini UN-a naglasio otvoreno pitanje državne suverenosti u kontekstu savremenih trendova globalizacije. Ovo pitanje, po njemu, posebno je aktuelno u vezi sa humanitarnim krizama. Tako je pokrenuo rad ekspertskog tijela koje je izradilo *Brahimijev izvještaj* (Brahimi Report)¹¹⁴ kako bi sagledao iskustvo UN u mirovnim operacijama do tada ali i pružio prijedloge ka većoj efikasnosti ovih operacija u budućnosti. Izvještaj je izašao iz opsega užeg menadžerskog pristupa ka operativnom rješavanju problema u okviru postojećeg liberalnog pristupa i otvorio i neka strukturalna pitanja prema alternativnim vizijama.

Po Belamiju i Viliijamsu (Bellamy, Williams, 2004), potrebno je u cjelini preispitati pristup i koncept mirovnih operacija i to počevši od filozofskih i teorijskih pretpostavki na kojima se zasnivaju. To podrazumijeva i osnovno epistemološko pitanje kakva vrsta narativa konstituiše znanje o savremenim konfliktima, ljudskim patnjama u vezi sa njima kao i odgovorima međunarodne zajednice, zatim kako su nastale osnovne paradigme, odakle potiču i kakve posljedice prouzrokuju. Na ontološkoj ravni, postavlja se pitanje u vezi sa prirodom konflikata koji generišu odgovor međunarodne zajednice i činilaca koji proizvode podjele na one koji intervenišu i one koji su objekti tih intervencija.¹¹⁵

U okviru koncepta *liberalnog demokratskog mira* (liberal democratic peace), u vezi sa shvatanjem unutrašnjeg integriteta i političke nezavisnosti suverenih država, razvijene su dvije teze i to: Vestfalijanska (Westphalian) i post- Vestfalijanska (post-Westphalian). Po prvoj, posvećenost liberalizmu i demokratiji uključuje puno poštovanje državnog suvereniteta u međunarodnom okruženju u kome bi se međunarodna politika odvijala na liberalnim premisama, a to podrazumijeva odbacivanje rata kao instrumenta politike, afirmaciju otvorene diplomatije i foruma za mirno rješavanje sporova. Polazi se od premise da države liberalne orijentacije nijesu sklone vođenju ratova i da zato treba težiti proširenju liberalizma na globalnoj osnovi. Praktično je upravljanje konfliktima od pedesetih godina prošlog vijeka u okviru UN-a bilo zasnovano upravo na ovoj tezi. Tako se koncept *održavanja mira* zasnivao na pristanku strana u sukobu i minimumu upotreba sile, sa ciljem održavanja primirja između sukobljenih strana do iznalaženja političkog rješenja sukoba. Strane u sukobu su države sa

¹¹⁴ Brahimijev izvještaj je podnesen na Milenijumskom samitu UN-a u septembru 2000.godine.

¹¹⁵ Bellamy, A., Williams,(2004) Introduction: Thinking Anew about Peace Operations, International Peacekeeping, Vol11, Spring 2004, str. 2.

oružanim snagama koje ispoljavaju volju za okončanjem konflikta i koje prihvataju posredništvo spolja.¹¹⁶

Druga, post-Vestfalijanska teza nastala je poslije kraja Hladnog rata, punom afirmacijom liberalnih ideja i porazom komunizma. U tom periodu broj međudržavnih konflikata je opao, dok se povećao broj unutar-državnih konflikata. Afirmisano je shvatanje da samo liberalna paradigma može donijeti prosperitet u područjima u kojima su se razvili unutar-državni konflikti. Tako bi, po ovoj koncepciji, mogao prevladati stabilni mir na globalnom nivou ako bi u dugoročnoj projekciji ove države na nivou globalnog sistema prihvatile liberalnu konstituciju vlasti. U skladu sa ovim ubjeđenjem i mirovne operacije koje preduzimaju UN u kriznim područjima trebalo bi da aktivno doprinose ugradnji liberalnih premisa, kao što su: liberalna demokratija, neo-liberalne ekonomske politike i dobro vladanje (good governance) u društveno-političke sisteme na područjima u kojima su angažovane (primjer Bosne i Kosova).¹¹⁷

Pokrenuta debata prevazilazi značaj mirovnih operacija po sebi i zahvata domen ideološkog, tako da je izgrađen pojam *liberalna izgradnja mira* (liberal peacebuilding). U vezi sa ovim pojmom, postavlja se pitanje motivacije moćnih aktera koji sponzorišu i implementiraju ovu aktivnost kao i uticaj koji ova aktivnost ima na društva na kojima se primjenjuje i širi globalni kontekst međunarodne politike. Učinci mirovnih operacija u suštini bi trebali biti pozitivni jer okončavaju teške sukobe i donose izvjestan nivo društvene i političke stabilnosti. Međutim, mnoge posljedice izgradnje mira pokazuju da je koncept veoma kontraverzan. U principu, implementacija instituta i prakse liberalne demokratije i neo-liberalne ekonomije u društvima iscrpljenim konfliktima i destrukcijom društvene i ekonomske infrastrukture izgleda problematično. Jedan od osnovnih nedostataka pristupa je zanemarivanje lokalnih kapaciteta, što je istaknuto u prethodnom poglavlju. Isto tako, težište se postavlja na medijaciju u sferi upravljačke elite, na račun zapostavljanja razvoja lokalnih zajednica, što opet dovodi u pitanje dugoročnu održivost ovih projekata. Zato se postavlja ključno pitanje da li je ovakav projekat liberalne izgradnje mira moguć i održiv na duži rok.¹¹⁸

Empirijski je argumentovan stav da su unutardržavni sukobi, u formi nasilnih konfrontacija uz upotrebu oružane sile ili konfrontacija na nižem nivou, kao i propadajuće

¹¹⁶ *Ibid.*, str. 3.

¹¹⁷ *Ibid.*, str. 5.

¹¹⁸ Newman, E., Paris, Richmond, (2009) Introduction, *New Perspectives on Liberal Peacebuilding*, edited by Newman, Paris, Richmond, United Nations University Press, str. 4.

države sa urušenim institucijama, jedan od najvažnijih globalnih i regionalnih problema u svjetskoj politici. Dokumentovane su posljedice ovih sukoba na ljudsku patnju i narušavanje osnovnih ljudskih prava. Zato je očigledno da postoji potreba za daljim razvojem koncepata i operativnih modela održavanja mira kao i izgradnje mira, u smislu post-konfliktne rekonstrukcije ugroženih društava. Napredak je vezan za odgovore na ključna pitanja vezano za njihovu svrhu, kao i mjerenje realnog učinka. Navodimo neke od ključnih područja aktivnosti mirovnih operacija koje treba adekvatno procijeniti kao: prekid oružanog sukoba i upravljanje mirovnim procesom, razoružanje boraca u sukobu i ponovna integracija u društvo, stabilizacija ekonomije i zapošljavanje, rješavanje problema izbjeglica, obnova zdravstvenog sistema, promocija i izgradnja demokratskih institucija, uspostavljanje vladavine prava i sl. Treba odgovoriti na pitanje što su realna očekivanja od svakog od vidova mirovnih operacija posebno, zatim koji su jasni kriterijumi za mjerenje učinka mirovnih operacija kao i na ključnu poentu - da li je ovaj liberalni projekat, koji uključuje i izvesna poboljšanja, uopšte moguć u sadašnjim okolnostima.¹¹⁹

Pitanje moralne opravdanosti *humanitarnih intervencija* liberalne provinijencije iz filozovskog ugla ispituje prof. Aleksandar Fatić preko teorije narativa. Tako on razmatra različite tipove narativa, njihovu unutrašnju koherentnost i na kraju dolazi do zaključka o moralno disfunkcionalnim narativima liberalno orijentisanih zapadnih intervencionističkih sila u nove međunarodne i unutrašnje sukobe u kriznim područjima, nakon Hladnog rata. Pri tome, podvlači se bitna razlika u korpusu razvijenih zapadnih demokratija, i to onih zasnovanih na premisama američkog liberalizma, kao i onih na premisama zapadno-evropske socijaldemokratije. Tako ovaj autor pravi distinkciju između američkog, britanskog i njemačkog društva na jednoj strani i nordijskih društava, finskog i danskog, na drugoj strani.¹²⁰

Po njemu, pojmovni okvir liberalno promišljene humanitarne intervencije, koji uključuje pojmove kao što su „moralna obaveza“, „dužnost“, „univerzalni princip“ oslonjene na kantiansku tradiciju, pripada univerzalnoj „moralnoj metafizici“, „koja je obeležila veliki deo modernog doba u razvoju moralne filozofije“.¹²¹

¹¹⁹ *Ibid.*, str. 7.

¹²⁰ Fatić, A. (2015) Vrednosni narativ u moralnom opravdanju međunarodne intervencije, Kultura polisa, posebno izdanje 2015., str. 1, 12

¹²¹ *Ibid.*, str.19.

2.5.3. Zaključak

Znanje nije politički neutralno zato što je uvijek na nekog adresirano i ima neku svrhu. Neodrživo je zagovaranje politički neutralnog znanja o međunarodnim konfliktima i načinima za njihovo rješavanje jer mu je inherentna neka ideološka premisa. Kako su u pitanju mirovne operacije koje se odnose na unutardržavne sukobe, treba istražiti ko ima koristi kao i kakve veze se uspostavljaju između lokalnih aktera i globalnih struktura moći (Cox, 1981).

Priroda ratovanja se promijenila u eri globalizacije, sa završetkom Hladnog rata. Ratovi se dešavaju u onim regionima u kojima je došlo do slabljenja autoritarnih država, slabljenje je posljedica njihovog otvaranja prema globalnom okruženju. U „novim ratovima“ akteri nemaju za cilj da ostvare kontrolu u direktnom sučeljavanju sa neprijateljskom stranom, već su usmjereni na kontrolu stanovništva u zoni sukoba.

Po liberalnom shvatanju, zaustavljanje i saniranje posljedica ovog tipa ratova zahtijeva globalni pristup zasnovan na principima *užeg shvatanja ljudske bezbjednosti*, tj. „slobode od straha“. Ovo podrazumijeva širok dijapazon metoda intervencionizma, od vojnih do administrativnih.

Po ovom shvatanju, proces globalizacije iz temelja podriva moć nacionalnih država, redukujući ulogu nacionalnih lidera na administriranje složenih odnosa sa međunarodnim institucijama, drugim državama, multinacionalnim kompanijama i nevladinim organizacijama. Tako se rizik pomjera prema globalnom upravljanju i liberalnom intervencionizmu.

Kritičari ističu da je ovaj pristup stereotipan, linearan i redukcionistički orijentisan. Tako bi međunarodne intervencije bile povlastica vodećih zapadnih zemalja, dok bi zapadna akademska zajednica imala monopol nad znanjem i tehnologijom neophodnim za apsolviranje problema u zemljama u razvoju. Po njima, radi se o hijerarhijskom i paternalističkom obrascu po kome zapadne demokratije imaju znanje i moć neophodno za rješavanje problema, znanje i moć koji nedostaju propalim i propadajućim državama. Jedan od osnovnih nedostataka pristupa je zanemarivanje lokalnih kapaciteta, dok se težište postavlja na medijaciju u sferi upravljačke elite, a ovo opet dovodi u pitanje dugoročnu održivost ovih projekata.

Treće poglavlje: Idejne osnove kanadske spoljne politike

3.1. Teorija i doktrina liberalnog internacionalizma kao polazište

U razmatranju osnova *liberalnog internacionalizma* krećemo od Makijavelijevog (Machiavelli) zapažanja o razlici između „efektivnog stanja stvari“ i „imaginarnih republika i monarhija koje nikada nijesu videne, ili da se zna da postoje“. Ovaj paradigmatični stav škole političkog realizma upućuje na njihovu pretpostavku o utopijskom karakteru liberalizma u međunarodnoj politici i normativnih ideala na kojima je utemeljen.¹²²

Robert Kioejn (Robert Keohane), jedan od istaknutih predstavnika teorije *liberalnog internacionalizma*, upravo ističe da, u poređenju sa realizmom, liberalizam nema ambiciju da bude zaokružen kao strukturalna teorija, već da bude vodič u vezi sa normativnim izborom.

Polazimo od sljedećih pretpostavki *liberalnog internacionalizma* i to prve - koja se odnosi na poimanje aktera u međunarodnoj politici, druge - koja se odnosi na prirodu države i treće - koja se odnosi na prirodu međunarodnog sistema. Prvo - kada su u pitanju akteri međunarodne politike, liberalizam prepoznaje pojedince i društvene grupe čiji interesi vrše uticaj na ponašanje države. Ne radi se o usklađenim interesima, već o borbi interesa pojedinaca i grupa koji su u konkurentskom odnosu - odnosu iz koga nastaju razni vidovi političkog poretka i konflikata, u zavisnosti od dominantnih tipova interakcija koji se uspostavljaju između tih subjekata. Konflikati bi bili generisani divergentnim idejnim uvjerenjima, oskudicom materijalnih dobara ili nejednakošću u količini političke moći. Drugo - država se shvata kao jedan od segmenata društva koji na osnovu agregacije interesa artikuliše interese društva na spoljni plan, preko spoljno-političkog aparata. Preko reprezentativnih institucija vrši se artikulacija interesa pojedinaca i grupa u domenu unutrašnje politike i eventualno prenosi na državnu politiku. Po liberalnom shvatanju unutrašnje politike, država nije u prvom redu akter već reprezentativna institucija oblikovana interesima koalicija društvenih aktera koji, u krajnjoj istanci, definišu „nacionalni interes“ na spoljni plan. Treće - na međunarodnom planu razvijaju se interakcije aktera sa određenim preferencama, na skali od kooperacije do konflikta, u zavisnosti od prirode i inteziteta

¹²² Moravcsik, A. (1992) Liberalism and International Relations Theory, Paper No.92-6, Harvard University and University of Chicago, str. 3.

preferenci. Tako, iz liberalnog ugla gledano, na nivou strukture svjetske politike može se sagledati posebna dimenzija međunarodnog sistema.¹²³

Iako bi, idealno-tipski gledano, spoljna politika trebalo da pokriva društveni interes relevantnih grupa i pojedinaca u uslovima konfliktnih interakcija u međunarodnoj politici, ona ipak može da se nađe pod uticajem deformisanih parcijalnih interesa. Takva deformisana reprezentacija omogućuje koncentraciju moći koja proizvodi državni aparat koji „zarobljava“ državu, služeći užem privatnom interesu.¹²⁴

Po liberalnom shvatanju, društveni kontekst jedne države determiniše preference na međunarodnom planu tako da na nivou međunarodnog sistema nastaju obrasci kooperativnosti ili konflikata, u zavisnosti od konvergentnosti ili divergentnosti preferenci država koje su u interakciji. Kako se radi o intencionalnim aktima, a ne o moći, onda se može zaključiti da po liberalnoj teoriji, namjera, a ne moć država, čini ključni element međunarodne politike. Stoga stoji čuvena sentenca liberalne škole koja glasi: „Što države čine je determinisano onim što one žele“.¹²⁵

Na doktrinarnoj ravni postoji teškoća u poimanju i analitičkom pristupu fenomena internacionalizma u međunarodnoj politici, zbog kompleksnosti pojava i oblika zapaženih u praksi. Tako Karsten Holbrad (Carsten Holbraad) prepoznaje progresivne doktrine liberalizma i socijalizma sa misijom izmjene međunarodnog sistema od konzervativnih doktrina, čiji je cilj očuvanje *status-quo*-a. Po njemu, polazište svih tipova internacionalizma je njihovo utemeljenje u međunarodnom poretku sa izgrađenim institucijama i konvencijama. Internacionalizam se može dovesti u vezu sa misijom blokova država, kao što je bio Pokret nesvrstanosti. On je bio značajan faktor odvratanja od intervencionizma super-sila u Trećem svijetu kao i izmjene pristupa i principa u međunarodnim ekonomskim odnosima, iako se za njega ne može *a priori* vezati odrednica liberalnog ili anti-liberalnog. Po Holbradu, Pokret nesvrstanosti je bio internacionalistički jer je produkovao reformističku agendu koja je promovisala ključne vrijednosti, kao što su suverenost, nezavisnost, samoopredjeljenje u odnosu na kolonijalnu vlast i sl.¹²⁶

¹²³Moravcsik, A. (2002) Liberal International Relations Theory: A Scientific Assessment, in Colin Elman, Miriam Fendius Elman, Progress in International Relations Theory, Cambridge, MA: MIT Press, str. 6-9.

¹²⁴Moravcsik, A. (1992) Liberalism and International Relations Theory, *Ibid.*, str. 10.

¹²⁵*Ibid.*, str. 10.

¹²⁶Dunne, T., McDonald, (2011) The politics of liberal internationalism, School of Political Science and International Studies, University of Queensland, str. 7.

Danas *liberalni internacionalizam* izgleda da ima veoma labavu formu, kako je jasno pokazano poslije 11/9 implementacijom američke strategije u borbi protiv međunarodnog terorizma. Tako Endrju Filips (Andrew Phillips) ističe da kada je *liberalni internacionalizam* ugrožen, onda je „nasilno neliberalan“ u svojoj reakciji.¹²⁷ Ipak se čini da postoji konsensus da liberalni internacionalizam doprinosi snazi normativnog poretka sa efikasnim institucijama, ali i poziciji država hegemonu u svjetskoj politici.

3.2. Razvoj kanadske politike liberalnog internacionalizma

Kanadski internacionalizam se razvio nakon Drugog svjetskog rata u značajnom dijelu kao alternativa desnim i lijevim totalitarnim tendencijama u međunarodnoj politici. Kvalitativne promjene u strukturi međunarodnog sistema i međudržavnim odnosima uzrokovane krajem Hladnog rata značajno su uticale i na kanadsko poimanje *liberalnog internacionalizma*, kao osnovnog polazišta Kanade u međunarodnoj politici.

Na osnovu zvaničnih objava kanadske vlade iz 1995. godine (White Paper, 1995) može se zaključiti da je internacionalni pristup dobio elemente selektivnosti i kondicionalnosti. Tako su Žan Fransoa Riah i Robin Hej (Jean-Francois Rioux, Robin Hay) ovaj pristup protumačili kao „selektivni internacionalizam“. Po njima, ovaj pristup se zasniva na percepciji da je kraj Hladnog rata dao priliku za takav politički izbor koji je omogućio Kanadi manju alokaciju resursa u spoljnu politiku kao i jači fokus na ekonomski interes i slijeđenje vođstva *SAD*-a u međunarodnim odnosima. Ističu da je u praksi došlo do znatne redukcije budžeta namjenjenog za međunarodnu pomoć i nacionalnu odbranu. Sa druge strane, oni podvlače da kanadski ekonomski interesi zahtijevaju aktivnu spoljnu politiku u cilju strateške zaštite i rješavanja međunarodnih konflikata.¹²⁸

Po njima bi se i veliki međunarodni uspjeh kanadske diplomatije, sa Lojdom Aksvortijem na čelu, u vezi kampanje oko zabrane pješadijskih nagaznih mina uklopio u koncepciju „selektivnog internacionalizma“. Oni ističu da je *liberalni internacionalizam* u kanadskoj spoljnoj politici sredinom devedesetih godina više prisutan u ravni retorike i specifičnog entuzijazma i narativa Aksvortija, pa čak i uspjeh sa kampanjom oko zabrane pješadijskih nagaznih mina dovode u korelaciju sa mnogim restriktivnim mjerama i na kraju

¹²⁷ Dunne, T., *Ibid.*, str. 8.

¹²⁸ Rioux, J. F., Hay, (1997) *Canadean Foreign Policy: From Internationalism to Isolationism?*, The Norman Paterson School of International Affairs, Carleton University, str. 5.

zaključuju da se radi o „selektivnom internacionalizmu“, „uslovnom internacionalizmu“ ili „fleksibilnom internacionalizmu“. ¹²⁹

Kanada, kao zemlja liberalne demokratije, svoju spoljnu politiku u značajnoj mjeri oblikuje u odnosu na ključne stavove javnog mnijenja u vezi sa strateškom orijentacijom spoljne politike i ključnim pitanjima međunarodne politike. Postoji stereotip o dominantnoj podršci kanadskog javnog mnijenja prema *liberalnom internacionalizmu*. Alan Nou (Alain Noel) dovodi u pitanje ovaj stereotip na osnovu rezultata istraživanja javnog mnijenja koje nije u tolikoj mjeri okrenuto prema liberalnom internacionalizmu. Naime, radi se o načelnoj podršci na deklarativnoj ravni, dok je na nivou konkretnih mjerljivih interesa ta podrška znatno manja. Tako, primjera radi, Kanađani podržavaju pružanje pomoći nerazvijenim zemljama, ali izražavaju zabrinutost da će to dovesti do zavisnosti tih zemalja od kanadske pomoći te zato podržavaju one programe koji donose korist Kanadi. ¹³⁰

Alan Gotlib (Allan Gotlieb) je zapazio da kanadska spoljna politika egzistira na liniji između realizma i idealizma, iskazujući simptom „bipolarnog sindroma“. Tendencija realizma ističe zaštitu nacionalnog interesa koji uključuje suverenitet, bezbjednost i ekonomski razvoj, dok tendencija idealizma ističe misiju za pravedniji svijet, promociju demokratije, smanjenje nejednakosti među narodima, zaštitu žrtava nasilja i pomoć siromašnima. ¹³¹

Liberalni internacionalizam kao pogled na međunarodnu politiku koji je prihvatila Kanada sublimirao je obje ove tendencije u cjelovitu spoljno-političku agendu. Za razliku od konzervativnog internacionalizma koji polazi od vojne moći kao glavnog faktora u međunarodnoj politici, ovaj pogled se oslanja na snagu vizije i ideja kroz multilateralni pristup. Nosal (Nossal) ističe aktivnu ulogu liberalnih internacionalista u vezi sa međunarodnom odgovornošću, konstruktivnim multilateralizmom, posvećenošću međunarodnim organizacijama i spremnošću da se upotrebe nacionalni resursi u podršci međunarodnim organizacijama. ¹³²

Na Principima internacionalizma Kanada je učestvovala u izgradnji međunarodnih institucija kao što su *UN, NATO i GATT*. Uslovi međunarodne stabilnosti i bezbjednosti

¹²⁹ Rioux, J. F., Hay, *Ibid.*, str. 36.

¹³⁰ Noel, A., Therien, Dallaire, (2003) *Divided over Internationalism: The Canadian Public and Development Assistance*, CPDS, University of Montreal, str. 1.

¹³¹ DeJong, M. J. (2011) *Human Security and Canadian Foreign Policy: The New Face of Canadian Internationalism*, Simon Fraser University, str. 13.

¹³² *Ibid.*, str. 14.

veoma su značajni za Kanadu kao važnog faktora u međunarodnoj trgovini. Obezbjedenje tih uslova je moguće promocijom normi i saradnjom kroz multilateralnu diplomatiju.¹³³

U godinama poslije Drugog svjetskog rata kanadska diplomatija je igrala aktivnu ulogu u *UN*. Tako je Kanada pomogla prijem novih 27 članica u periodu od 1947. do 1955. godine i učestvovala u sedam posmatračkih misija u cilju očuvanja međunarodne bezbjednosti.

Primjera radi, značajan je angažman Kanade tokom krize u vezi sa Sueckim kanalom 1956. god., tokom perioda koji se naziva „zlatnim dobom“ kanadske diplomatije. U kanadskom angažmanu oko iznalaženja mirnog rješenja krize, aktivnosti nijesu bile usmjerene samo na poštovanje međunarodnog prava, već više prema prevenciji konflikta između članica NATO i Komonvelta koji je ugrožavao sam opstanak ovih organizacija. Zahvaljujući inicijativi kanadskog ministra spoljnih poslova Pirsona (Pearson) osnovane su *Snage UN za održavanje mira (UN Emergency Force (UNEF))*. Koristeći diplomatski uticaj Kanada je uticala na donošenje rezolucije koja je prevenirala dalje konfrontacije.¹³⁴

Tokom 60-tih godina održavanje mira postalo je važan spoljno-politički instrument kanadske diplomatije. Kanadski mirovni kontigenti bili su raspoređeni na Kipru 1964 god., sa ciljem deeskalacije tenzija između kiparskih Grka i Turaka, u Dominikanskoj republici i Rodeziji 1965. god. Kanada je povodom krize u Južnoj Africi zauzela srednju poziciju, braneći mnogo suptilniji pristup u *UN* u vezi sa osudom aparthejda i suprostavljajući se pokušajima isključenja Južne Afrike iz članstva *UN*. Kanada je isto tako zauzela kritički stav prema američkoj vojnoj intervenciji u Vijetnamu.¹³⁵

Početkom 70-tih godina Trudoova vlada (Trudeau) otvorila je proces preispitivanja postulata liberalnog internacionalizma i redefinisanja politike nacionalnog interesa, isticanjem političke nezavisnosti i ekonomskog napretka. Kanada je jedna od prvih zapadnih zemalja koja je prekinula izolaciju komunističke Kine jačanjem svoje diplomatske i trgovinske misije u toj zemlji. Isto tako, diversifikovani su trgovinski odnosi uvećanjem prisustva na evropskom i japanskom tržištu. Međutim, ni u ovom periodu nije napuštena u cjelini politika *liberalnog*

¹³³ *Ibid.*, str. 15, 16.

¹³⁴ <http://natocouncil.ca/canada-and-the-suez-canal-crisis-a-new-perspective/>, pregledano 18.12.2015.

¹³⁵ DeJong, M.J. (2011) *Human Security and Canadian Foreign Policy: The New Face of Canadian Internationalism*, Simon Fraser University, str. 19.

internacionalizma. Kanada je ostala posvećena održavanju mira i međunarodnom pregovaranju u okviru inicijativa *UN*.

Tokom prve polovine 80-tih godina Kanada se angažuje na unapređenju međunarodnog mira i stabilnosti, aktivnostima na relaksaciji tenzija Istok-Zapad (stimulacija dijaloga između dvije super-sile nakon sovjetskog obaranja korejskog aviona na letu 007 u septembru 1983.god.), kontroli konvencionalnog naoružanja i režima neširenja nuklearnog naoružanja, kao i rješavanju globalne nejednakosti između Sjevera i Juga. Sredinom 80-tih godina, Malrunijeva vlada (Mulroney) reafirmiše partnerstvo sa *SAD* kao primarno u nacionalnom interesu. Isto tako, krajem 80-tih, jače se akcentuju pitanja iz domena ljudskih prava i državnog suvereniteta, posebno u kontekstu kraja Hladnog rata.¹³⁶

3.2.1. Uloga kanadskih lidera u projektovanju političke agende interevencionizma u devedesetim godinama

Od kraja Hladnog rata do početka 2000-tih svaki od kanadskih premijera, svojom specifičnom liderskom ulogom, veoma je uticao na kreiranje, vođenje i postizanje postavljenih ciljeva operacija u kojima je učestvovala Kanada. Isto tako, u ovom dijelu, pored dva kanadska premijera, posebno skrećemo pažnju na lidersku ulogu Lojda Aksvortija, kanadskog ministra spoljnih poslova sredinom devedesetih godina.

Polazimo od činjenice da u razvijenoj parlamentarnoj demokratiji, kao što je kanadska, politički lideri ne posjeduju cjelovitu autonomiju u oblikovanju ishoda u spoljnoj politici. Zato je veoma važan stepen do koga su politički lideri sposobni da bitno utiču na proces donošenja odluka u spoljnoj politici. Ipak, posmatrajući promjene u kanadskoj spoljnoj politici od kraja osamdesetih godina može se zapaziti trend povećanja uloge lidera u procesu kreiranja spoljno-političkih odluka.¹³⁷

Na primjeru kanadskog angažmana povodom krize u Jugoslaviji u ranim devedesetim može se jasno pratiti uticaj liderstava u promjeni spoljno-političke agende intervencije sa modela održavanja mira na model pravljenja mira, koji je oblik interevencionizma. Posebno je značajna uloga liderstva u dovođenju u pitanje principa državne suverenosti i lobiranju, kreiranju i implementaciji politike interevencionizma na jugoslovenskom primjeru.¹³⁸

¹³⁶ *Ibid.*, str. 25.

¹³⁷ Gammer, N. (2008) Political Leadership and Shifts in Canadean Foreign Policy: Interventions in Yugoslavia and Afganistan, CPSA Conference, str. 2.

¹³⁸ *Ibid.*, str.2

Brajan Malruni¹³⁹ (Brian Mulroney) je krajem osamdesetih snažno promovisao vrijednosno orijentisanu i etičkim principima vođenu spoljnu politiku. Imao je kritički odnos prema tolerantnoj politici *SAD* i Britanije u vezi sa politikom zaobilazjenja sankcija prema vladi koja je praktikovala aparthejd u Južnoj Africi.¹⁴⁰ Isto tako, u *UN* je lobirao za međunarodnu intervenciju u vezi sa ratom i humanitarnom krizom u Jugoslaviji i Somaliji. Takođe, u *UN* je na veoma asertivan način kritikovao uticajne zemlje, članice *Savjeta bezbjednosti UN*, kada je bio uvjeren da krše univerzalne principe ljudskih prava.¹⁴¹

Indikativan je govor koji je Malruni održao na Univerzitetu Stenford (Stanford University) septembra 1991. godine. On je otvoreno pozvao međunarodnu zajednicu na reviziju principa i prakse ne-intervencije i suvereniteta u unutrašnju politiku zemalja koje su akteri kršenja ljudskih prava i humanitarnih kriza. Isto tako oktobra 1991, u govoru na sastanku predsjednika vlada Komonvelta u Harareu, Zimbabve (Harare, Zimbabwe), on je istakao važnost međunarodne afirmacije *dobrog vladanja* (good governance) u svijetlu promocije *principa „novog internacionalizma“*¹⁴². Nakon ostavke ministra spoljnih poslova Klarka (Joe Clark), nova ministarka Barbara Mek Dougal (Barbara McDougall) promovisala je novu politiku u *UN* i drugim međunarodnim tijelima i forumima. Poslata je jasna poruka da kanadska vlada neće smatrati nepremostivim ograničenjem nemiješanje u unutrašnje poslove tih zemalja, koje su u internim problemima. To je i pokazano na primjeru intervencionizma tokom jugoslovenske krize.¹⁴³

Malruni je *princip „novog intervencionizma“*, u jugoslovenskoj krizi, implementirao preko multilateralnog pristupa kanadske vlade u okviru *Konferencije o evropskoj bezbjednosti i saradnje (CSCE) i NATO*. Kanadski pristup je dobio na političkoj težini posebno poslije kraha prvobitnog pristupa *UN, Evropske zajednice (EC) i Konferencije o evropskoj bezbjednosti i saradnji (CSCE)*. Isto tako, on je uticao na početak istorijske transformacije NATO-a, usvajanjem *Rimske deklaracije o miru i saradnji*, 1991. godine.

¹³⁹ Bio je predsjednik vlade Kanade od 1984. do 1993. godine.

¹⁴⁰ Kanada je bila jedina članica G7 koja je zauzela jasan i rezolutan stav protiv režima aparthejda u Južnoj Africi.

¹⁴¹ Abraha, S. (2015) *Modeling Peacekeeping: The Case of Canada Examined*, Kennesaw State University, str. 135.

¹⁴² Maule, C., Fen Osler Hampton (1993) *Canada Among Nations 1993, Global Jeopardy*, Carleton University Press, Ottawa, str. 296.

¹⁴³ Gammer, N. (2008) *Political Leadership and Shifts in Canadian Foreign Policy*, *Ibid.*, str 2.

Pol Geslovski¹⁴⁴ (Paul Gecelovsky) ističe da je Malruni često kritikovan da je u suštini eksponent spoljno-političkih interesa SAD. Na pitanjima kao što su rat u Zalivu (Gulf War) i trgovinskog bloka na Sjeverno-američkom kontinentu mnogi posmatrači su tvrdili da je bilo malo razlike u stavovima između dvije vlade, u periodu sa kraja Hladnog rata i nastupajućeg, proklamovanog Novog svjetskog poretka. Posebno se ocjena odnosila na proklamovanje *politike dobrog vladanja* (good governance) kao primjera tipične pro-američke politike.

Međutim, neki autori ističu da je Malruni, u okviru svog mandata, u mnogo čemu bio preteča kanadske agende ljudske bezbjednosti, čiji je autor kasnije bio Lojd Aksvorti. Oni suštinsku razliku vide u tome što je Malrunijeva politika sadržala humanitarnu komponentu uklopljenu u poimanje nacionalnog interesa, dok je Aksvortijeva politika prihvatila humanitarnu agendu kao ključnu vrijednost po sebi.¹⁴⁵

Žan Kretjen (Jean Chretien)¹⁴⁶ je odmah na početku svog prvog mandata revidirao princip „*novog intervencionizma*“ koji je u spoljnoj politici promovisao njegov prethodnik kanadskim prisustvom u Bosni. Kretjen je adaptirao novi spoljno-politički profil u smjeru multilateralnog pristupa i redukcije rizika u tekućim mirovnim operacijama na Zapadnom Balkanu. Opredijelio se da prepusti upravljanje spoljnom politikom svom ministru spoljnih poslova sa ciljem postepenog dezangažovanja iz rizičnih spoljno-političkih mirovnih aktivnosti.¹⁴⁷

U pregledu spoljne politike za 1994/95 *Kanada u svijetu* eksplicitno su izrečena dva cilja spoljne politike Kanade i to: prvi - postizanje bezbjednosti i prosperiteta zemlje i drugi - promocija kanadskih vrijednosti u svijetu, dobre vlade, vladavine prava i demokratije. Kretjen je u ulozi lidera nastojao da pronađe nove puteve afirmacije Kanade kao srednje sile i izbjegne ulogu igrača u sjenci SAD kao jedine supersile i velikog susjeda na sjeverno-američkom kontinentu.¹⁴⁸

Još pred kraj Malrunijeve vlade pojavila se tendencija emancipacije kanadskog kompleksa od američke dominacije u međunarodnoj politici i plediranja za *Treću opciju* koja je podrazumijevala autentičnu spoljno-političku orijentaciju srednje sile u međunarodnoj

¹⁴⁴ Michaud, N., Nossal (2001) *Diplomatic Departures, The Conservative Era In Canadean Foreign Policy, 1984-93*, UBC Press, Vancouver, Toronto, str. 205.

¹⁴⁵ Gotlieb, A. (2004) *Romanticism and Realism in Canada Foreign Policy*, Benefactors Lecture, str. 22.

¹⁴⁶ Kretjen je bio predsjednik vlade Kanade od 1993. do 2003.godine, u tri mandata.

¹⁴⁷ Gammer, N. (2008) *Political Leadership and Shifts in Canadean Foreign Policy*, *Ibid.*, str 7.

¹⁴⁸ *Ibid.*, str. 24.

politici. Tako je u donošenju odluka u *UN* Kanada imala znatno manji procenat saglasnosti sa *SAD* od drugih bliskih saveznika kao što su bili Britanija, Francuska, Njemačka i Japan.¹⁴⁹

Taj rascjep u spoljno-političkoj orijentaciji, koga je Alan Gotlib (Allain Gotlieb) nazvao „*sindromom podvojene ličnosti*“ u spoljnoj politici, imao je pojavne oblike gubitka koherentnosti, naglašenog anti-amerikanizma, drugačijeg pristupa u odnosu na onaj tradicionalni koji je datirao još od početka dvadesetog vijeka. Vlada je bila intezivno usmjerena na projekciju kanadskih vrijednosti u međunarodnoj politici kao cilja po sebi.

Po njemu, nikada u istoriji kanadsko-američkih odnosa nije bilo većeg otklona od *SAD* na međunarodnoj sceni nego u vrijeme Kretjenove vlade.

Isto tako, i posljednjem, trećem mandatu, Kretjen se distancirao od američke invazije na Irak. Obrazloženje koje je pružio kao opravdanje za takvu odluku bilo je da se Kanada nikada ne bi angažovala u vojnim operacijama spolja bez saglasnosti *UN*. Ovim je postavio novi standard u kanadskoj spoljnoj politici jer se samo nekoliko godina ranije Kanada uključila, u okviru NATO-a, u vojnu intervenciju na Kosovu, bez odobrenja *UN*.¹⁵⁰

Kretjen je strateški podržavao spoljno-političku *agendu ljudske bezbjednosti* koju je realizovalo ministarstvo spoljnih poslova. Jedna od glavnih stavki te agende, odgovornost za zaštitu civila ugnjetavanih od sopstvenih vlasti, doživjela je selektivnu primjenu u odnosu na uticaj koji je imala na nacionalni interes. Tako je otvoreno kritikovana nigerijska vlada, dok je izbjegnuta kritika kineske vlade zbog kršenja ljudskih prava.¹⁵¹ Sa druge strane, *inicijativa o zabrani nagaznih mina*, ustanovljenje *Međunarodnog krivičnog suda* kao i protivljenje ratu u Iraku bez autorizacije *UN* mogli bi se ocijeniti kao veliki uspjesi te agende.

Nosal (Nossal, 1998.) i Kiting (Keating, 2006.) zapažaju diskrepancu između retorike ljudske bezbjednosti i raspoloživih finansijskih resursa za realizaciju agende zbog restriktivne politike Kretjena. Zato je nazivaju „diplomatom sitniša“ (pinch-penny diplomacy) ili „pasivnim internacionalizmom“ (passive internationalism).¹⁵²

Politički legat Lojda Aksvortija¹⁵³ (Lloyd Axworthy) predstavlja paradigmu u vezi uticaja idejnog faktora na formiranje spoljne politike.¹⁵⁴ Kao čovjek sa osjećajem misije i

¹⁴⁹ *Ibid.*, str.24

¹⁵⁰ Gammer, N. (2008) Political Leadership and Shifts in Canadean Foreign Policy, *Ibid.*, str. 29

¹⁵¹ Abraha, S. (2015) Modeling Peacekeeping, *Ibid.*, str. 137.

¹⁵² *Ibid.*, 138.

¹⁵³ Pojam „Faktor Aksvorti“ je uveo Alan Gotlib sa ciljem da apostrofira ulogu Aksvortija u formiranju kanadske agende ljudske bezbjednosti.

vizije u međunarodnoj politici on je bio „agent promjene“ tako što je doprinio da se otvori prostor za djelovanje srednjih sila i afirmaciju specifične *agende ljudske bezbjednosti* kao izazav postojećem tradicionalnom okviru. Sa druge strane, u praktičnom djelovanju preko intervencionističkog koncepta „*odgovornosti da se zaštiti*“, tolerisao je upotrebu vojne sile u spoljnim intervencijama u odsustvu pune legitimnosti i duha multilateralizma za koji se zalagao u svom mandatu.

3.2.2. Aksvorti kao idejni faktor kanadske spoljne politike

Podijeljena su mišljenja o njegovom doprinosu iz ugla realizacije kanadskog nacionalnog interesa. Realisti su u kritičkom tonu označili njegovu aktivnost kao „diplomaciju propovjednika“ (pulpit diplomacy), podvlačeći element volonatarizma i utopije u njegovim uvjerenjima i praktičnoj diplomatiji. Po njima, veći dio projektovanog ostajao je samo u retoričkoj ravni dok su u isto vrijeme zapostavljana mnoga politička pitanja od strateškog interesa (zanemarivanje vojno-strateškog elementa bezbjednosti).

Idealisti, polazeći od rezultata vlastitih istraživanja tvrde da tzv. „diplomacija propovjednika“, ispitana u empirijskoj ravni, bitno ne odudara od tradicionalne pozicije kanadske diplomatije. Oni smatraju da se radi više o klišeju koji je proizvela kanadska štampa, dijelom u tabloidnom maniru. Kao i periodu prije Aksvortija, Kanada je definisala svoju spoljnu politiku u okvirima multilateralnog pristupa u međunarodnim forumima.¹⁵⁵

Nakon što je *UNDP* objavio izvještaj „*Nove dimenzije ljudske bezbjednosti*“, Aksvorti je u svojstvu ministra spoljnih poslova Kanade planski i sa osjećajem vizije afirmisao ovaj koncept i na kraju ga pretočio u prepoznatljivu agendu u međunarodnoj politici. To se vidi u njegovim zapaženim govorima i člancima u časopisima.¹⁵⁶ Istupanjima na najvećim međunarodnim forumima kao i diplomatskim misijama na bilateralanom i multilateralnom planu, on je doprinio da koncept ljudske bezbjednosti postane opšte prihvaćen u teoriji i praksi međunarodnih političkih odnosa.

¹⁵⁴ U vezi uticaja idejnog faktora na formiranje spoljne politike vidi poglavlje ovog rada „Uloga i uticaj ideja u kreiranju spoljne politike“.

¹⁵⁵ Bosold, D., Bredow (2006) Human Security, A Radical or Rhetorical Shift in Canada Foreign Policy?, *International Journal*, Autumn 2006, str. 829.

¹⁵⁶ Axworthy, L. (1997) Canada and Human Security: The Need for Leadership, *International Journal* 52, no.2, 1997, str. 183.

Tokom *procesa iz Otave*,¹⁵⁷ čiji ishod predstavlja jedan od najvećih uspjeha u njegovoj diplomatskoj karijeri, razvio je do tada nerazvijenu praksu u okviru multilateralne diplomatije. U proces pregovaranja uključio je široku koaliciju nevladinih organizacija specijalizovanih za humanitarna pitanja, pored srednjih i malih zemalja koje su koristile svoju „*meku moć*“ da bi proces bio uspješno okončan usvajanjem širokog međunarodnog sporazuma.¹⁵⁸

Kanadska *agenda ljudske bezbjednosti*, kojom je u velikoj mjeri upravljao Aksvorti, tokom godina njegovog mandata postepeno se sužavala. Prvobitno postavljena agenda iz 1996. godine obuhvatala je skoro sve elemente *ljudske bezbjednosti* koji su elaborirani u pomenutom izvještaju *UNDP-a*, da bi tokom godina, do 2000. bila redukovana na humanitarne aspekte međunarodnih kriza i konflikata.¹⁵⁹

Njegova politička platforma u afirmisanju agende ljudske bezbjednosti kao i učinci, posebno u multilateralnoj diplomatiji, kao što su bili *sporazum o nagaznim minama* ili osnivanje *Međunarodnog krivičnog suda*, doveli su Aksvortiju veliki ugled u međunarodnoj politici. Tako je Pol Hajnbeker (Paul Heinbecker) ocijenio da je postavljanje ljudi u centar politike bezbjednosti, kao glavni element njegove vizije, od kopernikanskog značaja za ovu oblast politike.¹⁶⁰

Neokonzervativni kritičari njegove politike ističu Aksvorijevo precjenjivanje „*meke moći*“ u međunarodnoj politici. Oni skreću pažnju na njegovo potcjenjivanje vrijednosti „*tvrde moći*“, kao što je vojna moć, moć obavještajnog sektora i dobro ustrojenog birokratskog aparata. U tom duhu, Robert Botvel (Robert Bothwell) označava Aksvortija kao liberalnog intervencionistu i smješta ga u liberalnu tradiciju zajedno sa Gladstonom (Ewart Gladstone) i Vilsonom (Woodrow Wilson) koji su u svojim političkim agendama utemeljili ideje morala u međunarodnoj politici.¹⁶¹

Iako je tokom svog mandata imao probleme sa finansiranjem svojih inovativnih projekata, idejna osnova i način realizacije su uticali da sa manje sredstava napravi više što su neokonzervativni kritičari u kanadskoj akademskoj zajednici pripisivali malom efektivnom vrijednošću tih inicijativa i svodili je na ispraznu retoričku ravan, nazvavši je „diplomacijom

¹⁵⁷ Doveo je do sklapanja široko prihvaćenog međunarodnog sporazuma o zabrani korištenja nagaznih mina.

¹⁵⁸ Axworthy, L., Taylor (1997) A Ban for All Reasons: The Landmine Convention and its implications for Canadian Diplomacy, *International Journal* 53, 1997., str. 192.

¹⁵⁹ Bosold, D., Bredow (2006) Human Security, *Ibid.*, str. 838.

¹⁶⁰ Gotlieb, A. (2004) Romanticism and Realism in Canada Foreign Policy, *Ibid.*, str. 25.

¹⁶¹ Hamson, F. E., (2000) The Axworthy Years: An Assessment, National Press Club, Ottawa, str. 1.

propovjednika“ (pulpit diplomacy). Treba istaći da je Aksvorti preuzeo ministarsku funkciju početkom 1996. godine i da nije zatekao bilo kakvu ozbiljniju spoljno-političku strategiju.

Konzervativci, koji u prioritet kanadske politike ističu „kontinentalnu“ sjeverno-američku orijentaciju, zamjeraju Akvortiju za zanemarivanje tog prioriteta čak i ometanje diplomatije SAD prema Kubi, u vezi *sporazuma o protiv-pješadijskim minama* i oko *Međunarodnog krivičnog suda*. Ističe se, isto tako, i njegova rezerva prema učinkovitosti zvaničnih međunarodnih institucija i uloge država u njima kao i averzija prema formalnim vojnim institucijama. Tako je razvio kritički odnos spram nuklearne politike NATO-a, uloge stalnih članica Savjeta bezbjednosti UN-a i instituta veta.¹⁶²

Posebno se skreće pažnja na Aksvorijevo shvatanje „*meke moći*“ kao dominantnog resursa u sprovođenju njegove spoljno-političke agende kao i to da on nije osmislio sam pojam i koncept, već da ga je preuzeo od harvardskog profesora Džozefa Naja, kao i njegove teze o značaju ideja i novih tehnologija u politici. Aksvorti je isticao da SAD, kao dominantna globalna sila, nema isključivi monopol na upotrebu „*meke moći*“ u svjetskoj politici već da to veoma uspješno može da radi i Kanada. Isto tako, njegova teza o suštini pojma bezbjednosti, koja, po njemu, nakon kraja Hladnog rata mijenja težište sa nacionalnog, državnog nivoa prema pojedincima i njihovom osjećaju bezbjednosti, protivno konzervativnim shvatanjima podijelila je kanadsku javnost.¹⁶³

U vezi sa *agendom ljudske bezbjednosti*, dovodi se u pitanje njena autentičnost i ističe da su mnogi njeni elementi već bili prisutni u kanadskoj spoljnoj politici. Tako se navodi da je vlada progresivnog konzervativca Brajana Malrunija bila posvećena promociji ljudskih prava na globalnom nivou¹⁶⁴. Posebno se na tom planu isticala ministarka spoljnih poslova Barbara Mek Dougal istupima na forumima UN. Dalje se ističe preuzimanje ideja iz *Izvjestaja o ljudskom razvoju* iz 1994. godine kao i dio političke agende generalnog sekretara UN-a iz tog vremena, pod nazivom *Agenda za mir* (Agenda for peace). Isto tako, njegovo insistiranje na političkoj operacionalizaciji *užeg koncepta ljudske bezbjednosti* „*sloboda od straha*“, koji se isključivo odnosio na nasilne konflikte, izazvalo je tenzije unutar samog spoljno-političkog

¹⁶² *Ibid.*, str. 4, 5.

¹⁶³ *Ibid.*, str. 5.

¹⁶⁴ U njegovom mandatu Kanada je osudila politiku Aparthejda u Južnoj Africi i uvela ekonomske sankcije toj državi zbog kršenja ljudskih prava u okviru te politike, otvarajući političku krizu u vezi sa ovom mjerom u Komonveltu.

aparata, posebno kod *Kanadske agencije za međunarodni razvoj (CIDA)* koja je tradicionalno bila orijentisana prema razvojnim projektima u zemljama u razvoju.¹⁶⁵

Na drugoj strani, liberalno orijentisani autori ističu Aksvortija kao primjer diplomate 21. vijeka (Hirsch- Allen, 2005), nazivajući ga pragmatičnim idealistom, u kontekstu nasilnih unutar-državnih konflikata nastalih nakon Hladnog rata. U tom kontekstu, idealizam polazi od značaja pregovaranja u spoljnoj politici, od snage ideja, prednosti javne diplomatije i sl.

Snaga Lojda Aksvortija bi bila, po ovom pristupu, u njegovoj sposobnosti da avagardne političke ideje transponuje u politički program. Očigledno je da ga je lična ambicija da pokreće globalna pitanja i da tako unaprijedi status Kanade kao „*srednje sile*“ u međunarodnoj politici usmjeravala ka stvaranju globalno značajnog spoljno-političkog projekta kao što je *agenda ljudske bezbjednosti*. Tako je Džozef Naj uporedio Kanadu kao boksera srednje kategorije koji udara mnogo snažnije u odnosu na svoje gabarite.¹⁶⁶

U skladu sa svojom vizijom *ljudske bezbjednosti* Aksvorti je 1996.godine, u okviru rasprave Komisije za ljudska prava, istakao potrebu da se fokus postavi na pojedinca, a ne na državu i njene interese. U narednom koraku urađen je politički program dostupan širokom krugu subjekata, a posebno ne-državnim akterima, ovo je bio značajan proboj iz postojeće konvencionalne diplomatske prakse. Isto tako on je pripremio *Kanadsko ministarstvo spoljnih poslova* za efektivnu promociju projekta. Fokus na pojedinca je prisutan u svim važnim projektima, kao na primjer fokus na pojedince koji su počinili ratni zločin (*Međunarodni krivični sud*), povrijeđene vojnike i civile od nagaznih mina (*Sporazum iz Otave*) ili na djecu-ratnike u oružanim konfliktima (*Opcioni protokol o uključenosti djece u oružani konflikt*).¹⁶⁷

Sam Aksvorti ističe uspjeh *agende* tako što je ona u periodu od četiri godine doživjela punu međunarodnu afirmaciju. Kao ilustraciju on navodi da je 1996.godine značenje njegovog koncepta u *UN* malo ko razumio, dok se desilo da već 2000.godine u *Savjetu Bezbjednosti UN*, kojim je presjedavala Kanada, gotovo svi učesnici razumiju ili koriste terminologiju iz *agende ljudske bezbjednosti*.¹⁶⁸

Bakster (Laurance Baxter) i Bišop (Jo-Ann Bishop) ističu ulogu Kanade kao katalizatora i fasilitatora u razvoju globalne mreže NVO-a sa grupom država, u okviru

¹⁶⁵ Hamson, F. E., (2000), *Ibid.*, 6.

¹⁶⁶ Hirsch-Allen, J. Still Dreaming: Llojd Axworthy-Pearsonian, Idealistic, Pragmatic, Internationla Affairs Journal, Vol.6, No1, str. 4.

¹⁶⁷ *Ibid.*, str. 6.

¹⁶⁸ *Ibid.*, str. 7.

koncepta javne diplomatije, i to na način koji je fundamentalno izmijenio prirodu međunarodne diplomatije.

Značajan je Aksvortijev funkcionalni pristup u realizaciji koncepta „*diplomacije niše*“, u kome je doprinio koncentraciji resursa u specifičnom području koje donosi dodatnu vrijednost Kanadi. Ovaj pristup je povećao snagu Kanade kao posredničke srednje sile u međunarodnoj politici.¹⁶⁹

Političku izuzetnost Lojda Aksvortija možemo sagledati u kontekstu govora koji je održao na *Univerzitetu Britanska Kolumbija* (University of British Columbia) 2003. godine, koji je naslovio „*Susret sa Emom: preispitivanje bezbjednosti i državne suverenosti*“.¹⁷⁰ Poenta ovog govora odnosila se na njegovu viziju odgovora na terorističku prijetnju nakon 11/09, viziju koja se suštinski razlikuje od strategije američkih neokonzervativaca. Po njemu, borba protiv terorizma ne bi trebalo da bude replika hladnoratovskog modela.

Narativ o djevojčici Emi, koja je bila žrtva ratnog konflikta u Africi, i povezivanje ove ljudske drame sa konceptom ljudske bezbjednosti pokazuje nam Aksvortijevu vještinu u građenju očitih, ubjedljivih političkih argumenata u promociji svojih ideja.¹⁷¹

3.3. Vrijednosti i implementacija kanadske spoljne politike

U razmatranju vrijednosti kanadske spoljne politike polazimo sa pozicija konstruktivizma koji se fokusira primarno na subjektivnu i samokonstituišuću prirodu kako vrijednosti tako i interesa. Po ovom shvatanju interesi i vrijednosti su, u okviru datog subjektiviteta, uzajamno povezani tako što su vrijednosti uslovljene interesno zasnovanim nagrađivanjem koje oblikuje njegove izbore, a isto tako vrijednosti predstavljaju konceptualnu prizmu preko koje se konstruišu, interpretiraju, operacionalizuju i favorizuju dati interesi. Primjenom gore

¹⁶⁹ Baxter, L., Bishop, (1998) *Uncharted Ground: Canada, Middle Power Leadership, and Public Diplomacy*, *Journal of Public and International Affairs*, str. 88, <http://www.wws.princeton.edu/~jpia/5.html>, 22.01.2016.

¹⁷⁰ Axworthy, L., (2003) *An Encounter with Emma: Rethinking Security and State Sovereignty*, Liu Centre for Study of Global Issues, str. 8.

¹⁷¹ Priča se odnosi na trinaestogodišnju djevojčicu iz Gulu regiona u Ugandi koju je Aksvorti sreo na jednoj međunarodnoj konferenciji posvećenoj djeci žrtvama rata održanoj u Vinipegu (Winnipeg), Kanada. Bila je oteta od strane jedne oružane grupe koja je eksploatisala kao seksualno roblje. Na kraju se spasila i smjestila u izbjeglički kamp, inficirana zaraznom bolešću, u strahu od daljeg nasilja i kidnapovanja u području okruženom nagaznim minama, bez mogućnosti da se vrati u svoje selo i vodi normalni život. Ostala je zaboravljena kako od nacionalnih vlasti tako i od međunarodne zajednice. Njihov susret se desio na ovoj konferenciji, na kojoj je nastupila ova djevojčica, zajedno sa ministrima država koji podržavaju borbu protiv zloupotrebe djece u ratnim sukobima, kao i sa predstavnicima NVO sektora.

navedene pretpostavke na konkretne aktere u spoljnoj politici dobili bismo različita tumačenja i interpretacije opšte prihvaćenih vrijednosti u međunarodnoj politici.¹⁷²

U spoljno političkoj praksi nezaobilazne su situacije kada akteri treba da odmjere da naprave izbor u vezi sa problematičnom razlikom suprotstavljenih normativnih ciljeva, na jednoj strani, i strateških ciljeva, na drugoj strani. Primjera radi, ako normativni cilj uključuje vrijednost kao što je održivi razvoj, a strateški cilj uključuje energetska bezbjednost onda rezultirajuća odluka u korist energetske bezbjednosti ne bi trebalo da bude u cjelini van normativnog okvira. U kanadskom slučaju realizacija normativnog cilja za promociju multilateralizma na globalnom nivou bila bi u saglasnosti sa strateškim ciljem za zadovoljenjem interesa Kanade kao srednje sile u međunarodnoj politici.¹⁷³

U skladu sa sentencom da je često put u pakao popločan dobrim namjerama tako i u našem kontekstu realizacija određenog normativnog cilja kao što je unapređenje ljudskih prava u nekoj zemlji u razvoju putem primjene sile ne bi mogla biti moralno prihvatljiva. Dakle, vrijedno orijentisana spoljna politika mora biti i realizovana metodama koje su vrijednosno prihvatljive, s tim što je isto tako značajno o kakvoj se vrsti metoda radi kao i kako se primjenjuju. Ovom shvatanju veoma je blisko određenje *meke moći* (soft power) koju je dao Džozef Naj (Joseph Nye), po kome se moć više oslanja na saradnju, a manje na prinudu. Tako bi spoljno-politička sredstva poređana u kontinuumu od ubjeđivanja, nagrađivanja, prijetnje silom, ekonomskih sankcija - na početku bila meka, a na kraju kontinuumu tvrđa sredstva.¹⁷⁴

Vrijednosno orijentisana spoljna politika ne bi trebalo samo da se organiči na deklarisanu cilj i sredstvo za postizanje cilja, već isto tako da projektuje i poželjni rezultat. Projekcija rezultata ima ulogu ponovne provjere validnosti spoljno-političkih ciljeva. Na globalnom nivou vjerovatnoća za postizanje normativno orijentisanog rezultata zavisi od direktnih ili indirektnih akcija (ili odsustva akcija) spoljno-političkih aktera, ali isto tako i od stvaranja regulisanog ambijenta na nivou međunarodnog sistema.¹⁷⁵

¹⁷² Tocci, N., *Profiling Normative Foreign Policy: The EU and its Global Partners*, (2008) in *Who is a Normative Foreign Policy Actor?*, edited by Tocci, N., Centre for European Policy Studies, Brussels, str. 6.

¹⁷³ *Ibid.*, str.6

¹⁷⁴ *Ibid.*, str. 9.

¹⁷⁵ *Ibid.*, str. 11.

U skladu sa svojom međunarodnom ulogom kanadska vlada je fundirala viziju svoje spoljne politike koja će biti daleko više od politike vođene od slučaja do slučaja¹⁷⁶. Strateška vizija spoljne politike Kanade postavljena je kroz prizmu *liberalnog internacionalizma*.

Sredinom 90-tih godina vlada Žana Kretjena (Jean Chretien) istakla je sljedeće ciljeve spoljne politike: zalaganje za napredak i zapošljenost, za zaštitu bezbjednosti Kanade u okviru stabilnog globalnog poretka kao i promociju kanadskih vrijednosti (poštovanje ljudskih prava, dobro upravljanje, vladavinu prava i demokratiju kao i održivi razvoj).¹⁷⁷

Promocija kanadskih vrijednosti kao jednog od ciljeva spoljne politike predstavljala je novo radikalno polazište u pristupu odnosima sa svijetom. Vlada je tvrdila da ima veliku podršku javnog mnijenja, uz ubjeđenje da će punu afirmaciju imati sa promocijom te politike na globalnom nivou.¹⁷⁸

U izjavi kanadske vlade „*Kanada u svijetu*“ ističe se prvo - opšte poštovanje ljudskih prava kao osnovna vrijednost koja je krucijelni element u razvoju demokratskih i naprednih društava. Isto tako, to je i pretpostavka za održavanje mira. Drugo - demokratija se shvata kao postignuće potrebno za stabilnost i prosperitet. Ona uključuje slobodne izbore kao i razvoj demokratske kulture koja omogućava slobodu izražavanja. Treće - ukazuje se da međunarodni sistem treba da bude vođen pravom, a ne silom. Vladavina prava je osnova civilizovanog ponašanja kako unutar tako i između država. Četvrto - ističe se održivi razvoj koji se razumije kao djelovanje putem dobrog balansa trgovine, razvoja i brige za zaštitu okoline.¹⁷⁹

Glavni promoter gore navedenih vrijednosti spoljne politike bio je ministar spoljnih poslova Lojd Aksvorti (Lloyd Axworthy)¹⁸⁰ koji je unio sasvim novu dimenziju u metode kanadske spoljne politike. On je shvatio značaj stvaranja složenih koalicija sa ekspertskim segmentima šire javnosti u vezi realizacije specifičnih programa kanadskog ministarstva spoljnih poslova, kroz koncept javne diplomatije. Polazio je od činjenice da je nacionalne

¹⁷⁶ Scowen, R. (2004) 'Re-inventing Foreign Policy', *Literary Review of Canada*, vol. 12, no. 10 (December, 2004), str. 23.

¹⁷⁷ *Canada in the World, A Review and Analysis of the Government Foreign Policy Statements*, Canadian Council for International Cooperation, February 1995.

¹⁷⁸ Nossal, K. R. (2004) „The World We Want“? The purposeful confusion of values, goals, and interests in Canadian foreign policy, *Canadian Defence and Foreign Affairs*, Queen University, Ontario, str. 3.

¹⁷⁹ *Ibid.*, str. 4.

¹⁸⁰ Kanadski ministar spoljnih poslova od 1996. do 2000. godine.

interese u eri globalizacije moguće realizovati inovativnim metodama koje prevazilaze metode klasične diplomatije.

Od početka devedesetih godina sazrijevala je svijest stručne i šire javnosti o značaju javne diplomatije za kanadski uticaj u međunarodnoj politici. Kako je istakao Kuper (Cooper), za Kanadu je veoma važno da bude „dobar plesač na međunarodnoj političkoj pozornici“, a upravo je Aksvorti svojim intelektualnim vođstvom uspio da implementira kanadsku meku moć u među-državnim odnosima i globalnim međunarodnim forumima i to upravo koristeći javnu diplomatiju kao metodu spoljne politike.¹⁸¹ Na ovaj način on je pravio koalicije na konkretnim pitanjima spoljne politike sa državama slične orijentacije kao i sa organizacijama civilnog društva.

Ističući značaj multilateralizma u kanadskoj spoljnoj politici ne bi trebalo zanemariti ni značaj unilateralizma u cilju odbrane nacionalnih interesa. Tako Stromberg (Stromberg, 2006) ističe da kada druge metode u spoljnoj politici ne mogu dati rezultata, onda preostaje unilateralizam kao moguća opcija. Kanada je zbog odbrane svojih vitalnih nacionalnih interesa, u tri navrata, u vrijeme tri premijera, primijenila unilateralne spoljno-političke akcije i to: u vrijeme Pjera Trudoa u vezi prevencije zagađenja u Arktičkim vodama 1970, zatim u vrijeme Brajana Malrunija u vezi razgraničenja Arktičkog arhipelaga 1985. i u vrijeme Žana Kretjena u vezi sa pravom ribarenja u tzv. Turbot ratu (Turbot War) sa Španijom.

Kanada je marta 1995. arestirala španski ribarski brod *Estai* unilateralno implementirajući CFPA amandmane na NAFO regulatorno područje u zoni Njufaundlenda (Newfoundland). Prethodno je kanadska vlada pokrenula široku kampanju za međunarodno prihvatanje ove zaštitne mjere preko javne diplomatije. Došlo je do velike zategnutosti u odnosima sa EU i posebno Španijom u kojoj je nekoliko hiljada ljudi demonstriralo ispred kanadske ambasade u Madridu, a isto tako uvedene su i vize za Kanađane. U narednom koraku, došlo je do normalizacije odnosa sa EU, a premijer Kretjen je dobio veliku podršku kanadske javnosti. Kanada je uspjela da postigne trajni sporazum sa EU u vezi ribarenja u tom području, čak su obje strane nastavile da rade zajedno na jačanju regulacije ribarenja u svjetskim okvirima.¹⁸²

U duhu unilateralizma, Džeims Iers (James Eayrs) vidi Kanadu, ne kao „srednju silu“, već kao „*istaknutu silu*“ (foremost power) u međunarodnoj politici. Po njemu, Kanada posjeduje kako kapacitet tako i legitimitet da koristi silu na spoljnjem planu. Na njegovom

¹⁸¹ Potter, E., (2009) Canada and the New Public Diplomacy, in Discussion Papers in Diplomacy, Netherlands Institute of International Relations“Clingendael“, str. 12.

¹⁸² Stromberg, R., (2006) Unilateralism in Canadian Foreign Policy: An Examination of Three Cases, University of Saskatchewan, Saskatoon, Canada, str.46

tragu, Stevenson (Stevenson) i Hilmer (Hillmer) polaze od teze da Kanada može da ostvaruje spoljno-političke ciljeve ne samo preko multilateralizma, već i korištenjem bilateralizma i unilateralizma.¹⁸³

Ipak je efikasno korištenje javne diplomatije dokazano moćno sredstvo kanadske spoljne politike. Tako je upotrebom javne diplomatije kanadska vlada uspjela da uspješno okonča *Otava-proces* (Ottawa process) sklapanjem *Sporazuma o zabrani upotrebe pješadijskih mina* (Ottawa Convention). U cjelini gledano, uspješna promocija *agende ljudske bezbjednosti* u velikoj mjeri je rezultat javne diplomatije kojom je vlada snažno uticala na stavove i ubjeđenja građana i političara u inostranstvu.¹⁸⁴

Vrijednosti koje se vezuju za *liberalni internacionalizam* bile su fundirane još sredinom 80-tih godina u spoljnoj-politici vlada Malrunija (Mulroney) i Kretjena (Cretien), naročito afirmisane djelovanjem Aksvortija (Axworthy) i kasnije preuzete od Stiva Lija (Steve Lee) i Bila Grema (Bill Graham).¹⁸⁵

Vrijednosni sistem spoljne politike inkorporiran je u sve ključne institucije koje se vezuju za spoljnu politiku i to u: *Ministrastvo spoljnih poslova i međunarodne trgovine* (Department of Foreign Affairs and International Trade (DFAIT)), *Kanadsku agenciju za međunarodni razvoj* (Canadian International Development Agency (CIDA) kao i *Kanadski centar za spoljno-politički razvoj* (Canadian Centre for Foreign Policy Development). Glavna misija Centra bila je da promovira vrijednosti u kanadskoj javnosti organizovanjem tematskih konferencija i skupova i objavlivanjem radova u stručnim časopisima.¹⁸⁶

Generalno gledano, projekcija ovih vrijednosti na spoljni plan međunarodne politike je *a priori* jedna ekspanzivna vizija i veoma ambiciozan spoljno-politički projekat. U kontekstu ugleda spoljno-političkih aktivnosti Kanade na *održavanju mira* (peacekeeping), u okviru mirovnih napora UN-a u periodu poslije Drugog svjetskog rata, kanadska javnost je podržavala ovakav pristup izražen u spoljno-političkoj agendi sredinom 90-tih godina.

Međutim, za razliku od vremena prije vlade Žana Kretjena, njegova vlada je ovaj „izvoz kanadskih vrijednosti“ postavila kao radikalno novo polazište kanadske spoljne politike. Vlada je na populistički način isticala da ova politika ima široku podršku u kanadskoj

¹⁸³ Stromberg, R., *Ibid.*, str.5

¹⁸⁴ *Ibid.*, str. 13.

¹⁸⁵ Nossal, K.R. (2004) „The World We Want“?, *Ibid.*, str. 5.

¹⁸⁶ *Ibid.*, str. 6.

javnosti. Čak je tvrdila da ju je za odbranu i očuvanje vrijednosti kanadskog društva neophodno promovisati na međunaronom planu.¹⁸⁷

U okviru kanadskih vrijednosti koje treba afirmisati na međunaronoj sceni jeste i ideja da međunarodni poredak treba da bude zasnovan na vladavini prava, a ne na moći. Isticano je da je vladavina prava suština civilizovanog ponašanja kako unutar zemalja tako i u njihovim međusobnim odnosima. Čini se da je afirmacija ove vrijednosti više bila vezana za ambiciju Kanade da poboljša svoj uticaj u međunarodnoj politici, kao „*srednja sila*“, u saglasju sa drugim „*srednjim silama*“ u međunarodnoj politici kao što su Australija, Norveška ili Japan.

Nosal ističe da je promocija kanadskih vrijednosti, u sklopu *agende ljudske bezbjednosti*, nadživjela Kretjenovu vladu i ostala u glavnom toku spoljne politike i u narednom periodu. Tako je i ministar spoljnih poslova Bil Grem (Bill Graham), na početku novog milenijuma, otvoreno reafirmisao tu politiku svojih prethodnika.¹⁸⁸

Po Nosalu, desila se zamjena teza - umjesto da afirmisane vrijednosti kanadskog društva po prirodi stvari determinišu kanadske spoljno-političke ciljeve, desilo se obrnuto - da te vrijednosti postanu operativni ciljevi kanadske spoljne politike. On dalje postavlja pitanje da li su tako postavljeni spoljno-politički ciljevi u saglasnosti sa nacionalnim interesom. Dalje, po njemu, promocijom vrijednosti, što je po sebi ekspanzivno, ulazi se u nemoguću misiju mijenjanja ponašanja stotina miliona ljudi koji unutar svojih kultura ne dijele te vrijednosti. Na kraju, kosekventno se dolazi do stava da treba preoblikovati politiku svake političke zajednice koja nema obrise liberalne demokratije.¹⁸⁹

Nosal izvodi zaključak da je politika promocije vrijednosti u suštini jedno radikalno polazište bazirano na tradicionalnom liberalnom pristupu globalnoj politici.¹⁹⁰

3.4. Kanadska spoljno-politička agenda ljudske bezbjednosti

3.4.1. Uvod

Pružajući široku podršku analizi globalnih problema *UN*, sredinom 90-tih godina, Kanada je jedna od prvih zemalja koja je prilagodila svoj spoljno-politički pristup. Tako je

¹⁸⁷ *Ibid.*, str. 3.

¹⁸⁸ *Ibid.*, str. 5.

¹⁸⁹ *Ibid.*, str. 10.

¹⁹⁰ *Ibid.*, str. 12.

kanadski ministar spoljnih poslova Aksvorti (Lloyd Exworthy) apelovao za proširenje postojećeg okvira bezbjednosti uključivanjem novih prijetnji i rizika, ističući da kraj Hladnog rata nije donio globalnu bezbjednost. Po njemu, *ljudska bezbjednost* je mnogo više od odsustva vojne prijetnje. Njegova uvjerenja i javno izrečeni stavovi postali su sastavni dio kanadske političke agende.¹⁹¹

Strateški Kanada je promovisala svoj pristup spoljno-političkim aktivnostima usmjerenim prema multilateralizmu kao i aktivnošću svoje diplomatije u direktnim kontaktima sa državama na sličnim pozicijama i istaknutim nevladinim organizacijama, sa ciljem stvaranja trajnih partnerskih odnosa na ovoj agendi.¹⁹² Tako Džon Holms (John Holmes) ističe da Kanada, kao srednja sila u međunarodnoj politici, može da igra konstruktivnu ulogu u saradnji sa drugim državama. Zato je sposobnost asocijativnosti Kanade na međunarodnom planu od presudnog značaja. Tom Kiting (Tom Keating) polazi od stava da kanadska orijentacija prema multilateralizmu nije zasnovana na altruističkom osjećaju pripadnosti međunarodnoj zajednici već na spoljno-političkom stavu da je to u kanadskom nacionalnom interesu.¹⁹³ A kako Kanada nije prvorazredna sila u vojnom i ekonomskom smislu, ova asocijativnost predstavlja preduslov za implementaciju globalno važnih ideja, kao što je ona o ljudskoj bezbjednosti.

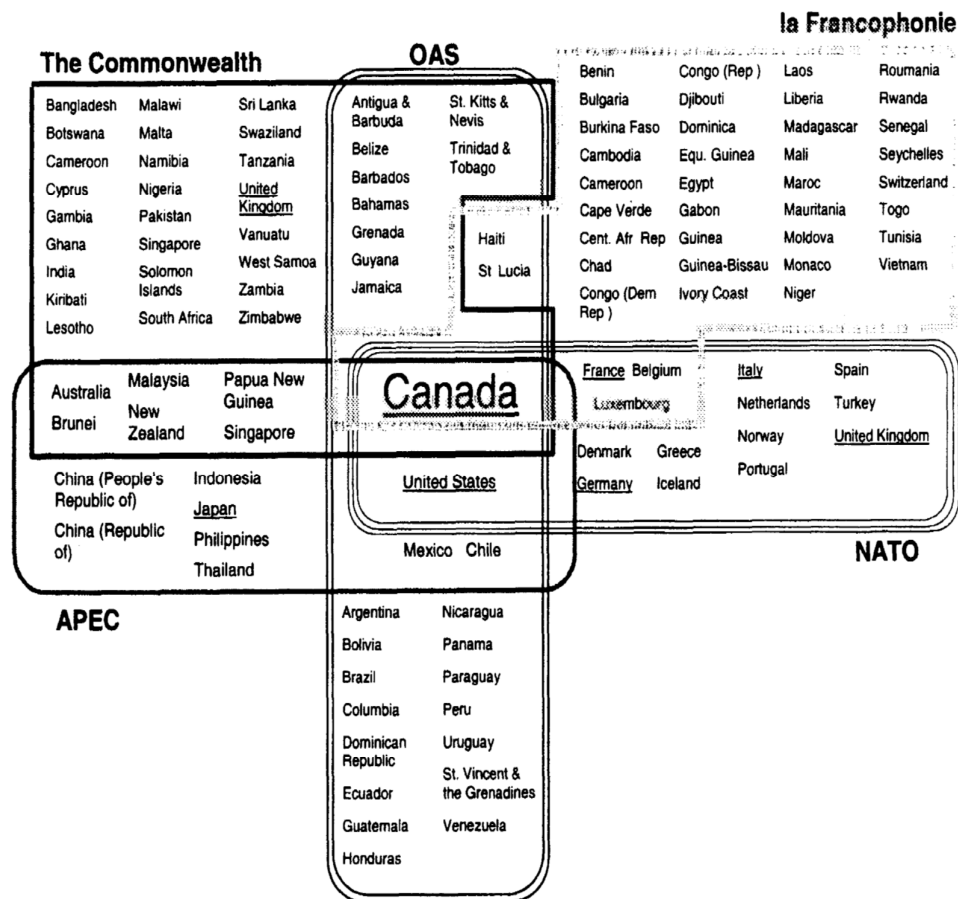
Na sljedećoj shemi dat je prikaz kanadske umreženosti u okviru ovog multilateralnog pristupa svjetskoj politici:

¹⁹¹ Axworthy, L. (1997) Canada and Human Security: The need for Leadership, *International Journal*, 52, str. 183.

¹⁹² Tako je Kanada sa Norveškom usvojila zajedničku deklaraciju (*Lysoen Deklaration*) 1998. koja je snažno afirmisala kanadsko shvatanje ljudske bezbjednosti, shvatanje koje stavlja po strani aspekte zaštite životne sredine i razvojnu komponentu i fokusira se na zaštitu ljudskih prava i fizičkog opstanka ljudi u kontekstu organizovanog nasilja. U okviru djelovanja u UN, Kanada je inicirala formiranje *Mreže ljudske bezbjednosti* (Human Security Network) koja razmatra pitanja iz domena užeg shvatanja ljudske bezbjednosti na redovnim godišnjim sastancima na ministarskom nivou.

¹⁹³ Baxter, L., Bishop, (1998) Uncharted Ground: Canada, Middle Power Leadership, and Public Diplomacy, *Journal of Public and International Affairs*, str. 87, <http://www.wws.princeton.edu/~jpia/5.html>, 23.01. 2016.

Figure 1 Concentric Circles of “Universal Multilateralism”

* Underlined countries represent G7 members

Source: The Authors

Tabela 1. Shematski prikaz kanadskog multilateralizma¹⁹⁴

Najznačajnije pitanje iz domena kanadskog pristupa ljudskoj bezbjednosti bila je *kampanja protiv pješadijskih mina* koja je dovela do *Sporazuma iz Otave* (Ottawa Treaty). Sam proces (Ottawa Process) Kanada je vodila u velikoj mjeri na nekonvencionalan način, van zvaničnih foruma, širokom komunikacijom sa civilnim sektorom uz korištenje novih informacionih tehnologija i platformi, sa ciljem dobijanja široke međunarodne podrške inicijativi koja je, na kraju, dovela do potpisivanja sporazuma od svih članica *UN*.

Ovaj proces je pokazao ne samo proširivanje i produbljivanje *agende ljudske bezbjednosti* već i novi pristup u diplomatskoj praksi, označen kao „*nekonvencionalni diplomatski pristup od baze ka vrhu*“ (unconventional bottom-up approach to diplomacy).¹⁹⁵

¹⁹⁴ *Ibid.*, str. 87.

Isto tako, kanadska vlada se aktivno uključila u razmatranje pitanja kako spriječiti akte genocida podstaknuta teškim iskustvom propasti mirovnih operacija u Ruandi 1994.godine. Ministar spoljnih poslova Aksvorti (Exworthy) doveo je u pitanje tradicionalni princip državne suverenosti u vezi sa etičkim i pravnim obavezama *UN* za očuvanje međunarodnog mira i bezbjednosti, pitanje koje proističe iz *Povelje UN*.¹⁹⁶

Upravo su nedorečenosti međunarodnog humanitarnog pravnog okvira pokrenule kanadsku vladu da formira „*Međunarodnu komisiju za intervencije i državnu suverenost*“ (International Commission on Intervention and State Sovereignty) *ICISS*. Završni izvještaj je naslovljen „*Odgovornost da se zaštiti*“ (The Responsibility to Protect), bio je zasnovan na iskustvima iz Ruande, Somalije, Bosne i Kosova. Pokrenuta su pitanja kada intervenisati, pod čijim autoritetom i kako.¹⁹⁷

Po Bosoldu i Vertesu (Bosold, Werthes, 2005), *Sporazum iz Otave* i angažman u vezi sa sprečavanjem genocida su primjeri na kojima se temelji politička *agenda ljudske bezbjednosti* Kanade koja pokazuje stav prema *liberalnom internacionalizmu*, tj. prema jačanju uticaja globalnih međunarodnih institucija. To znači da se sprečavanjem unutrašnjeg nasilja i uspostavljanjem reda u zonama konflikta trebaju stvoriti uslovi za izgradnju demokratskih institucija, i to ako je potrebno i putem *humanitarne intervencije*.

Kanadska *agenda ljudske bezbjednosti* usmjerena je na sprečavanje nasilnih konflikata i tranziciju ka demokratiji. Ona je zasnovana na pretpostavci da *ljudska bezbjednost* može biti uspješno realizovana samo od strane država liberalne demokratije u kojima postoje instituti odgovornosti za pojedinca i vlast u cjelini. Implementacija agende uključuje afirmaciju standarda međunarodnog humanitarnog prava, uklanjanje pješadijskog naoružanja kao i upotrebu sankcija i primjenu vojne sile u slučajevima kada država teško narušava ljudska prava svojih građana, na multilateralnoj osnovi i uskladu sa postavljenim principima.¹⁹⁸

3.4.2. Sekuritizacija agende ljudske bezbjednosti

Po Bosoldu (David Bosold) pojam *ljudske bezbjednosti* nije teorijski *sui generis*, analitički zasnovani politički pristup, već u prvom redu politička praksa koja se konstruiše i

¹⁹⁵ Bosold, S. Werthes (2005) *Human Security in Practice: Canadian and Japanese Experiences*, IPG, str. 89.

¹⁹⁶ *Ibid.*, str. 90.

¹⁹⁷ *Ibid.*, str.90

¹⁹⁸ *Ibid.*, str. 97, 98.

rekonstruiše na osnovu aktualnog diskursa na nacionalnom i globalnom nivou. *Ljudska bezbjednost* u formi političke agende je specifičan socijalni i politički konstrukt koji obuhvata niz sekuritizovanih pitanja koja su dobila široku podršku domaće i međunarodne javnosti.

Određeni politički akter preduzima prvi korak u sekuritizaciji tako što premješta neko političko pitanje iz političke sfere u sferu bezbjednosti koja podrazumijeva primjenu izvanrednih mjera koje se smatraju legitimnim. U vezi sa pitanjem bezbjednosti, radi se o samoreferentnoj praksi zato što ne mora postojati stvarna egzistencijalna prijetnja bezbjednosti, dovoljno je i samo da ona bude deklarirana u javnosti baš kao takva prijetnja (Buzan, 1998). Ako javnost prihvati argumente onda se radi o pitanju koje je ušlo u sferu sekuritizacije.

Evidentna je kanadska vlastita percepcija o sebi, vezano za „zlatno doba“ spoljne politike i diplomatije, kao o globalnom akteru koji pravi dobra djela, pruža značajne donacije, vojnu pomoć i pošteno posredovanje. Upravo na toj percepciji Aksvorti je pretočio *ljudsku bezbjednost* u političku agendu uvodeći taj pojam kao novi lajt-motiv spoljne politike.¹⁹⁹

Aksvorti je u svom govoru „*Ljudska bezbjednost: sigurnost za ljude u svijetu koji se mijenja*“ istakao dva postignuća (Exworthy, 1999.) kanadske spoljno-političke agende i to *Konvenciju iz Otave o zabrani nagaznih mina*²⁰⁰ i formiranje *Međunarodnog krivičnog suda* kao uspješne primjere primjene koncepta ljudske bezbjednosti.

Upravo su ova dva postignuća primjeri pozitivne sekuritizacije²⁰¹ jer su predmeti bavljenja u oba slučaja predstavljali egzistencijalnu prijetnju po bezbjednost ljudi. Tako Rita Floyd (Floyd, 2007) citira dio *Konvencije iz Otave* u kome se navodi:

„Nagazne mine ubijaju i osakaćuju stotine ljudi svake sedmice, uglavnom nevine i bespomoćne civile i posebno djecu, opstruišu ekonomski razvoj i obnovu, inhibiraju repatrijaciju izbjeglica i interno raseljenih lica i imaju druge ozbiljne posljedice godinama poslije lociranja.“

¹⁹⁹ Bosold, D. (2007) *The Politics of Self-righteousness: Canada Foreign Policy and Human Security Agenda, Transcultural Perspectives on Canada*, str. 1.

²⁰⁰ Proizvodnja i trgovina naoružanjem usmjerena je na krizna područja u svijetu i uzrokuje povređivanje i patnje za pojedince i njihove zajednice. Kontrola proizvodnje naoružanja, zabrana proizvodnje određenih oruđa kao i proces razoružanja čine važan resurs ljudske bezbjednosti. To se posebno odnosi na protiv-pješadijsko naoružanje koje je u masovnoj upotrebi kako u oružanim snagama tako i u para-militarnim formacijama u kriznim područjima u svijetu zahvaćenim oružanim konfliktima. Užasne posljedice teškog ranjavanja i invaliditeta posebno se vezuju za upotrebu nagaznih mina.

²⁰¹ Pozitivna sekuritizacija se ogleda posebno u činjenici da akteri sekuritizacije govore i djelaju u ime nemoćnih žrtava - pojedinaca i društvenih grupa koji nijesu u prilici da javno artikulišu svoju patnju i stradanja.

Isto tako, djelokrug rada *Međunarodnog krivičnog suda (ICC)* odnosi se u krajnjoj istanci na bezbjednost pojedinaca. *ICC* vrši nadležnosti u vezi sa genocidom, u vezi sa zločinom protiv čovječnosti i u vezi sa ratnim zločinima - uključujući genocid ubijanjem, genocid smišljenim nametanjem uslova života sračunatim na fizičko uništenje ljudi, genocid uzrokovan ozbiljnim fizičkim i mentalnim povređivanjem, zločine protiv čovječnosti ubijanjem, istrebljenjem, ropstvom, nehumanim postupanjem i namjernim izazivanjem velikih patnji.²⁰²

3.4.3. Postignuća agende ljudske bezbjednosti

Polazeći od strateškog cilja kanadske *agende ljudske bezbjednosti*, zaštite pojedinaca i njihovih zajednica od nasilja, kanadska vlada je pokrenula inicijative i investirala sredstva za njegovu promociju. Te inicijative predstavljaju sistemski osmišljene projekte u kojima su bile umrežene sve relevantne institucije kanadske vlade (*Ministarstvo spoljnih poslova i međunarodne trgovine, Kanadska agencija za međunarodni razvoj, Kanadski centar za spoljno-politički razvoj*) zajedno sa nevladinim organizacijama specijalizovanim za pojedine domene.

Svi projekti se mogu klasifikovati u tri oblasti i to: prvo - jačanje međunarodnih normi, drugo - jačanje kapaciteta za njihovu primjenu i treće - efikasno rješavanje međunarodnih kriza.²⁰³ Kao primjer iz oblasti jačanja međunarodnih normi navodimo *Sporazum iz Otave o nagaznim minama*, dok kao primjer iz oblasti primjene međunarodnih pravnih normi navodimo *Međunarodni krivični sud*.

Inicijative za zabranu upotrebe ovog oružja pokrenute su od uticajnih nevladinih organizacija, kao i u okviru *UN*, sa djelimičnim uspjehom. Kanadska inicijativa, tzv. *Proces iz Otave* (Ottawa process), koji je doveo do zaključenja sporazuma o zabrani nagaznih mina potpisalo je skoro 160 država i predstavljao je veoma konkretan doprinos bezbjednosti ljudi.

Uspjeh *Sporazuma iz Otave* bio je primjer dobre prakse za naredne inicijative. On se ogledao u širokoj koaliciji *NGO-a* sa ekspertizom u oblastima kontrole naoružanja, ljudskih prava, međunarodnog prava, saradnji civilnog društva posebno u implementaciji ciljeva

²⁰² Jurisdikcija *Međunarodnog krivičnog suda*, http://www.icc-cpi.int/about/ataglance/jurisdiction_admissibility.html, pregledano 20.11.2015.

²⁰³ DeJong, M. (2011) *Human Security and Canadian Foreign Policy: The New Face of Canadian Internationalism*, Simon Fraser University, str. 51.

kampanje, razmatranju izvornih iskustava subjekata sa kriznih područja kao i usvajanju međunarodno pravnih obaveza za potpisnike sporazuma.

Prema odredbama konvencije, potpisnice se obavezuju da ne koriste nagazne mine, unište sve mine koje posjeduju, razminiraju sva minska polja i izvještavaju *UN* o mjerama koje preduzimaju u skladu sa odredbama sporazuma.

Od *Sporazuma iz Otave* su dalje potekle mnoge važne inicijative i procesi u vezi sa kontrolom konvencionalnog oružja i razoružanja, pokrenute od civilnog društva (*Međunarodna kampanja za zabranu pješadijskih mina, Koalicija za zabranu upotrebe dječeraćnika, Mreža međunarodne akcije o ručnom naoružanju i dr.*).²⁰⁴

Sporazum iz Otave je predstavljao najveći uspjeh kanadske vlade u domenu jačanja međunarodnih normi, vezano za njenu *agendu ljudske bezbjednosti*.

Učešće Kanade u osnivanju i podršci radu *Međunarodnog krivičnog suda (ICC)*²⁰⁵ jeste jedno od najvećih dostignuća *agende ljudske bezbjednosti*. Cilj ove inicijative bio je da se prevaziđe praznina između normativnog okvira međunarodnog prava i njegove primjene u praksi međunarodnih odnosa.

Zbog stvaranja dovoljno jake međunarodne podrške, kanadska vlada je uspjela da formira koaliciju od dvadesetak država i postane predvodnik procesa u svim fazama.

Međunarodni krivični sud (ICC) je nezavisna organizacija, van sistema *UN*. U okviru *Suda* postignut je konsensus oko definicija genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnog zločina.²⁰⁶

3.5. Međunarodne krize i spoljne intervencije-kanadski pristup

3.5.1. Idejna osnova intervencija

Kantianski kosmopolitski ideal, koji je sadržan u radu *Prema stalnom miru (Toward Perpetual Peace)*, omogućava da spoljna politika bude pobuđena onim istim republikanskim idealima kao i domaća, unutrašnja politika jer se međunarodni sistem posmatra iz ugla etike,

²⁰⁴Epps, K. (2008) *The Ploughshares Monitor* Spring 2008 Volume 29 Issue 1, http://ploughshares.ca/pl_publications/the-ottawa-landmines-treaty-a-major-step-toward-human-security/, pregledano 28.01. 2016.

²⁰⁵ Ovaj sud je prvi stalni, ugovorni međunarodni prekršajni sud osnovan sa ciljem da kazni počiniocima teških kriminalnih djela koja su od značaja za međunarodnu zajednicu

²⁰⁶ [Http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/about the court/Pages/about the court.aspx](http://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/about_the_court/Pages/about_the_court.aspx), pregledano 19.11.2015.

koja važi za tu sferu kao i za onu koju čini državni nacionalni okvir. U odbranu tog ideala, koji bi trebao da donese mir u svijetu, bilo bi dozvoljeno pokrenuti preventivni rat prema onoj državi koja svojim ponašanjem narušava taj stabilni mir, kako je elaborirano u Kantovoj *Doktrini pravičnosti (Doctrine of Right)*.

Na teorijskoj osnovi ove globalne liberalne etike, u međunarodnoj politici nakon Hladnog rata, otvoren je prostor za moralno opravdanje spoljne intervencije u domen državne suverenosti. Postoji jedino dilema „kada, gdje, kako, u skladu sa kojim kriterijumima, u kom domenu i u čiju korist se može intervenisati u stranoj zemlji?“²⁰⁷ Intervencije se dešavaju u kontekstu nejednakosti među državama i bez pretpostavljenog reciprociteta među njima. Tako je moguće procjenjivati spoljne intervencije arbitrarno, od slučaja do slučaja.

Izabel Delpla (Isabelle Delpla) navodi:

„Platon je uobičavao da kaže da nije postolar onaj koji treba da prosuđuje što čini dobar par cipela, već prije osoba koja koristi te cipele. Shodno tome, ja predlažem da bi pomjeranje prema moralnom prosuđivanju onih za koje pretpostavljamo da su targeti etične spoljne politike moglo pomoći da se prevaziđu zamke moralnog narcizma ili cinizma realističke paradigme“.²⁰⁸

Kanadska *agenda ljudske bezbjednosti*, koja svoje ishodište ima u kanadskom poimanju *liberalnog internacionalizma* i koja je djelatno orijentisana prema spoljnjem intervencionizmu u kriznim područjima u svijetu, suočava se sa etičkom dilemom moralne opravdanosti spoljnih intervencija. Tako Viliam Bein (William Bain) ističe da je *agenda ljudske bezbjednosti* neodgovarajuća jer su njena polazišta u suprotnosti sa tradicionalnim normativnim okvirom međunarodnih odnosa. Posebno kritikuje uspostavljanje veze između kosmopolitizma i *ljudske bezbjednosti* jer smatra da je shvatanje o prioritetoj bezbjednosti pojedinca nad državnom bezbjednošću vezano za pitanje nacionalne bezbjednosti, a ne međunarodne bezbjednosti. Tako, po njemu, Kanada rizikuje da svojom politikom nanese više nepravde nego reda u domen spoljnih intervencija.²⁰⁹

²⁰⁷ Delpla, I. (2007) *Moral judgements and international interventions, A Bosnian perspective, Rethinking Ethical Foreign Policy*, Routledge, London, str. 137.

²⁰⁸ *Ibid.*, str. 138.

²⁰⁹ Bain, W. (1999) „Against Crusading: The Ethic of Human Security and Canadian Foreign Policy,” *Canadian Foreign Policy* 6, no. 3, 1999, str. 86.

U svom obimu, kanadski intervencionizam zahvata unapređenje međunarodnog prava, implementaciju tog prava, zatim pokretanje humanitarnih misija kao i slanje oružanih snaga u krizna područja u svijetu.

Posebno su međunarodne okolnosti poslije Hladnog rata, naročito destabilizacija niza država u tom periodu, dovele do unutrašnjih političkih kriza i izazova zaštite ljudi pogođenih nasiljem. Raste trend unutar-državnih konflikata i nasilja nad pojedincima i specifičnim društvenim grupama.²¹⁰ Kanada je jedna od prvih država, uključenih u rješavanje međunarodnih kriza, koja je razvila sveobuhvatni model djelovanja koji uključuje održavanje mira i aktivnosti usmjerene na izgradnju mira, a u skladu sa novim konfliktnim kontekstom slabih država i proliferacije nasilja prema civilima. Tako je Kanada, u kontekstu raspada Jugoslavije i nastalog konflikta, tokom 90-tih godina bila uključena preko preventivne diplomatije, misija izgradnje mira kao i vojne intervencije.

3.5.2. Pojam intervencije

U cilju što boljeg razumijevanja intervencija u konfliktima koje je preduzimala kanadska vlada u međunarodnoj politici, mogli bismo poći od sljedeće definicije:

„Intervencija u konfliktu se odnosi na aktivnosti koje se preduzimaju od strane aktera koji nijesu bili direktne strane u konfliktu prije nego što je eskalacija počela, bez obzira da li se takve mjere dešavaju sa ili bez saglasnosti strana u konfliktu kao i da li su one nasilne ili nenasilne po svojoj prirodi“ (Schweitzer, 2010).

U vezi sa kategorizacijom intervencija u konfliktima mi ćemo, u kontekstu kanadske intervencije na Zapadnom Balkanu, preuzeti onu koju je razvio Džon Galtung (Johan Galtung) i koja polazi od projektovanog dometa kontrole u regulaciji konflikta. Tako se kategorija *održavanja mira* (peace keeping) odnosi na redukciju nivoa destruktivnog ponašanja sukobljenih strana, kategorija *uspostavljanja mira* (peace-making) na mijenjanje bazičnih stavova sukobljenih strana, a kategorija *izgradnje mira* (peace-building) na prevazilaženje protivrečnosti koje leže u korijenu konflikta. Ove tri strategije se čine komplementarnim. Tako, ako je izgradnja mira nedjelotvorna, akteri gube kontrolu u svojim zajednicama i vjerovatnoća ponovnog izbijanja sukoba se rapidno povećava.²¹¹

²¹⁰ Vidi na str. 23, Teorijski koncept Meri Kaldor - novi ratovi.

²¹¹ Schweitzer, C. (2010) Strategies of Intervention in Protracted Violent Conflicts by Civil Society Actors: the Example of Interventions in the Violent Conflicts in the Area of Former Yugoslavia, 1990-2002. 2010 Belm: Sozio-Publ. str. 42.

Pojam *održavanje mira* pojavio se još tokom Hladnog rata i ostao aktuelan i dalje u novom vremenu. Osnovna funkcija održavanja mira je pomoć u prelazu iz stanja konflikta u stanje mira između sukobljenih strana. Ono se zasniva na tri principa političke prirode i to: prvo - održavaoci mira (peacekeepers) teže da obezbijede pristanak sukobljenih strana u sukobu; drugo - djeluju nepristrasno, i treće - ponašaju se na nenasilan i neprijeteći način. U praksi je teško obezbijediti uslove za punu primjenu gore navedenih principa. Tako je, na primjer, bilo teško obezbijediti poštovanje trećeg principa prilikom misije *Stabilizacionih snaga NATO-a* (SFOR) u Bosni 1996. godine.²¹²

Za razliku od pojma *održavanja mira*, pojam *izgradnje mira* pojavio se poslije kraja Hladnog rata. On u sebi uključuje aktivnosti za koje se u vrijeme Hladnog rata smatralo da pripadaju u isključivu nadležnost državne suverenosti, kao što su demokratska izgradnja institucija, nadgledanje izbora ili implementacija ljudskih prava. Tako su od kraja osamdesetih godina održavaoci mira i oni koji su radili na izgradnji mira bili nerazdvojni partneri u mirovnim operacijama.

Održavanje mira obuhvata kako diplomatske aktivnosti kao što je je *političko posredovanje* tako i *nametanje mira* (peace enforcement) korištenjem vojnih sredstava zbog ubjeđivanja strana u sukobu da prestanu sa upotrebom nasilnih sredstava u sukobu. *UN* su često tražile pomoć kanadske vlade u cilju kvalitetnog popunjavanja ljudskih resursa u ovoj vrsti operacija u kriznim područjima u svijetu. Tako je Kanada od 1949. godine u operacijama održavanja i izgradnje mira koristila oko 125 000 ljudi.²¹³

3.5.3. Humanitarna intervencija

3.5.3.1. Pravno-politički kontekst

Danski institut za međunarodne poslove (Danish Institute of International Affairs) definiše *humanitarnu intervenciju* kao akciju prinude koju preduzimaju države i koja uključuje upotrebu oružane sile u drugoj državi, bez saglasnosti njene vlade, sa ili bez odobrenja *Savjeta Bezbjednosti UN-a*, a u cilju prevencije ili zaustavljanja većih i masivnih

²¹² Peacekeeping, Peacebuilding and Peacemaking: Concepts, Complications and Canada Role, Parliamentary Research Branch, 2004., str. 1.

²¹³ *Ibid.*, str. 2.

kršenja ljudskih prava ili međunarodnog humanitarnog prava.²¹⁴ Slično određenje daje i Holcgreif (J.L. Holzgrefe) koji definiše humanitarnu intervenciju kao prijetnju ili primjenu sile preko državne granice, od strane države ili grupe država, sa ciljem da spriječi ili okonča široke i ozbiljne povrede ljudskih prava onih pojedinaca koji nijesu njeni državljani, bez dozvole države na čijoj teritoriji se primjenjuje sila.²¹⁵

Osnovna nedoumica oko *humanitarne intervencije* nalazi se u potencijalnom konfliktu između poretka i pravde, u vezi sa pitanjem što je prioritetnije - da li očuvanje stabilnosti i poštovanje međunarodnog prava ili zaštita ljudi koji su ugroženi ili pate u konfliktu. Po tradicionalnom shvatanju održavanje poretka bi predstavljalo moralni i politički imperativ zato što je postojanje unutrašnje i međunarodne stabilnosti osnovni preduslov za očuvanje i razvoj vrijednosti kao što su ljudske prava i demokratija. Ugrožavanje političkog poretka i vlasti unutar država dovelo bi do teških unutrašnjih sukoba, tako da bi u takvom okruženju teško bilo sprovesti zaštitu ljudskih prava za pojedince i manjinske grupe. Glavni izazov je zaštita ljudi od ekstreme vlasti, kako od njenog nedostatka koje se ogleda u stanju anarhije tako i od viška vlasti preko djelovanja represivnog aparata i tiranije.²¹⁶

Ako istu nedoumicu prevedemo na sistemski nivo međunarodne politike, onda se postavlja pitanje da li danas na globalnom nivou primat ima svjetski poredak kao među-državni poredak ili novi alternativni poredak zasnovan na pojedincu i njegovim osnovnim ljudskim pravima. Iako je među-državni poredak tradicionalno utemeljen preko instituta međunarodnog prava i diplomatije, raste trend podrške i ovom drugom, modernijem shvatanju. U okviru ovog modernijeg shvatanja postoji radikalno stajalište koje zagovara poredak zasnovan upravo na pojedincu i njegovim pravima, a ne na državi kao konstitutivnom elementu tog novog poretka. Kako je mogućnost uspostavljanja svjetske vlade u domenu utopije, a što bi bila pretpostavka za uspostavljanje tog novog svjetskog poretka, onda bi se moglo zaključiti da ipak svjetski poredak i dalje ostaje zasnovan na državi kao konstitutivnom elementu.²¹⁷

²¹⁴ Humanitarian Intervention: Legal and Political aspects, Danish Institute of International Affairs, 1999, str. 11.

²¹⁵ Holzgrefe, J.L. (2003) The Humanitarian intervention debate, in *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, edited by J.L.Holzgrefe and Robert O. Keohane, Cambridge University Press, str. 18.

²¹⁶ *Ibid.*, str. 15.

²¹⁷ *Ibid.*, str. 16.

Stoga, moglo bi se zaključiti, budući da država u perspektivi ostaje konstitutivni element međunarodnog poretka da saradnja između država u okviru međunarodne politike ostaje osnova održanja poretka i same stabilnosti država. Na toj matrici bi ostalo unapređivati ljudska prava koja se odnose na pojedince i manjinske grupe i to preko kompromisa u vezi sa interesima vlasti datih država, koje ugrožavaju ili narušavaju ta prava. Onda bi bilo prihvatljivo raditi na permanentnom unapređenju kako takvog međunarodnog poretka tako i samog prava.

Kako jača tendencija unapređenja ljudskih prava, još od sedamdesetih godina prošlog vijeka, to prevedeno na praksu međunarodne politike znači da jača pritisak na poimanje državne suverenosti u smjeru izmjene njene prirode prema suptilnijem tretmanu pojedinih i manjinskih grupa i prihvatanju međunarodnih konvencija za zaštitu ljudskih prava. Prihvatanjem tih konvencija na globalnom nivou ljudska prava izlaze iz ekskluzivnog domena samih država pojedinačno i dobijaju status globalne tekovine prema kojoj se treba odnositi sa respektom.

Ova tendencija ima ozbiljne političke reperkusije u vezi sa proširenim korpusom eksternih obaveza države oko uvažavanja i poštovanja prava pojedinaca i manjinskih grupa i preuzimanjem pravne i političke odgovornosti za njihovo kršenje. Tako u teoriji međunarodnih odnosa postoji škola mišljenja koja pojedinca, pored države, poima kao subjekta međunarodnih odnosa. U tom duhu, međunarodna stabilnost se sagledava ne samo preko kooperativnih odnosa među državama, nego i preko stepena sigurnosti i kvaliteta konzumiranja ljudskih prava od strane pojedinaca. Iz ovih interakcija između pojmova suverenosti i prava moglo bi se zaključiti da je suverenost pojam koji se razvija i mijenja pod uticajem faktora kao što su ljudska prava.²¹⁸

U vezi sa moralnim aspektom humanitarnih intervencija, postoji širok raspon gledišta od shvatanja političkih realista do liberalnih shvatanja.²¹⁹ Po jednim shvatanjima *humanitarna intervencija* se veže za moralni izbor koji države moraju da naprave u slučajevima prijetnji i patnje pojedinaca i društvenih grupa, uzrokovanih agresivnim postupanjem vlasti države na

²¹⁸ Holzgrefe, J.L. (2003) The Humanitarian intervention debate, *Ibid.*, str. 17.

²¹⁹ Holzgrefe (Holzgrefe) razlikuje nekoliko teorijskih podjela u vezi sa moralnim aspektom humanitarnih intervencija. Prva - naturalisti (naturalists) polaze od stava da pojedine činjenice o svijetu nose u sebi intrističnu moralnu važnost na koju ljudi ne mogu uticati pojedinačnom voljom. Tako i ljudska prava sadrže u sebi jasnu moralnu dimenziju koja se može prepoznati zdravim razumom, ali i iskustvom. Na drugoj strani, konsenzualisti (consensualists) ističu da moralna dimenzija bilo koje međunarodne norme proističe iz dogovora subjekata koji su prihvatili tu normu. Druga podjela - individualisti (individualists) zastupaju shvatanja da se međunarodna pravda sa inherentnom moralnom dimezijom odnosi isključivo na pojedince, dok kolektivisti (collectivists) ističu etničke grupe, rase, nacije ili države.

čijoj teritoriji žive. Teško bi ovaj moralni izbor mogao da dobije snagu moralnog imperativa jer ne postoje jasni kriterijumi za njegovu objektivnu primjenu.

Dalje se postavlja ključno pitanje koji autoritet u međunarodnoj zajednici treba da presudi i donese odluku u vezi moralne opravdanosti i međunarodno-pravnog legitimiteta za opravdanje *humanitarne intervencije*. UN, kao univerzalna međunarodna organizacija zasnovana je na filozofiji kolektivne bezbjednosti, u skladu sa *Poveljom UN-a*, odgovornost za održavanje međunarodnog mira i bezbjednosti pripada *Savjetu bezbjednosti* koji vrši dužnosti u ime država-članica UN-a. Da bi odluka *Savjeta Bezbjednosti* bila donijeta, potrebno je da pozitivno glasa devet od petnaest članova, uključujući i glasove stalnih članova *Savjeta Bezbjednosti*. *Poglavlje VII Povelje UN-a* pruža legalnu osnovu za preduzimanje akcije u vezi održavanja međunarodnog mira i bezbjednosti. Međutim, ova akcija ne podrazumijeva kažnjavanje država koje svojim činjenjem dovode do težih povreda međunarodnog prava. U političkoj praksi *Savjet Bezbjednosti* djeluje tako da osuđuje i teže povrede ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava. Tako je *Savjet bezbjednosti*, u dva slučaja, osnovao i međunarodne krivične sudove u cilju procesuiranja pojedinaca koji su odgovorni za teže povrede ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava.²²⁰

U cilju sprovođenja donesenih odluka *Savjet Bezbjednosti*, u skladu sa članom 53. *Povelje UN-a*, može ovlastiti neku državu članicu ili neku regionalnu organizaciju koje onda preuzimaju pomoćnu ulogu u cilju održavanja međunarodnog mira i bezbjednosti. Tako *Savjet Bezbjednosti* može koristiti ove subjekte u *akcijama prinude* (enforcement actions) pod svojom vlašću. To znači da bi akcija prinude, koju bi bila izvedena u nekom regionalnom aranžmanu, bez saglasnosti *Savjeta Bezbjednosti* bila nelegitimna sa stanovišta međunarodnog prava.

Posmatrajući praksu *Savjeta Bezbjednosti* može se zaključiti suštinska promjena u razumijevanju pojma „međunarodnog mira“ i to od tradicionalnog shvatanja mira kao odsustva međunarodnog vojnog konflikta prema proširenju značenja tog pojma u smjeru stabilnosti i poretka, koje uključuje i stanje unutrašnjih odnosa u samim državama. Radi se o evoluciji značenja pojma sve više prema humanitarnom terenu koji se odnosi na krize unutar pojedinih država nastale kao posljedica građanskog rata, patnje i represije nad civilnim stanovništvom i sl. Tako je sve više prisutna politička interpretacija samog pojma.²²¹

²²⁰ Holzgrefe, J.L. (2003) The Humanitarian intervention debate, *Ibid.*, str. 58.

²²¹ *Ibid.*, str. 74.

3.5.3.2. Etički kontekst

Ističemo osnovne pretpostavke iz domena etike koji se odnose na koncept *humanitarne intervencije*. Etika, u principu, nije udaljena od realnosti pa i realnosti u međunarodnim političkim odnosima već je konstitutivni element svake političke odluke. Isto tako, etika je korelat kulture jednog partikularnog društva, gledano iz globalne perspektive, i zato ne može imati univerzalno značenje. Dalje, etika je organski dio samog znanja po sebi, pa i znanja u međunarodnoj politici, posebno u domenu trebanja, tj. nalaženja odgovora na osnovno pitanje o tome kako treba da živimo. Tako je etika sastavni dio veoma važnih društvenih koncepata i pojmova kao što su povreda, šteta, vrlina, korist, sramota, dužnost, obaveza, čast i sl. Iz ovog agregata se razvijaju apstraktniji pojmovi dobra i zla, koji se prepoznaju kao izrazito moralne prirode.²²²

Pitanje etičnosti *humanitarne intervencije* dio je šireg pitanja etičnosti rata po sebi, ako bismo prihvatili humanitarnu intervenciju kao jednu od varijanti rata. U teoriji postoje shvatanja, kao što je C. Koudijevo (C. Coudy), koja ovaj tip intervencija podvodi pod pojam rata, bez obzira kako se on deklariše. Na drugoj strani, Brajan Hejhar (Bryan Hehir) pravi jasnu razliku između rata i intervencije. Po njemu, moralnost rata je u paradigmi anti-agresije, dok to nije slučaj kada je u pitanju intervencija tako da je za intervenciju mnogo teže naći opravdanje nego za rat. Neki teoretičari stavljaju naglasak na način izvođenja intervencija u kojem se primarno koriste policijske metode, ali to važi samo sa ograničen broj takvih akcija u kojima je korišten veoma nizak nivo sredstava sile.²²³

Stenli Kofman (Stanley Hoffmann), koji je zagovornik *humanitarne intervencije*, razlikuje dvije kategorije događanja koja mogu biti povod za intervenciju i to: prijetnju međunarodnom miru, koja se odnosi na „*opasne zemlje*“ (dangerous states) i „*propale zemlje*“ (failed states) kao i masivno kršenje ljudskih prava - prijetnju od genocida i etničko čišćenje. U okviru ovog pristupa iskovan je pojam „*spasavanje*“ (rescue), tako da se *humanitarna intervencija* opisuje kao pokušaj spasavanja nedužnih i bespomoćnih od progona i ekstremne patnje.²²⁴

Šibli Telami (Shibley Telhami) skreće pažnju da se načela etičnosti u međunarodnoj politici trebaju provjeriti na široj osnovi zato što nije validno postavljati moralna načela samo

²²² Coady, C.A.J. (2002) The Ethics of Armed Humanitarian Intervention, Peaceworks No45, United States Institute of Peace, str. 13.

²²³ *Ibid.*, str. 16.

²²⁴ *Ibid.*, str. 20.

na osnovu vlastitih subjektivnih uvjerenja, već ih treba podvrgnuti mjerilima koji prevazilaze subjektivnost. Bez ovakvog pristupa stvara se iluzija moralne superiornosti i sklonosti za olakom moralnom diskvalifikacijom oponenta. Ovaj pristup posebno je validan kada su u pitanju moćne države u međunarodnoj politici i primjena etičkih standarda na njihove spoljno-političke akcije.²²⁵

Po mišljenju Mileta Savića *humanitarne intervencije* ne mogu imati moralno opravdanje. One mogu imati kontigentne moralne učinke, ali ne mogu imati principijelno moralno opravdanje. Savić nam skreće pažnju na rad Hejhara u cilju izgradnje koherentne teorije *humanitarnih intervencija*. On ističe dva bitna preduslova za jednu takvu teoriju a to su - široko prihvaćena moralna argumentacija kao i izgrađena strategija njene primjene. U vezi sa opšte prihvaćenim moralnim pretpostavkama stoji objektivizovani stav o koegzistenciji različitih moralnih sistema koji se djelimično razlikuju.²²⁶

Tako Savić izvodi sljedeći zaključak:

„U osnovi *humanitarnih intervencija* stoji politički paternalizam koji ne dozvoljava refleksivnu univerzalizaciju principa sopstvenog djelovanja, tj. prihvatanje jednog minimalističkog zahtjeva da je dopustivo da princip našeg postupanja prema drugima bude primjenljiv na nas same (...). Norme međunarodne politike, prava i morala nijesu u hijerarhijskom odnosu nego prije u odnosu uzajamne korekcije. Sam pokušaj moralizacije politike u suštini jeste pokušaj da se pod prividom dominacije morala sam moral potčini pragmatičnoj politici nacionalnih interesa“.²²⁷

3.6. Zaključak

Po liberalnom shvatanju, društveni kontekst jedne države determiniše preference na međunarodnom planu tako da na nivou međunarodnog sistema nastaju obrasci kooperativnosti ili konflikata, u zavisnosti od konvergentnosti ili divergentnosti preferenci država koje su u interakciji. Kako se radi o intencionalnim aktima, a ne o moći, onda se može zaključiti da po liberalnoj teoriji, namjera, a ne moć država čini ključni element međunarodne politike.

²²⁵ Savić, M. (2009) Etika humanitarnih intervencija, Sociološki pregled, vo. XLIII, 2009, str. 528.

²²⁶ *Ibid.*, str. 530.

²²⁷ *Ibid.*, str. 542-543.

Kanadski internacionalizam se razvio nakon Drugog svjetskog rata kao alternativa desnim i lijevim totalitarnim tendencijama u međunarodnoj politici. Kvalitativne promjene u strukturi međunarodnog sistema i međudržavnim odnosima uzrokovane krajem Hladnog rata značajno su uticale i na kanadsko poimanje *liberalnog internacionalizma* kao osnovnog polazišta Kanade u međunarodnoj politici.

Ovaj pristup međunarodnim konfliktima nakon Hladnog rata dobio je elemente selektivnosti i kondicionalnosti. Tako bi se kampanja kanadske vlade oko zabrane pješadijskih nagaznih mina uklopila u koncepciju „*selektivnog internacionalizma*“.

Posmatrajući promjene u kanadskoj spoljnoj politici od kraja osamdesetih godina može se zapaziti trend povećanja uloge lidera u procesu kreiranja spoljno-političkih odluka. Na primjeru kanadskog angažmana povodom krize u Jugoslaviji u ranim devedesetim može se pratiti uticaj liderstava u promjeni spoljno-političke agende intervencije, i to sa modela održavanja mira na model uspostavljanja mira, koji je oblik intervencionizma. Posebno je značajna uloga liderstva u dovođenju u pitanje principa državne suverenosti i lobiranju, kreiranju i implementaciji politike intervencionizma na jugoslovenskom primjeru.

U razmatranju vrijednosti kanadske spoljne politike polazimo sa pozicija konstruktivizma koji se fokusira na subjektivnu i samokonstituišuću prirodu kako vrijednosti tako i interesa. Vrijedno orijentisana spoljna politika trebala bi biti realizovana metodama koje su vrednosno prihvatljive, a ne da se samo organiči na deklarirani cilj, već i da isporuči poželjni rezultat.

Promocija kanadskih vrijednosti kao jednog od ciljeva spoljne politike predstavljala je radikalno polazište u pristupu odnosima sa svijetom. Generalno gledano, projekcija vrijednosti na spoljni plan međunarodne politike je *a priori* ekspanzivna vizija.

Kritičari ističu zamjenu teza tako da - umjesto da vrijednosti kanadskog društva određuju kanadske spoljno-političke ciljeve, desilo se obrnuto - da te vrijednosti postanu operativni ciljevi kanadske spoljne politike, što je narušilo kanadski nacionalni interes. Tako se ušlo u nemoguću misiju mijenjanja ponašanja stranih nacija u međunarodnoj politici.

Najznačajnije pitanje iz domena kanadskog pristupa ljudskoj bezbjednosti je kampanja protiv pješadijskih mina koja je dovela do *Sporazuma iz Otave*. Ovaj proces je pokazao ne samo proširivanje i produbljivanje agende ljudske bezbjednosti već i novi pristup u diplomatskoj praksi.

Kanadska *agenda ljudske bezbjednosti* doktrinarno je usmjerena na sprečavanje nasilnih konflikata i tranziciju ka demokratiji. Ona je zasnovana na pretpostavci da ljudska

bezbjednost može biti uspješno realizovana samo od strane država liberalne demokratije u kojima postoje instituti odgovornosti za pojedinca i vlast u cjelini.

Agenda ljudske bezbjednosti ima ishodište u kanadskom poimanju *liberalnog internacionalizma*, što otvara neka etička pitanja inherentna ovom pristupu. Tako kritičari ističu da je *agenda ljudske bezbjednosti* u suprotnosti sa tradicionalnim normativnim okvirom međunarodnih odnosa. Posebno se kritikuje veza između kosmopolitizma i ljudske bezbjednosti jer se smatra da je shvatanje o prioritetnoj bezbjednosti pojedinca nad državnom bezbjednošću vezano za pitanje nacionalne bezbjednosti, a ne međunarodne bezbjednosti.

Kanada je jedna od prvih država, uključenih u rješavanje međunarodnih kriza nakon Hladnog rata, koja je razvila sveobuhvatni model djelovanja koji uključuje održavanje mira i izgradnju mira, u skladu sa novim konfliktnim kontekstom. Tako je Kanada u konfliktu na Zapadnom Balkanu bila uključena preko preventivne diplomatije, misija izgradnje mira kao i vojne intervencije.

Humanitarne intervencije nemaju moralno opravdanje. One mogu imati kontigentne moralne učinke, ali ne mogu imati principijelno moralno opravdanje jer nije izgrađena osnova za moralno održivu teoriju kao i za strategiju njene primjene. U osnovi *humanitarnih intervencija* stoji politički paternalizam koji ne dozvoljava prihvatanje zahtjeva da je dopustivo da princip našeg postupanja prema drugima bude primjenljiv na nas same.

Četvrto poglavlje: Angažman Kanade na Zapadnom Balkanu

4.1. Konfliktni kontekst u regiji Zapadnog Balkana

4.1.1. Uvod

Iako je rašireno shvatanje o kraju Hladnog rata i padu Gvozdene zavjese kao o događaju koji se desio u kratkom vremenskom periodu, radilo se o procesu koji je trajao puno duže. Tako je tokom 1988. Mađarska otvorila granice prema Austriji. Austrijski ministar spoljnih poslova Alojz Mok (Alois Mock) i mađarski ministar spolnih poslova Đula Horn (Gyula Horn) simbolično su otvorili Gvozdenu zavjesu u junu 1989. Na jesen iste godine desetine hiljada Njemaca iz Istočne Njemačke, uz dozvolu mađarske vlade, prošlo je kroz Austriju na putu prema Zapadnoj Njemačkoj, na osnovu sporazuma zapadno-njemačkog kancelara Helmuta Kola (Helmut Kohl) i predsjednika mađarske vlade Mikloša Nemeta (Miklos Nemeth) i uz odobrenje Mihaela Gorbačova (Mikhail Gorbachev).²²⁸

Tokom 1989. došlo je do pada komunističkih režima u Centralnoj i Istočnoj Evropi čime je okončan proces koji je otpočeo sa Perestrojkom iz 1985. Pad Berlinskog zida bio je simbolični događaj, u tom procesu od 1985. do 1989, koji je obilježio kraj Hladnog rata. Tokom 1991. raspušten je Varšavski pakt i SSSR je prestao da postoji.²²⁹

Dezintegracija *SSSR-a* i raspuštanje vojno-političkog saveza *Varšavskog ugovora* otvorili su prostor za primat *SAD-a* u međunarodnoj politici. Ključne međunarodne institucije, *UN*, *NATO*, *EZ* i *KEBS*, koje su svoju misiju ispunjavale u periodu Hladnog rata suočile su se sa pitanjem nove profilacije i izgradnje novog identiteta. Zemlje Istočne i Centralne Evrope su entuzijastično otvorile proces evro-atlanskih integracija, a ujedinjena Njemačka im je dala poseban podsticaj.²³⁰

Stari međunarodni globalni poredak iz korijena je promijenjen. Mogli su se sagledati obrisi novog globalnog poretka sa hegemonom *SAD-om*, kao silom koja kontroliše glavne tokove međunarodne politike. Iz političke perspektive, novi poredak se oslanjao na jedinu preostalu super silu koja dominira u okviru multilateralnog sistema *UN-a* ali isto tako djeluje i

²²⁸ Suppan, A. (2013) Austria and Eastern Europe in the Post-Cold War Context, in Austria International position after the End of the Cold War by Bischof Gunter and Karlhofer Ferdinand, Contemporary Austrian Studies, Volume 22, str. 143.

²²⁹ Democratic Change in Cental and Eastern Europe 1989-90 (2015), The European Parliamnet and the end of Cold War, EPRS European Parliamentary Research Service, str. 9.

²³⁰ Petković, A. (2013) *SAD* i raspad Jugoslavije, Američka diplomatija i balkanski konflikt 1989-1995, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, str. 9.

unilateralno, uz asistenciju regionalnih organizacija kada je to potrebno. *UN* proizvode nove režime i norme u duhu liberalnog internacionalizma, saglasno nacionalnom interesu i liberalnim vrijednostima američke spoljne politike. Primjera radi, za razliku od Karterove Administracije, koja je unilateralno promovisala politiku ljudskih prava u međunarodnim odnosima, Administracija Džordža Buša Starijeg je to radila preko multilateralne diplomatije kroz tijela i forume *UN-a*. Smisao nove globalne politike dobro je oslikao Alberto Kol (Alberto Coll)²³¹ koji je iznio realpolitički stav da je najpogodnija politička strategija za *SAD* da preuzmu ulogu „velikog facilitatora“ u okviru novog međunarodnog poretka tako što će svoje nacionalne interese odmjeravati spram interesa drugih država kao i ciljeva *međunarodnog društva* (international society).

Uzroke raspada *SFRJ* kao i izbijanje i rješavanje nasilnih sukoba sagledavamo u kontekstu uspostavljanja novog međunarodnog poretka zasnovanog na premisama liberalne politike. Bitno je naglasiti da ključni interni akteri krize u vezi sa raspadom *SFRJ* i ratovima koji su uslijedili nijesu uspješni da shvate značenje i posljedice ovih globalnih promjena u međunarodnoj politici, što će imati za posljedicu odsustvo domaćih funkcionalnih politika, vratiti zemlju u pretpolitičko stanje i izazvati ogromne patnje i stradanja civilnog stanovništva, što je dijelom predmet istraživanja ovog rada.

4.1.2. Raspad SFRJ i ratni konflikt

Raspad *SFRJ* je zajednički naziv za niz vojnih i političkih događaja koji su kao svoj rezultat imali prestanak postojanja te države, odnosno stvaranje nezavisnih država na njenoj dotadašnjoj teritoriji. Koncept jugoslovenskog federalizma izgrađen je na ideji jednopartijskog sistema, na osnovu jake ideološke premise i tako bio veoma udaljen od klasične federalističke koncepcije zasnovane na teži i protivteži individualnog interesnog i teritorijalnog predstavljanja. Kada je krajem osamdesetih godina ideološki formiran jednopartijski sistem doživio slom, otvoreni su sukobi konstitutivnih republika kao nacionalnih država u okviru jedne vrste „kompatitivnog federalizma“, kako ga je nazvao Laslo Sekelj. Po njemu, kompatitivno shvatanje federalizma reflektovalo se na ekonomiju. Po tada veoma uticajnom liberalnom shvatanju trebalo je izgraditi zajedničko, umjesto jedinstvenog jugoslovenskog tržišta kao i monetarnu i carinsku uniju²³². Međutim, razarajuće

²³¹ Brennan, J. (1993) An Analysis of the „New World Order“ and its Implications for U.S. National Strategy, Air War College, Alabama, str. 10.

²³² Sekelj, L., (1994) Da li je moguća mirnodopska Jugoslavija?, Sociološki pregled, Vol XXVIII, No.2, str. 239, (237-252).

posljedice mjera savezne vlade²³³, tokom osamdesetih godina prošlog vijeka, pod pritiskom *Međunarodnog monetarnog fonda* (IMF) i *Svjetske banke* (World Bank) za dosljedno sprovođenje makroekonomskih reformi, krajem te decenije doveli su do ekonomskog kolapsa i povećanja nezaposlenosti. Katastrofalni makroekonomski trendovi su se prelili i na političke odnose u federaciji jačanjem etnonacionalizama i političkom dezintegracijom zemlje.

Upravo na liberalnim osnovama posljednja savezna vlada u istoriji SFRJ pokušala je da izgradi i implementira koncept liberalno orijentisane federacije. U okviru tog programa, savezna država je trebalo da ima sljedeće četiri osnovne funkcije: jedinstveno tržište, zaštitu ljudskih prava, zajedničku odbranu i zajedničku spoljnu politiku. Realizacija ovog posljednjeg programa, koji je obećavao održanje jedinstvene jugoslovenske federacije, propao je nakon odluke Slovenije da izađe iz federacije, intervencije JNA i početka oružanih konflikata u Hrvatskoj i BiH.

U suštini, ovaj pokušaj savezne vlade, sa premijerom Antom Markovićem na čelu, nije bio adekvatan jer se teško može isključivo ekonomskom politikom rješavati politička kriza, što se i pokazalo u narednom periodu.

Ipak izgleda da je teza o raspadu SFRJ zbog kraha liberalnog ekonomskog i političkog programa savezne vlade suviše redukcionistička. Skrećemo pažnju na nekoliko drugih činilaca koji su uticali na raspad SFRJ.

Tako Ivan Vejvoda iznosi stav da je sa protokom krize rasla sveukupna tjeskoba i osjećaj nedostatka perspektive i da je otvaranje etničkih pitanja na ideološkoj matrici

²³³ Početkom osamdesetih godina spoljni dug SFRJ narastao je na preko 20 milijardi američkih dolara, uz ogroman trgovinski deficit i rapidni rast inflacije. Krajem 1978. godine dolazi do velikih promjena na svjetskom finansijskom tržištu pod uticajem svjetske energetske krize i restrukturiranja svjetske privrede. Tek 1983. godine, sa nekoliko godina zakašnjenja, vlada Milke Planinc, uz podršku MMF, pokušava da implementira liberalne ekonomske reforme, koje zbog protivljenja na republičkim nivoima propadaju. Nova vlada Branka Mikulića pokušala je sprovesti liberalno orijentisani program ekonomske stabilizacije, zasnovan na liberalizaciji cijena, uvoza kao i restriktivne fiskalne i monetarne politike i kontrole zarada. Kako su usljed restriktivnih mjera narasle socijalne tenzije, vlada nije uspjela dosljedno da sprovede program i morala je da podnese ostavku. Bilo je jasno da je potrebno izgraditi jasan zakonski okvir za reformu jugoslovenske privrede i doneseni su novi sistemski zakoni koji su regulisali ekonomske i radne odnose. Najvažniji od njih bili su zakon o stranim ulaganjima i zakon o preduzetništvu, zakoni koji su u suštini derogirali sistem zasnovan na samoupravljanju i institutu društvene svojine. Ovim zakonima je uobličeni institut privatne svojine kao i mogućnost prodaje preduzeća u društvenom vlasništvu subjektima u privatnom vlasništvu. Krajem 1989. godine vlada Ante Markovića kreira novi stabilizacioni program. U prvoj polovini 90-tih godina program uspijeva da da prve pozitivne rezultate, međutim do kraja te godine pojavljuju se značajni negativni trendovi - posebno rast cijena, privreda ulazi u recesiju, izvoz opada, uvoz raste i dolazi do povećanja spoljnog deficita zemlje, povlače se štedni ulogi u stranim valutama iz banaka. U isto vrijeme sa ekonomskim reformama dešavaju se i velike političke promjene. U maju 1990. godine održavaju se prvi višestranački izbori koji su dalje podijelili zemlju. Narasli nacionalizam prijeti da dezintegriše državu i društvo. Reformski pokušaji savezne vlade blokirani su od strane novih republičkih elita. Dolazi do raspada ekonomskog sistema, do raspada poreske politike i jedinstvene monetarne politike.

predstavljalo neku vrstu socijalno-psihološke kompezacije za kolektivnu frustraciju. On navodi:

„Pojedinci su se plašili izlaska iz komunizma i zaštitne čaure koju je on nudio. Oni su nastojali da nauče da prihvate rizike koje je taj izlazak podrazumijevao. Gubitak izvjesnosti uveo ih je u šablon homogenizacije u kojoj nije bilo nikakvog prostora za alternativnu akciju. Uloga medija u povećanju Velikog straha bila je u svakom dobu ključna. Došlo je do postepene „republikanizacije štampe“ (Ramet, 1992), do podizanja medijskih zidova unutar kojih je svaka nomenklatura mogla pomno da kontroliše poruke koje je slala svojim biračima“.²³⁴

Takođe je interesantna sljedeća njegova teza - da je proces demokratizacije koji je bio zahvatio bivšu *SFRJ* na neki način indukovao konfliktno ponašanje koje je tendiralo ka ratnom sukobu. On potkrepljuje ovu tezu na primjeru *BiH* u kojoj se „demokratija pokazala fatalnom“ i kritikuje opredjeljenje *Badinterove komisije* koja nije trebala nametnuti *BiH* taj model, već „konsocijalni demokratski model“.²³⁵

Po mišljenju Hakana Viberga (Hakan Wiberg) više je činilaca, unutrašnjeg kao i šireg spoljnog karaktera, uticalo na raspad države.²³⁶ Tako se Reganova politika podrivanja zemalja Istočnog bloka odnosila i na bivšu Jugoslaviju. Na kraju Hladnog rata *SFRJ* se našla u strateškom prostoru u kome je došlo do vakuma moći naglim i neočekivanim raspadom Sovjetskog bloka. Sjeverno-atlanska politička zajednica još uvijek nije izgradila jasnu strategiju u vezi rješavanja konflikta u toj zemlji²³⁷ tako da je svaki akter tokom krize spekulisao da ima spoljno-političku podršku ovog centra političke moći, što je katastrofalno djelovalo na vjerovatnoću očuvanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta *SFRJ*.

Viberg posebno skreće pažnju da konflikti u kojima učestvuju više aktera, a pri tome dolazi do raznih koalicionijskih pregrupisanja, u kontekstu sukoba kakav je bio ovaj u *SFRJ*, imaju potpuno drugačiju stratešku logiku u odnosu na logiku onih sukoba samo dva aktera. Sam politički proces u kome su vođeni iscrpljujući pregovori između republičkih lidera bivše

²³⁴ Vejvoda, I. (2004) Bivša Jugoslavija 1990.godine: zašto se dogodio rat, Nasilno rasturanje Jugoslavije - uzroci, dinamika, posledice, zbornik radova, str. 71. (65-80).

²³⁵ *Ibid.*, str. 72.

²³⁶ Wiberg, H. (2004) Bivša Jugoslavija 1990.godine: zašto je imala lošu prognozu, op. cit., str. 44. (31-49).

²³⁷ Nakon pada Berlinskog zida 1989. godine Džorž Kenan je skicirao evropsku agendu u kontekstu novih političkih okolnosti u Centralnoj i Istočnoj Evropi. Iz sadašnje perspektive jasno je da ključni politički akteri u Jugoslaviji nijesu razumjeli i prihvatili novi politički kontekst kao preduslov za uspješnu mirnu političku transformaciju zemlje.

SFRJ, tokom proljeća 1991.godine, u vezi nalaženja mirnog rješenja jugoslovenske krize potvrđuje tačnost ove teze.

U vezi etnički heterogene strukture te države, on posebno skreće pažnju na sindrom leopardove kože u *BiH*, tj. na činjenicu da su u *BiH* etnonacionalne grupe bile disperzivno raspoređene u mnogim regijama te bivše jugoslovenske republike i da je to uticalo na povećanje vjerovatnoće etnički motivisanih nasilnih konflikata u narednom stadijumu krize.

Po mišljenju Kaplana²³⁸ (Kaplan 1993), jugoslovenska kriza početkom devedesetih godina bila je mješavina „najstrašnijih i bazičnih problema vijeka“ gledano iz perspektive od početka dvadesetog vijeka. Po njemu, tu su isprepleteni svi osnovni preduslovi za izbijanje sukoba, kao što su religijska zaziranja i neprijateljstva, etničke mržnje i kulturne razlike. Svi navedeni preduslovi generalno su prisutni tokom čitave moderne istorije, ali oni, izdvojeni pojedinačno, nigdje nijesu bili okidač za izbijanje ratova ili većih sukoba. Subjektivni i strukturalni faktori su bili pokretači sukoba, ističe ovaj autor. Čini se da je ova teza validna. I naše iskustvo upućuje na taj zaključak.

Vesna Stanković Pejnović iznosi stav da je „raspad Jugoslavije rezultat više razloga i nemoguće ga je reducirati na bilo koji od navedenih već je sve razloge potrebno sagledati u cjelini i to kroz percepcije političara, njihovih vjerovanja, te interpretacija realnosti, prošlosti i budućnosti“.²³⁹ Tako ona navodi primjer Slovenije i Kosova čije su političke elite u vremenu uoči raspada SFRJ imale veoma slične secesionističke stavove, iako je Slovenija kao najrazvijenija republika uživala i najveće ekonomske koristi u zajednici. Slovenija je bila spremna da prihvati ekonomski rizik kako bi se odvojila od zajednice. Poziva se na svjedočenje Kira Gligorova da je sa Zapada nuđena pomoć od 5,5 milijardi dolara kao i obećanje ubrzanih evropskih integracija zemlje. Dakle, ekonomski uzrok, po njenom sudu nije mogao biti dominantni faktor dezintegracije SFRJ. Ekonomski problemi su uticali na rast osjećanja nejednakosti i nepravdnosti. Nacionalističke ideologije su osjećaj nejednakosti i nepravdnosti uključile u svoje narative.²⁴⁰

²³⁸ Jae-Seok, H. (2008) Rethinking the Practices of UN Peacekeeping Operations in the Early Post-Cold War Era, str. 81.

²³⁹ Stanković Pejnović, V. (2010) Raspad Jugoslavije, http://www.academia.edu/5275678/Raspad_Jugoslavije, pregledano 09.04.2016.

²⁴⁰ *Ibid.*, str. 605.

Po njoj, ideologija je bila značajan faktor raspada *SFRJ* kao uostalom i u slučajevima Sovjetskog Saveza i Čehoslovačke, za razliku od zapadnih federacija stabilne liberalne demokratije kao što su bile Kanada, Švajcarska i Belgija.²⁴¹

U vezi sa raspadom *SFRJ* ne postoji čvrst konsenzus o datumima ni kada je taj proces započeo, ni kada je završio. U formalnom smislu raspad Jugoslavije je započeo 24. 6. 1991. kada su Slovenija i Hrvatska jednostrano proglasile nezavisnost, a završio 27. 4. 1992. kada su Srbija i Crna Gora, preostale članice tzv. krnje Jugoslavije, proglasile novu državu pod nazivom Savezna Republika Jugoslavija (*SRJ*). S obzirom da je raspad Jugoslavije koincidirao sa izbijanjem oružanih sukoba, odnosno ratova u Hrvatskoj i *BiH*, a njihov ishod nije bio formaliziran sve do Dejtonskog mirovnog sporazuma, dio autora smatra kako je raspad *SFRJ* završio tek 1995. godine. Raspad *SFRJ* je, prema mišljenju mnogih komentatora, nastavljen i nakon tog datuma i to kroz raspad državne zajednice Srbije i Crne Gore, odnosno stvaranje nezavisnih država Srbije i Crne Gore 2006. godine, te kroz jednostrano otcjepljenje Kosova 2008. godine.²⁴²

Raspad *SFRJ* je bio ubrzan deklaracijama o nezavisnosti jugoslovenskih republika Hrvatske i Slovenije u junu 1991.godine. Selektivno priznanje nezavisnosti ovih dviju republika vodilo je u destabilizaciju *BiH*.

4.1.3. Spoljna intervencija u jugoslovensku krizu i sukob

Evropska zajednica (EZ) zvanično je podržavala *SFRJ* polazeći od *Helšinkih principa KEBS-a*²⁴³ sve do izbijanja sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj. U to vrijeme *EZ* je pripremala dalji razvoj integracije preko pregovora oko sklapanja *Sporazuma iz Maastrikta* (*The Treaty of Maastricht*) kao osnove za *Evropsku monetarnu uniju* (*European Monetary Union*).²⁴⁴

EZ kao regionalni hegemon prva se uključila u proces rješavanja krize pružajući podršku cjelovitosti Jugoslavije. Podrška *EZ* je bila motivisana strahom da će konfliktni kontekst političkog procesa u Jugoslaviji indukovati slične tendencije u Istočnoj i Centralnoj

²⁴¹ *Ibid.*, str.609.

²⁴² Raspad SFRJ, Wikipedia, 2015., https://hr.wikipedia.org/wiki/Raspad_SFRJ, pregledano 06.12.2015.

²⁴³ Helšinski principi su proizašli iz završnog akta Konferencije za bezbjednost i saradnju u Evropi (*KEBS*) 1975. godine. Sve evropske zemlje, izuzev Albanije, kao i Kanada i *SAD*, usvojili su Deklaraciju u cilju relaksacije i unapređenja odnosa između komunističkog bloka i zapadnih zemalja. Usvojeni su, između ostalih, i principi u vezi poštovanja suvereniteta, nepovredivosti granica, nemiješanja u unutrašnje poslove, teritorijalnog integriteta i mirnog rješavanja sporova.

²⁴⁴ Nota, M. (2011) *European intervention in the Yugoslav conflict 1991-1995.*, Southeastern Europe University of Macedonia, Skopje, str. 12.

Evropi i podržati evropsku stabilnost u periodu konsolidacije novih demokratski izabranih vlasti u tom dijelu Evrope. Početni pristup je bio da se pokuša očuvati cjelovitost Jugoslavije i početi sa integracijom te zemlje u *EZ* preko *sporazuma o pridruživanju* (association agreement). U isto vrijeme slata je i poruka republikama koje su krenule u proces secesije da je princip samoopredjeljenja pozitivan, ali da unilateralno proglašavanje nezavisnosti neće biti priznato, kao i upotreba sile u realizaciji njihovih zahtjeva.²⁴⁵

Prva diplomatska misija *EZ* poslata je u *SFRJ* sa ciljem da postigne prekid nasilnog konflikta koji se desio u Sloveniji kao i da se ponovo uspostave osnovne funkcije savezne države i savezna vojska vrati u mirnodopski režim. I pored početnog entuzijazma, misija nije postigla cilj. Zato je *EZ* po prvi put uvela embargo na uvoz oružja i vojne opreme za sve republike *SFRJ*. Ipak je na kraju misija uspjela da donese pozitivan rezultat sklapanjem *Brionskog sporazuma* jula 1991.godine. Namjera *EZ* bila je da pokuša da konsoliduje stanje države poslije secesije Slovenije koja je bila izvjesna. Slovenija je kao samostalna država bila sasvim prihvatljiva za *EZ* jer je percipirana kao politički entitet zasnovan na liberalnoj demokratiji, tržišnoj ekonomiji i višepartijskom sistemu u kome regularno funkcionišu i koegzistiraju demokrate zapadne provincije i bivši komunisti. Od Brionske konferencije Srbija napušta poziciju identifikacije sa *SFRJ*. Hrvatskoj ostaje da u narednim koracima realizuje svoju strategiju sticanja nezavisnosti, što je već bilo pošlo za rukom Sloveniji. U sljedećem diplomatskom koraku, na *Haškoj konferenciji*, u septembru 1991. godine *EZ* pokušava da objedini republike u moderniji federalni okvir. Međutim, pregovori između republika, *EZ* i federalnih vlasti propadaju tako da je postalo jasno da više nema prostora za projekat obnove *SFRJ*. Do kraja 1991. godine dvije ključne zemlje *EZ*, Njemačka i Francuska, usaglašavaju pristup prema jugosovenskoj krizi i priznaju nezavisnost Slovenije i Hrvatske. Formira se *Badinterova komisija* i prihvata dezintegracija *SFRJ*.²⁴⁶

Nakon proglašenja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, *EZ* mijenja dotadašnji politički kurs podrške cjelovitosti zemlje i aktivno se diplomatski involvira u rješavanje krize, na čemu će kasnije u perspektivi biti građena *Zajednička spoljna i bezbjedonosna politika* (Common Foreign and Security Policy). Prva diplomatska misija je poslata u *SFRJ* sa ciljem da dogovori prekid nasilnog konflikta.

²⁴⁵ *Ibid.*, str.12

²⁴⁶ Rupel, D. (2013) Managing Yugoslav crises, Conference on Yugoslavia in the Hague (1991) and the challenges of multilateral diplomacy, *Acta Histriae*, br.21, str. 332.

U principu od početka raspada *SFRJ* *EZ* nije uspjela efikasno da odgovori izazovu očuvanja mira u tom regionu. Iako je tokom 1991.godine od strane međunarodne zajednice dobila prvenstvo i leadersku ulogu u krizi povodom raspada *SFRJ*, ona je otpočela voditi reaktivnu politiku u odsustvu koherentne strategije i efikasnih metoda i diplomatskih alata za njeno sprovođenje²⁴⁷. Tako, primjera radi, na početku sukoba i pored rezervi na osnovu izvještaja komisije *EZ* da sve republike koje su proglasile nezavisnost nijesu pravno zaštitile manjine u skladu sa međunarodnim standardima, zemlje *EZ* su priznale nezavisnost tih republika koje su nekada bile sastavni djelovi *SFRJ*.²⁴⁸

Za *EZ* nasilni raspad *SFRJ* je predstavljao dvostruki izazov i to kako strateški tako i egzistencijalni. Strateški izazov ogledao se u zadatku kako organizovati, koordinirati i voditi međunarodnu politiku u vezi sa velikom krizom u neposrednom susjedstvu. Egzistencijalni izazov bio je kako prevazići potencijalno podrivanje evropskih vrijednosti na kojima je zasnovana prosperitetna i sigurna Zapadna Evropa.

4.1.3.1. Intervencija u Hrvatskoj

U Hrvatskoj, sukob između teritorijalne odbrane Hrvatske na jednoj strani i *JNA* i milicija hrvatskih Srba na drugoj strani od jula 1991. do početka januara 1992. godine prerastao je u rat većih razmjera u kome je poginulo preko 10 000 ljudi. Prethodno je serija pregovora između sukobljenih strana, pod posredništvom *EZ*, doživjela neuspjehe, u najvećoj mjeri zato što sukobljene strane nijesu prihvatale kompromise. U oktobru 1991.godine Lord Karington je, u ime *EZ*, predstavio mirovni plan, tzv. *Haški dokument*, koji je doživio neuspjeh u pregovorima koji su uslijedili sa sukobljenim stranama.²⁴⁹

Po uvidu Džae-Seok Huha (Jae-Seok Huh) *UN* se uključuju u krizu donošenjem rezolucije 713 *Savjeta bezbjednosti* u septembru 1991. i to kao prve rezolucije u istoriji *UN* donijete u vezi sa „prijetnjom međunarodnom miru i bezbjednosti“ u regionalnom unutar-državnom konfliktu.²⁵⁰ On izvodi zaključak da je to bila velika šansa za rješavanje konflikta jer je bilo moguće primijeniti sva neophodna diplomatska i vojna sredstva u cilju okončanja

²⁴⁷ Pentland, C. (2003) *The EU and Southeastern Europe after Dayton, A Canadian Perspective*, Conference: Southeastern Europe, Moving Forward Ottawa, str. 1.

²⁴⁸ Report of the Secretary-General pursuant to General Assembly resolution 53/35, 1999., str. 8.

²⁴⁹ Anderson, David (1995) *The Collapse of Yugoslavia: Background and Summary*, Australian Parliament, Research Paper No. 14 1995-96, str. 10.

²⁵⁰ Jae-Seok, H. (2008) *Rethinking the Practices of UN Peacekeeping Operations in the Early Post-Cold War Era: The Implications of the Cases of Somalia, Bosnia-Herzegovina, and Kosovo*, Department of Politics, University of Sheffield, str. 98.

konflikata u bivšoj SFRJ, u prvom redu zbog povoljne okolnosti da nije bilo ograničenja koja su bila evidentna tokom Hladnog rata.

Iako se u Rezoluciji 713²⁵¹ ističe da „(...) nastavljanje ove situacije predstavlja prijetnju međunarodnom miru i bezbjednosti“, kao i da postoji saznanje o vlastitoj odgovornosti u vezi dalje eskalacije krize eksplicitnim isticanjem u tekstu Rezolucije, prepoznaje se oportunitizam u neobjektivnoj procjeni učinka *EZ*, što će dovesti do nesagledivih posljedica.

Ovom Rezolucijom Savjet Bezbjednosti *UN* otpočinje se primjenom mjera sankcija prema SFRJ oko embarga na uvoz oružja i vojne opreme, sankcijama koje se kasnije proširuju po obimu rezolucijama 757 i 820. Sankcije UN-a imale su šire implikacije na susjedne zemlje koje su tražile adekvatne kompezacije zbog velikih ekonomskih šteta koje su trpjele zbog tih sankcija.²⁵²

Neposredno nakon propasti mirovnog posredovanja od strane *EZ*, *UN* su se u većoj mjeri uključile u sukob u Hrvatskoj novembra 1991.godine. Poslije sklapanja primirja između zaraćenih strana 2. januara 1992.godine, pod okriljen *UN*, strane u sukobu su prihvatile *operaciju očuvanja mira UN* (*UN* peacekeeping operation) koju je vodio lični predstavnik *Generalnog sekretara UN* Sajrus Vens (Cyrus Vance), u okviru tzv. *Vensovog plana* (Vance Plan).

Ciljevi ovog mirovnog plana bili su sljedeći: prekid oružanih neprijateljstava između Hrvata, Srba i *JNA*; povlačenje *JNA* sa teritorije Hrvatske; stvaranje *Zaštićenih zona* (Protected Areas, *UNPA-s*) na onim djelovima teritorije koje kontrolišu srpske snage i dolazak snaga *UN*-a u ta područja te razoružanje paramilitarnih formacija u *Zaštićenim zonama*.

U cilju implementacije *Vensovog plana*, *Savjet bezbjednosti UN* je donio *rezoluciju 743*²⁵³ (1992) kojom je ustanovljen *UNPROFOR* (United Nations Protection Force) sa sjedištem u Sarajevu.²⁵⁴ U skladu sa *Vensovim planom*, na području sukoba raspoređeno je 14 000 pripadnika mirovnih snaga u martu 1992.godine.

²⁵¹ Resolution 713 (1991) Adopted by the Security Council at its 3009th meeting, on 25 September 1991, <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=3b00f16f1c>, pregledano 05. 04. 2016.

²⁵² Council of Europe, Parliamentary Assembly Doc. 6979, Report, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7333&lang=EN>, pregledano 25.12.2015.

²⁵³ UN Security Council Resolution 743 (1992), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743>, pregledano 16.12.2015.

²⁵⁴ *Ibid.*, str. 8.

Koncept Misije bio je zamišljen tako da se snage i posmatrači *UN* rasporede u određenim područjima Hrvatske, pod zaštitom *UN*, tzv. *Zaštićena područja UN* (United Nations Protected Area, *UNPA*). Ta su područja, u kojima su napetosti među zajednicama bile naročito izražene, trebala biti demilitarizovana (Istočna Slavonija, Zapadna Slavonija i Krajina).

Međutim, *mirovne snage UN*, koje su imale za cilj provođenje *Vensovog plana*, nijesu uspjele zaustaviti konflikte sukobljenih strana. Iako su vlasti u Zagrebu i Beogradu prihvatile prekid oružanih neprijateljstava, zbog neprihvatanja odluke na terenu primirje je uspostavljeno tek nakon višekratnih kršenja prekida vatre. Razoružanje paravojnih formacija se odvojalo veoma teško, etnički motivisani sukobi su nastavljeni kao i razgovori oko integracije dviju teritorija pod srpskom kontrolom u Hrvatskoj i Bosni. Iako je uspostavljen formalni sporazum o primirju, nije bilo uspjeha u njegovoj implementaciji u praksi.

Hrvatska vlast je imala snažni pritisak na unutrašnjem planu da *Zaštićene zone UN-a* vrati pod svoju kontrolu vojnim sredstvima. Posebno je jak uticaj na ponašanje hrvatske vlasti vršio tzv. hercegovački lobi, neformalna grupa hrvatskih nacionalista porijeklom iz Hercegovine. Njihovi ljudi u hrvatskoj vladi, kao što je bio ministar odbrane Gojko Šušak, vršili su pritisak na hrvatskog predsjednika Franju Tuđmana i u smjeru teritorijalne ekspanzije prema dijelu teritorije *BiH*, zapadne Hercegovine. Međutim, umjereniji krugovi u vladajućoj partiji *HDZ* i poslovnoj zajednici su skrećali pažnju na katastrofalne posljedice *sankcija UN* na Srbiju u vezi sa njenim sukobom sa Zapadom.

Hrvatska je, za razliku od Srbije koja je ušla u otvorenu spoljno-političku konfrontaciju sa Zapadom, svoju stratešku spoljno-političku orijentaciju usmjerila na integraciju u zapadne ekonomsko-političke i bezbjedonosne strukture, što će se pokazati kao ključni faktor uspjeha hrvatske strane u okončanju rata u Hrvatskoj.²⁵⁵

Hrvatska strana je u januaru 1995. godine zatražila od *UN* okončanje mandata *UNPROFOR-a* uz obrazloženje da ova misija nije uspjela sprovesti bitne stavke *Vensovog plana* i sprovesti odluke *Savjeta Bezbjednosti*. Poslije ubjeđivanja *SAD* hrvatska strana je ipak prihvatila dalji boravak snaga *UN*, ali pod uslovom novog mandata. *Rezolucijom 981 Savjeta Bezbjednosti*²⁵⁶ završen je mandat *UNPROFOR-a*²⁵⁷ nakon tri godine aktivnosti i donijeta je

²⁵⁵ Croatia: When Will Fighting Resume?, National Intelligence Estimate, Central Intelligence Agency, (1993), str. 5.

²⁵⁶ UN Security Council Resolution 981 (1995), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/981> , pregledano 20.12.2015.

²⁵⁷ U isto vrijeme, UNPROFOR je nastavio mandat u BIH.

odluka o novom mandatu *UNCRO* (United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia).

U odnosu na cilj misije - održavanje prekida oružanih sukoba između hrvatskih snaga i snaga krajiških Srba, nadgledanje demilitarizovanog poluostrva Prevlaka, dostavu humanitarne pomoći i zauzimanje kontrolnih tačaka na hrvatskoj granici, postojeći resursi koji su bili na raspolaganju u okviru misije bili su nedovoljni.²⁵⁸

U prilog teze o nedovoljnim resursima *UNCRO* za izvršavanje kompleksne misije razdvajanja strana u oružanom konfliktu govori/svjedoči teška situacija u kojoj se dio snaga na terenu našao tokom hrvatske vojne operacije *Oluja*. Tokom te akcije izvršeni su napadi na mirovne snage od strane hrvatske vojske i Armije *BiH* koja je podržavala hrvatsku ofanzivu iz pravca Bihaća u *BiH*. Tom prilikom je napadnut *Poljski kontigent* u sastavu *UNCRO* kao i *Danski kontigent* od strane hrvatskih snaga. Tokom ofanzive poginulo je četiri pripadnika mirovnih snaga *UNCRO* a šesnaest je ranjeno.²⁵⁹

Moglo bi se zaključiti da mirovna operacija *UNCRO* isto tako nije uspjela da ispuni zadatak uspostavljanja mira. Misija *UNCRO* djelovala je od januara 1995. do marta 1996.godine. Objektivni problem u postizanju učinkovitosti bio je pored nedostatka resursa i loše upravljanje misijom. Iako je misija bila usmjerena ka postizanju teritorijalne cjelovitosti Hrvatske, to usmjerenje je bilo kompromitovano gubitkom kontrole na samom terenu.

Očigledno je postojala diskrepanca između projektovanih ciljeva i očekivanja, na jednoj strani, i postojećeg kapaciteta koji je dosežao do nivoa posmatračke misije, a ne do potrebnog nivoa nametanja mira (*peace enforcement*) prema sukobljenim stranama, na drugoj strani.

Tek je treći mandat *UN* u Hrvatskoj, preko misije *UNTAES* koja je uspostavljena na osnovu *Rezolucije 1037 Savjeta Bezbjednosti*²⁶⁰ od 15. januara 1996. godine, bio uspješan. Cilj ovog mandata *UN* bio je mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja u Hrvatsku. Misija je sadržala civilnu i vojnu komponentu zbog ispunjenja zadataka nadziranja i demilitarizacije,

²⁵⁸ United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia, From Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Confidence_Restoration_Operation_in_Croatia, pregledano 27. 02. 2016.

²⁵⁹ *Ibid.*, United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia, From Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Confidence_Restoration_Operation_in_Croatia, pregledano 27. 02. 2016.

²⁶⁰ UN Security Council Resolution 1037 (1996), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1037>, pregledano 28.12.2015.

povratka izbjeglica i očuvanja mira i stabilnosti kao i osnivanja privremenih policijskih snaga, civilne administracije, funkcionisanja javnih službi i organizovanje izbora. Cilj misije je realizovan time što je provedena mirna reintegracija podunavlja u Hrvatsku. Uslijedilo je sklapanje *Okvirnog sporazuma o području Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema* između sukobljenih strana.²⁶¹

U praksi mirovnog posredovanja, u sukobima u Hrvatskoj i *BiH*, po prvi put se desilo da misija *UN* preuzme zadatak implementacije sporazuma koji je sklopljen van nadležnosti *UN*-a, na *Dejtonskoj mirovnoj konferenciji* i uspješno ga implementira u praksi. Naime, u isto vrijeme kada *SAD* u okviru *Kontakt grupe* nalazi rješenje za mir u *BiH* sklapanjem *Dejtonskog mirovnog sporazuma*, poslije serije neuspjelih pokušaja mirovnog posredovanja u organizaciji *UN*-a, na *Dejtonskoj konferenciji* se ne nalazi rješenje za sporna područja u Hrvatskoj. U okviru *UN*-a je zato dogovoreno da se organizuje misija koja bi bila odgovorna da na spornim područjima u Istočnoj Slavoniji, Baranji i Zapadnom Sremu preuzme odgovornost u vezi sa nadgledanjem i pomoći u demilitarizaciji tog područja i prenosa vlasti od lokalnih Srba na hrvatsku vladu, u skladu sa *Osnovnim dogovorom* (Basic Agreement), koji je bio integralni dio *Dejtonskog mirovnog sporazuma*.²⁶²

U izvršnim strukturama *UN*-a visoki zvaničnici koji su dobili mandat da organizuju novu misiju bili su veoma skeptični na osnovu prethodnog iskustva u Bosni, a isto tako zbog široko postavljenog opšteg sporazuma u Dejtonu. Zato je Generalni sekretar *UN*-a zahtijevao da misija bude dovoljno snažna da može da se efikasno suprostavi napadu sa bilo koje strane. Isto tako zahtijevana je i vazдушna podrška NATO snaga.²⁶³ Pokazalo se da samo dobro opremljena misija, sa dovoljno ljudskih i materijalnih resursa, uz dobro komandovanje može realizovati kompleksne zadatke u okviru koncepta *nametanja mira*.

4.1.3.1.1. Posljedice po ljudski kapital u Hrvatskoj

Rat od 1991. do 1995. godine ostavio je teške posljedice na ljudski kapital u Hrvatskoj. Slavko Goldštajn (Slavko Goldstein) iznosi podatak o 13 583 poginulih i nestalih. Procjena je da je od toga bilo oko 40% civila.²⁶⁴

²⁶¹ Jakešević, R. (2011) Uloga Ujedinjenih nacija u rješavanju sukoba u Hrvatskoj, *Balkania*, No. 2, Beograd, str. 210.

²⁶² Findlay, T. (2002) *The Use of Force in UN Peace Operations*, SIPRI, Oxford University Press, str. 286.

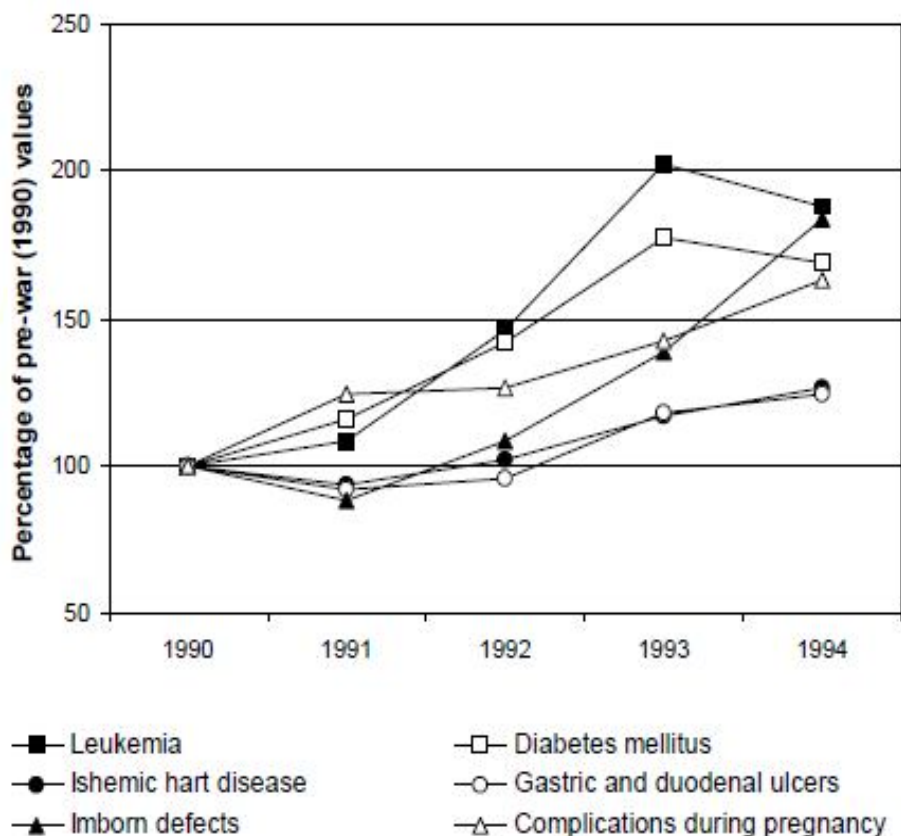
²⁶³ *Ibid.*, str.286

²⁶⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Croatian_War_of_Independence#Goldstein, pregledano 03. april 2016.

Po podacima organizacije *Veritas* u Republici Srpskoj Krajini poginulo je i nestalo 6 827 ljudi, od toga 2 650 civila. Najviše je poginulih i nestalih u prvoj godini rata, 1991. - 2 729 poginulih i nestalih i u posljednjoj godini, 1995. - 2 348 poginulih i nestalih. Po istom izvoru, iz Hrvatske je izbjeglo oko 370 000 hrvatskih Srba i to u periodu od 1991 do 1993. godine 120 000 izbjeglica i 1995. godine 250 000 izbjeglica.²⁶⁵

Po podacima iz 2009.godine registrovano je više od 52 000 ljudi sa ozbiljnim posljedicama po zdravlje koje su uzrokovane uticajem rata - uključujući invalide kao i one oboljele od hroničnih bolesti kao što je dijabetes, kardiovaskularne bolesti i PTSP (post-traumatski stresni poremećaj).²⁶⁶

Na grafikonu 1²⁶⁷ dat je prikaz trenda razvoja nekih teških bolesti kao i komplikacija tokom trudnoće u periodu od 1990. do 1994. godine u Hrvatskoj:

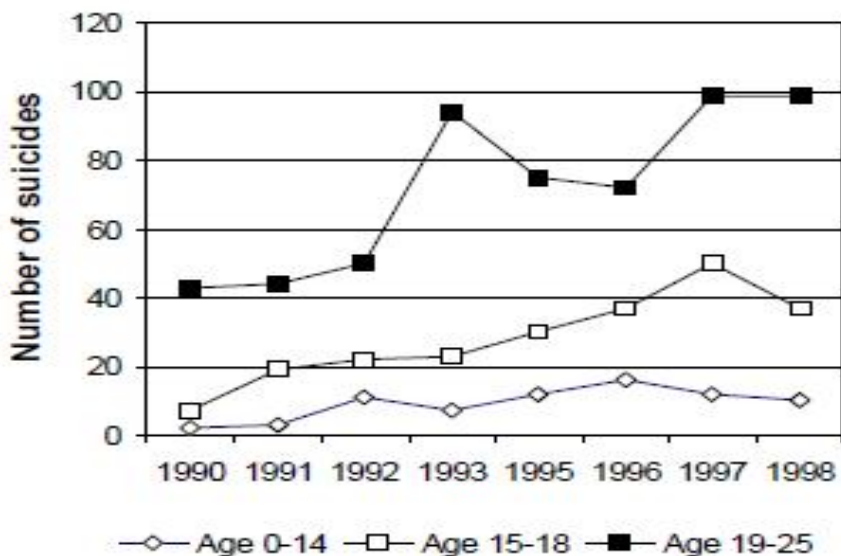
Grafikon 1: Trend razvoja teških bolesti i komplikacija u trudnoći

²⁶⁵ *Ibid.*, https://en.wikipedia.org/wiki/Croatian_War_of_Independence, pregledano 03.april 2016.

²⁶⁶ *Ibid.*, https://en.wikipedia.org/wiki/Croatian_War_of_Independence, pregledano 03.april 2016.

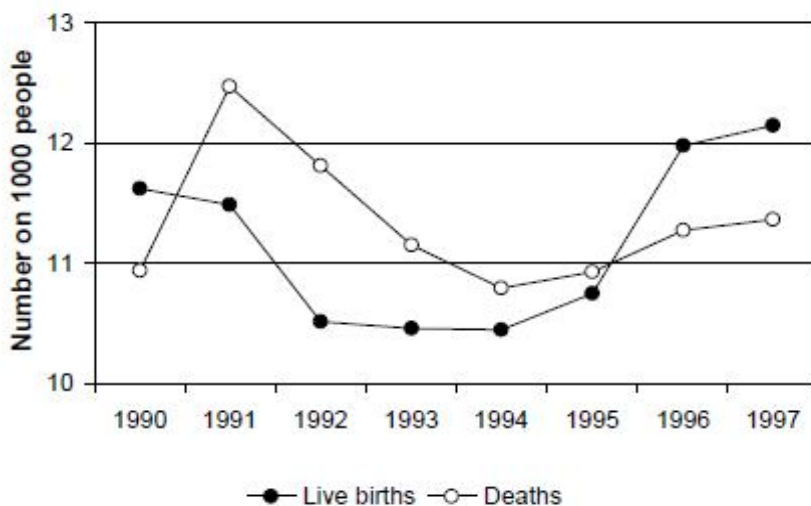
²⁶⁷ Flögel, M., Lauc, G. (2003) *War Stress Effects of the War in the Area of Former Yugoslavia*, Faculty of Pharmacy and Biochemistry, University of Zagreb, Croatia, str. 9.

Na grafikonu 2²⁶⁸ dat je prikaz trenda suicida među mladima od 14 do 25 godina u periodu od 1990. do 1998. godine. Zapaža se rapidni rast trenda u svim starosnim kategorijama tokom rata u Hrvatskoj od 1991. do 1995. godine, takav trend se nastavlja i tokom sljedeće dvije godine.

Grafikon 2: Broj suicida, mladi 1990-1998.god.

Na grafikonu 3²⁶⁹ dat je prikaz broja rođenih i umrlih na 1000 stanovnika u periodu od 1990. do 1997. godine u Hrvatskoj. Može se zapaziti rapidni pad nataliteta od početka rata pa sve do sredine 1994.godine. Stopa mortaliteta je povećana od početka rata do 1994.godine kada je došla na predratni nivo, a onda se opet povećala u naredne tri godine.

²⁶⁸ Flögel, M., Lauc, G, *Ibid.*, str. 10.

²⁶⁹ Flögel, M., Lauc, G, *Ibid.* str. 11.

Grafikon 3: broj rođenih i umrlih na 1000 stanovnika

4.1.3.2. Intervencija u BiH

Polazimo od stava da se koncept kolektivne bezbjednosti zasnovan na premisi *liberalnog intervencionizma*, nakon početnog entuzijazma proisteklog iz povoljnog ishoda u Zalivskom ratu, našao pred velikim izazovima na Zapadnom Balkanu, posebno u pokušajima rješavanja oružanog konflikta u BiH.

Čini se da je strategija za rješavanje konflikta ključnih eksternih aktera u krizi u BiH bila nekonzistentna i to u osnovnom elementu izvršnosti projekcija, kao i loše izbalansiranom odnosu ciljeva i sredstava. EZ i UN, kao ključni eksterni akteri u početnoj fazi bosanske krize, nijesu uspjeli da dovedu u optimalni balans ovaj disfunkcionalni odnos ciljeva i sredstava. Tako je vojni faktor potreban za okončanje nasilnog sukoba bio nedovoljan da podrži diplomatske mirovne napore kao sredstvo za okončanje sukoba.

Mogla bi biti prihvatljiva teza da je u početnoj fazi medijacije sukoba ključnim eksternim akterima nedostajala adekvatna podrška uticajnih zapadnih zemalja. Tek je formiranje *Kontakt grupe* nadomjestilo taj nedostatak.²⁷⁰

Neefikasnost *operacija održavanja mira* (peacekeeping operations) u BiH od strane UN-a u velikoj mjeri je kompromitovalo dotadašnju reputaciju tog instituta održavanja mira u svijetu. Tek kada je kriza dobila profil humanitarne katastrofe ogromnih razmjera desila se promjena u upravljanju nasilnim oružanim konfliktom i to direktnim involviranjem SAD-a u rat u BiH. Liberalno orijentisana Klintonova administracija izradila je strategiju „*asertivnog multilateralizma*“ (assertive multilateralism). Ova strategija je predstavljala potpuni diskontinuitet sa ranijom politikom koja je bila zasnovana na konceptu *održavanja mira* (peacekeeping), od koga su se SAD u cjelini ogradile i oslonile u najvećoj mjeri na svoje oružane snage. Odbačen je koncept koji podrazumijeva kombinaciju diplomatskih sredstava, elemenata upotrebe vojne sile i policijskih aktivnosti u cilju postizanja mira. Prihvaćen je klasičan koncept diplomatske prinude uz prijetnju i upotrebu vojne sile radi postizanja cilja.²⁷¹

4.1.3.2.1. Početak krize

Početkom 1992. godine EZ je organizovala misiju posredovanja sa ciljem da okupe sve sukobljene strane na jednom mjestu i verifikuju glavna pitanja koja generišu konflikt.

²⁷⁰ Andreatta, F. (1997) *The Bosnian war and The New World Order, Failure and Success of International Intervention*, Institute for Security Studies Western European Union Paris, str. 4.

²⁷¹ *Ibid*, str. 6.

Pregovarači u ime *EZ* bili su Lord Karington (Lord Carrington) i Hose Kutiljero (Jose Cutillero). Plan je predviđao podjelu *BiH* u tri autonomna entiteta na etničkom principu. Cilj je bio da posrednici upravljaju pregovaračkim procesom tako što bi u više koraka doveli sukobljene strane do dogovora. Kako bi se postigla kooperativnost srpske strane napravljen je pritisak na *SRJ* uvođenjem sankcija, što je rezultiralo djelimičnim povlačenjem resursa *JNA* iz *BiH*. Posredovanje i pored upotrebe represivnih ekonomskih mjera na *SRJ* nije dovelo do očekivanog rezultata zbog nekonzistentne politike *EZ* prema regionu bivše *SFRJ*.²⁷²

EZ i *SAD* su u aprilu 1992. godine priznale nezavisnost *BiH*, a sukob je dobio veće rezmjere, posebno poslije povlačenja *JNA* iz Hrvatske u skladu sa *Vensovim planom*. *Međunarodni Komitet Crvenog krsta* (International Committee of the Red Cross, *ICRC*) konstatovao je da je eskalirajući sukob imao elemente kako međunarodnog tako i unutrašnjeg oružanog konflikta. Po njemu, u sukob su bile uključene *JNA* (kasnije Vojska Jugoslavije, *VJ*), *Armija Bosne i Hercegovine (ARBIH)*, *Hrvatsko vijeće odbrane (HVO)* kao i *Hrvatska armija (HV)*. Bosanski muslimani predstavljali su dominantnu većinu u *ARBIH* koja je bila sastavljena iz jedinica teritorijalne odbrane, policijskih snaga, paramilitarnih snaga i kriminalnih elemenata. Hrvati su dominirali u sastavu *HVO*, *HVO* činile su snage teritorijalne odbrane, policijske snage, paramilitarne snage i kriminalni elementi, uz široku logističku podršku Republike Hrvatske. Srbi su dominirali u *Vojsci Republike Srpske* sa ekstenzijama u paramilitarnim snagama i kriminalnim elementima, uz široku logističku podršku *VJ*.²⁷³

Konflikti između ovih snaga veoma su se razlikovali u odnosu na konvencionalne vojne konflikte, i to u sljedećim elementima: prvi - većina oružanih sukoba je vođena na lokalnom nivou od strane regularnih i neregularnih snaga iz tih područja; drugi - cilj konflikata je bio upotreba sile radi terora nad civilnim stanovništvom i njegovo iseljavanje sa tih područja; treći - iako je nekoliko stotina hiljada boraca bilo angažovano u oružanom sukobu, konflikt je dominantno imao obilježje iscrpljivanja, terora i kriminalnih aktivnosti nad civilnim stanovništvom.²⁷⁴

UN su postavile specijalizovanu agenciju *UNHCR* (United Nations High Commissioner for Refugees) sa misijom da vodi humanitarne aktivnosti u ratom zahvaćenoj *BiH*. Zadaci ove agencije bili su distribucija pomoći u hrani, privremenom smještaju, odjeći

²⁷² Dok je posredovanje bilo u toku, *EZ* je međunarodno priznala bivše republike *SFRJ* Sloveniju i Hrvatsku.

²⁷³ Jakešević, R *Ibid.*, str. 9.

²⁷⁴ *Ibid.*, str.9.

kao i distribucija drugih humanitarnih proizvoda prema lokalnim zajednicama svih nacionalnih grupacija u *BiH*. Predstavници lokalnih zajednica su dalje distribuirali humanitarnu pomoć prema ugroženom stanovništvu.

Savjet bezbjednosti je maja 1992. godine donio *Rezoluciju 757*²⁷⁵ (uvedene *ekonomske sankcije SRJ*) kojom je uspostavljena *zaštićena zona oko Sarajeva i aerodroma Butmir*. Tako je *UNPROFOR* preuzeo operativnu odgovornost za funkcionisanje i bezbjednost Sarajevskog aerodroma. Preuzimanjem upravljanja nad ovim objektom, na osnovu *Rezolucije 758*²⁷⁶, juna 1992. zvanično je počeo mandat *UNPROFOR-a* u *BiH*.

U vezi sa prirodom i obuhvatom mandata *UNPROFOR-a* došlo je do razmimoilaženja između *SAD*, na jednoj strani, i Francuske i Velike Britanije, na drugoj strani. Amerikanci su se zalagali za mnogo aktivniji pristup koji je uključivao vojni embargo na isporuku opreme za *ARBIH* i *HVO*, kao i vazdušne udare *NATO* snaga na *VRS*. Francuzi i Britanci su bili suzdržani cijeneći da će ugroziti sigurnost pripadnika mirovnih snaga.

U odnosu na karakter i specifičnosti nasilnog oružanog sukoba u *BiH*, doktrinarno konfuzno osmišljeni profil *UNPROFOR-a* bio je najbliži modelu *uspostavljanja mira* (peacekeeping) koji je primjenljiv samo u onim situacijama kada sukobljene strane prihvataju medijaciju posrednika. Međutim, to nije bio slučaj u *BiH* u kojoj su u konfliktu bile involvirane tri strane, u kome je dolazilo do radikalne promjene ponašanja strana u konfliktu i gdje je cilj organizovanih nasilnih akcija često bilo civilno stanovništvo. Ovakvoj prirodi konflikta odgovara *model nametanja mira* (peace enforcement) po kome snage *UNPROFOR-a* nijesu bile profilisane. Dalje, dok održavanje mira kao model uključuje pasivnu primjenu sile samo u nužnoj samoodbrani, drugi model uključuje aktivnu primjenu sile. Da bi *misija održavanja mira* mogla dobro da funkcioniše, ona treba da rasporedi svoje snage široko i rasuto po čitavom regionu koji zahvata operacija (tradicionalna praksa „plavih šlemova *UN*). Ako neki segment tih snaga dođe u situaciju da bude percipiran kao neprijatelj u konfliktu, onda on postaje vrlo ranjiv jer nije pripremljen za vođenje ratnih operacija. To je upravo bio slučaj sa misijom *UNPROFOR-a* u *BiH*, posebno u slučaju pružanja zaštite civilnom stanovništvu u tzv. „*zaštićenim zonama*“.²⁷⁷

²⁷⁵ UN Security Council Resolution 757 (1992), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/757>, pregledano 15.01.2016.

²⁷⁶ UN Security Council Resolution 758 (1992), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/758>, pregledano 15.01.2016.

²⁷⁷ Andreatta, F. *Ibid.*, str. 16.

Ovako faktički nedefinisana misija *UNPROFOR-a* veoma je uticala na ponašanje unutrašnjih aktera u konfliktu koji su svoje nasilne aktivnosti prilagodili ovoj osobini misije *UN-a*. Tako su ovi akteri koristili često taktiku svršenog čina zbog inertnosti *UNPROFOR-a*, a isto tako su izbjegavali masivne ofanzivne akcije sve do pred kraj rata.²⁷⁸

Vjerovatno je da bi količina nasilja i broj civilnih žrtava rata u BiH bio puno manji, a posebno tokom 1992. godine, da je međunarodni faktor uspio da organizuje i implementira strategiju zaštite civila na adekvatan način.

U tabeli 2.²⁷⁹ dajemo prikaz broja civilnih i vojnih žrtava u ratu u BiH (1992-1995):

Status	Pol		Total	
	Muškarci	Žene	Total	Procenat
Civilni	28,726	7,974	36,700	35,0%
Vojni	67,485	546	68,032	65,0%
Total	96,211	8,521	104,732	100,0%

Tabela 2: broj civilnih i vojnih žrtava, po polu

U tabeli 3.²⁸⁰ dajemo prikaz broja žrtava po godinama tokom rata u BiH (1992-1995):

²⁷⁸ *Ibid*, str. 17.

²⁷⁹ Zwierzchowski, J., Tabeau (2010) The war in Bosnia and Herzegovina: Census-based multiple system estimation of casualties undercount, Conference Paper for the International Research Workshop on „The Global Costs of Conflict“, The Households in Conflict Network (HiCN) and German Institute for Economic Research (DIW Berlin), str. 16.

²⁸⁰ Ball, P., Tabeau, Verwimp (2007) The Bosnian Book of Dead: Assessment of the Database, HiCN Research Design Note 5, str. 34.

Table 28. BBD Records by the Cleaned Year of Death

YaerD	Complete Records		Less Complete Records		Total All Records		Drop Out Ratio
	Number	Percent	Number	Percent	Number	Percent	
1992	37,740	45.9	4,752	32.5	42,492	43.9	11.2
1993	17,439	21.2	1,195	8.2	18,634	19.2	6.4
1994	8,970	10.9	422	2.9	9,392	9.7	4.5
1995	18,108	22.0	841	5.7	18,949	19.6	4.4
Unknown	0	0.0	7,428	50.7	7,428	7.7	100.0
Total	82,257	100.0	14,638	100.0	96,895	100.0	15.1

Tabela 3: broj žrtava po godinama rata u BiH

Može se uočiti da je daleko najveći broj žrtava bio u 1992. godini.

U tabeli 4²⁸¹ dat je prikaz broja žrtava po godinama i mjesecima. Može se zapaziti visok stepen pozitivne korelacije između broja žrtava u određenim periodima tokom godina rata i većih vojnih akcija koje su preduzimale sukobljene strane u ratu u BiH:

Table 30. Complete BBD Records by Year and Month of Death, 1992 to 1995

MonthD	1992		1993		1994		1995	
	Number	Percent	Number	Percent	Number	Percent	Number	Percent
Jan	882	2.3	1,868	10.7	1,315	14.7	640	3.5
Feb	62	0.2	1,078	6.2	805	9.0	289	1.6
Mar	116	0.3	1,315	7.5	621	6.9	500	2.8
Apr	1,612	4.3	1,620	9.3	686	7.6	572	3.2
May	6,143	16.3	1,100	6.3	600	6.7	811	4.5
Jun	8,699	23.0	2,075	11.9	632	7.0	1,040	5.7
Jul	5,676	15.0	2,719	15.6	526	5.9	10,125	55.9
Aug	4,458	11.8	1,363	7.8	572	6.4	868	4.8
Sep	3,351	8.9	1,267	7.3	553	6.2	1,929	10.7
Oct	2,562	6.8	1,000	5.7	779	8.7	1,084	6.0
Nov	1,958	5.2	933	5.4	1,171	13.1	136	0.8
Dec	2,211	5.9	1,099	6.3	707	7.9	109	0.6
Unk	10	0.0	2	0.0	3	0.0	5	0.0
Total	37,740	100.0	17,439	100.0	8,970	100.0	18,108	100.0

Notes: Highlighted are values >10% in a given year

Tabela 4: Broj žrtva po godinama i mjesecu smrti, rat u BiH

²⁸¹ Ball, P., Tabeau, Verwimp, *Ibid.*, str. 35.

U odnosu na regije, najveći broj žrtava bio je u regionu Podrinja u istočnoj Bosni, a zatim u regionu Prijedora u sjeverozapadnoj Bosni. Gledano u cjelini, u regionu Podrinja je utvrđeno oko 30% žrtava rata u BiH.²⁸²

4.1.3.2.2. *Vens-Ovenov plan*

Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji (International Conference on the Former Yugoslavia), tzv. *Londonska konferencija*, sazvana je na inicijativu UN-a i EZ avgusta 1992. godine i zaključena januara 1996. godine. U rad Konferencije bilo je uključeno 24 države van bivše SFRJ, EU, UN, KEBS kao i Crveni krst. Izvršni komitet Konferencije izabrao je Sajrusa Vensa (Cyrus Vance) i lorda Dejvida Ovena (David Lord Owen) za kopredsjedavajuće Konferencije. Ustanovljeno je šest radnih grupa Konferencije i to: prva o BiH, druga o izgradnji povjerenja i bezbjednosti i mjera provjere, treća o ekonomskim pitanjima, četvrta o etničkim i nacionalnim zajednicama i manjinama, peta o humanitarnim pitanjima i šesta o pitanjima sukcesije.²⁸³

Vens-Ovenov plan bazirao se na kompromisu između zadovoljenja interesa Bošnjaka u vezi sa unitarnom državom i hrvatskih i srpskih interesa za etnički podijeljenom državom. Prema tom planu, Bosna i Hercegovina bi bila visoko decentralizovana država, podijeljena na deset „autonomnih pokrajina“ ili kantona koji bi imali gotovo sve funkcije državne vlasti, uključujući i vođenje politike. Na državnom nivou bi ostale ingerencije u vezi sa spoljnom politikom, odbranom i porezima.

Vojska Republike Srpske bi morala da se povuče sa nekih teritorija. Pokrajine bi bile uređene tako da ne bi mogle da se organizuju zasebne nacionalne cjeline. Bosanski Srbi su se protivili pa je kad je plan objavljen u svojoj konačnoj verziji, u Ženevi u januaru 1993. godine, saveznoj vladi je oduzet čak i resor obrane.

Po ovom planu trebalo je da se izbjeglicama dopusti povratak kućama u čitavoj Bosni i Hercegovini i da srpski kantoni ne budu povezani tako da se mogu pripojiti Srbiji. U to vrijeme su ta područja pod srpskom vlašću bila već međusobno povezana i vođstvo bosanskih

²⁸² <https://greatersurbiton.wordpress.com/2008/01/04/what-do-the-figures-for-the-bosnian-war-dead-tell-us/>, pregledano 18. 04.2016.

²⁸³ Summary of AG-065 International Conference on the Former Yugoslavia (ICFY) (1992-1993), UN Archives and Records Management Section, str. 1.

Srba nije se htjelo odreći tih linija koje su bile ključni element u njihovim planovima.²⁸⁴ Plan su prihvatili predstavnici Bošnjaka i Hrvata, ali su ga odbili Srbi.

Novembra 1992. godine skupština bosanskih Srba odbila je ustavni predlog za *BiH* koji su ponudili medijatori i zatražila povlačenje srpske delegacije iz pregovora. Pregovarački proces je nastavljen i pregovaračke strane su u januaru 1993. godine postigle saglasnost oko teritorijalnih pitanja, državne konstitucije i prekidu oružanih neprijateljstava. Međutim, skupština bosanskih Srba je u aprilu 1993. godine odbacila nacrt sporazuma - tako da je ovo bio neuspješan kraj mirovne inicijative.²⁸⁵

Same pregovore je pratio čitav niz mjera, posebno prema srpskoj strani, kako bi se pritislula da bude kooperativna. Tako je srpska strana bila uslovljena popuštanjem sankcija *Savjeta Bezbjednosti UN-a* u slučaju povoljnog ishoda, ali i uspostavljanjem zone zabrane leta u vazдушnom prostoru *BiH* ako ne doprinese postizanju sporazuma. Isto tako, zatražena je politička podrška *SAD-a* i Rusije. Za negativan ishod pregovora bilo je značajno što je izostala podrška *SAD* koje, u principu, nijesu htjele da prihvate plan stvaranja jedne decentralizovane države.²⁸⁶ Isto tako, značajan razlog za odbijanje plana od strane *SAD-a* bio je uslov da je za implementaciju plana bilo potrebno 50 000 vojnika. U američkoj administraciji nije bilo konsensusa oko slanja kontingenta američkih trupa u Bosnu, na relaciji između *Ministarstva odbrane* (Department of Defence) i *Savjeta za nacionalnu bezbjednost* (NSC). Predsjednik Klinton odlučio je da ne pošalje trupe u Bosnu, što je bilo u saglasnosti sa američkim spoljno-političkim pristupom.²⁸⁷

Po mišljenju Karla Bilta (Carl Bildt), Vens i Oven su imali podršku administracije Džordža Buša starijeg od formiranja *Londonske konferencije* 1992. godine do izmjene administracije u *SAD-u* sa predsjednikom Klintonom, 1993.godine. Bilt navodi Ovenov stav da bi rat u Bosni bio završen već početkom 1993. godine da je Buš bio ponovo izabran.²⁸⁸

Pored izostanka podrške *Vens-Ovenovom planu* od strane *SAD-a*, druga otežavajuća okolnost bila je neslaganje ključnih zemalja EU - Velike Britanije i Francuske. Velika

²⁸⁴ Hayden, R. (2013) Chapter 3, "*Partition of Bosnia*", in *From Yugoslavia to the Western Balkans, Studies of European Disunion, 1991-2011*, Brill, Global Oriental, str. 9-10.

²⁸⁵ Attyas, N. (1995) *Mediating Regional Conflicts and Negotiating Flexibility: Peace Efforts in Bosnia-Herzegovina*, *The Annals of The American Academy* 542, . str. 194 (185-201).

²⁸⁶ Attyas, N., *Ibid.*, str. 195.

²⁸⁷ Jae-Seok, H. (2008), *Ibid.*, str. 110.

²⁸⁸ Buildt, C. (2015) *Dayton revised: Bosnia peace deal 20 years on*, *European Council on Foreign Relations*, str. 2.

Britanija se postavila veoma rezervisano u odnosu na mogućnost učešća britanskih snaga u intervenciji u Bosni. Tako je Daglas Herd (Douglas Hurd), ministar spoljnih poslova, u tom kontekstu izjavio da je u britanskom interesu da doprinese, ali da nikada neće dopustiti retorici da ide ispred realnosti. Na drugoj strani, Francuska vlada je bila voljna da pošalje svoje oružane snage u Bosnu.²⁸⁹

Lord Owen je 1995. godine izjavio da je uvjeren da bi mirovni plan uspio da su dobili podršku SAD-a. SAD su u velikoj mjeri ignorisale mirovni proces koji je bio vođen od strane *Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji*. Američka strana je imala percepciju neorganizovanosti i neodlučnosti nosilaca mirovne inicijative. Tako su lorda Ovena poredili sa Nevilom Čemberlenom (Neville Chamberlain).²⁹⁰

Vens-Ovenov plan je bio posljednji plan za zajedničku Bosnu i Hercegovinu, a kasniji mirovni planovi su predviđali entitetsku podjelu. Jedna od posljedica neprihvatanja mirovnog plana je sukob bošnjačkih i hrvatskih snaga u središnjoj Bosni, zbog nemogućnosti usklađivanja granica kantona, tj. pokrajina.²⁹¹

Poslije propasti *Vens-Ovenovog plana*, mirovnu inicijativu preuzima novoformirana *Kontakt grupa* (Contact Group) koju su činili predstavnici SAD-a, Velike Britanije, Francuske, Njemačke i Rusije, ali ni ova inicijativa nije imala uspjeha. Rat je nastavljen na većoj ljestvici, a ključne zemlje koje su poslale svoje snage u *UNPROFOR* dovodile su u pitanje svoj dalji angažman u toj mirovnoj misiji *UN-a*.²⁹²

Iz ugla spoljno-političkog interesa Kanade, kao značajnog aktera u okviru *UNPROFOR-a*, izostanak iz članstva u *Kontakt grupi* bio je veliki diplomatski neuspjeh. To je značilo da je Kanada skrajnuta u procesu diplomatskog odlučivanja oko rješavanja krize, kao i da njeni saveznici ovu zemlju tretiraju kao drugorazrednu silu na političkom planu.²⁹³

²⁸⁹ *Ibid.*, str. 111.

²⁹⁰ *Ibid.*, str. 112.

²⁹¹ Vens-Ovenov plan, https://sh.wikipedia.org/wiki/Vance-Owenov_plan/, pregledano 07. 12. 2015.

²⁹² Buildt, C. (2015), *Ibid.*, str. 4.

²⁹³ Jung, K. (2009) *Of Peace and Power: Promoting Canadian Interests through Peacekeeping*, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main

4.1.3.2.3. „Zaštićene zone“ i humanitarna kriza

U kontekstu rata u *BiH* veći dio misije eksternih aktera uključenih u rješavanje nasilnog konflikta odnosio se na upravljanje humanitarnom krizom koja je u nekim aspektima dobijala obilježja humanitarne katastrofe.

Tako se i *Savjet Bezbjednosti UN* aktivno uključio u rješavanje konflikta, posebno u vezi humanitarnih pitanja. Iz međunarodno-pravnog ugla *Savjet Bezbjednosti* ima primarnu odgovornost za održavanje međunarodnog mira i stabilnosti, u skladu sa članom 24 *Povelje UN*. Prevedeno na ravan međunarodne politike, ova odgovornost se razumije kao uloga koju ovo tijelo ima u upravljanju međunarodnim konfliktima. Tako bi *Savjet bezbjednosti* bio politički i diplomatski odgovoran za upravljanje konfliktima između država, kao i onih nacionalnih konflikata koji imaju posljedice i van nacionalnih granica.²⁹⁴ U pretežnom dijelu u vezi rata u Bosni odluke ovog tijela su se odnosile na humanitarna pitanja, iako je domen odgovornosti, u skladu sa gore navedenim članom *Povelje*, znatno širi u smislu preduzimanja akcija političkog i vojnog karaktera, a u cilju regulisanja konflikta. U periodu od 1992. do 1995. godine donijeto je 46 rezolucija koje su se direktno bavile konfliktom u *BiH*. Tek pred kraj rata, odluke *Savjeta bezbjednosti* su obuhvatile ovaj širi domen odgovornosti.

UNHCR, kao specijalizovana agencija *UN*-a, imala je misiju dostave humanitarne pomoći civilnom stanovništvu, uz logističku pomoć *UNPROFOR*-a čija je primarna misija bila uspostavljanje i održavanje mira u *BiH*, a u ovom slučaju je imao mandat da stvori uslove za dostavu humanitarne pomoći. Ove su agencije uradile veliki posao na dostavi humanitarne pomoći - tako postoji procjena da je u periodu od 1992. do 1995. godine dostavljeno oko 950 000 metričkih tona razne robe u humanitarne svrhe.²⁹⁵

Tokom rata u *BiH* oko pola populacije bilo je prisiljeno da se iseli sa područja u kojima su živjeli prije rata. Tako je nekoliko stotina hiljada civila, pretežno Bošnjaka, bilo prisiljeno da izbjegne u bošnjačke enklave Sarajevo, Srebrenicu, Žepu, Goražde i Bihać.

U sklopu implementacije efikasnih metoda za ublažavanje humanitarnih kriza na gore navedenim područjima, koja su bila u poziciji izolovanih enklava na teritorijama pod vlašću bosanskih Srba, *UN* su izgradile koncept „zaštićenih zona“ (safety areas) sa ciljem da

²⁹⁴ Nasu, H. (2011) The UN Security Council Responsibility and „Responsibility to Protect“, Max Plank Yearbook of United Nations Law, Volume 15, 2011, str.391

²⁹⁵ Cutts, M. (1999) New Issues in Refugee Research, Policy Research Unit, UNHCR, Geneva, str. 2.

simbolično podignu status tih enklava i impresioniraju drugu stranu koja je napadala ta područja i vršila izolaciju sa ciljem izgladnjivanja civilnog stanovništva.²⁹⁶

Istakli smo da je ograničavana dostava humanitarne pomoći do izolovanih muslimanskih enklava na teritoriji pod njihovom kontrolom. Tako je marta 1993. godine francuski general Filip Morion (Philippe Morillon), jedan od komandanat *UNPROFOR-a*, stigao u Srebrenicu i proglasio je „zaštićenom zonom“ UN, što je i potvrdio *Savjet bezbjednosti UN* donošenjem *Rezolucije 819*.²⁹⁷ Taj status će još dobiti Sarajevo, Bihać, Tuzla, Goražde i Žepa. *Rezolucijom 824 Savjeta Bezbjednosti UN*²⁹⁸ „zaštićene zone“ su trebale dobiti garancije od oružanih napada ili nekog drugog neprijateljskog akta.

Kako je i pored preduzetih mjera Savjeta Bezbjednosti sukob i dalje eskalirao, tokom maja i juna preduzete su nove mjere. Tako je *Rezolucijom 827*²⁹⁹ donijeta odluka o osnivanju *Međunarodnog tribunala* sa ciljem procesuiranja lica koja su odogovorna za ozbiljna kršenja međunarodnog humanitarnog prava, kršenja izvršena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1. januara 1991. godine pa sve do datuma uspostavljanja mira. Isto tako, sve zemlje članice UN-a su obavezane na punu saradnju sa *Međunarodnim tribunalom* i s tim u vezi na prilagođavanje unutrašnjeg zakonodavstva ovoj *Rezoluciji*.

U cilju dodatne odbrane „zaštićenih zona“ donijete su još dvije rezolucije i to *Rezolucija 836*³⁰⁰ kojom se donosi odluka o dodatnoj zaštiti putem vazdušne sile kao i *Rezolucija 844*³⁰¹ kojom se donosi odluka o slanju dodatnih snaga od 7600 vojnika u ova područja pod zaštitom UN-a.

Kanadske snage od 150 vojnika, koje su bile stacionirane u Srebrenici kao „zaštićenoj zoni“, našle su se u potencijalno rizičnom okruženju zbog moguće upotrebe vazdušnih udara, u skladu sa gore navedenom rezolucijom. Iz ugla kanadskog interesa, bilo je očigleno da

²⁹⁶ Domestici Met, M.J, (2009) Humanitarian Action- A Scope for the Responsibility to Protect?, Goettingen Journal of International Law 3, str. 410 (397-416).

²⁹⁷ UN Security Council Resolution 819 (1993), <http://www.nato.int/ifor/un/u930416a.htm>, pregledano 11.02.2016.

²⁹⁸ UN Security Council Resolution 824 (1993), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/824>, pregledano 12.02.2016.

²⁹⁹ UN Security Council Resolution 827 (1993), <http://www.nato.int/ifor/un/u930525a.htm>, pregledano 12.02.2016.

³⁰⁰ UN Security Council Resolution 836 (1993), <http://www.nato.int/ifor/un/u930604a.htm>, pregledano 13.02.2016.

³⁰¹ UN Security Council Resolution 844 (1993), <http://www.nato.int/ifor/un/u930618c.htm>, pregledano 13.02.2016.

velike sile, koje imaju glavnu ulogu u donošenju ključnih političkih odluka, unaprijed kalkulišu ovaj rizik tretirajući Kanadu kao drugorazrednu silu. Tako se Kanada našla u veoma teškoj situaciji tokom 1994. i 1995. godine kada su kanadski vojnici, u okviru mirovnih misija, bili zarobljeni i služili kao taoci u cilju odvratanja vazdušnih udara *NATO*-a od položaja bosanskih Srba. Na ovom primjeru se pokazuje koliko je kompleksna pozicija „srednje sile“, kako smo označili Kanadu, u međunarodnim konfliktima nakon Hladnog rata.³⁰²

Tokom rata u Bosni, *Savjet Bezbjednosti UN* je, kako smo gore naveli, donio 46 rezolucija koje su se odnosile na specifične situacije, od toga 16 rezolucija koje su se direktno ili indirektno odnosile na humanitarna pitanja sa posebnim fokusom na „zaštićene zone“.³⁰³

Iako je *UNPROFOR* bio odgovoran da garantuje dostavu humanitarne pomoći na čitavoj teritoriji Bosne kao i bezbjednost ovim definisanim područjima, i pored dobijene podrške, on nije u dovoljnoj mjeri ojačao kapacitete. *De facto*, dostava humanitarne pomoći bila je nedovoljna i neblagovremena, a ova područja su ostala vojno veoma ranjiva i nezaštićena. Od početka sukoba bilo je stacionirano manje od 14 000 vojnika, dok je po procjeni Generalnog sekretara UN-a bilo potrebno oko 40 000 vojnika za zaštitu humanitarnih konvoja i obezbjeđivanje sigurnosti za „zaštićene zone“. Dakle, nedostajalo je preko 25 000 vojnika za postizanje misije *UNPROFOR*-a u Bosni.³⁰⁴

Ove mjere su više predstavljale oblik simboličnog pritiska na srpsku stranu i preduslov za vojnu intervenciju protiv *VRS*.³⁰⁵ *UNPROFOR* je veoma teško realizovao svoju zaštitnu misiju zbog mnoštva bezbjedonosnih problema u ratnom kontekstu *BiH*. Postojala je loša saradnja sa stranama u sukobu, dešavali su se i otvoreni napadi na snage *UNPROFOR*-a i pripadnike *UNHCR*-a ili su bili posredno izloženi opasnosti od pješadijskih mina, snajperskih dejstava i sl. Tokom mandata u BiH poginulo je oko 130 njihovih pripadnika, a stotine je bilo ranjeno.³⁰⁶

Krajem aprila 1993, sukob između Bošnjaka i Hrvata u Centralnoj Bosni eskalirao je u totalni rat međunarodnog karaktera. Bosanski Hrvati pokrenuli su veliku vojnu operaciju,

³⁰² Jung, K., *Ibid.*, str.64

³⁰³ Cutts, M. *Ibid.*, str. 2.

³⁰⁴ GAO United States General Accounting Office, *Humanitarian Intervention, Effectiveness og UN Operations in Bosnia* (1994), str.3

³⁰⁵ Rat u Bosni, https://hr.wikipedia.org/wiki/Rat_u_Bosni_i_Hercegovini, pregledano 06. 12. .2015.

³⁰⁶ Cutts, M. *Ibid.*, str. 2.

anticipirajući implementaciju *Vens-Ovenog plana* sa ciljem potiskivanja Bošnjaka iz Hercegovine. Vijesti o humanitarnoj katastrofi u Srebrenici su se proširile Srednjom Bosnom i bilo je jasno da će na desetine hiljada bošnjačkih izbjeglica stići sa tog područja. U Kiseljaku i Vitezu, dva džepa naseljena Hrvatima sjeverno i zapadno od Sarajeva, hrvatske milicije u saradnji sa *HVO* počinile su masovni zločin u selu Ahmići. Bošnjaci su protjerani iz Viteza i Travnika. Grad Mostar je potpuno uništen.³⁰⁷

U kritičnom periodu, u proljeće 1993.godine, u samo nekoliko nedjelja došlo je do humanitarne katastrofe u Srebrenici, kraha *Vens-Ovenovog plana* i izbijanja hrvatsko-bošnjačkog rata u Centralnoj Bosni.

U junu 1993.godine uslijedio je novi mirovni plan *UN-a* i *EZ*, tzv. *Oven-Stoltenbergov plan*, po kome bi *BiH* bila labava unija, sastavljena od tri republike na etničkom principu. Plan je bio derivat srpsko-hrvatske inicijative zasnovane na konfederativnom principu i prijedloga Bošnjaka zasnovanog na federativnom principu. Prvi korak u pregovorima koji su održani u Ženevi u julu 1993. uspješno je završen usvajanjem ustavnih principa za uspostavljanje Unije republika *BiH*.

Po ovom prijedlogu, tri etničke grupe bi podijelile teritoriju uspostavljanjem tri konstitutivne republike, u okviru jednog vida konfederacije. Bilo je predviđeno ustanovljavanje kolektivnog predsjedništva koje bi bilo sastavljeno od predstavnika tri konstitutivna naroda, sa predsjedavajućim koji bi se rotirao periodično. Bošnjaci su bili kritički nastrojeni u odnosu na decentralizovani model državnog uređenja koji bi konstitutivnim republikama omogućavao veliku mjeru samostalnosti. Poseban problem je nastao oko utvrđivanja granica svake republike, kao i oko izlaza na Jadransko more. Tako su Bošnjaci u načelu prihvatili mirovne pregovore, ali su na kraju, u septembru 1993, u Skupštini odbacili ponuđeni mirovni prijedlog kao neprovodiv. Prethodno je bošnjački lider Izetbegović dobio uvjerenja Klintonove administracije da će se *SAD* aktivno uključiti u konflikt, *de facto* na bošnjačkoj strani.³⁰⁸

U cilju efikasnosti pregovora unaprijeđena je struktura mirovne inicijative tako što je formiran novi forum *Međunarodna konferencija o ratu u BiH* (International Conference on the War in Bosnia-Herzegovina) na kojem su bili uključeni i predstavnici iz zemalja *EZ*, kao i

³⁰⁷ Wikipedija, Bošnjačko- hrvatski sukob, https://bs.wikipedia.org/wiki/Bo%C5%A1nja%C4%8Dko-hrvatski_sukob, pregledano 07.12. 2015.

³⁰⁸ Burg, Shoup, Paul (1999) "The War in Bosnia and Herzegovina – Ethnic Conflict and International Intervention S", M.E. Sharpe Inc., str. 279

prestavnici SAD-a i Rusije. Pregovori su vođeni u više navrata sve do februara 1994. godine kada je pregovarački proces prekinut zbog bombardovanja sarajevske pijace Markale.

U početnom dijelu procesa implementacije Plana izostala je podrška SAD koje su pošle od stava da je to evropsko pitanje, i da ga, stoga, oni moraju i riješiti. Međutim, SAD se nijesu u potpunosti povukle što je veoma otežalo postizanje dogovora. Administracija predsjednika Klintonova već je bila determinisana da se direktno vojno uključi u bosansku krizu vojnim pritiskom na bosanske Srbe, još se samo očekivala podrška Kongresa. Okidač za uključivanje SAD-a bio je bombardovanje sarajevske pijace Markale, tada se SAD aktivno uključuju u konflikt i preuzimaju vodeću ulogu. Diplomatska inicijativa je pojačana prijetnjom silom prema bosanskim Srbima, prijetnjom koja je i sprovedena u djelo krajem februara 1994. godine, obaranjem aviona bosanskih Srba. Nakon ovih događaja, mirovna inicijativa koju su predvodili Owen i Stoltenberg je neuspješno završena i dalju inicijativu u pravcu rješavanja konflikta preuzimaju SAD, a kao značajan eksterni akter pojavljuje se i Rusija.

4.1.3.2.4. *Ka intervenciji uz primjenu sile - pristup Klintonove administracije*

Iako je Klinton još u predsjedničkoj kampanji 1992. oštro osuđivao spoljno-političku agendu Bušove administracije zbog pasivnog odnosa prema humanitarnoj krizi u BiH i kršenja tradicionalnih američkih liberalnih vrijednosti inherentnih spoljnoj politici, zbog realpolitičkih interesa, nije preduzeo radikalne korake da se taj odnos promijeni.³⁰⁹

Klintonova administracija je od početka sukoba u BiH zauzela veoma konzervativan stav u vezi učešća u multilateralnom angažmanu međunarodne zajednice, preko UN-a i regionalnih međunarodnih organizacija. Tek od 1993. godine SAD se aktivnije uključuju u pregovaračke procese i najavljuju prijetnju vojnom intervencijom prema jednoj strani u sukobu, a tokom 1994. svoju diplomatsku inicijativu, uz podršku oružane sile, transformišu u formu *nametanja mira* (peace enforcement) podržavajući jednu stranu u sukobu.

Čini se da je pristup Klintonove administracije sukobu u BiH u velikoj mjeri proistekao iz liberalnog karaktera vlasti i njenog liberalnog pogleda na ulogu SAD-a u međunarodnoj politici. Tako bi se ponašanje SAD od početka 1994. spram rata u BiH moglo uklopiti u model države takve ideološke orijentacije. Po tom modelu, SAD bi prihvatile

³⁰⁹ Peceny, M., Sanches-Terry (1998) Liberal Interventionism in Bosnia, The Journal of Conflict Studies, The Gregg Centre for Study of War and Society, Vol. XVIII, No 1, str. 5, <https://journals.lib.unb.ca/index.php/jcs/article/view/11670/12397>, pregledano 26. 02. 2016.

koncept liberalnog intervencionizma koji, na bosanskom primjeru, podrazumijeva formu *nametanja mira* (peace enforcement).

U implementaciji političke agende ovakve ideološke provinijencije, Klintonova administracija je morala prihvatiti značajne političke kompromise kako na unutrašnjem tako i na spoljnjem planu. Diplomatske operacije *SAD*-a, koje uključuju i primjenu vojne sile, nijesu mogle biti konsekventno izvedene u skladu sa doktrinom administracije³¹⁰ zbog diskusija i oponiranja u američkoj akademskoj zajednici i političkim strukturama o opravdanosti intervencije u odnosu na nacionalni interes. Sa druge strane, percepcija liberalnih krugova oko administracije da poštovanje univerzalnih liberalnih vrijednosti upućuju *SAD* da treba da interveniše kako bi odgovorila na humanitarnu krizu upućivala je predsjednika Klintona da preduzme inicijativu za postizanje mira u *BiH*.

Gore navedena ograničenja bi mogla da budu dio argumentacije zašto se *SAD* drže po strani u vezi sa naporima drugih eksternih aktera za postizanje mira u *BiH* sve do 1993. godine, kao i zašto je Klintonova administracija operaciju nametanja mira implementirala tek 1995. godine, a kopnena vojska *SAD*-a stigla u *BiH* tek nakon potpisivanja *Dejtonskog mirovnog sporazuma*. Izvođenje operacije nametanja mira od strane *SAD*, tako što će se zaobići načelo nepristrasnosti prema svim internim akterima u sukobu i jedan od aktera prihvatiti kao partner (bošnjačka strana), upućuje na nekonzistentnost u odnosu na izvornu liberalnu doktrinu intervencije.³¹¹

Na primjeru intervencije *SAD*-a u *BiH* može se sagledati kako američka verzija liberalizma otvara prostor Klintonovoj administraciji za donošenje odluke u pravcu intervencionizma i isto tako kako realne političke okolnosti nameću ograničenja za punu primjenu *doktrine nametanja mira*.

Tokom 1993. godine Klintonova administracija se jače involvira u konflikt inicijativom „*lift and strike*“ za ukidanje embarga za uvoz naoružanja u *BiH* koji je bio nametnut od *UN*-a kao i preduzimanjem ograničenih vazdušnih udara³¹² na snage bosanskih Srba. Američka inicijativa je odbačena od njenih ključnih evropskih saveznika, Velike Britanije i Francuske, koje su bile involvirane u tekuću mirovnu inicijativu sa svojim trupama

³¹⁰Vidi: Powell, C. (1992) U.S. Forces: Challenges Ahead, *Foreign Affairs*, 72, no. 1, str. 32-45.

³¹¹ Peceny, M., Sanches-Terry *Ibid.*, str. 1.

³¹² Izgleda da je taktika ograničenih vazdušnih udara bila prihvatljiva iz dva razloga: prvi - zato što je trebala biti široko podržana od domaćeg javnog mnijenja, na čije raspoloženje je u principu posebno osjetljiva svaka liberalno orijentisana vlast u *SAD* i drugi - zbog male vjerovatnoće da će biti izvedena neuspješno.

i tako bile direktno izložene u slučaju dalje eskalacije sukoba. U kratkom vremenskom roku, u okviru jednog mjeseca, *SAD* su zaustavile primjenu sile i inicijativu prepustile evropskim partnerima.³¹³

Kao što smo istakli u prethodnom tekstu, masakr počinjen na sarajevskoj pijaci Markale, koji se dogodio 5.februara 1994.godine, u kome je ubijeno 68 ljudi, a 144 ranjeno, uz pritisak medijske javnosti bio je okidač koji je pokrenuo Klintonovu administraciju da počne sa preduzimanjem centralne uloge u međunarodnom pregovaranju u vezi sa ratom u *BiH*.

U *UN* su intezivirani razgovori o potrebi preduzimanja vazdušnih udara na snage bosanskih Srba, u kontekstu ovih događaja, pozivajući se na *Rezoluciju 836 Savjeta Bezbjednosti*³¹⁴ iz 1993. godine. Inicijativa u tom cilju je upućena i prema Generalnom sekretaru *NATO-a*.³¹⁵

UPROFOR je 9. februara uspio da posreduje sklapanje sporazuma sukobljenih strana o prekidu vatre, povlačenju teškog naoružanja na rastojanju od 20 kilometara, postavljanju međunarodnih snaga duž linije sukoba i ustanovljavanju *Zajedničke komisije* koja treba da prati implementaciju sporazuma.

NATO je prihvatio zahtjev *UN* da preduzme vazdušne napade u cilju sprečavanja daljih napada na Sarajevo.

U vezi sa *Rezolucijom 900 Savjeta bezbjednosti UN*³¹⁶ oko proširenja „zona bezbjednosti“ na Maglaj, Mostar i Žepu kao i stava *Generalnog sekretara UN* u vezi sa tim prijedlogom, može se zaključiti da je *UNPROFOR-u* za izvršavanje njegove misije u postojećim „zonama bezbjednosti“ nedostajalo adekvatnih vojnih resursa. Da bi postojeći koncept bio održiv, bila je neophodna puna demilitarizacija sukobljenih strana na tim područjima, sloboda kretanja i pojačani vojni kontingenti mirovnih snaga - što tada nije bio slučaj.³¹⁷

U martu 1994. predstavnici Hrvata i Bošnjaka sklopili su tzv. *Vašingtonski sporazum*, uz posredovanje *SAD*, kojim su okončani oružani sukobi od marta 1993.godine, u okviru šire

³¹³ Peceny, M., Sanches-Terry, *Ibid.*, str. 4.

³¹⁴ UN Security Council Resolution 836 (1993), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/836>, pregledano 18.02.2016.

³¹⁵ Report of the Secretary-General (1999), pursuant to General Assembly resolution 53/35, str. 31.

³¹⁶ UN Security Council Resolution 900 (1994), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/900>, pregledano 21.02.2016.

³¹⁷ Report of the Secretary-General (1999), *Ibid.*, str. 33.

američke strategije za rješavanje konflikta u *BiH*. Time je ojačana pregovaračka snaga koalicije Bošnjaka i Hrvata u odnosu na bosanske Srbe.

U aprilu 1994, umjesto tima mirovnih posrednika iz *EU* i *UN*, mirovnu inicijativu peuzima tzv. *Kontakt grupa* proistekla iz *Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji* (International Conference on Former Yugoslavia, *ICFY*) u koju su ušli diplomate iz *SAD*, Rusije, Francuske, Velike Britanije i Njemačke. *Kontakt grupa* predlaže novi mirovni plan za BiH jula 1994.godine. Predloženo je da 51% teritorije *BiH* pripadne novoformiranoj muslimansko-hrvatskoj federaciji, a 49% bosanskim Srbima. Iako je *SRJ* podržala mirovni plan, bosanski Srbi su ga odbili. Odbijanjem plana od strane bosanskih Srba ojačala je pozicija hrvatske i bošnjačke strane, kroz logističku i vojnu podršku *SAD*, Irana i arapskih zemalja. Na drugoj strani narušeni su odnosi bosanskih Srba sa *SRJ*. Počeo je da se uspostavlja balans između sukobljenih strana, na štetu, do tada dominantne, vojne sile bosanskih Srba.³¹⁸

Veliki problem u procesu postizanja mira u Bosni predstavljalo je neslaganje u ocjeni uzroka ratnog sukoba među ključnim međunarodnim akterima koji su bili uključeni. Na jednoj strani, *SAD* su smatrale da je uzrok rata vojna agresija bosanskih Srba i da rat treba riješiti vojnim putem, dok su na drugoj strani Britanija i Francuska polazile od stava da se više radi o građanskom ratu izazvanom etničkim konfliktima prilikom raspada Jugoslavije i da ga zato treba riješiti političkim putem.³¹⁹

Krajem 1994. godine Klintonova administracija je odlučila da se distancira od *embarga UN-a na uvoz oružja u BiH* i otvori prostor za ilegalne nabavke oružja za bošnjačku stranu što je kao značajan činilac uticalo na promjenu odnosa snaga među internim akterima u oružanom konfliktu. Čini se da je Administracija obezbijedila široki konsensus za ovu politiku kako od strane javnog mnijenja tako i u Američkom kongresu. Ove političke okolnosti ojačale su Klintonovu agendu intervencionizma u BiH.³²⁰

³¹⁸ The Collapse of Yugoslavia, *Ibid.*, str. 17.

³¹⁹ Woodward, S. (1995) *Balkan tragedy, Chaos and Dissolution after the Cold War*, Brookings Instit., Washington, str. 284.

³²⁰ Peceny, M., Sanches-Terry, *Ibid.*, str. 7.

4.1.3.2.5. Intervencija međunarodnih snaga pod vođstvom SAD-a i sklapanje mira

U proljeće 1995. godine bosanski Srbi pokreću vojnu ofanzivu u kojoj je stradao veliki broj civila. Čini se da je to bila prelomna tačka poslije koje je Klintonova administracija odlučila da preduzme opsežnu akciju nametanja mira uz primjenu vojne sile na visokoj skali.

U tom cilju, *SAD* su, u okviru *NATO-a*, pokrenule vojne udare na položaje bosanskih Srba. Nakon vazdušnih napada *NATO* snaga na pozicije bosanskih Srba na Palama, ovi su uzvratili tako što su zarobili oko 350 pripadnika misije *UN* na tom području i namijenili im ulogu talaca neposredno uz vojne objekte koji su mogli postati mete sljedećih napada *NATO-a*. Nakon okončanja krize, vlade Francuske, *SAD* i Britanije su donijele odluku da ojačaju *UNPROFOR* slanjem dodatnih vojnih snaga od 12 500 vojnika, tzv. *snaga za brzu reakciju* (rapid reaction force).

U julu 1995. godine uslijedila je velika ofanziva snaga bosanskih Srba na *zaštićene zone UN* - Srebrenicu, Žepu i Bihać. U Srebrenici je počinjem masovni ratni zločin nad civilima Bošnjacima. Bosanski Hrvati su sa Bošnjacima sklopili *sporazum o hitnoj vojnoj pomoći* 24. jula 1995. godine. Neposredno nakon toga hrvatske snage su napale položaje bosanskih Srba u Bihaćkoj enklavi i prisilili ih na povlačenje, što je bio prvi veći poraz ovih snaga od početka rata. Armija Republike Hrvatske pokrenula je 4. avgusta veliku ofanzivu na položaje Srba u Krajini, u Hrvatskoj i uspjela da u kratkom roku povрати kontrolu nad tim područjem, područjem koje su kontrolisali Srbi od 1991. godine. Preko 200 000 Srba je izbjeglo sa tog područja. Hrvatske snage su došle do područja Istočne Slavonije koji su Srbi držali pod svojom kontrolom. U isto vrijeme združene snage Hrvata i Bošnjaka počele su da napreduju u centralnoj Bosni.

Američka administracija poziva na obnavljanje vazdušnih udara, što podržava *Kontakt grupa*. U avgustu i septembru 1995. *NATO* preduzima masivne vazdušne udare na srpske snage oko Goražda i oko Sarajeva, *Zaštićene zone UN-a* kao i na drugu vitalnu vojnu infrastrukturu bosanskih Srba.³²¹ Udari *NATO-a* su otvorili prostor za napredovanje hrvatskih i bosanskih snaga koje su osvojile značajne teritorije u Zapadnoj Bosni.

SAD su pokrenule diplomatsku inicijativu sa misijom okončanja rata. Američki pregovarač, Ričard Holbruk (Richard Holbrooke), pripremio je plan prema sukobljenim stranama i velikim silama. *Holbrukov plan* bio je zasnovan na ranijem planu *Kontakt grupe*.

³²¹ Vidi: Andreatta, P. *Ibid.*, str. 28, Tokom dvosedmičnog bombardovanja *NATO* je izveo 3400 borbenih letova. Nominalno, vazdušni udari su pravdani podrškom zaštićene zone u području Sarajeva, dok su stvarno bili usmjereni na uništavanje vojnog potencijala bosanskih Srba.

Po tom planu, *BiH* bi ostala u postojećim granicama, Srbima bi pripalo 49%, dok bi Bošnjacima i Hrvatima pripalo 51% teritorija.

U oktobru 1995. Klintonova administracija uspijeva da dogovori prekid oružanih neprijateljstava između sukobljenih strana, uz asistenciju posrednika Holbruka. BiH, Hrvatska i Srbija su prihvatili sporazum o prekidu sukoba u Bosni. Na pregovorima, koji su vođeni tokom septembra u Nju Jorku (New York), u organizaciji *Kontakt grupe*, strane u sukobu su se dogovorile o uspostavljanju jedinstvene države sa federalnim uređenjem.

Široko je prihvaćen stav da je odluka Klintonove administracije o presudnom angažmanu u smjeru okončanja rata u BiH krajem jula i početkom avgusta 1995. rezultat procesa otpočetog krajem 1994. godine. Bart (Sebastien Barthe) i David (Charles-Philippe David) navode stavove Daldera (Daalder), Holbruka (Holbrooke) i Droua (Drew), kao potvrdu ove teze.³²² Okidač za donošenje odluke o okončanju rata bili su tragični događaji u Srebrenici koji su u visokom stepenu senzibilizovali globalnu javnost ka odlučnijim mjerama za okončanje rata. Klintonov angažman na okončanju rata u *BiH* bio je vjerovatno najveći spoljno-politički uspjeh njegove administracije, uspjeh koji je znatno nadilazio regionalne balkanske okvire. Nakon ove akcije Klinton je učvrstio pozicije Administracije kako kod kuće tako i u međunarodnoj politici.³²³

4.1.3.2.6 Posljedice po ljudski kapital u BiH

Među posljedicama za *BiH* kao državu i društvo najznačajnije su one vezane za psiho-fizička oštećenja i gubitak ljudskog kapitala tokom rata od 1992. do 1995. godine. Različite forme nasilja trpjelo je posebno civilno stanovništvo, preko „etničkog čišćenja“, tortura, ubistava, prebijanja, silovanja, deportacija, prisilnog rada, prinudnih deportacija, sa ciljem izazivanja osjećaja nesigurnosti, strijepnje i straha. Bezbjednost civilnog stanovništva u velikoj mjeri zavisila je od strategija strana u sukobu koje su prilagođavane specifičnim okolnostima. Promjene u odnosima strana u sukobu kao i mijenjanje savezništava direktno se odražavalo na sudbinu civila na određenoj teritoriji. Tako je došlo do stradanja bošnjačkih

³²² Barthe, S, David, (2004) Foreign Policy in Clinton Administration: Reassessing Bosnia and the „Turning Point“ of 1995., International Studies Association Conference Montreal, str. 10.

³²³ *Ibid.*, str. 15.

civila u Centralnoj Bosni kada je došlo do oružanih sukoba oružanih formacija bosanskih Hrvata i Bošnjaka u tom dijelu BiH.³²⁴

Stanje strijepnje i nesigurnosti, na znatno manjoj skali nego u ratu, nastavljeno je i u periodu neposredno poslije okončanja ratnog sukoba. Iako je SFOR uspio da obezbijedi mir i otkloni ratnu prijetnju, ostale su dijelom prijetnje u vezi sa arbitrarnim hapšenjima i pritvaranjima civila, tenzije u lokalnim zajednicama oko predaje optuženih *Međunarodnom tribunalu za bivšu Jugoslaviju (ICTY)*, zaostalih pješadijskih nagaznih mina, uznemiravanja i lokalnih pritisaka na povratnike koji pripadaju manjinskim grupama na određenim područjima i sl.³²⁵

Ratne traume su direktno uticale na zdravlje stanovništva BiH. Beznađe i siromaštvo zahvatili su značajan dio populacije. Zdravstvo je funkcionisalo u veoma teškim uslovima i teško bolesni i ranjeni civili su upućivani na liječenje u inostranstvo. Veliki broj civila i ratnih veterana je pokazivao simptome *post-traumatskog stresnog poremećaja (PTSP)*. Posebno ranjiv dio populacije bila su djeca koja su činila više od polovine od 2.1 miliona izbjeglica i raseljenih lica. Tako Batiata (Battiata 1992) ističe:

„Bosanski rat (...) je raznio prava djece na kućnom pragu. To je moderni rat vođen na srednjovjekovni način - selo protiv sela, komšija protiv komšije sa teškom artiljerijom okrenutom prema običnim civilima, njihovim kućama, crkvama i školama (...)“.³²⁶

Svakako najteža posljedica po ljudski kapital u BiH je ogroman gubitak ljudskih života, na tako velikoj skali da predstavlja nenadoknadiv demografski gubitak za državu u cjelini. U tabeli 5³²⁷ dat je prikaz demografske projekcije profesora Bošnjakovića nakon rata polazeći od cenzusa iz 1991. godine:

³²⁴ Demony, G. (2011) Factors of Socio-economic Uncertainty in the Bosnian War, MICROCON Research Working Paper 44, Brighton, str. 10, 11.

³²⁵ *Ibid.*, str. 11.

³²⁶ *Ibid.*, str. 13.

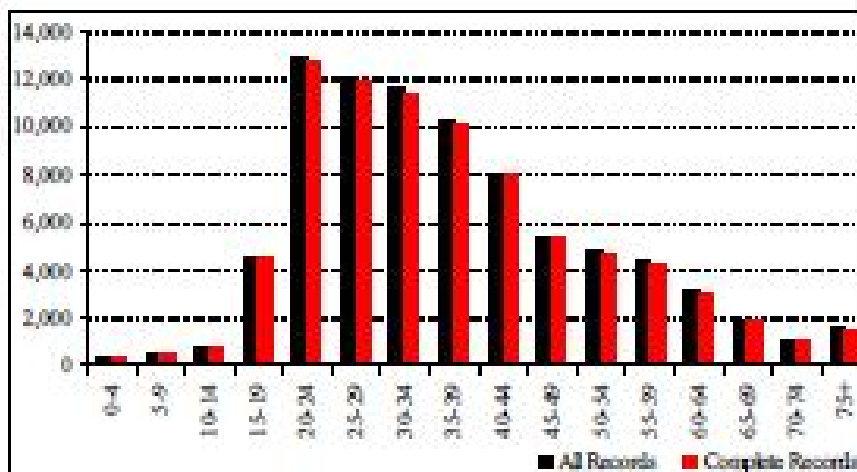
³²⁷ Kovačević, M. (2005) The weak points of statistical and demographic analyses in estimations of war victims in Bosnia and Herzegovina in the period 1992-1995, *Stanovništvo* 1-4, str. 24.

Total balance of prof. Bošnjović:	
Population March 31, 1991	4340718
Population estimation on March 31, 1998, on condition of no war	4501000
Resident population ¹ (actual population)	3140000
Population in exile out of country	958000
Killed and missing	270000
Loss in population increase	133000

Tabela 5: Demografska projekcija BiH

Na grafikonu 4 može se zapaziti veliki broj žrtava u starosnoj dobi od 15 do 44 godine, u životnom dobu reproduktivne sposobnosti žrtava. To bi trebalo da bude glavni uzrok gubitka u rastu populacije, koji je, takođe, pikazan u tabeli prof. Bošnjakovića.

Figure 4. Victims Reported in BBD by Age at Death, Five-Year Intervals, Absolute Numbers

Grafikon 4: Žrtve po godinama smrti, u petogodišnjim intervalima

U tabeli 6 navedeni su uzroci smrti žrtava u BiH, u okviru BBD projekta. Može se zapaziti brutalnost i beskrupuloznost u metodama vođenja rata i stradanja ljudi.

Cause of Death	Complete Records		Less Complete Records		Total All Records		Drop Out Ratio
	Number	Percent	Number	Percent	Number	Percent	
Butchering	244	0.3	284	1.9	528	0.5	53.8
Forced suicide	7	0.0	3	0.0	10	0.0	30.0
Granate	7,566	9.2	701	4.8	8,267	8.5	8.5
Human shield,	0	0.0	1	0.0	1	0.0	100.0
Killed	55,191	67.1	11,019	75.3	66,210	68.3	16.6
Maltreated, Ki	205	0.2	132	0.9	337	0.3	39.2
Mine	521	0.6	15	0.1	536	0.6	2.8
Missing	16,299	19.8	2,359	16.1	18,658	19.3	12.6
Poisoning	1	0.0	0	0.0	1	0.0	0.0
Sniper	2,222	2.7	121	0.8	2,343	2.4	5.2
Wounds - Gra	1	0.0	0	0.0	1	0.0	0.0
Unknown/Uns	0	0.0	3	0.0	3	0.0	100.0
Total	82,257	100.0	14,638	100.0	96,895	100.0	15.1

Tabela 6: Uzrok smrti žrtava

4.1.3.2.7. BiH poslije Dejtonskog sporazuma

Ključni diplomatski iskorak u smjeru završetka rata i sklapanja mira bio je Ženevi, septembra 1995. godine, kada je Ričard Holbruk okupio sve aktere uključene u sukob. Prethodno je Holbruk uspio ubijediti lidera Bošnjaka Aliju Izetbegovića da prihvati Republiku Srpsku kao poseban entitet na sastanku u Ankari, sastanak se desio nakon američkog bombardovanja položaja bosanskih Srba. Holbrukov prijedlog o jedinstvenoj *BiH*, u okviru formalno priznatih granica, sastavljenoj od dva entiteta, bio je prihvaćen. Ironijom sudbine, ovaj usvojeni prijedlog bio je veoma sličan ponuđenom rješenju iz *Karington-Kutiljerovog plana*, uoči izbijanja rata! Razlika je bila u tome što je Holbrukov prijedlog sadržavao dva entiteta, a Karington-Kutiljerov prijedlog tri entita.³²⁸

Kako su principi sporazuma bili usaglašeni u Ženevi u septembru, ostalo je da se na pregovorima u Dejtonu dogovore detalji. Postizavanjem *mirovnog sporazuma u Dejtonu*³²⁹ 11. novembra i njegovim potpisivanjem 14. decembra 1995. godine završen je najsmrtonosniji konflikt u Evropi od kraja Drugog svjetskog rata. Po ovom sporazumu *BiH* je podijeljena na dva entiteta i to na *Federaciju BiH* sa Bošnjacima i Hrvatima kao konstitutivnim narodima i na *Republiku Srpsku*, sa većinskim srpskim narodom i od 1999.godine sa *Distriktom Brčko*, kao administrativnom jedinicom sa vlastitom samoupravom pod suverenitetom *BiH*.

³²⁸ Buildt, C. (2015), *Ibid.*, str. 3.

³²⁹ General framework agreement for peace in Bosnia and Hezegovina (1995), BA_951121_DaytonAgreement.pdf, pregledano 28.02.2016.

EU kao regionalna sila koja je od samog početka bila involvirana u rješavanje konflikta nije pokazala da posjeduje dovoljno kapaciteta da konflikt usmjerava ka njegovom okončanju, u najvećoj mjeri zbog činjenice da se u međunarodnoj politici ne legitimiše kao jedinstven akter sa jasno definisanim interesom, već kao agregat sa često suprotstavljenim interesima pojedinačnih država od kojih je sačinjen. Svi mirovni planovi od Kutiljerovog pa do plana *Kontakt grupe* su propali, a EU je izgubila reputaciju regionalnog hegemonu u Evropi koji je u stanju da usmjerava ishode političkih dešavanja u neposrednom, konfliktnom susjedstvu.

Diplomatsku inicijativu za rješavanje bosanskog konflikta preuzima *SAD* u 1995. godini mijenjanjem generalnog pristupa mirovnom procesu tako što u diplomatsku misiju pregovaranja i posredovanja integriše primjenu vojne sile u cilju prisiljavanja jednog ili više internih aktera na kooperativno ponašanje i mimo vlastite volje, tj. primjenu tzv. *nametanja mira* (peace enforcement).

Mirovni pregovori u Dejtonu bili su, po prirodi stvari, veoma kompleksni zbog skupine više aktera sa divergentnim interesima³³⁰ kao i zbog brojnosti raznolikih problema koje je trebalo rješavati, uključujući pitanje raspodjele teritorije, izgradnje buduće vlasti i njenih mehanizama. Ovakva strukturalna kompleksnost³³¹ je u suštini bila barijera za postizanje sporazuma. Glavni medijator Ričard Holbruk efektivno je koristio metode simplifikacije³³² u oblikovanju kompleksinih pregovora u više manjih modula, a onda ih ponovo uklapao u širi kontekst i tako postizao dobro upravljanje procesom³³³. Holbruk je otvoreno i oštro koristio metode prijetnje prema nekooperativnim akterima, stavljajući u izgled gubitak podrške *SAD*-a i uvođenje sankcija. Problem Brčkog, u vezi sa kojim se javio ozbiljan sukob interesa između Bošnjaka i Srba, Holbruk je riješio tako što je to pitanje izmjestio iz datog konteksta i prenio ga kao pitanje za buduću arbitražu. Dalje, Holbruk je

³³⁰ Interni učesnici pregovora su bili bosanski Muslimani, bosanski Hrvati, bosanski Srbi, Hrvatska, Srbija i hrvatski Srbi. Eksterni učesnici su bili *SAD*, NATO, UN, Rusija, Velika Britanija, Francuska, Njemačka, Italija i Grčka.

³³¹ Kompleksna struktura postavlja veće zahtjeve u vezi protoka informacija i obično generiše probleme vezano za zakrčenje informacija u takvim kompleksnim sistemima.

³³² Tako je Holbruk prvo oformio *Kontakt grupu* od predstavnika *SAD*, Britanije, Francuske, Njemačke, Italije, Grčke i Rusije i uspio da objedini jedinstvenu poziciju ove grupe. Zatim je izbalansirao odnos između bosanskih Hrvata i Bošnjaka na jednoj strani i bosanskih Srba na drugoj strani. Isto tako iskoristio je autoritet Miloševića da preko njega izvrši pritisak na bosanske Srbe.

³³³ Camisar, A., Diehtiareff, Letica, Switzer, (2005) *An Analysis of the Dayton Negotiations and Peace Accords*, The Fletcher School of Law and Diplomacy, str. 11.

pitanje Kosova izmjestio iz pregovaračkog konteksta dejtonskog procesa, što će imati dalekosežne posljedice na buduće rješavanje ovog pitanja.³³⁴

Dejtonski sporazum je postigao svoj primarni cilj - zaustavljanje rata. Bilo je jasno da predstoji dug proces rekonstrukcije zemlje i uspostavljanje novog institucionalnog okvira koji zahtijeva ogromne resurse koji treba da budu investirani od strane međunarodne zajednice.

Po Sporazumu, u *BiH* su ušle mirovne snage pod komandom *NATO-a*, tzv. *IFOR*, na osnovu odobrenja *UN*. Primarna misija *IFOR-a* bila je nadgledanje sprovođenja preuzetih obaveza zainteresovanih strana u vojnim pitanjima kao što je bilo razoružanje i povlačenje vojnih snaga. *IFOR* je dobio ovlašćenja upotrebe sile ako je neophodno kao i slobodu kretanja po čitavoj državnoj teritoriji. U isto vrijeme, prestao je i mandat *UNPROFOR-u*.³³⁵

Omogućen je međunarodni mandat kojim bi se nadgledali slobodni i pošteni izbori kao i pravo izbjeglica na povratak. Sporazum sadrži okvir za novi ustav, strukture nove vlasti, monetarni sistem i centralnu banku. Isto tako, predviđeno je postavljanje *Visokog predstavnika UN* sa mandatom da koordinira i pomaže sprovođenje civilnog dijela Sporazuma uključujući humanitarnu pomoć, ekonomsku obnovu, zaštitu ljudskih prava i održavanje slobodnih izbora.³³⁶

Po *rezoluciji 1031 Savjeta Bezbjednosti*³³⁷, *NATO* je dobio mandat da implementira vojne aspekte Sporazuma. Krajem 1995. godine u *BiH* je upućeno oko 60 000 vojnika. U ovoj *operaciji nametanja mira* (peace-enforcement) u vojni sastav su integrisane i trupe zemalja koje nijesu bile članice *NATO* (Albanija, Austrija, Češka, Estonija, Finska, Egipat, Jordan i dr).

Operacija Zajednički pogled (Operation Join Endeavor) je prva vojna operacija ovog profila u kojoj je učestvovao *NATO* van svoje utvrđene zone odgovornosti. Isto tako, u zajedničkoj misiji su učestvovala članice *NATO-a* kao i druge zemlje koje nikada nijesu do tada sarađivale sa *NATO-om* u misiji ovog profila.³³⁸

³³⁴ *Ibid.*, str. 17,18.

³³⁵ Boyadjieva, N. (2003) *Nato and the Balkans: Patterns of Peace-keeping in the Post-cold War era*, Sofia, str. 24.

³³⁶ *Ibid.*, str. 25.

³³⁷ UN Security Council Resolution 1031 (1995), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1031>, pregledano 02.03.2016.

³³⁸ Wentz, L., *Lessons From Bosnia*, *Ibid.*, str. 35.

Tri članice *NATO-a* - *SAD*, Velika Britanija i Francuska činile su okosnicu od koje su formirane tri vojne formacije: Sjeverna, Jugozapadna i Jugoistočna. U okviru Jugozapadne formacije, pored britanskih trupa, bile su kanadske, holandske i danske trupe.³³⁹

U svjetlu iskustava u okviru *UNPROFOR-a*, kanadski odlučioi bili su veoma rezervisani u pogledu kanadskog angažmana u *IFOR-u*. Zato je došlo do znatnog pritiska od strane zapadnih saveznika, ali i od domaće javnosti tako da je na kraju premijer Kretjen donio odluku o učešću kanadskih snaga. Kanada je za ovu misiju angažovala oko 1000 vojnika.³⁴⁰

Veliki uticaj na uspješnu implementaciju misije *IFOR-a* imala je obavještajna zajednica u funkciji podrške. Posebno je bila dobra saradnja u dijeljenju i širenju obavještajnih podataka od strane službi *SAD-a* prema *IFOR-u*, ovakva saradnja nikada do tada nije zabilježena između službi *SAD-a* i spoljnih partnera. Obavještajni centar bio je smješten na Ilidži, a u njemu su radili kadrovi iz *SAD-a*, Velike Britanije, Francuske, Njemačke, Belgije, Italije, Grčke, Danske, Norveške, Švedske i Kanade.³⁴¹

U okviru predviđenog mandata *IFOR* je pružio podršku *OEBS-u* u pripremi i sprovođenju izbora u *BiH* 1996.godine.

Na sastanku ministara odbrane *NATO* u Bergenu u Norveškoj, donijeta je odluka o konsolidaciji i potrebnim promjenama u misiji *IFOR-a*. Tako je nakon dvogodišnje uspješne misije, početkom 1997.godine, smanjen obim vojnog prisustva u cilju postizanja stabilnosti zbog konsolidacije mira, misija *IFOR-a* je zamijenjena novom misijom *SFOR-a* koja se sastojala u *izgradnji mira* (peace-building), umjesto dotadašnjeg *održavanja mira* (peace-keeping) i *nametanja mira* (peace-enforcement).³⁴² U *SFOR* je ušlo oko 32 000 vojnika, oko u pola manje u odnosu na brojnost *IFOR-a*. Tokom narednih godina mandata, brojni sastav *SFOR-a* se smanjivao i to na 19 000 vojnika 2002, a 2003. na 12 000 vojnika.

Tako je *SFOR* pružao bezbjedno okruženje za izbore državnom nivou u oktobru 1998, na lokalnom nivou 1997. i 2000, zatim na vanrednim izborima u Republici Srpskoj 1997 kao i na opštim izborima u novembru 2000. godine. Isto tako, *SFOR* je obezbjeđivao podršku *UNHCR-u* u misiji povratka izbjeglica.

Čini sa da postoji opšti konsensus da je osnovna tekovina *Dejtonskog mirovnog sporazuma* zaustavljanje humanitarne katastrofe u *BiH* i izgradnja mira. Radi se o tipu

³³⁹ *Ibid.*, str. 36.

³⁴⁰ Jung, K. *Ibid.*, str. 65

³⁴¹ Wentz, L., Lessons From Bosnia, *Ibid.*, str. 93, 94.

³⁴² *Ibid.*, str. 28.

intervencionističkog mirovnog sporazuma realizovanog jakim pritiskom dominantnog eksternog aktera, *SAD*. U njegov domen dalje ulaze proces pomirenja između sukobljenih strana, rekonstrukcija ratom razorene države kao i izgradnja novog državnog i političkog okvira te zaštita ljudskih prava.

Unutar *BiH* postignut je vojni balans uključivanjem *IFOR-a*, koordinacijom bosanskih i hrvatskih snaga bez operativne integracije na jednoj strani kao i limitiranjem snaga bosanskih Srba. Prvo je *IFOR* realizovao mandat u vezi sa uspostavljanjem prekida oružanih neprijateljstava i razdvajanja sukobljenih snaga kao i preuzimanja teškog naoružanja. Kada je *IFOR* ispunio svoju misiju krajem 1996. godine vjerovatnoća za izbijanje novog sukoba u Bosni je svedena na minimum.³⁴³

U cilju šireg regionalnog pristupa osiguranju mira u Bosni postignut je *dogovor o regionalnoj kontroli teškog naoružanja* 1996. godine, dogovor je uključio Hrvatsku, *SRJ*, Republiku Srpsku i Bosansko-Hrvatsku Federaciju. Ključnu ulogu u održavanju mira imao je *IFOR* kao eksterni akter.³⁴⁴

U vezi sa implementacijom civilnog dijela *Dejtonskog mirovnog sporazuma*, u koji su značajnije bili implementirani interni akteri, bilo je evidentno da nema spremnosti za izgranju povjerenja, za kompromise i uzajamnu saradnju. U odsustvu volje domaćih aktera, u implementaciji ovog dijela sporazuma velika ovlašćenja su delegirana *Visokom predstavniku*. U veoma kratkom periodu je shvaćeno da nema političke volje za izgradnjom multietničke države na dugoročnijoj održivoj osnovi. Jasan pokazatelj odsustva političke volje svih internih aktera u sprovođenju sporazuma bio je otežan proces povratka izbjeglica i interno raseljenih lica u njihove predratne domove. Iako su po *Dejtonskom mirovnom sporazumu* izbjeglice i raseljena lica dobili neotuđivo pravo na povratak, svi interni akteri su pravili administrativne i zakonske prepreke pa čak i tolerisali ili ignorisali upotrebu sile na lokalnom nivou prema tim povratnicima.³⁴⁵

Jedan od osnovnih problema u implementaciji i punoj primjeni ovog sporazuma je u činjenici da je u visokom stepenu došlo do nacionalne homogenizacije u svim entitetima koji su bili spremni provoditi samo one djelove sporazuma koji doprinose učvršćivanju vlasti njihovih političkih elita.

³⁴³ Schake, K. (1999) *The Dayton Peace Accords: Success or Failure?*, Studies in Contemporary History and Security Policy, Volume3, Bern, str. 282 (281-295)

³⁴⁴ *Ibid.*, str. 284.

³⁴⁵ *Ibid.*, str. 287.

Model uspostavljanja države na liberalnim principima, koji uključuje poštovanje individualnih prava građana, liberalne političke institucije, tržišnu ekonomiju na jedinstvenom ekonomskom prostoru, vladavinu prava i odgovornu vlast, pokazao se kao veoma teško integralno provodljiv, u pretežnom dijelu zbog dominantnog procesa etničke grupne identifikacije koji determiniše dominantne stavove i osjećanja pojedinaca u pravcu partikularizma i otuđenja od ideje zajedničke države.

Čini se da je okvir formiran *Dejtonskim sporazumom* bio suviše širok tako da je ostavio politički prostor za neodgovorno ponašanje ključnih međunarodnih aktera koji nijesu direktno odgovorni stanovnicima *BiH* i koji su u prilici da oblikuju političku agendu poslijeratne tranzicije u *BiH*.

Veoma je afirmisana teza u akademskim krugovima da je *Dejtonski mirovni sporazum* indirektno uticao na razvoj političke situacije na Kosovu koja je kulminirala *NATO intrevencijom* 1999. godine. Odluka da se pitanje kosovske krize ne raspravlja na Konferenciji izazvalo je rezignaciju i frustriranost među kosovskim Albancima kao i osjećaj otuđenosti od međunarodne zajednice.³⁴⁶

Po mišljenju Karla Bilta, međunarodna zajednica nije smjela ispustiti pitanje Kosova odmah nakon Dejtona. Pasivnost međunarodne zajednice je u velikom dijelu dovela do eskalacije kosovske krize koja je ostala neriješena sve do danas.³⁴⁷

Odluka *UN*-a o ukidanju ekonomskih sankcija *SRJ*, kao nagrada za kooperativnost i podršku kod sklapanja *Dejtonskog mirovnog sporazuma*, pojačala je etničke tenzije na Kosovu. Kada je 1997. godine došlo do kolapsa Albanske vlade i anarhije u zemlji dio oružja uzet iz ratnih skladišta u Albaniji završio je na Kosovu u rukama radikalnog krila secesionističkog pokreta. Svi ovi činoci će vjerovatno presudno uticati na izbijanje pobune kosovskih Albanaca 1998. godine u cilju postizanja pune nezavisnosti.³⁴⁸

4.1.4. Zaključak

U razmatranju učinka glavnih međunarodnih aktera u rješavanju krize na Zapadnom Balkanu polazimo od pretpostavke konstruktivističkog pravca u teoriji međunarodnih odnosa da je socijalni aspekt prioritetniji i značajniji u odnosu na materijalni aspekt. Zato u vezi sa ponašanjem internih i eksternih faktora u ovoj krizi ističemo značaj procesa učenja i

³⁴⁶ Carson, C. (2013), *The Dayton Accords and The Escalating Tensions in Kosovo*, *Berkley Undergraduate Journal*, 26 (1), (68-84), str. 75.

³⁴⁷ *Ibid.*, str.75

³⁴⁸ *Ibid.*, str.75

povećanja učinkovitosti na osnovu naučenih lekcija iz prethodnih sekvenci krize. Analiza moći aktera, preko konstruktivističkog diskursa, nam pokazuje kako učenje na iskustvu i razumijevanje lokalnih paradigmi, posebno konstrukcije identiteta, pomaže u poimanju i razumijevanju aktuelnih kriznih situacija, proizilazi da je učenje neophodni uslov za učinkovito djelovanje.

Raspad *SFRJ* i konflikt koji je izbio tim povodom početkom 90-tih godina predstavljao je veliki izazov za međunarodnu zajednicu. Ključno pitanje je bilo kako se nositi sa sasvim novim kriznim okruženjem u kome se konfliktne interakcije ne zbivaju direktno između država već unutar njih, kroz razne vidove sektaškog nasilja između lokalnih aktera. Sa erozijom autoriteta državne vlasti na pojedinim teritorijama u kriznom području bivše Jugoslavije, sektaško nasilje su predvodili lokalni gospodari rata.

Ogromna proliferacija nasilja uz patnju i žrtve lokalnog stanovništva skrenula je pažnju globalnih i regionalnih organizacija bezbjednosti koje su izrazile interes da intervišu u cilju zaustavljanja krize. U skladu sa dotašnjom praksom u međunarodnoj politici od kraja Drugog svjetskog rata ta uloga je pripadala *UN*. Polazeći od novog strateškog koncepta, u kontekstu promjena uzrokovanih krajem Hladnog rata, *NATO* se pojavio kao regionalni akter sa pretenzijom da se afirmiše kao garant bezbjednosti u ovom dijelu Evrope. Što se tiče *EZ*, koja još nije razvila strategiju i politike u vezi regionalne bezbjednosti, to je bio sukob na njenim granicama i tako je angažman posmatran iz ugla očuvanja nacionalnih interesa, u prvom redu onih članica koje se graniče sa regijom bivše *SFRJ*.

Ova kriza je svojom neočekivanom dinamikom i sadržajem uticala na neadaptirano ponašanje uključenih eksternih aktera prvobitno *EZ*, a zatim i *EU*. Isto tako, nije bilo moguće postići koherentan, zajednički nastup najvažnijih eksternih aktera zbog različitih stavova na doktrinarnom planu, vezano za prirodu i upravljanje spoljnom intervencijom u nastaloj krizi. *UN* se orijentisala u odnosu na klasični naučeni pristup nadgledanja poštovanja mira između sukobljenih strana, poštujući princip neutralnosti, na osnovu iskustva zaključno sa krajem Hladnog rata. Ona nije bila spremna da zaustavi zaraćene strane koje su otvoreno kršile rezolucije *Savjeta Bezbjednosti*.

Isto tako, različiti nacionalni interesi i spoljnopolitičke orijentacije ključnih aktera u okviru *UN*, posebno na početku krize, snažno su uticali na odsustvo jasne političke orijentacije prve mirovne misije *UN*, *UNPROFOR-a*. Tako je Karl Bilt, bivši visoki predstavnik u *BiH* iznio stav da su političke razlike u međunarodnoj zajednici bile isto toliko

štetne koliko i stavovi sukobljenih strana.³⁴⁹ Sama misija *UNPROFOR-a* je prošla kroz fazu humanitarne pomoći, a zatim kroz fazu *održavanja mira* i na kraju imala elemente *nametanja mira* vojnim sredstvima.

Prva iskustva iz jugoslovenske krize upućivala su *NATO* stratege da treba razviti radikalno drugačiji pristup *održavanja mira*, uključujući i primjenu sile u cilju odvratanja i prinude nad sukobljenim stranama u konfliktu u kome dominira unutrašnja prijetnja. Glavni eksterni akteri, *UN* i *NATO*, našli su se u istom konfliktnom prostoru, preuzimajući značajne rizike i odgovornosti, tako da su tokom krize počeli aktivno sarađivati i vremenom graditi zajedničke mirovne agende, posebno u fazi *izgradnje mira* na konfliktnim područjima. Počevši od 1993. Klintonova administracija se aktivno uključuje u mirovni proces u *BiH* i počinje da predvodi međunarodnu koaliciju kampanjom vazdušnih udara u cilju *nametanja mira*, kampanju je implementirala u punom kapacitetu tek 1995, a kopnena vojska *SAD-a* stigla je u *BiH* tek nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Izvođenje operacije nametanja mira od strane *SAD*, tako što će se zaobići načelo nepristrasnosti prema svim internim akterima u sukobu i jednog od aktera prihvatiti kao partnera, upućuje na nekonzistentnost u odnosu na izvornu liberalnu doktrinu intervencije.

Na primjeru intervencije *SAD-a* u *BiH* može se sagledati kako američka verzija liberalizma otvara prostor Klintonovoj administraciji za donošenje odluke u pravcu intervencionizma i isto tako kako realne političke okolnosti nameću ograničenja za punu primjenu doktrine nametanja mira.

EU, kao regionalna sila koja je od samog početka bila involvirana u rješavanje konflikta, nije pokazala da posjeduje dovoljno kapaciteta da konflikt usmjerava ka njegovom okončanju, u najvećoj mjeri zbog činjenice da se u međunarodnoj politici ne legitimiše kao jedinstven akter sa jasno definisanim interesom već kao agregat sa često suprotstavljenim interesima pojedinačnih država.

Osnovna tekovina *Dejtonskog mirovnog sporazuma* je zaustavljanje humanitarne katastrofe u *BiH* i izgradnja mira. Radi se o tipu intervencionističkog mirovnog sporazuma realizovanog jakim pritiskom dominantnog eksternog aktera, *SAD*. U njegov domen dalje ulaze proces pomirenja između sukobljenih strana, rekonstrukcija ratom razorene države kao i izgradnja novog državnog i političkog okvira i zaštita ljudskih prava.

Model uspostavljanja države na liberalnim principima, predviđen *Dejtonskim mirovnim sporazumom*, pokazao se kao veoma teško provodljiv zbog dominantnog procesa

³⁴⁹ Joensson, J. (2010) Understanding Collective Security in the 21st century: A Critical Study of UN Peacekeeping in the former Yugoslavia, European University Institut, Florence, str. 194.

etničke grupne identifikacije koji determinišu dominantne stavove i osjećanja pojedinaca u pravcu partikularizma i otuđenja od ideje zajedničke države.

Dejtonski mirovni sporazum je uticao na razvoj političke situacije na Kosovu koja je kulminirala *NATO* intervencijom 1999. godine. Odluka da se pitanje kosovske krize ne raspravlja na konferenciji izazvalo je rezignaciju i frustriranost među kosovskim Albancima kao i osjećaj otuđenosti od međunarodne zajednice. Isto tako, Odluka *UN*-a o ukidanju ekonomskih sankcija *SRJ* pojačala je etničke tenzije na Kosovu.

4.2. Spoljno-politička agenda intervencionizma Kanade u konflikt na Zapadnom Balkanu

4.2.1. Implementacija Agende u Hrvatskoj i BiH

4.2.1.1. Uvod

Kraj Hladnog rata, sagledavan kroz prizmu globalne bezbjednosti, nije donio veći stepen sigurnosti za pojedince i njihove zajednice u kriznim djelovima svijeta. Iako je rizik od velikih vojnih konfrontacija bio znatno manji u odnosu na prethodni period, došlo je do proliferacije konflikata u državama u kojima je bio ugrožen ili propao unutrašnji politički poredak. Pažnja kanadske javnosti posebno je bila usmjerena na raspad *SFRJ* i konflikt koji je nastao povodom toga.

Kanada, kao jedna od najaktivnijih globalnih (*UN*) i regionalnih (*NATO*) aktera u međunarodnoj politici na planu očuvanja mira, bila je jedan od predvodnika političke agende intervencionizma. Kanadski angažman u okviru misija *UN* i *NATO-a* na Zapadnom Balkanu biće svojevrsni *in-vitro* eksperiment u praktičnoj provjeri ove teze.

Početak devedesetih godina prošlog vijeka strateška promjena u percepciji post-hladnoratovske sigurnosti *NATO-a* bila je usmjerena u prvom redu na krizna područja od vitalnog nacionalnog interesa i posebno energetske sigurnosti, kao što je bila kriza na Bliskom Istoku i rat u Persijskom zalivu. Zapadni Balkan je percipiran kao regionalni problem manjeg značaja u bliskom susjedstvu. Zato je i upravljanje krizom na tom području, u početnoj fazi, bilo prepušteno *EZ*. U skladu sa proaktivnom spoljnom politikom u ovom dijelu Evrope, Kanada se ipak veoma rano uključila u proces upravljanja krizom na Zapadnom Balkanu.

4.2.1.2. Spoljno-politički pristup kanadske vlade jugoslovenskoj krizi

Od početka izbijanja oružanih sukoba u Hrvatskoj 1991. godine Kanada se, uz Austriju, otvoreno zalagala za što hitniju intervenciju *UN* i *OEBS-a*. Premijer Malruni

(Malruney) je u svom poznatom govoru na *Univerzitetu Stenford* pozvao ne samo na jak međunarodni odgovor na rane znake jugoslovenskog sukoba, već i na ponovno promišljanje i reviziju konvencionalnog shvatanja principa nemiješanja u unutrašnje poslove suverenih država. Ministrica spoljnih poslova Barbara Mek Dogal (Barbara McDougall) prenijela je stav kanadske vlade u forumima *UN*. Isto tako, kanadska javnost je osuđivala jalovu politiku *EZ* u rješavanju krize.³⁵⁰

Kanadska spoljna politika je uspjela da u okviru *UN*-a afirmiše otvoreni problem jugoslovenske krize i doprinese pritisku da se postavi na dnevni red *Savjeta Bezbjednosti*. Premijer Malruni je u septembru 1991. ponudio *UN*-u dobre usluge kanadskih mirovnih snaga u cilju zaustavljanja sukoba. Njegova vlada se posebno fokusirala, na osnovu principa multilateralizma u pristupu jugoslovenskoj krizi, na lobiranje prema *NATO-u* i *OEBS-u*, kao prema dva veoma važna subjekta međunarodne politike, koje treba involvirati u rješavanje krize.

Kanadski predstavnici u *NATO* savezu dali su značajan doprinos kreiranju politike koja će otvoriti novu perspektivu ovog vojno-političkog saveza u izmijenjenom međunarodnom političkom okruženju, uključujući i njegovu radikalnu samotransformaciju. Nova politika formulisana je 1991. u *Rimskoj deklaraciji o miru i saradnji*³⁵¹ (Rome Declaration on Peace and Cooperation).

U skladu sa ideološkom orijentacijom ključnih faktora, po *Rimskoj deklaraciji*, Alijansa se oblikuje kao zajednica vrijednosti u okviru sjeverno-atlanske zone bezbjednosti, koja sada uključuje Sjevernu Ameriku i čitavu Evropu. U deklaraciji se Alijansa karakteriše kao „agent promjene“, ali i garant stabilnosti - a ovo su elementi koji radikalno odudaraju od nekadašnje defanzivne politike usmjerene na kolektivnu odbranu tadašnjih članica. Pretpostavka o stabilnosti kroz proces promjene, koja obuhvata širi geografski prostor Evrope, u liberalnom narativu ukazuje na politiku pojačane ekspanzije.

Jasno se prepoznaje jedna od osnovnih paradigmi liberalnog shvatanja politike i međunarodne bezbjednosti kroz multilateralnu saradnju *NATO*-a sa drugim relevantnim institucijama, kao što su *KEBS*, *EZ*, *ZEU (WEU)* i *Savjet Evrope* (Council of Europe). U novom strateškom konceptu, politiku ekspanzije i preveniranja kriza trebalo je sprovoditi kroz metode i forme multilateralizama.

³⁵⁰ Filipović, V. (2013) Kanadska samoimaginacija, mit o mirovnim snagama i sudjelovanje u misiji UNPROFOR 1992.-1995.godine, ČSP, br.3, str. 426.

³⁵¹ Rome Declaration on Peace and Cooperation (1991), <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c911108a.htm>, pregledano 14.12.2015.

Širenje van postojećih granica država članica na evropskom kontinentu Alijansa je planirala da sprovodi kroz nove kolektivne odbrambene aranžmane kao i preko politika liberalnih promjena, facilitiranja i ubrzavanja demokratskih procesa, političkih i ekonomskih reformi.

U okviru multilateralne diplomatije, kanadska vlada je vidjela priliku da razvije mrežu međunarodnih institucija koje bi zajedničkim djelovanjem radile na stabilizaciji prilika u područjima zahvaćenim nasilnim nacionalističkim sukobima.³⁵²

Tako je, u dobroj mjeri upornošću kanadske vlade, u okviru *NATO*-a donijeta odluka da se uzme učešće u *operaciji očuvanja mira* u kriznom području Jugoslavije, početkom 1992. godine. Upravo zahvaljujući angažmanu na području bivše Jugoslavije *NATO* nalazi svoju novu ulogu i identitet u posthladnoratovskoj eri.

Kersti Larsdöter (Kersti Larsson) ističe da Alijansa nije imala jasan strateški pristup na početku angažmana u krizi na Zapadnom Balkanu. Taj pristup se u velikoj mjeri temeljio na *ad hoc* reakcijama u odnosu na tekuće događaje. Tako se strategija razvijala iz koraka u korak i to kroz šest operacija u periodu od 1992. do 1995. godine. To su sljedeće operacije: *Operation Maritime Monitor*, *Operation Maritime Guard*, *Operation Sky Monitor*, *Operation Albanian Guard*, *Operation Sky Monitor*, *Operation Deny Flight* i *Operation Deliberate Force*.³⁵³

Alijansa se na taj način transformiše od zaštitnika spoljnih granica njenih država-članica u aktivnog činioca koji vojno-politički oblikuje krizne prostore u zoni svog geostrateškog interesa. U tom cilju, otvara se veoma intezivna i široko postavljena saradnja sa *OEBS-om*.³⁵⁴

Isto tako, u kontekstu tektonskih promjena u Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi, *OEBS* se suštinski transformiše - u prvom koraku preko oprezne institucionalizacije na pariškom samitu, a onda zatečen nasilnim konfliktima na Zapadnom Balkanu i u drugom koraku na

³⁵² Nicholas Gammer, N. (2008) Political Leadership and Shifts in Canadian Foreign Policy: Interventions in Yugoslavia and Afganistan, CPSA Conference, str. 3.

³⁵³ Larsson, K. (2012), 'The Development of a NATO Strategy in Bosnia-Herzegovina,' in H. Edstrom, Gyllensporre, *Pursuing Strategy: NATO Operations from the Gulf War to Gaddafi* (Palgrave Macmillan), str.61

³⁵⁴ Nicholas Gammer, N. (2008) Political Leadership and Shifts in Canadian Foreign Policy, *Ibid...*, str. 3.

samitu u Helsinkiju 1992. godine. Tako OEBS postaje regionalni aranžman u cilju očuvanja mira i međunarodne bezbjednosti sa značajnim operativnim prerogativima.³⁵⁵

Malruni i Mek Dougal su imali viziju integrisanog zajedničkog djelovanja *NATO-a*, *UN* i *OEBS-a*, kao dijela zajedničke strategije, koja obuhvata ne samo *održavanje mira* (peace-keeping), već i *uspostavljanje mira* (peace-making). Dio te vizije trebalo je da bude realizovan preko zajedničkog djelovanja u jugoslovenskoj krizi. Tako je *Kanadska mornarica* u okviru pomorskih snaga *NATO-a* bila uključena, preko *UN-a*, u operaciju *Pomorski posmatrač*³⁵⁶ (Operation Maritime Monitor), a u cilju nadgledanja poštovanja *Rezolucija 713 i 757 Savjeta Bezbjednosti*. Krajem 1992.godine, *NATO* je preuzeo realizaciju *Rezolucije 781 Savjeta Bezbjednosti* u vezi sa *zonama zabrane leta* u Bosni.³⁵⁷

Kanadska vlada je snažno zagovarala koncept korištenja *NATO* snaga u okviru mirovnih misija *UN*, a isto tako je intezivno radila na postizanju konsensusa u strukturama Alijanse u cilju podrške ovom pristupu. Tako je na primjer u Sarajevo poslat jedan kanadski bataljon sa specijalnošću mobilnih komunikacija, što je Malruni prihvatio kao značajan čin sa političkom simbolikom, iako nije dobijena formalna saglasnost od strane *UN-a*.³⁵⁸

Isto tako, kanadska vlada je snažno lobirala u vezi reforme *OEBS-a* i preoblikovanja foruma i procesa unutar njega u kontekstu jugoslovenske krize. Kanadski prijedlozi bili su usmjereni prema jačanju institucionalnog karaktera *OEBS-a* kao i prema kritici tradicionalnog evropskog shvatanja suverenosti. Tako je kanadska vlada pokrenula inicijative u cilju ustanovljavanja *Skupštine OEBS-a*, kancelarija sa misijom prevencije konflikata i misija za utvrđivanje činjenica na terenu u konfliktnim područjima. Misija za utvrđivanje činjenica, koja je sa mandatom *OEBS-a* poslata na Kosovo, i koju je predvodio kanadski diplomata, odigrala je značajnu ulogu u kosovskoj krizi.

Kanadska vlada je bila potpuno determinisana da uključi svoje mirovne kontigente, preko mandata *UN-a*, u u krizno područje u Jugoslaviji. Tako se premijer Malruni 20. septembra 1991. obratio *Generalnom sekretaru UN-a* urgirajući sazivanje sjednice *Savjeta Bezbjednosti* koja bi bila posvećena rastućoj krizi u Jugoslaviji. Ponudio je *UN-u* aktiviranje

³⁵⁵ CSCE Helsinki Document (1992): The Challenges of Change, <http://www.osce.org/mc/39530?download=true>, pregledano 06.12.2015.

³⁵⁶ Legare, K., Tanguay (2009) Use of Force by UN Peacekeepers: Application of The Medak Agreement in September 1993., Canadian Military Journal, Vol 9, No.3, str. 71.

³⁵⁷ *Ibid.*, str. 3

³⁵⁸ Gammer, N., *Ibid.*, str. 4.

kanadskog kontigenta mirovnih snaga, kontigent bi bio poslat na krizno područje u Jugoslaviji.

4.2.1.3. Kanadska misija u okviru *UNPROFOR-a*

Kada su federalne vlasti u Beogradu u decembru 1991. prihvatile poziv *UN* u cilju uspostavljanja mirovne misije *UN* to je bilo pozdravljeno u kanadskoj javnosti.³⁵⁹ Operativna implementacija Misije u Hrvatskoj počela je u martu 1992 sa definisanim mandatom da nadgleda povlačenje JNA, da učestvuje u demilitarizaciji sukobljenih strana kao i da obezbijedi zaštitu tri zaštićene zone u Hrvatskoj, te zone su bile u Istočnoj Slavoniji, Zapadnoj Slavoniji i Krajini.

Ovako određena misija *UNPROFOR-a* odražava krajnje pragmatičan pristup *UN-a* krizi na prostoru bivše *SFRJ*. Izbijanjem rata u *BiH* ova kriza dobija ogromne razmjere. Preliminarne procjene vojnih eksperata *UN-a* su ukazivale da bi za efikasno zaustavljanje rata u *BiH* bio potreban angažman između 100 000 i 500 000 vojnika. Kako je obrazovanje takve vojne sile pod okriljem *UN-a* u tom vremenu bilo u domenu hipotetičkih spekulacija, *UN* su se opredijelile za pristup kojim se prihvata rat takvog obima, a da osnovna uloga snaga *UN-a* bude redukcija njegovih najgorih posljedica, koliko je to moguće.³⁶⁰

Don Juit (Dawn Hewitt) smatra da je *UNPROFOR* u većem dijelu opravdao ovaj pristup, posebno u zaštiti civilnog stanovništva. On tako navodi da je tokom 1992. stradalo 130 000 ljudi i to pretežno civila, dok su stradali u toku 1993. (30 000) i 1994. (13 000) bili uglavnom vojnici, i on upravo na osnovu padajućeg trenda broja stradalih civila procjenjuje učinak *UNPROFOR-a*.³⁶¹

UNPROFOR je od samog početka mandata bio u poziciji da preuzima odgovornost za politički proces za koji nije bio nadležan. Sukobljene strane su se obavezale da otvore proces pregovaranja koji je trebalo da rezultira prekidom neprijateljstava i uspostavljanjem primirja, u okviru tzv. *Vensovog plana*, koji je predložen pod pokroviteljstvom *UN*. Akteri mirovnih pregovora, vlade Hrvatske, Srbije i vlasti pobunjenih Srba u Krajini trebalo je da postignu prelazni sporazum koji je mogao da bude substitut za političko rješenje jugoslovenske krize. U kontekstu neuspjelog pregovaračkog procesa oko usvajanja *Vensovog plana*, *UNPROFOR* je dobio visoko rizičnu ulogu da održava *status quo*, dok *Konferencija o Jugoslaviji* ne donese

³⁵⁹ Filipović, V., *Ibid.*, str. 427.

³⁶⁰ Hewitt, D. (1998) From Ottawa to Sarajevo, *Canadean Peacekeepers in The Balkans*, Centre for International Relations, Queen University Kingston, Ontario, Canada, str. 4.

³⁶¹ *Ibid.*, str. 4.

adekvatno političko rješenje. Međutim, poslije izbijanja neprijateljstava u BiH u aprilu 1992. godine obnovljeni su sukobi u Hrvatskoj.³⁶²

U suštini, misija *UNPROFOR-a* nije bila logistički i vojno pripremljena za izvođenje većih vojnih operacija. Još značajnije, u sekretarijatu *UN* nijesu bili u stanju da pravilno poimaju prirodu unutrašnjeg sukoba u početnoj fazi, nakon raspada *SFRJ*. Tako Džae-Seok Huh navodi stav Madlen Olbrajt (Albriht) da se radilo o odsustvu centralizovane vojne komande i kontrole kao i jake finansijske podrške, a ističe i stav kanadskog generala Luisa Mekenzija (Louis MacKenzie) koji je izjavio da se nije moglo komunicirati sa centralom u Nju Jorku poslije pet popodne po njujorškom vremenu kao ni subotom i nedjeljom jer u tom vremenu nije bilo nikog da odgovori!³⁶³

U pogoršanim okolnostima, Misija se našla u veoma opasnoj situaciji na terenu. Nakon međunarodnog priznanja Hrvatske od strane *EZ* u januaru 1992.godine, u periodu kada se odlučuje o ishodu mirovnog plana *UN*, situacija se pogoršava. U maju 1992.godine Hrvatska je primljena u članstvo *UN-a*. Ova međunarodna priznanja su učvrstile obje sukobljene strane u svoje polazne pozicije i *Vensov plan* je postao neprihvatljiv.

Time je došlo do izražaja otvoreno političko pitanje statusa Krajine koja je *de facto* bila odvojena od ostatka Hrvatske. *UNPROFOR* se našao u praktičnoj poziciji da štiti status tog političkog entiteta, iako je strateški cilj *UN* bio integracija tog područja u Hrvatsku. Izgledalo je da hrvatska strana teži rješenju postojećeg stanja uz primjenu vojne sile.³⁶⁴

U odsustvu političke volje sukobljenih strana u smjeru nalaženja neke mirovne opcije, *UNPROFOR* je na taktičkom i operativnom planu sve više ispoljavao nekonzistentno ponašanje u kontekstu visokog stepena nasilja na samom terenu. Misija nije bila pripremljena za upravljanje nad nasiljem koje je posebno pogađalo civilno stanovništvo. U samom mandatu Misije nije bila jasno definisana upotreba sile od strane snaga *UN* tako da je ona na terenu korištena samo u slučajevima vlastite odbrane, i to u manjem obimu. Tako je u odsustvu jasne doktrine u vezi sa upotrebom sile, legitimitet tražen u sporazumima o statusu snaga i pravilima postupanja (rules of engagement).³⁶⁵

³⁶² Legare, K., Tanguay, *Ibid.*, str. 71.

³⁶³ Jae-Seok, H. (2008) Rethinking the Practices of UN Peacekeeping Operations in the Early Post-Cold War Era: The Implications of the Cases of Somalia, Bosnia-Herzegovina, and Kosovo, Department of Politics, University of Sheffield, str. 106.

³⁶⁴ *Ibid.*, str.106

³⁶⁵ Gammer, N., *Ibid.*, str. 6.

Vjerojatno je od samog početka bila loša procjena da bi čvršći vojni nastup *UNPROFOR-a* ugrozio sliku o neutralnosti međunarodnih snaga, tim prije što nikada do tada u historiji *operacija održavanja mira* (peacekeeping) *UN* nije sprovedena u formi vojne okupacije. Uprkos tom stereotipu, iskustvo u ratu u *BiH* pokazalo je da su jedinice *UNPROFOR-a* imale više uspjeha uz energičniju primjenu vojne sile. Od sredine 1995. godine *UN* napušta princip neutralnosti i pokreće masivnu vojnu akciju protiv bosanskih Srba, uz pomoć *NATO* snaga.³⁶⁶

Po Džai-Seok Huhu, postoji bitna razlika između intervencija u *BiH* i na Kosovu jer su u slučaju *BiH* *UN* bile glavni subjekat primjene sile, dok je *NATO* imao samo pomoćnu ulogu. Tako je vazdušni udar *NATO-a* na vojne mete u Goraždu 1994. godine izveden po zahtjevu generala Majkla Rouza (Michael Rose), komandanta snaga *UN* u *BiH*, uz saglasnost Jasušija Akašija (Yasushi Akashi), podsekretara za mirovne operacije. *NATO* u Bosni nije djelovao pod hijerarhijskom i komandnom strukturom *UN* već su dvije organizacije sarađivale na partnerskoj osnovi. Dakle, u Bosni su ključnu ulogu u planiranju i implementaciji sile imale *UN*.³⁶⁷

Učešće kanadskih mirovnih snaga u *UNPROFOR-u* otpočelo je u martu 1992, kao *Operacija Sklad* (Operation Harmony). Snage su činile dva pješadijska bataljona (*CANBAT* i *Van Doos*) i jedan inženjerijski bataljon (*Canadean Logistic Battalion, CANLOGBAT*). *CANBAT* je raspoređen u Sektor Zapad, na područje Zapadne Slavonije sa sjedištem u Daruvaru. *CANLOGBAT* je trebalo da obavlja logističke i inženjerijske poslove u sva četiri *UNPA* sektora u Hrvatskoj.³⁶⁸

Kanađani su u vođstvu *UNPROFOR-a* bili zastupljeni preko generala Luisa Mekenzija, načelnika štaba *UNPROFOR-a* u Sarajevu, i preko generala Roberta Gogroua (Robert Gougreau), zamjenika komandanta *UNPROFOR-a*. Kako se oružani sukob proširio na *BiH*, kanadska vlada je planirala širenje misije i na *BiH* u okviru *UN-a*.³⁶⁹

U skladu sa Rezolucijom 725 *Savjeta bezbjednosti UN-a*, koja je usvojena početkom juna 1992. godine, pod okriljem *UNHCR-a* otpočela je operacija *Provide Promise* sa misijom dostave neohodne humanitarne pomoći *BiH*. Operaciju je vodio sastav visoko rangiranih oficira (high-level working group, *HLWG*) iz *SAD-a*, Velike Britanije, Francuske, Njemačke i

³⁶⁶ Hewitt, D., *Ibid.*, str. 4.

³⁶⁷ Jae-Seok, H. (2008), *Ibid.*, str. 102,

³⁶⁸ Filipović, V., *Ibid.*, str. 429.

³⁶⁹ *Ibid.*, str. 430.

Kanade. Ova grupa je funkcionisala u koordinaciji sa štabom *UNHCR*-a u Ženevi koji je upravljao sa kompletnom pomoći dostavljanom vazdušnim putem u *BiH*.³⁷⁰ Operacija *Provide Promise* bila je vremenski najduža vazдушna operacija dostave humanitarne pomoći u istoriji. Kanada je učestvovala u operaciji sa dva transportna aviona C-130.³⁷¹

Uskoro nakon dolaska kanadskih mirovnih snaga, koje su se priključile misiji *UNPROFOR-a*, kanadska vlada je objavila 10. juna 1992. godine da šalje svoje mirovne snage u misiju osiguranja aerodroma Butmir u Sarajevu. Kanadski oficiri, koji su predvodili konvoj, uspjeli su da dogovore prolaz i pored ultimatumima od strane srpskih snaga koje su bile blokirale komunikaciju na trasi kanadskog konvoja. Tako su kanadske snage, sa oko osam stotina vojnika, zaposjele aerodrom. U cilju odvratanja napadača od snajperskih dejstava i granatiranja područja aerodroma, Kanađani su modifikovali pravilo upotrebe oružja preko ovlašćenja koja su definisana u okviru *UN*-a. Ovo postupanje je omogućilo bolje funkcionisanje aerodroma koji je imao strateški značaj.

Isto tako, kanadska vlada je bila veoma angažovana u vezi sa humanitarnom situacijom u pojedinim kiznim zonama u *BiH*. Kada je mandat *UNPROFOR-a* proširen sredinom 1992. na zaštitu humanitarnih konvoja u *BiH*, kanadska vlada je u *BiH* poslala dodatni kontigent od 1200 vojnika (CANBAT 2). Dio te jedinice razmješten je u Makedoniju početkom 1993. godine, nakon što je misija *UNPROFORA* proširena i na Makedoniju. U oktobru 1992. bataljon „Van Doos“ je zamijenjen trećim bataljonom lakog pješadijskog puka „Princeza Patricija“.³⁷²

Kanadske snage su pružile podršku akciji generala Filipa Moriona (Phillipe Morillon) prema ugroženom području Srebrenice. Po izvještajima Morijona, jednog od komandanata snaga *UN* u *BiH*, postojali su veliki problemi u snabdijevanju tog područja i to u tranzitu humanitarnih konvoja. Kako je postojao visok stepen nerazumijevanja problema na najvišim političkim nivoima u *UN*, Morijon je uz podršku kanadske vlade, koja je odobrila slanje jednog svog izviđačkog kontigenta kao i uz podršku francuskih i britanskih efektivna, samoinicijativno došao do Srebrenice i postavio zastavu *UN*. U aprilu 1993. *Savjet Bezbjednosti* je na osnovu *Rezolucije 819*³⁷³ proglasio Srebrenicu „zaštićenom zonom“.

³⁷⁰ Wentz, L. (1997), *Lessons From Bosnia: The IFOR Experience*, DoD Command and Control Research Program, Library of Congress, str. 16.

³⁷¹ *Ibid.*, str. 17.

³⁷² *Ibid.*, str.17

³⁷³ UN Security Council Resolution 819 (1993), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/819>, pregledano 10.03.2016.

Neposredno nakon donošenja *Rezolucije* u Srebrenicu je ušla kanadska jedinica u sastavu *UNPROFOR-a* opremljena oklopnim vozilima. Tim činom je kanadska vlada željela pokazati odlučnost u vezi sa većim angažovanjem *UN* na uspostavljanju mira u *BiH*.

Dolaskom nove kanadske vlade pod vođstvom premijera Žana Kretjena izmijenjena je dotadašnja politika intervencionizma u jugoslovenskoj krizi. S tim uvezi, kanadska misija u *UNPROFOR-u* modifikovana je sa ciljem smanjenja rizika na taktičkom i operativnom nivou. Kretjenov stav je bio da je jače angažovanje u kriznom području Zapadnog Balkana politički i vojno neodrživo. Iznijet je stav da je Kanada u jugoslovensku krizu uključena sa velikim brojem vojnika i značajnim finansijskim sredstvima, ali da nije adekvatno zastupljena na višem političkom nivou među državama mirovnim posrednicima.

4.2.1.4. Studija slučaja „Medački džep“

4.2.1.4.1. Uvod

Kanada je u vrijeme raspada *SFRJ* bila jedna od rijetkih zapadnih zemalja koja se zalagala za međunarodnu intervenciju u cilju rješavanja sukoba u etnički podijeljenoj zemlji. Kanada je veoma dobro razumjela uticaj ove krize na geopolitičku stabilnost čitave Istočne Evrope. Iz ugla nacionalnog interesa, posebno je bila zainteresovana za očuvanje načela federalizma kao konstitutivnog načela kanadske federalne države.³⁷⁴ U skladu sa njenim interesima, u kanadskoj spoljnoj politici postojao je visok stepen motivacije za učešćem u međunarodnoj intervenciji na području jugoslovenske države u raspadanju.

Kanada je pragmatično prihvatila faktičko stanje na konfliktnom terenu Jugoslavije i priznala sve države koje su proglasile samostalnost. Tako je priznala i nezavisnost Hrvatske u januaru 1992. godine. Međutim, odgođeno je uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Hrvatskom dok se ne dobiju jasna uvjerenja u vezi sa poštovanjem ljudskih prava od strane hrvatske vlade.³⁷⁵

Uspostavljanjem mirovnih snaga *UNPROFOR* od strane *UN-a* Kanada je, kao jedna od najaktivnijih i najuglednijih članica *UN-a* koja u kontinuitetu šalje svoje snage u svaku mirovnu misiju, od početka Misije bila prisutna u Hrvatskoj. Kanađani su, kao što smo ranije istakli, u komandi *UNPROFOR-a* bili zastupljeni preko generala Luisa Mekenzija (Lewis

³⁷⁴ Filipović, V. (2013), Kanadska samoimaginacija, mit o mirovnim snagama i sudjelovanje u misiji UNPROFOR 1992.-1995.godine, ČSP, br., str. 426.

³⁷⁵ *Ibid.*, str. 428.

MacKenzie), načelnika štaba *UNPROFOR-a* u Sarajevu i generala Roberta Godroa (Robert Gaudreau), zamjenika komandanta *UNPROFOR-a*.

Već od početka ove mirovne operacije kanadska vlada je uočila teške probleme na terenu zbog nejasnog mandata i malog kapaciteta u odnosu na složenost zadataka. Tako je ministarka spoljnih poslova Mek Dougal oštro istupila na zasjedanju Generalne skupštine *UN* u jesen 1992. godine.³⁷⁶

4.2.1.4.1. Operacija Sklad (*Harmony*)

Operacija razmještanja kanadskog kontigenta u sastavu *UNPROFOR-a* otpočela je u martu 1992. godine pod kodnim nazivom *Operacija Sklad* (*Operation Harmony*). Kanada je veoma brzo uspjela da formira pješadijski bataljon, Van Doos, u koji je ušlo nešto preko 800 vojnika koji su uglavnom došli iz kanadske baze u Njemačkoj, nakon odluke o povlačenju dijela snaga koje su bile stacionirane u toj zemlji.

Kanadske snage raspoređene su u *Sektor Zapad* - taj sektor je obuhvatao dio Zapadne Slavonije koji je bio jedan od četiri *UNPA sektora* u Hrvatskoj. Pored Kanađana, u sektoru Zapad bile su još raspoređene i argentinske, jordanske i nepalske snage. U vrijeme dolaska međunarodnih snaga u *Sektoru* je bilo povremenih okršaja nižeg inteziteta. Operativni planeri kanadskih snaga uvidjeli su da im na raspolaganju stoji suviše malo bornih kola za prevoz jedinica u zonama sukoba tako da su znatno pojačali tu vrstu logistike sa prvobitno planiranih 15 na 83 vozila. Dodatnu logistiku kanadska strana nije uspjela da obezbijedi preko nadležnih organa *UN-a* već je kanadska vlada morala da snosi troškove dodatnog opremanja svojih jedinica.³⁷⁷

Iz ovog primjera se jasno može sagledati širina pristupa *UN-a* u vezi sa procjenom prirode krize u Hrvatskoj kao i realna procjena kanadskih planera u vezi sa količinom vojne sile koja je potrebna kao podrška *operaciji očuvanja mira* (*peacekeeping*). Ova pogrešna procjena u vezi opremljenosti i obučenosti mirovnih snaga dovešće do teških posljedica zbog gubitka kredibiliteta međunarodnih snaga kako među zaraćenim stranama tako i među civilnim stanovništvom.

Demarkaciona linija između sukobljenih strana nije bila jasna, Pakrac je bio podijeljen grad. Dio autoputa, od strateške važnosti, kod Okučana bio je pod kontrolom srpskih snaga.

³⁷⁶ *Ibid.*, str. 429.

³⁷⁷ Hewitt, D., *Ibid.*, str. 29.

Kanadski bataljon je dobio veoma teški zadatak uspostavljanja kontrole na liniji razdvajanja sukobljenih strana u dužini od 42 km, kod Pakraca.

Inženjerijska jedinica, u sastavu kanadskih snaga, oko devedeset pripadnika, poslata je kao pomoć belgijskim i ruskim snagama u *Sektoru istok*. Kako su međunarodne snage izgubile kontakt sa svojom štabom u Sarajevu, zbog borbi u tom gradu, ovaj dio kanadske jedinice organizovao je konvoj za dostavu humanitarne pomoći, svake sedmice, ka Vukovaru.³⁷⁸

Pješadijski bataljon CONBAT 1 odmah po dolasku, početkom aprila, u Hrvatsku suočio se sa granatiranjem njihovih položaja, zbog čega su izgradili utvrđene položaje u stacionarnom kampu.

Kanadske snage su se vrlo brzo mogle uvjeriti da se čitav sukob odvija po nekom novom obrascu u kome je prisutno nekontrolisano ponašanje pojedinaca i grupa na obje zaraćene strane kao i upotreba velikih količina alkohola među jedinicama čiji pripadnici su često izlazili na borbene linije u teško pripitom stanju i izazivali velike probleme međunarodnim snagama.

Ozbiljan problem za jedinice međunarodnih snaga na terenu bila su veoma neprecizna i uopštena pravila službe koja su ostavljala prostora za različite interpretacije jedne te iste aktivnosti. Kanadske snage su, u skladu sa *NATO* standardom, dobile precizna uputstva u vezi sa svakim pravilom i postupkom. Tako su kanadski vojnici mogli upotrebiti oružje u slučajevima sopstvene odbrane i odbrane drugih pripadnika *UN*-a kao i u slučajevima zaštite lica pod njihovom zaštitom, a mogli su i da pruže otpor vojnim i paravojnim formacijama koje iznenada upadnu u zaštićena područja *UN*-a.³⁷⁹ Isto tako je spornost u donošenju odluka u lancu komandovanja predstavljala problem za međunarodne snage na terenu.

Mandat *UNPROFOR*-a u Hrvatskoj bio je da izvrši demilitarizaciju *Zaštićenih zona UN*-a (*UNPA* zone) kao i da zaštiti civilno stanovništvo na tom području. Međunarodne snage su trebale da vrše nadgledanje lokalnih oružanih formacija, povlačenje snaga *JNA* kao i da sačuvaju zaostalo naoružanje iz zone konflikata.

U junu 1992. počela je realizacija plana *UNPROFOR*-a o demilitarizaciji *Sektora Zapad*, po tom planu trebalo je da se realizuje povlačenje kompletnog teškog naoružanja 30 km od linije razdvajanja, raspuštanje paravojnih snaga kao i povlačenje regularnih jedinica 5

³⁷⁸ *Ibid.*, str. 30.

³⁷⁹ *Ibid.*, str. 31.

km od crte razdvajanja i čišćenje minskih polja. Plan je uspješno realizovan u roku od mjesec dana u sklopu primjene *Vensovog plana*.

Međutim, demilitarizacija *Sektora jug* se sprovodila veoma otežano. Došlo je do ozbiljnih vojnih sukoba oko Drniša, Šibenika i Knina. Tek je poslije intervencije *Savjeta Bezbjednosti* i donošenja *Rezolucije 762*³⁸⁰ omogućeno međunarodnim snagama da zaposjednu ovo područje. Proces demilitarizacije jedino je uspio u *Sektoru zapad*.³⁸¹

Krajem 1991. pojačane su napetosti između sukobljenih strana u *Sektoru Zapad*. Posebno je značajan bio incident koji se desio u januaru 1992. između kanadskog bataljona i srpskih snaga kada je na pripadnike bataljona otvarana sporadična vatra u kojoj su dva kanadska vojnika bila lakše ranjena. Nakon incidenta, Kanadani su preduzeli akciju pod nazivom *Round Up* u cilju zaplijene oružja na srpskoj strani.

Kako je bilo jasno da se hrvatska strana priprema za ofanzivu na srpske snage u regiji, kanadske snage su izradile *plan Backstop* kojim je trebalo braniti *Sektor Zapad* od potencijalnog napada HV-a, napada koji se očekivao kao vjerovatan. Radilo se o strategiji odvratanja u vezi sa očuvanjem postojećeg stanja na terenu.

U septembru 1992. došlo je do zamjene kanadskih snaga na terenu u *Sektoru zapad*. Bataljon lake pješadije „Princeza Patricija“ zamijenio je bataljom „Van Dos“ u demilitarizovanom *Sektoru zapad*. Njemu je logističku podršku pružao novoformirani logistički bataljon CANLOGBAT. Novopridošli bataljon je usavršio metode patroliranja terenom i uveo mobilne punktove na putevima unutar *Sektora*, punktovi su bili premješteni poslije nekoliko sati funkcionisanja na drugu lokaciju. Isto tako uvedena je precizna evidencija zaplijenjenog naoružanja kao i kapaciteti za uništavanje mina.³⁸²

Aktivnosti bataljona „Princeza Patricija“ bile su usmjerene i na realizaciju humanitarnih projekata u saradnji sa nevladinim organizacijama. Tako je omogućeno izbjeglicama sa terena pod kontrolom Bataljona da posjećuju svoje napuštene domove.

Početkom septembra 1992. kanadski bataljon je premješten u *Sektor Jug*, dok je njihove položaje zauzeo argentinski bataljon. Primirje u *Sektoru Zapad* održavano do

³⁸⁰ UN Security Council Resolution 762 (1992), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/762>, pregledano 11.03.2016.

³⁸¹ *Ibid.*, str. 48.

³⁸² *Ibid.*, str. 50.

pokretanja hrvatske operacije *Bljesak* u maju 1995. kada je taj dio teritorije stavljen pod kontrolu hrvatskih snaga.³⁸³

4.2.1.4.3. Eskalacija u Sektoru Jug

Od početka djelovanja mirovnih misija *UN*, od 1956. godine do tadašnjih ratnih sukoba u Hrvatskoj, *UN* nijesu izgradile doktrinu upotebe sile tokom mirovnih operacija. Misije su se oslanjale na principe nepristrasnosti u odnosu na sukobljene strane, saglasnosti sukobljenih strana o djelovanju misije i na minimalnoj upotrebi sile. Predviđena je upotreba sile samo u slučajevima samoodbrane i odbrane osoblja misije kao cjeline. Tako su, po Dejvidu Lastu (David Last), pripadnici misije trebali da posjeduju borbene vještine i dobre komunikacione vještine, tj. dobar balans vojnih, političkih i diplomatskih znanja koje je trebalo primijeniti u raznim situacijama u praksi.³⁸⁴

Dalji razvoj konflikta u *Sektoru jug* u potpunosti je doveo u pitanje strategiju mirovnih snaga *UN*-a u vezi upotrebe sile. Hrvatska se tokom 1993. godine sve više strateški okretala sa diplomatskog terena na vojni teren u cilju razrješenja sukoba. Hrvatska vlada, vrlo nezadovoljna učinkom misije *UNPROFOR-a*, pod pritiskom *Savjeta Bezbjednosti UN* odobrila je saglasnost za produženje misije do 21. marta 1994. godine. Inicijalno, *UNPROFOR* je imao mandat koji se odnosio na *SFRJ* i hrvatska strana je smatrala da je taj mandat sporan nakon prijema Hrvatske u *UN* 22. maja 1992.godine.³⁸⁵

Obavještajni izvori *UN*-a su ukazivali na dva strateška prioriteta hrvatske vlade i to na povraćaj Masleničkog mosta koji je kontrolisala srpska strana kao i na povraćaj dijela autoputa Zagreb- Beograd koji se protezao dijelom *Sektora zapad*.

U toku pregovora oko produženja mandata *UNPROFOR-a*, hrvatska strana je pokrenula vojnu ofanzivu na Maslenicu u januaru 1993, uprkos oštrim protestima *UN* i prisustvu snaga *UN* na terenu obuhvaćenom tom operacijom. Tako je hrvatska vojska zauzela strateške pozicije u toj regiji i to Maslenički most, Zemunik i branu Peruća potisnuvši srpske snage sa te teritorije. *Savjet Bezbjednosti* je, na osnovu *Rezolucije 807*³⁸⁶ iz februara 1993. godine, zahtijevao hitan prekid neprijateljstava i povlačenje iz *zaštićene zone UN-a*. Uslijedili

³⁸³ Filipović, V. (2009) Kanadska brigada „Princeza Patricija“ u Zapadnoj Slavoniji 1992-1993: pripreme, djelovanje, poteškoće, UDK 355 311.6, str. 65.

³⁸⁴ Legere, K., Tanguay (2009) Use of Force by Peacekeepers: Application of The Medak Agreement in September 1993., *Canadean Military Journal*, Vol.9, No.3, str. 70.

³⁸⁵ Međumurec, M. (2002) Case Study, The Medak Pocket, *Canadean Interpretation- Canadean Sources, National Security and The Future*, volume 3, no.3-4, str. 105.

³⁸⁶ UN Security Council Resolution 807 (1993), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/807>, pregledano 12.03.2016.

su mirovni pregovori koji su propali zbog nekooperativnosti strana u sukobu, zatim je uslijedilo krhko primirje.

Iako je *Savjet bezbjednosti UN-a* donio deklaraciju kojom se hrvatske snage obavezuju na povlačenje iz Maslenice, one to nijesu nikada učinile. Hrvatski Srbi su preduzeli bombardovanja Karlovca, Gospića, Zadra i Zagreba. Pod međunarodnim pritiskom Hrvatska je prihvatila *Erdutski sporazum* 15. jula po kojemu se obavezala na povlačenje svih snaga sa teritorija osvojenih u posljednjoj ofanzivi. Međutim, poslije masivnog bombardovanja Karlovca od strane hrvatskih Srba narasle su tenzije i komandant *UNPROFOR-a* Žan Kot (Jean Cot) planirao je da što prije dopremi pojačanja međunarodnim snagama kako bi učvrstio *Erdutski sporazum*. Kanadska jedinica CANBAT 1 premještena je u *Sektor jug*. Kada su hrvatski Srbi uspjeli da unište pontonski most u Maslenici bilo je jasno da je *Erdutski sporazum* propao.

U *Sektoru zapad*, u dijelu autoputa Beograd - Zagreb, kanadski pješadijski bataljon „Princeza Patricija“ preduzeo je opsežne pripreme u cilju odbrane svoje zone odgovornosti. Bataljon je zauzeo defanzivne položaje u cilju odvratanja obje strane. Krajem februara došlo je opadanja tenzija između sukobljenih strana i sklopljen je *Daruvarski sporazum u Sektoru zapad*. Po ovom sporazumu bilo je predviđeno opravljavanje uništene infrastrukture, otvaranje autoputa i povratak izbjeglica. Međutim, iako je bilo dogovoreno da se sporazum drži u tajnosti, on je već sljedećeg dana objavljen u hrvatskim medijima tako da su hrvatski Srbi odbacili provođenje sporazuma i sukobi su nastavljeni.³⁸⁷

Laki pješadijski bataljon „Princeza Patricija“ imao je oko 300 direktnih oružanih incidenata tokom službe u *Sektoru zapad*. Iskustvo iz tih sukoba pokazalo je da kanadske snage nijesu adekvatno opremljene, posebno u dijelu lakih oklopnih vozila što je potvrdilo i *Kanadsko ministarstvo odbrane*. Pored jedinica koje su bile raspoređene u Hrvatskoj, Kanada je u okviru mirovne operacije *UN-a* imala i ratni brod koji je učestvovao u zadatku sprovođenja ekonomskih sankcija prema *SRJ*, helikopterske posade, kao i dva patrolna broda. Jedna manja jedinica kanadskih snaga u Italiji podržavala je vazdušni most prema Sarajevu.³⁸⁸

4.2.1.4.4. Bitka u Medačkom džepu

Poslije granatiranja Gospića od strane hrvatskih Srba, hrvatska strana je pokrenula ofanzivu, početkom septembra, u široj regiji i tom prilikom teško bombardovala sela u

³⁸⁷ Hewitt, D., *Ibid.*, str. 53.

³⁸⁸ *Ibid.*, str. 54.

Krajini. Tokom ovih dejstava u selu Medak je ranjeno 25 vojnika međunarodnih mirovnih snaga. Na drugoj strani uzvratili su hrvatski srbi dovođenjem značajnih snaga u područje konflikta. Kanadski bataljon je dobio naređenje da u području Medaka učvrsti sporazum o *Medačkom džepu* koji je sklopljen sa hrvatskom stranom. Po tom sporazumu, hrvatska strana se trebala povući na položaje prije ofanzivnih dejstava, a jedinica *UNPROFOR-a* bi nadgledala poštovanje sporazuma.³⁸⁹ Tako je, u kontekstu operacije generala Žana Kota, u septembru 1993. Kanada u Hrvatskoj vodila najveću bitku od Korejskog rata.

U skladu sa planom operacije *UN*, Drugi kanadski bataljon lake pješadije „Princeza Patricija“ ušao je u područje *Medačkog džepa* pod zapovjedništvom kapetana Džima Kalvina³⁹⁰ (Jim Calvin). Jedinica je ušla u zonu vojnih operacija sukobljenih strana, pod minobacačkom i artiljerijskom vatrom i zauzela defanzivnu poziciju. Pod pritiskom *UN* i inicijativnošću Kalvina dogovoren je prekid vatre i primirje 13. septembra, tako da su sukobljene strane trebale da se vrata na pozicije od 8. septembra.³⁹¹

Dva dana kasnije, 15. septembra, kanadska jedinica sa dvije francuske mehanizovane jedinice ušla je u zonu razdvajanja sa ciljem da čuva postignuto primirje, ali tada je uslijedio napad hrvatskih snaga³⁹² na ove jedinice *UN-a*. Borba je trajala 15 časova, od zore 16.septembra pa sve do večeri istog dana. Hrvatska strana je upotrebila artiljeriju, pješadijsko automatsko naoružanje, antitenkovske i antipješadijske mine. Kanadski i francuski vojnici su se ukopali, održali pozicije i prinudili hrvatske snage na povlačenje. Na strani snaga *UN* bila su ranjena četiri kanadska vojnika. Kasnije, naveče istog dana, došlo je do prekida vatre i sastanka sukobljenih strana *UN-a* i Hrvatske na kome je dogovoreno da se hrvatske snage povuku do podna sljedećeg dana.³⁹³

Četiri kanadska i sedam francuskih vojnika bili su ranjeni, a jedan kanadski vojnik je poginuo u medačkoj operaciji.

³⁸⁹ *Ibid.*, str. 66.

³⁹⁰ Vidi: Međumurec, M. (2002) Case Study, The Medak Pocket, Canadean Interpretation- Canadean Sources, National Security and The Future, volume 3, no.3-4, 2002, pp 104; Kapetan Calvin i vojnici pod njegovom komandom su nagrađeni za uspješno obavljenju misiju u Medačkom džepu od strane komandanta oružanih snaga Kanade, Adrijana Klarksona (Adrienne Clarkson).

³⁹¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Medak_Pocket, pregledano 22. decembar 2015.

³⁹² Agim Čeku je označen kao odgovorni oficir hrvatske vojske koji je predvodio napad na kanadske snage u Medačkom džepu.

³⁹³ <https://canadeansoldiers.com/history/peacekeeping/unprofor.htm>, pregledano 22. decembar 2015.

Sljedećeg dana, 16. septembra, kanadske snage su došle do hrvatskih položaja na poziciji gdje su djelovi hrvatskih snaga vršili represiju nad civilima. Počinjeni su teški zločini nad civilima, a sve kuće u *Medačkom džepu* su uništene. Kanadski bataljon je zaustavio tu operaciju i vjerovatno spasio mnoge živote srpskih civila. Kapetan Calvin je pomogao i dolazak grupe ratnih reportera koja je obavijestila svjetsku javnost o zločinima u *Medačkom džepu*.³⁹⁴

U narednim danima, pripadnici Drugog bataljona su prikupljali dokaze o zločinu nad civilima. Neki od tih dokaza su poslužili *Međunarodnom tribunalu za ratne zločine* u istraživanju ratnih zločina protiv čovječnosti na ovom području.

4.2.1.4.5. Epilog

Snage UN su u datom konfliktnom kontekstu, u kojem su bili ugroženi životi pripadnika misije, morale primijeniti silu na osnovu prava na samoodbranu pojedinaca i njihovih jedinica.³⁹⁵

Čitava operacija, koju je kreirao general Žan Kot,³⁹⁶ uključila je kombinovanu primjenu političkog i vojnog pritiska, pregovore i borbene taktike kako bi se postigao cilj - zaustavljanje dalje eskalacije nasilja. To je bila više ofanzivna vojna akcija nego tipična *operacija održavanja mira* (peacekeeping operation).³⁹⁷ Akcija sa ovakvim ishodom doprinijela je jačanju kredibiliteta misije UN u Hrvatskoj i hrvatska vojna ofanziva od januara 1993. je zaustavljena.³⁹⁸

³⁹⁴ *Ibid.*, <https://canadeansoldiers.com/history/peacekeeping/unprofor.htm>, pregledano 22. decembar 2015.

³⁹⁵ Vidi: Međumurec, M. Op.cit., str. 106; Hrvatskoj strani nije odgovarao sukob sa snagama UN; međutim hrvatska strana u sukobu je smatrala da postoji snažan pritisak od UN i EU u sprečavanju vojnih akcija hrvatske vojske prema Krajini kao i da UNPROFOR *de facto* podržava egzistenciju te tvorevine - to bi mogao biti jedan od uzroka visokih tenzija između hrvatske strane i snaga UN i značajan preduslov za izbijanje oružanog konflikta u *Medačkom džepu*.

³⁹⁶ Vidi: Međumurec, M., Op.cit., str. 106; General Žan Kot bio je nezadovoljan civilnim rukovođenjem UNPROFOR-a, u vezi sa njegovim domenom, i pokušavao je da na subjektivan način tumači i primijeni pravila angažovanja (rules of engagement) što je moglo dovesti do povećanog stepena agresivnosti jedinica na terenu, van okvira definisanog mandata.

³⁹⁷ U kanadskom listu „Vancouver Sun“, od 14. novembra 2004. godine, u tekstu „Obmana očuvanja mira“, navedeno je da se u sukobu u *Medačkom džepu* više radilo o vojnoj operaciji drugačijoj od rata (military operation other than war „mootwa“), a ne o mirovnoj operaciji. Ističe se da ne treba imati iluzija kada pošaljete mirovne trupe između zaraćenih strana na bojnopolju u građanskom ratu. Dalje se navodi stav autora knjige Kerol Off „Duhovi Medačkog džepa: priča o kanadskom tajnom ratu“, koja navodi da je „Kanada nametnula sebi ulogu čuvara mira: to je u našoj mitologiji, u našoj istoriji i našoj spoljnoj politici, ali kao nacija mi smo kolosalno zavedeni što ta uloga stvarno podrazumijeva“.

³⁹⁸ Kathie Legere, K., Tanguay, *Ibid.*, str. 75.

Pokazalo se da bi upotreba sile mogla da ima pravog efekta ako je integrisana u političku strategiju sa jasno formulisanim ciljevima. Medačka operacija je jedan od rijetkih primjera adaptiranosti mirovne operacije na terenu realnim uslovima konfliktnog konteksta.³⁹⁹

4.2.2. Zaključak

U osnovi, misija *UNPROFOR-a* je imala ograničeni domet u odnosu na mandat i postavljene ciljeve od strane *UN*. Ona je bila ograničena ne samo zbog stalnih opstrukcija strana u konfliktu, već i zbog ograničenja nametnutih od samih ključnih političkih odlučilaca u *UN*, tj. u *Savjetu Bezbjednosti*. Zbog sukoba nacionalnih interesa i sa tim u vezi različitih interpretacija događaja u konfliktu, dolazilo je do internih tenzija i podjela, odsustva jasne političke orijentacije što je i rezultiralo konfuznim pregovaračkim procesom sa sukobljenim stranama.

Misija dostavljanja humanitarne pomoći bila je djelimično uspješna. Dok je taj proces dobro teкао u Centralnoj Bosni, na drugoj strani, u područjima do kojih se dolazilo preko teritorija koje su kontrolisali bosanski Srbi, bio je veoma otežan. Odluka vođstva *UNPROFOR-a* da inicira vazdušne udare *NATO-a* na snage bosanskih Srba u posljednjoj fazi konflikta u BiH izazavala je visok stepen neprijateljstva prema međunarodnoj mirovnoj misiji i eskalaciju konflikta.⁴⁰⁰

Djelovanje u konfliktnim okolnostima bez adekvatnih vojnih kapaciteta za odvrćanje dovodilo je mirovnu misiju u podređen položaj. Česte rotacije pregovaračkog osoblja imale su za posljedicu nedovoljnu upućenost pregovarača u lokalne prilike, što je *a priori UNPROFOR* dovodilo u podređen položaj prema sukobljenim stranama.

Obim i kompleksnost sukoba veoma je prevazilazio postojeće kapacitete *UNPROFOR-a* kao i domen njegovog mandata. Tako je i kanadski kontigent bio pod pritiskom teško dostižnih učinaka i „burning-out“ sindroma.

Kanadski kontigent u okviru *UNPROFOR-a*, kao dio zajedničke mirovne misije *UN*, bio je pod uticajem navedenih ograničenja. Ipak je kanadski kontigent, na osnovu tradicionalne kulture i iskustva, pokazivao visok stepen inicijativnosti i preduzimljivosti u cilju prevazilaženja tih ograničenja. Kanadski naponi u tom pravcu uključivali su čvrsto pregovaranje uz prijetnju silom (operacija zauzimanja aerodroma Butmir u Sarajevu),

³⁹⁹ *Ibid.*, str. 76.

⁴⁰⁰ Cutts, M.(1999) *The Humanitarian Operation in Bosnia, 1992-95: Dilemmas of Negotiating Humanitarian Access*, UNHCR, Geneva, str. 23.

upotrebu vojne sile u cilju postizanja ciljeva misije (akcija u *Medačkom džepu*) kao i inicijativnost i preduzumljivost (podrška generalu Morionu u misiji prema Sreberenici).

Doprinos Kanade mirovnoj misiji *UNPROFOR-a* ogledao se u angažmanu nekoliko hiljada vojnika i drugog osoblja, od kojih je 11 izgubilo živote. U skladu sa proaktivnim diplomatskim pristupom, kanadska vlada je postala istaknuti akter u rješavanju jugoslovenske krize već od sredine 1991, a od 1992. je aktivno uključila i svoje mirovne snage. Poređenja radi, *SAD* su se vojno aktivno uključile u konflikt u Bosni slanjem jedinica na teren tek 1996. godine. U međuvremenu, Kanada je aktivno djelovala sa svojim trupama na terenu počevši od Hrvatske, preko *BiH* pa do Makodonije. Tako je Kanada, jedna od rijetkih država, značajnih aktera međunarodne politike, aktivno uključena u prvu fazu krize na Zapadnom Balkanu, u periodu od 1991. do 1995. godine.⁴⁰¹ Iz sadašnje perspektive gledano, kanadska vlada i njene mirovne snage ostvarile su značajan učinak i pored nepovoljnog okruženja i neadekvatne logističke potpore za postizanje projektovanih ciljeva.

I nakon okončanja misije *UNPROFOR-a*, uprkos problemima sa kojima su se suočavale kanadske snage tokom tog mandata, kanadska vlada je donijela odluku o nastavku angažmana u okviru *IFOR-a*. Iako su snage značajno redukovane, one su i ovog puta odigrale značajnu misiju.

Kanadska vlada je podržala stav da je za poslijeratni razvoj neophodno prisustvo međunarodnih snaga i tako je produžila mandat svojih snaga na *SFOR* čija je misija bila pomoć u stabilizaciji mira i izgradnji demokratskih institucija u *BiH*. Poseban je doprinos kanadskih snaga i u potiskivanju onih političkih snaga u *BiH* koje su djelovale u smjeru jačanja zategnutosti između konstitutivnih naroda u *BiH* i kasnije u suzbijanju organizovanog kriminala, kao recidiva prethodnog rata.⁴⁰²

U kontekstu veoma kritičkog odnosa međunarodne javnosti u odnosu na učinak *UN-a* i drugih institucija koje su bile uključene u rješavanje konflikta, na *izgradnju mira* i na poslijeratni oporavak *BiH*, treba uzeti u obzir da *BiH* do međunarodnog priznanja 1992. nikada u istoriji nije posjedovala državnost već je bila pokrajina u sastavu neke druge države. Na bazi partikularnih nacionalnih osjećaja i interesa, tokom rata su stvarane paradržavne

⁴⁰¹ Maloney, S. Exit Sfor, Exit Canada: Peace in Bosnia, <http://www.seanmmaloney.com/articles/i0071>, 18. decembar 2015.

⁴⁰² *Ibid.*, str. 2.

tvorevine sa aparatom usmjerenim na zlostavljanje pojedinaca i njihovih zajednica. Cijeneći te okolnosti, treba sagledati učinak kanadske vlade u toj zemlji.⁴⁰³

Iz ugla kanadskog spoljno-političkog interesa, angažman na Zapadnom Balkanu doveo je do okončanja ratnih sukoba, uspostavljanja mira, mirne koegzistencije naroda u multietničkom okruženju kao i do eliminisanja mogućnosti novog rata u Evropi.⁴⁰⁴

Iskustva iz intervencija na Zapadnom Balkanu iz prve polovine devedesetih godina ukazala su Kanadi da mirovne misije moraju biti utemeljene na sljedećim jasnim principima: misije treba da budu u skladu sa svrhom i ciljevima kanadske spoljne politike; mandat realističan, jasan i provodljiv; postavljena efektivna komandna struktura i jasna pravila postupanja angažovanog personala; adekvatna međunarodna politička podrška; efektivni proces konsultacija između partnera koji učestvuju kao i jasna izlazna strategija.⁴⁰⁵

4.3. Revidirani koncept održavanja mira (peacekeeping) nakon rata u Hrvatskoj i BiH

4.3.1. Politički okvir

Implementacija *agende ljudske bezbjednosti* u spoljno-politički okvir kanadske vlade sredinom devedesetih godina predstavljala je novinu u međunarodnoj politici. Kanadska diplomatija uspjela da promoviše agendu na multilateralnom nivou, posebno u *UN*. Tako je Kanada uspjela da okupi, u okviru foruma *UN*, jedan broj zemalja kao što su Norveška i Holandija koje su u suštini prihvatile kanadsko shvatanje ljudske bezbjednosti fokusirano posebno na posljedice teških unutar-državnih konflikata.⁴⁰⁶

Kanadska javnost je, u vezi sa sličnošću između Kanade i bivše *SFRJ*, mogla puno bolje da razumije uzroke i pojavne manifestacije sukoba na tom području. Obje su zemlje razvijale multikulturni koncept društva i federalno uređenje.⁴⁰⁷ I jedna i druga sastojale su se

⁴⁰³ *Ibid.*, str. 5.

⁴⁰⁴ *Ibid.*, str. 10.

⁴⁰⁵ Carment, D. (2005) *Effective Defence Policy for Responding to Failed and Failing States*, Carleton University Ottawa, str. 7.

⁴⁰⁶ The new NATO and Evolution of Peacekeeping Implications for Canada; <http://www.parl.gc.ca>, 14. decembar 2015.

⁴⁰⁷ Lopičić, V. (2009) *Two Visions of The Bosnian War: A Novel vs. A Memoar*, Faculty of Philosophy, University of Niš, str. 1.

iz više autonomnih političkih jedinica sa različitim etničkim grupama izmiješanim na jednom geografskom prostoru, uz poštovanje religijske tolerancije.⁴⁰⁸

Polazne pretpostavke za uspješnu implementaciju *agende ljudske bezbjednosti* na Zapadnom Balkanu bile su sljedeće: primjena jasnih standarda koji su šire prihvatljivi u međunarodnoj politici; razrada adekvatnih mehanizama za efektivnu implementaciju agende i cjelovita podrška kanadske javnosti intervenciji na Balkanu u okviru široke javne debate.

U skladu sa ovim polaznim pretpostavkama, Kanada je princip multilateralizma u *agendi ljudske bezbjednosti* na Zapadnom Balkanu primjenjivala i u svojoj vojnoj komponenti. Upotreba sile u operacijama *održavanja* ili *uspostavljanja mira* a priori uključuje rizike. Tako je Žan Dodelin (Jean Daudelin) istakao da kanadska vlada i kanadska javnost treba da prihvate *agendu ljudske bezbjednosti* čak i po cijenu „prljavih ruku, ponekad i krvavih“.⁴⁰⁹

U odnosu na ranija kanadska iskustva u mirovnim operacijama širom svijeta, tokom nekoliko decenija nakon Drugog svjetskog rata, misija na Balkanu je bila mnogo kompleksnija i mnogo opasnija za učesnike misije, a isto tako mnogo zahtjevnija shodno politici redukcije troškova za ovu vrstu aktivnosti u kanadskom državnom budžetu. Iako je funkcionisanje kanadskih mirovnih misija na Balkanu bilo solidno, u vrijeme mandata Malrunija i Kretjena to nije bilo ispraćeno odgovarajućom finansijskom podrškom. Tako je kanadska vlada skresala dio državnog budžeta za odbranu sa 12.83 milijardi \$ u 1991, na 10,5 milijardi \$ 1995. godine. Učešće u mirovnim operacijama na Zapadnom Balkanu u 1992. godini obuhvatilo je oko četvrtine raspoloživih kapaciteta u ljudstvu u kanadskoj armiji što je predstavljalo značajan napor za oružane snage u uslovima redukcije sredstava u kanadskom budžetu.⁴¹⁰

U vezi sa međunarodnim legalitetom ovih operacija, desilo se nešto što je u dotadašnjoj mirovnoj praksi kanadske vlade bilo nezamislivo - učešće u vazдушnim udarima

⁴⁰⁸ Tako Herman u članku „Etnički konflikti u Kanadi i bivšoj Jugoslaviji“ navodi da su obje zemlje posjedovale slične strukturne karakteristike. Jugoslaviju je činilo šest republika, slično tome Kanadu je činilo deset provincija, u vrijeme raspada SFRJ. U Jugoslaviji su bile dvije autonomne pokrajine, u Kanadi tri teritorije. Isto tako, etnička politika kod obje države bila je veoma slična. Ideologija *bratstva i jedinstva* u Jugoslaviji uspijevala je da donekle održi društvenu koheziju, dok je u Kanadi tu ulogu imala politika multikulturalizma. U vezi sa jezičkom politikom, u Kanadi su zvanični jezici engleski i francuski, u Jugoslaviji je zvanični jezik bio srpsko-hrvatski, uz upotrebu i drugih jezika makedonskog, slovenačkog i albanskog. Takođe je postojala sličnost u vezi sa religijom. Kanada je podijeljena religijski na protentanski engleski i katolički francuski korpus, u Jugoslaviji to je bila podjela između katolika i pravoslavaca. U vezi sa federalnim uređenjem, u obje države je postojao sukob interesa i tenzije u odnosima zbog raspodjele političke moći između centralne vlasti i federalnih jedinica.

⁴⁰⁹ The new NATO and Evolution of Peacekeeping, *Ibid.*, str. 7.

⁴¹⁰ Jung, K. *Ibid.*, str. 71

na *SRJ*, u kontekstu krize na Kosovu, a da ta vojna kampanja prethodno nije dobila saglasnost *UN*. Čak je jedna ovako važna odluka donijeta od strane kanadske vlade, gotovo bez participacije kanadskog parlamenta.⁴¹¹

Kanadska *agenda ljudske bezbjednosti* veoma je doprinijela novom strateškom konceptu *NATO-a* koji je podrazumijevao mnogo širi mandat na planu regionalne sigurnosti prema susjedima, van postojećih granica država Alijanse.

Nova politika proširenja *NATO-a* imala je značajne implikacije na status i odgovornost postojećih članica, uključujući i Kanadu. Proširenjem za još tri člana, shodno članu 5. *Sjeverno-atlanskog ugovora*, Kanada je preuzela na sebe uvećanu odgovornost u vezi sa obavezom solidarne odbrane svih članica. To je pokrenulo kritičke stavove u akademskoj zajednici i široj javnosti Kanade. Tako je profesor Kim Nosal (Kim Nossal) istakao da ekspanzija *NATO-a* stvara „formalnu obaveznost kanadske krvi i bogatstva u slučaju napada na nove saveznike“.⁴¹²

Konflikti u Hrvatskoj i *BiH* su pokazali da klasični koncept *održavanja mira*, primjenjen od strane *UN*, u kome je Kanada igrala značajnu ulogu, više nije primjenljiv. Taj koncept je podrazumijevao akciju u cilju prevencije konflikata između suverenih država uz njihovu saglasnost. Primjer za to je održavanje prekida neprijateljstava na Golanskoj visoravni, u kontekstu arapsko - izraelskog sukoba. Mirovne misije je realizovao personal u redovnom sastavu oružanih snaga, pripremljen za specifičnu misiju.⁴¹³

Konflikti u Hrvatskoj i *BiH* odvijali su se u kontekstu unutardržavnih sukoba sa nedržavnim nasilnim akterima, na ograničenim lokalnim područjima i često sa ciljem izazivanja enormnih ljudskih patnji, progona i etničkog čišćenja. U fokusu kanadskih mirovnih napora je stoga bila zaštita pojedinaca i njihovih zajednica. Aktivnosti na terenu i razni oblici interakcija, na skali od kooperativnih do ekstremno konfliktnih, u suštini su, kroz postojeći lokalni diskurs, oblikovali i kanadski pristup održavanja mira. Na primjeru konflikta u *Medačkom džepu*, između kanadskih mirovnih snaga i hrvatskih oružanih snaga, može se

⁴¹¹ *Ibid.*, str. 17.

⁴¹² *Ibid.*, str.17

⁴¹³ Politika održavanja mira, u okviru spoljnopolitičke strategije kanadske vlade, je politika koja je na unutrašnjem političkom planu imala punu podršku i anglosaksonske i frankofonske zajednice u Kanadi. Ta politika je bila od nacionalnog značaja jer je, pored međunarodne afirmacije, doprinosila i unutrašnjoj koheziji kanadskog društva. Politika je imala široku podršku jer je bila utemeljena na ključnim vrijednostima društva kao što je mirno rješavanje sporova, upotreba oružja isključivo u samoodbrani, nepristrasnost i efektivna komunikacija sa stranama u sukobu. Njome se afirmišu tolerancija, multikulturalizam i ljudska prava. (Filipović:2013).

sagledati involviranost Kanade u konfliktu na Zapadnom Balkanu. Kanadski koncept je građen na bazi „naučenih lekcija“ na samom terenu⁴¹⁴ i biće kasnije jaki argument u izgradnji kanadske doktrine *Humanitarnе intervencije* u okviru pristupa *R2P (Responsibility to Protect Approach)*.

Kanadska uloga u održavanju mira u Hrvatskoj i *BiH* bila je ograničena samim nivoom političke saglasnosti ključnih aktera intervencionizma u okviru misije *UN*. Isto tako, kada je politička saglasnost bila postignuta i time podignuta efektivnost mirovnih snaga na terenu u isto vrijeme nije postignuta zadovoljavajuća efikasnost jer su snage koje su u konfliktu nanosile štete i patnje civilnom stanovništvu bile brže i fleksibilnije u odnosu na prijetnju mirovnih snaga. Iako su mirovne snage u Bosni, nakon tri godine involviranosti u sprečavanje etničkih sektaških sukoba, ojačale vojnu komponentu i počele da potiskuju lokalne snage u konfliktu, najveći dio operacija „etničkog čišćenja“ uspješno je izveden u proljeće 1992. godine.⁴¹⁵ Tako su kanadski stratezi, na primjeru Zapadnog Balkana, shvatili da uspješnost misije održavanja mira zavisi ne samo od postignutog političkog konsenzusa alijanse koja realizuje operaciju, već takođe i od brzine reakcije.

U suštini, politički odlučio, koji imlementiraju kanadski *koncept ljudske bezbjednosti* u agendu spoljne politike imaju veoma veliki problem da koncept prevedu sa retoričke ravni na nivo konkretne politike i da ta politika proizvede ciljani efekat - pozitivnu razliku u stepenu bezbjednosti za pojedince i njihove zajednice koje su ugrožene. Tako *agenda ljudske bezbjednosti*, ako se hoće prihvatiti sa adekvatnim stepenom odgovornosti, treba da bude modelovana da bude efikasno sredstvo za bezbjednost ljudi u dalekim djelovima svijeta, u kriznom kontekstu, a ovo je veliki izazov za svaki spoljnopolitički aparat. Tako profesor Nossal zapaža da paradigma ljudske bezbjednosti pruža više kao analitičko sredstvo, a manje kao politički alat.⁴¹⁶

Roland Paris (Roland Paris) je zapazio da je *agenda ljudske bezbjednosti* ekspanzivna po svojoj prirodi. Ona podrazumijeva korištenje sredstava kao što je upotreba vojne sile i time po sebi proizvodi neočekivane efekte po one koje treba da zaštiti. Ekspanzivna priroda kanadske *agende ljudske bezbjednosti* pokazaće se u kontekstu krize na Kosovu 1999. godine.

⁴¹⁴ U *BiH* je u periodu od 1992. do 1995. bilo preko 100 000 žrtava, a *UN* nije u međuvremenu dala odobrenje za adekvatnu vojnu podršku mirovnim snagama.

⁴¹⁵ Kuperman, A. (2009) Rethinking the Responsibility to Protect, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, str. 21.

⁴¹⁶ T.S. Hatalay, T.S., Nossal (2004) *The Limits of The Human Security Agenda: The Case of Canada Response to The Timor Crisis*, *Global Change*, Volume 16, No.1, str. 7.

Tako je u stavu kanadske vlade, u vezi realizacije ciljeva *agende ljudske bezbjednosti*, u jeku vazdušnih udara na SRJ, istaknuto da je potrebna energična akcija, uključujući i mjere prinude kao što su sankcije i upotreba vojne sile.⁴¹⁷

4.3.2. Studija slučaja: Kosovska kriza i učešće Kanade

4.3.2.1. Neoliberalni pristup Kosovskoj krizi

Konflikt na Kosovu trebalo bi da se razumije u širem kontekstu dezintegracije bivše *SFRJ*. Kosovo je bilo jedna od osam konstitutivnih jedinica jugoslovenske federacije. Politički sukobi u vezi sa statusom autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova bili su tzv. okidač u seriji političkih događaja oko statusa ostalih konstitutivnih jedinica – ovi sukobi su doveli do rata u Sloveniji, Hrvatskoj, *BiH* i na kraju na Kosovu.

Status Kosova je ostao van međunarodne agende od početka nasilnog raspada *SFRJ*, počevši od sredine 1991. godine. Iako je Rugovin koncept nenasilnog otpora Miloševićevom režimu bio već afirmisan u međunarodnoj politici, fokus je bio postavljen na rješavanje statusa bivših jugoslovenskih republika i rata koji je izbio u tom kontekstu. I pored jakog lobiranja nekih zapadnoevropskih zemalja i albanske dijaspore, nije došlo do internacionalizacije kosovskog problema u ovoj fazi raspada *SFRJ*.

Isto tako, *Dejtonskim sporazumom*, kojim je okončan rat u *BiH*, u cjelini je ignorisan problem na Kosovu. I kosovski Albanci i *SRJ* su imali jasno definisane pozicije.

Kosovski Albanci su razumjeli da koncept nenasilnog otpora ne može senzibilizirati međunarodnu zajednicu već samo otvorena vojna konfrontacija sa srpskim vlastima. *SRJ* je pokušavala da izbjegne širu vojnu konfrontaciju sa oružanim formacijama kosovskih Albanaca i povrati prethodno stanje koje je karakterisao Rugovin pristup bojkota srpskih institucija i nenasilnog otpora.

NATO je tokom devedesetih godina prošlog vijeka suštinski izmijenio svoju funkciju, ne više u cilju odbrane teritorije svojih članica od spoljne agresije već prema organizovanju novih diplomatskih inicijativa prema zemljama bivšeg Varšavskog ugovora iz Istočne Evrope i izrađivanju mehanizama za unapređenje saradnje sa tim zemljama. Tako su izgrađeni novi institucionalni aranžmani kao što je bio *Partnerstvo za mir* (*Partnership for Peace*), sa strateškim ciljem postepenog uvlačenja tih zemalja u prošireno članstvo Alijanse.

Vjerovatno je ključna tačka koja je objedinjavala buduće aktere u potencijalni konfliktni kontekst bila moguće ispoljavanje nasilja većeg obima kojemu će biti izloženo civilno stanovništvo. Neoliberalno shvatanje vrijednosno orijentisane misije izgleda da je

⁴¹⁷ *Ibid.*, str. 9.

postalo dominantno u vrhu *NATO* alijanse⁴¹⁸ u čiji fokus se našla desetogodišnja kosovska kriza koja je ostala neriješena poslije završetka ratova u Hrvatskoj i *BiH*⁴¹⁹.

Upravo se *NATO* razvijao tokom ovog perioda na osnovu ove neoliberalne paradigme. Novi strateški koncept⁴²⁰ usvojen je u vrijeme vazdušnih udara na SRJ, na sastanku šefova država članica Alijanse, 24. aprila 1999. u Vašingtonu.

U narativ *NATO* alijanse ušla je politička fraza da je *NATO* „više od alijanse“. Bili su evidentni uspjesi u integraciji zemalja Istočne Evrope u *NATO* kroz proces proširenja (*NATO* enlargement), ali isto tako i izazovi i neuspjesi na Zapadnom Balkanu. Činjenica da je *NATO* bio skoro četiri godine pasivan u bosanskom konfliktu prije nego što je preduzeo vojnu intervenciju značano je uticala na političke odlučioce u *NATO-u* na početku eskalacije sukoba 1998. na Kosovu.⁴²¹

Dva susretna procesa, eskalirajuća humanitarna kriza i fokus *NATO-a* na afirmisanju liberalnih vrijednosti, učinili su da kosovski problem postane prvorazredno pitanje svjetske politike. Iako je značaj vrijednosti u politici *NATO-a* javno snažno istaknut to nije mogao biti i presudan razlog za oružanu intervenciju. To je u prvom redu bio izazov kredibilitnosti *NATO-a*, kao institucije posvećene evroatlanskoj bezbjednosti.

Još od početka devedesitih godina prošlog vijeka vlada *SAD-a* je izražavala pojačan interes za unutrašnje prilike na Kosovu. Krajem 1992. američki predsjednik Džordž Buš (George H. W. Bush) uputio je upozorenje vladi *SRJ*, da ako konflikt na Kosovu pokrene vlada *SRJ*, *SAD* će se pripremiti da upotrebi oružane snage protiv nje. Kada su počeli sukobi na Kosovu u proljeće 1998, *SAD* su srpsku inicijativu shvatile kao izazov vlastite

⁴¹⁸ Tako je Medlin Olbrajt (Madeleine K. Albriht) istakla 1998. godine da se ne može stajati i čekati što će srpske vlasti da preduzmu na Kosovu, kao što se to desilo u slučaju Bosne. Isto tako, dva ključna lidera u *NATO* alijansi, Bler (Tony Blair) i Klinton (Bill Clinton), sa klasičnih neoliberalnih pozicija su istupali u vezi krize na Kosovu. Klinton je, u govoru održanom u Makedoniji neposredno nakon rata na Kosovu, istakao da će *SAD* zaštititi svakog ugroženog pojedinca, ako je u njihovoj moći, bez obzira da li žive u Africi ili u Centralnoj Evropi, ako neko ima namjeru da ga ugrozi ili ubije zbog njegove rase, etničkog porijekla ili religije. Toni Bler je u svom govoru u Čikagu (Chicago) pokušao da pruži vlastitu liberalnu interpretaciju „liberalnog intervencionističkog pristupa“ (liberal interventionist approach) spoljnoj politici. Po njemu, osnovni motiv u spoljnoj politici nije u prvom redu odbrana interesa, već odbrana ključnih vrijednosti liberalne demokratije. Kako se radi u isto vrijeme i o globalnoj vrijednosti, postavlja se pitanje kako doprinijeti da ona postanu univerzalna globalna praksa. On se zalaže za politiku intervencionizma, uprkos greškama koje mogu biti načinjene jer neki problemi mogu biti riješeni samo političkim pritiskom, kao što pokazuje primjeri Sudana, Zimbabvea, Burme ili Sjeverne Koreje.

⁴¹⁹ Kay, S., (2004) NATO, The Kosovo War, and Neoliberal Theory, Contemporary Security Policy 25, No 2, str. 2.

⁴²⁰ The Alliance Strategic Concept (1999), http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, pregledano 18.03.2016.

⁴²¹ *Ibid.*, str. 19.

kredibilitnosti. *SAD* su se nadale da će riješiti teškoće strateškim kanalisanjem prema *NATO-u*, uprkos protivljenju evropskih saveznika u vezi primjene oružane sile od strane Alijanse i njihovom nastojanju da amortizuju američku prijetnju kroz institucionalne mehanizme *NATO-a*, krajem zime 1999.godine.⁴²²

Tokom oružane intervencije *NATO* snaga na Kosovu, faktičko vođenje rata odnosilo se na oružane snage *SAD-a*, koje su izvele dominantni dio operacija u vezi sa upotrebom avijacije, balističkih raketa, elektronskog ratovanja i obavještajnog rada, u skladu sa njihovom strateškom orijentacijom da prijetnju iz 1992. kanališu kroz *NATO* strukture.

Kanada, članica *NATO-a* i država sa statusom srednje sile u međunarodnoj politici, vodila je veoma aktivnu spoljnu politiku *vis-a-vis* kosovske krize, u svim njenim fazama, u okviru političkog koncepta ljudske bezbjednosti i bila jedan od najpouzdanijih i najproduktivnijih saveznika *SAD-a*.

4.3.2.2. Početak Krize

Za vrijeme rata u Hrvatskoj i *BiH* od 1991. do 1995. stanje na Kosovu je bilo uglavnom mirno, uz konstantne etničke tenzije između albanske većine i srpske manjine koje su postojale i tokom osamdesetih godina u bivšoj *SFRJ*. Iako je bilo indicija da bi moglo doći do izbijanja oružanih sukoba većih razmjera, to se ipak nije desilo. *OEBS* je u tom periodu bila angažovana na nadgledanju mira i nije bilo ozbiljnijih zahtjeva iz međunarodne zajednice u pogledu statusa Kosova kao sastavnog dijela Srbije i *SRJ*.

Međutim, bilo je evidentno da tokom devedesetih godina prošlog vijeka jača ugled separatističkog pokreta unutar kosovskog albanskog stanovništva. Nezadovoljni državnopravnim statusom u okviru Srbije i *SRJ* oni su široko prihvatili inicijativu za bojkotom zvaničnih državnih institucija na Kosovu i formirali njihove nezvanične paralelene strukture, kao surogate zvaničnih institucija.

Tek od 1998. dolazi do formiranja paramilitarnih separatističkih struktura koje su objedinjene u *Oslobodilačku armiju Kosova (OAK)*. Od marta 1998. počinju terorističke akcije većih razmjera i vojno-policijske kontramjere srpskih vlasti. Nakon oružanog sukoba u kome je poginulo 58 Albanaca, uslijedila je *rezolucija 1160 Savjeta Bezbjednosti*⁴²³ od 31. marta 1998.godine. Rezolucija je u osnovi sadržala balansiran stav kojim se osuđuje pretjerana upotreba sile od strane srpskih snaga protiv civila i demonstranata, ali isto tako i

⁴²² *Ibid.*, str. 21.

⁴²³ UN Security Council Resolution 1160 (1998), <http://www.nato.int/kosovo/docu/u980331a.htm>, pregledano 30.03.2016.

teroristički akti *OAK* i drugih njima bliskih oružanih grupacija. Uveden je embargo na uvoz oružja na teritoriji *SRJ*. Potvrđen je suverenitet i teritorijalni integritet *SRJ*, ali su vlasti *SRJ* pozvane da pruže veći stepen autonomije i samouprave na Kosovu.⁴²⁴

Kako sukobi nijesu smanjeni ni poslije donošenja *Rezolucije 1160*, *Generalni sekretar UN* je izvijestio o nasilju na Kosovu kao i da je broj izbjeglica i interno raseljenih lica dostigao 230 000, što je bilo više od 10% u odnosu na ukupni broj stanovnika na Kosovu. Ozbiljnost situacije je konstatovana i od strane *Savjeta Bezbjednosti* u *Predsjedničkoj izjavi* (Presidential Statement) od 24. avgusta 1998. godine. Neposredno poslije ove izjave, uslijedio je novi izvještaj *Generalnog sekretara* iz septembra 1998. godine. On je upozorio na značajno pogoršanje situacije kao rezultat srpske ofanzive na *OAK*. Uslijedila je *nova Rezolucija Savjeta Bezbjednosti 1199*⁴²⁵, od 23. septembra 1998. godine. U njoj je eksplicitno navedeno, u skladu sa članom VII *Povelje UN*, da se radi o ugrožavanju međunarodnog mira i bezbjednosti. U rezuluciji se ističe zabrinutost za nediskriminatornu upotrebu sile od strane srpskih snaga bezbjednosti i *VJ* koja je izazavala brojne civilne žrtve kao i raseljavanje oko 230 000 ljudi. Takođe se ističe da treba preduzeti preventivne mjere u cilju sprečavanja daljeg pogoršavanja humanitarne situacije na Kosovu i zato je zahtijevano od strana u sukobu da uspostave prekid oružanih neprijateljstava u što kraćem roku. Od vlasti *SRJ* se zahtijeva da zaustave sve akcije snaga bezbjednosti koje mogu imati uticaja na civilno stanovništvo, omoguće efektivni i kontinuirani monitoring situacije od strane *Misije za monitoring Evropske zajednice* (European Community Monitoring Mission) i diplomatskih misija akreditovanih u *SRJ*, obezbijede siguran povratak izbjeglicama i interno raseljenim licima u saradnji sa *UNHCR-om* i *Međunarodnim komitetom crvenog krsta* (Internationale Committee of Red Cross, *ICRC*), naprave napredak u dijalogu sa albanskom zajednicom kako je to i naznačeno u *rezoluciji 1160* iz 1998. godine. Tri dana poslije usvajanja ove rezolucije došlo je do većeg sukoba između srpske i albanske strane u kome su stradali civili, kosovski Albanci. Došlo je do eskalacije krize kada je NATO izdao naređenje za vazdušne napade na *SRJ* 13. oktobra 1998. i to u roku od četiri dana ukoliko *SRJ* ne ispuni zahtjeve navedene u

⁴²⁴ Greenwood, C.(2008) Humanitarian intervention: the case of Kosovo, LSE Research Online, <http://eprints.lse.ac.uk/21492/>, 21. februar 2016.

⁴²⁵ UN Security Council Resolution 1199 (1998), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1199>, pregledano 30.03.2016.

Rezoluciji 1199. Vazdušni udari su odloženi u posljednjem trenutku sklapanjem sporazuma između Miloševića i Holbruka⁴²⁶, predstavnika *SAD*.⁴²⁷

Po sporazumu, omogućeno je stacioniranje posmatrača *OEBS-a* na Kosovu, kao i otvaranje vazdušnog prostora Kosova za nenaoružane ratne avione *NATO-a* u cilju nadgledanja vazdušnog prostora nad Kosovom. U pogledu budućeg statusa pokrajine pomenuta je isključivo samouprava Kosova, u okviru pravnog poretka *SRJ*. Po ovom sporazumu, suverenitet i teritorijalni integritet *SRJ* je sačuvan, a Kosovo je trebalo da dobije autonomiju u okviru *SRJ*. Međutim, oružani sukobi između sukobljenih strana na terenu su postajali sve veći i intenzivniji tako da je implementacija ovog sporazuma izgledala veoma teško ostvarljiva.

Izgleda da se ključni period za punu internacionalizaciju i eskalaciju krize desio u periodu od marta do septembra 1998. godine. Razlike u percepciji sukoba u tom polugodišnjem periodu mogu se jasno isčitati u narativu Rezolucija 1160 i 1199 Savjeta bezbjednosti UN. Prva rezolucija tretira krizu kao unutrašnje političko pitanje, uz potvrdu suvereniteta i teritorijalnog integriteta *SRJ*, dok se druga rezolucija poziva na ugrožavanje međunarodnog mira i bezbjednosti i eskalaciju izbjegličke krize uz zahtjeve koji predstavljaju izazov za vlasti *SRJ* u vezi njenog suvereniteta na Kosovu. Dakle došlo je do pune internacionalizacije kosovske krize.

Posebno poslije događaja u selu Račak od 15. januara 1999. odnosi *SRJ* sa ključnim akterima međunarodne zajednice koji su bile involvirani u rješavanje krize bili su veoma narušeni. *SRJ* je odbila da dozvoli sutkinji *Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju*, Kanađanki Luis Arbur (Louise Arbour), da istraži događaj.

Sukobe na Kosovu Evropska unija (*EU*) je dočekala bez jasne strategije i direktnog diplomatskog angažmana na terenu. Tako *EU* nije imala svog predstavnika u *SRJ* na ambadorskom nivou, sem na nivou otpravnika poslova, sve do oktobra 1998. godine. Na početku mandata on je imao zadatak da podržava američki pristup krizi na Kosovu, s tim što se kasnije taj mandat proširio.

Paradoks da *EU* nema jasnu strategiju u vezi sa kosovskom krizom iako se najdirektnije tiče njenih egzistencijalnih interesa u neposrednom susjedstvu značio je preuzimanje pune inicijative od strane lidera *SAD-a* i Velike Britanije u usmjeravanju krize

⁴²⁶ Američki pregovarač Kristofer Hil (Chrisopher Hill), koji je u ulozi posrednika imenovan od strane američke vlade da radi na sporazumu sukobljenih strana na Kosovu, od avgusta 1998.godine nije uspijevaio da ostvari značajni napredak.

⁴²⁷ Greenwood, C. *Ibid.*, str. 147, 148.

prema nasilnom vojnom rješenju. Uz liberalno orijentisane lidere sjeverno-atlanske zajednice nalazila se i kanadska vlada sa aktivno uključenim ministrom spoljnih poslova Lojdom Aksvortijem. Nedostatak balansa u smjeru mirnog diplomatskog rješavanja krize i rapidan rast vjerovatnoće u smjeru otvaranja međunarodnog oružanog sukoba u prvom redu je uzrokovan pasivnošću evropske diplomatije.

4.3.2.3. Međunarodni pregovori u kontekstu Krize

Održavanje mirovnih pregovora u Rambujeu (Rambouillet), Francuska, bilo je posljedica angažovanja diplomatije *EU* u cilju rješavanja krize. Glavni pregovarač, evropski diplomata Petrič (Wolfgang Petritsch), dobio je mandat da izradi polazne principe, prihvatljive za sukobljene strane prije početka pregovora. Oni su obuhvatali poštovanje integriteta i teritorijalnog suvereniteta *SRJ*, široke autonomije za Kosovo, utvrđivanje prelaznog perioda od tri godine za konačno rješenje statusa pokrajine. Nakon što su sukobljene strane prihvatile polazne principe bio je otvoren put za održavanje mirovnih pregovora.

Početak pregovora je zakazan za 6. februar 1999, u kontekstu prijetnje *NATO* intervencijom ako ne dođe do sporazuma. Ovaj konfliktni kontekst, u kojem je trebalo da se odvijaju pregovori, u velikoj mjeri je poremetio percepcije i očekivanja pregovarača i tako postao veoma otežavajući faktor prema nalaženju mirnog rješenja za tekuću krizu. Ove okolnosti su posebno išle u prilog ekstremnijem dijelu kosovskih Albanaca koji su kalkulirali sa vojnim angažovanjem *NATO-a* na štetu *SRJ*, dok je druga strana polazila od stava da ovo ipak nije realna mogućnost.⁴²⁸

Pregovori su počeli uz garantovanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta *SRJ* kao i autonomije Kosova kao osnovne pretpostavke. To je za albansku stranu bilo teško prihvatljivo rješenje, budući da su imali čvrsto formiran stav da treba postići punu nezavisnost. Američki mirovni posrednik Ričard Holbruk imao je punu diplomatsku inicijativu, uz direktnu podršku predsjednika Klintona. Sukobljenim stranama je prezentovan „*Prelazni sporazum za mir i samoupravu na Kosovu*“ (Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo), u cilju pronalaženja političkog rješenja za aktuelnu krizu.⁴²⁹

⁴²⁸ Kaser, K., (2000) Pitanja o suverenitetu Jugoslavije i nezavisnosti Kosova, u zborniku Problemi srpske politike, Centar za menadžment, Beograd, str. 42.

⁴²⁹ Nadia Boyadjieva, N., Nato and the Balkans, *Ibid.*, str. 39.

U nacrtu sporazuma⁴³⁰ je na deklarativnom nivou u više navrata istaknuta potvrda o suverenitetu i teritorijalnom integritetu *SRJ*. U vezi sa ovim stavom delegacija kosovskih Albanaca je zahtijevala njegovo uklanjanje ili dopunu afirmacijom prava naroda na samoopredjeljenje tako što bi se nakon tri godine raspisao referendum o nezavisnosti. Američka državna sekretarka Medlin Olbrajt (Madelaine Albriht), kao učesnik pregovora, nije prihatala to mišljenje već je izrazila stav američke vlade da bi trebalo odlučivati o statusu pokrajine na posebnoj međunarodnoj konferenciji. To je isto istakao i francuski ministar inostranih poslova Iber Vedrin (Hubert Vedrine). Izgleda da je *Kontakt grupa*⁴³¹, koja je napravila ovaj sporazum i ponudila ga predstavnicima sukobljenih strana na konferenciji, bila jedinstvena u stavu da se strana kosovskih Albanaca mora odreći zahtjeva za odvajanjem od *SRJ*. Međutim, ključna prepreka usvajanju sporazuma bilo je pitanje vojne implementacije sporazuma, sadržano u „*Anexu B*“ *Nacrta sporazuma*.⁴³²

Nacrt sporazuma je predviđao djelovanje *misije očuvanja mira* (peace-keeping mission), sa sastavom dominantno od država članica *NATO* saveza, kompletno povlačenje snaga Vojske Jugoslavije i policijskih snaga Srbije, izuzimajući oružane snage namijenjene zaštiti spoljnih granica. Predviđena je široka autonomija za Kosovo u sastavu Srbije, sa garancijama za prava srpske manjine kao i prelazni trogodišnji period poslije koga bi se rješavao završni status pokrajine. Snage bezbjednosti *NATO* saveza garantovale bi implemetaciju *Sporazuma*.

Isto tako, bilo je predviđeno da u slučaju uspješnog okončanja pregovora misija očuvanja mira bude verifikovana od strane *Savjeta Bezbjednosti*. U sastav *Misije* trebalo je da budu uključene i snage Rusije, po ugledu na sastav *SFOR-a* u *BiH*. Misija je podrazumijevala i nadležnosti civilne vlasti u cilju pripreme za izgradnju domaćih, autohtonih, političkih institucija.⁴³³

Oko pitanja vojne implementacije političkog dijela sporazuma vodile su se polemičke diskusije u stručnoj javnosti na temu - da li su uslovi nametnuti vladi *SRJ* bili *a priori* neprihvatljivi. Percepciju srpske strane jasno možemo sagledati iz pisma predsjednika Srbije

⁴³⁰ Rambouillet Accords, Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo (1999), un.org/files/990123_RambouilletAccord.pdf, pregledano 13.03.2016.

⁴³¹ Kontakt grupu su čini predstavnici *SAD*, Francuske, Velike Britanije, Njemačke, Rusije i Italije.

⁴³² Kaser, K., *Ibid.*, str. 44.

⁴³³ Degan, V.Đ. (2007), Observer Missions and Peace-keeping Operations in Croatia, Bosnia-Hezegovina and Kosovo, *Adrias* br,14, str. 23.

Milana Milutinovića, od 5. marta 1999.godine, u kome navodi sljedeće (citat je naveden po Kaseru):⁴³⁴

„Ukratko, u toku je priprema velike podvale iza koje stoje prije svega SAD. Od nas se traži potpisivanje sporazuma o čijem velikom dijelu nije razgovarano (više od 58 stranica) bilo sa *Kontakt grupom* bilo tokom samih pregovora. Štaviše, ono u čemu se još više ogleđa cinizam i prevara je činjenica da se od predstavnika albanskih separatista i terorističkog pokreta traži da potpišu sporazum koji su oni sami napisali, to jest da se slože sa *NATO*-ovom okupacijom Kosova i Metohije (...).Ono što smo govorili i u pogledu čega smo upozoravali sve vreme sada se dešava, što rezultira prevarom bez presedana, prepunom falsifikata. Oni nikada nisu želeli sporazum. Konačna pozicija u ovoj igri je sve vreme bila trupe i samo trupe. Pritisak da se prihvate strane trupe otkriva njihove prave ciljeve“.

Završna runda pregovora održana je u Parizu, od 15. do 18. marta. Tom prilikom su kosovski Albanci potpisali sporazum, dok su ga Srbi ponovo odbacili. Milošević je, 20. marta, odbacio posljednji prijedlog Ričarda Holbruka.

U vezi sa hipotetičkim pitanjem da li je kosovska kriza mogla da se okonča sa drugačijim ishodom da je bazična percepcija srpske strane u vezi angažovanja stranih trupa na Kosovu bila drugačija, moglo bi se pretpostaviti da je ipak moglo doći do povoljnijeg ishoda. U osnovi, pregovori su vođeni pod velikim pritiskom nemilih događaja koji su se odvijali uporedo sa pregovaračkim procesom, a isto tako je već unaprijed i prije pregovora postojala klima uzajamnog zaziranja i nepovjerenja uzrokovana iskustvom iz prethodnog perioda raspada SFRJ. To se jasno vidi iz ranije citiranog narativa u kome se lako iščitava vrlo visok stepen nepovjerenja prema drugoj pregovaračkoj strani. Vjerovatno bi mogla biti prihvatljiva ocjena Karla Kaser⁴³⁵ da je, u vezi sa trenutnom konstelacijom sukobljenih strana na terenu i to u uslovima humanitarne krize velikih razmjera i globalnog medijskog publiciteta, jedino neka strana oružana sila sa nespornim autoritetom mogla da pacifikuje i raspusti oružane formacije kosovskih Albanaca, a da pri tome ne dođe do progona i patnji civilnog stanovništva na Kosovu.

⁴³⁴ Kaser, K., *Ibid.*, str. 50.

⁴³⁵ *Ibid.*, str. 52.

4.3.2.4. Kritički osvrt na kanadsko učešće u intervenciji na Kosovu

Kanadska vlada je kao osnovni motiv za učešće u *NATO* intervenciji na Kosovu navodila poštovanje principa *agende ljudske bezbjednosti* kao sastavnog dijela spoljnopolitičkog programa vlade. Tako Pol Hajnbeker (Paul Heinbecker) navodi da nije bilo razloga za intervenciju, gledano iz ugla nacionalnog interesa. Po njemu, osnovni razlog za intervenciju bio je zaštita i očuvanje vrijednosti do kojih je Kanadi veoma stalo, a artikulisani su u *agendi ljudske bezbjednosti*. On tvrdi da Kanada nije impulsivno prihvatila vojnu intervenciju već da je uložila ozbiljne diplomatske napore u *UN* kako bi pokrenula njena tijela da blagovremeno i efektivno spriječe humanitarnu krizu.⁴³⁶

Najveći zagovornik radikalnog spoljnopolitičkog kursa prema krizi na Kosovu bio je kanadski ministar spoljnih poslova Lojld Aksvorti. Po njemu, spremnost kanadske vlade da upotrebi vojnu silu predstavlja pravi test za poštovanje *agende ljudske bezbjednosti*. Ova orijentacija kanadske vlade naišla je na otvoreno suprostavljanje dijela kanadske javnosti. Tako je bio veoma zapažen aktivizam Kanadana srpskog porijekla koji su javno na uličnim demonstracijama iznosili argumente protiv kanadskog angažovanja.⁴³⁷ Tokom kampanje vazdušnih udara, Aksvorti je u ime kanadske vlade u *UN*, na multilateralnom planu, igrao aktivnu ulogu u nalaženju rješenja krize i aktivno lobirao u donošenju *Rezolucije 1244 Savjeta Bezbjednosti UN*⁴³⁸, pomenuta rezolucija je bila osnova za prekid vojnog sukoba i uspostavljanje mira.⁴³⁹

U uticajnim akademskim krugovima u Kanadi izražen je kritički osvrt u odnosu na mišljenja i interpretacije zvaničnika kanadske vlade. Tako profesor Nosal procjenjuje širi opseg potencijalnih motivacija za takav politički izbor. Po njemu, javna objašnjenja kanadske vlade su bila fokusirana na opravdanje principa *agende ljudske bezbjednosti* umjesto isticanja i očiglednih političkih i strateških razloga. Nosal navodi izjavu Aksvortija koji tvrdi da je humanitarni imperativ galvanizovao *NATO* da djeluje, pored prepoznatog strateškog interesa Alijanse da se sukob ne prelije na širi region Zapadnog Balkana, posebno na Albaniju, *SRJ* i

⁴³⁶Manulak, M. (2009) *The Kosovo Crisis and Canadian Foreign Policy, An Agenda for Intervention*, Carleton University, Ottawa, str. 4.

⁴³⁷Hataley, T.S., Nossal (2004) *The Limits of the Human Security Agenda: The Case of Canada Response to the Timor Crises, Global Change, Peace & Security, Volume 16, No.1, str. 9.*

⁴³⁸ UN Security Council Resolurion 1244 (1999), <http://unscr.com/files/1999/01244.pdf>, pregledano 02.04.2016.

⁴³⁹*Ibid.*, str. 5.

Makedoniju. Zatim, Nosal dovodi u pitanje principijelnost kanadske spoljne politike poređenjem kanadskog angažmana u kosovskoj krizi u odnosu na krizu u Istočnom Timoru, gdje je kanadska vlada, u sličnim humanitarnim okolnostima, zauzela veoma pasivan stav koji je proizveo nedovoljno angažovanje.⁴⁴⁰

Mihael Manulak (Michael Manulak), isto tako, izražava kritički odnos u vezi sa stavovima kanadske vlade. On ističe da se i u krizama u Siera Leoneu, Čečeniji, Istočnom Timoru i Avganistanu radilo o ozbiljnim humanitarnim problemima sa katastrofalnim posljedicama, a da kanadska vlada nije zauzimala stav sličan onom povodom kosovske krize. Po njemu, značajan pokretač za odabir ovakve političke odluke bilo je opšte raspoloženje javnog mnijenja, posebno u Kvebeku, u smjeru politike intervencionizma. To je mogao da bude jedan od pragmatičnih razloga u korist donošenja političke odluke za intervenciju.⁴⁴¹

Profesori Daglas Bland (Douglas Bland) i Majkl Bles (Michael Bliss) tvrde da je kanadska vlada donijela odluku jednostavno na osnovu zahtjeva *NATO-a* prema Kanadi kao članu Alijanse, a ne u vezi sa principima humanitarne agende.⁴⁴²

Markus Gi (Marcus Gee) je ukazao na kršenje međunarodnog prava od strane *NATO-a* primjenom oružane sile kao i kršenje principa o defanzivnom karakteru Alijanse.⁴⁴³

Najkonzistentniju kritiku kanadskog angažmana na Kosovu u kanadskoj javnosti pružio je profesor Robert Koks (Robert Cox) u prepisci sa ministrom spoljnih poslova Lojdom Aksvortijem. On ističe da je kanadska politika u vezi sa Kosovom dosljedno slijedila interes američke administracije i snosila posljedice pregovora koji nijesu bili postavljeni da slijede kanadske interese, prekidajući kontinuitet sa konstruktivnom tradicijom još od Lestera Pirsona (Lester Pearson), tradicijom koja je podrazumijevala uključivanje u rješavanje međunarodnih konflikata isključivo sa odobrenjem *UN-a*. Isto tako, on osporava zvaničnu kanadsku argumentaciju u vezi sa *Savjetom Bezbjednosti UN-a* i njegovim pasivnim odnosom prema kosovskoj krizi. Nasuprot ovom stavu, on ističe da nije postignut konsensus u međunarodnoj zajednici oko *NATO* pristupa i da je bilo potrebno proširiti pregovore i sa drugim ključnim institucijama koje su mogle dati doprinos. Po njemu, ovakvim odnosom kanadska vlada daje primat *SAD-u* i *NATO-u* u odnosu na *UN* i time utire budući put za

⁴⁴⁰ *Ibid.*, str. 10.

⁴⁴¹ Michael Manulak, *Ibid.*, str. 9.

⁴⁴² *Ibid.*, str. 2.

⁴⁴³ Report from the roundtable on Canada, NATO and United Nations: lessons learned from The Kosovo Crisis, (1999) Canadian Centre for Foreign Policy Development, str. 2.

globalno vladanje. On ističe da vojna intervencija ima katastrofalne posljedice po stanovništvo SRJ, uključujući i kosovske Albance, a isto tako da je veoma štetna za budući svjetski poredak.⁴⁴⁴

Odluka o bombardovanju takođe podriva međunarodno pravo. On ističe samouvjerenost američke doktrine, zasnovane na ubjeđenju oko tehnološke premoći, da će rat biti okončan za nekoliko dana, isključivom primjenom vazdušnih udara, što se pokazalo kao promašaj. Koks kritikuje i diplomatski aspekt u vezi sa pregovorima u Rambujeu (Rambouillet), Francuska. Po njemu, to nijesu bili pregovori već ultimatum.⁴⁴⁵

Koks podvlači da su sukobi srpskih oružanih snaga i paravojnih formacija kosovskih Albanaca bili nižeg inteziteta i obima prije početka vazdušnih udara 24. marta 1999. godine. Veći oružani sukobi i ugrožavanje civilnog stanovništva većih razmjera počelo je poslije vazdušnih udara *NATO* snaga. O tome svjedoči oficir kanadske vojske Roland Kejt (Roland Keith) koji je bio član *Verifikacione komisije za Kosovo* u sastavu *OEBS-a*. Takođe, tu činjenicu potvrđuju i dva novinara koji su zaostali na Kosovu početkom vazdušnih udara *NATO*, Robert Fisk (Robert Fisk) iz „*The Independant*“-a i Kanadanin Pol Votson (Paul Watson) iz „*Los Angeles Times*“-a. Roland Kejt je iznio pretpostavku da bi jačanje manadata *Verifikacione misije*, uz značajnije prisustvo predstavnika stranih medija, predstavljalo odvrtačanje prema pritisku na civilno stanovništvo, uz jaču diplomatsku aktivnost evropskih vlada.⁴⁴⁶

On se posebno osvrće na odluku *NATO-a* da proširi ciljeve vazdušnih udara na infrastrukturu, industriju i televiziju, osvrće se i na štete nastale bombardovanjem na širi krug objekata koji nijesu bili označeni kao ciljevi, kao što su bile bolnice i škole. Upotreba klaster bombi i municije sa osiromašenim uranijumom na duži vremenski period će podrivati zdravlje stanovništva, ističe Koks.⁴⁴⁷

Izgleda da je doktrina ljudske bezbjednosti i njena prezentacija u kanadskoj javnosti u periodu od 1995. do 1999. godine bila veoma uspješna kao i da je to bio glavni preduslov da kanadsko učešće u kosovskoj krizi bude podržano od šire kanadske javnosti, i to na veoma visokom nivou. Na drugoj strani, u okvirima akademske i stručne javnosti iskazane su velike

⁴⁴⁴ Cox, R.(2000), Robert Cox and Lloyd Axworthy, House of Commons, Ottawa, *Studies in Political Economy* 63, str. 133.

⁴⁴⁵ *Ibid.*, str. 138.

⁴⁴⁶ *Ibid.*, str. 139.

⁴⁴⁷ *Ibid.*, str. 139.

rezerve kao i veoma kritički odnos. Tako je osporavana teza o zaštiti i očuvanju principa i vrijednosti kanadskog društva, a isticana teza o političkim i strateškim razlozima kao osnovnim pokretačima kanadskog ponašanja u krizi na Kosovu.

4.3.2.5. Oružana intervencija NATO-a

Vazdušni udari na SRJ iz temelja su izmijenili strateški pristup *NATO-a* ovoj vrsti vojnih operacija. Američki strateg vazdušnih udara u Zalivskom ratu Džon Vorden (John Warden) je istakao da je, zbog modernih preciznih oružja, strateške vazdušne udare moguće koristiti u cilju političke paralize neprijatelja. Ova doktrina bi, primjenjena na kosovski konflikt, značila da bi masivni vazdušni udari trebalo da budu simultano izvedeni prema većoj grupi strateških ciljeva kako bi se proizveo što veći razorni efekat.⁴⁴⁸

Međutim, primjena *Vordenove doktrine* u sukobu oko Kosova nije mogla biti implementirana zbog bitno drugačijih političkih okolnosti ovog sukoba u odnosu na onaj u Zalivskom ratu. Postojalo je jako protivljenje javnog mnjenja u Zapadnoj Evropi, Rusiji i Kini prema vazdušnim udarima u ovom sukobu. Procijenjeno je da bi masivni (?) simultani udari na vojno i političko vođstvo *SRJ* politički oslabili zapadnoevropske vlade i narušili koheziju unutar *NATO-a*. Zato je *NATO* morao primijeniti modifikovani pristup.⁴⁴⁹

Donijeta je odluka da se vazdušna sila koristi u diplomatskom kontekstu pritiska na vladu *SRJ*, prije nego što bi sukob dobio puno veće dimenzije. Cilj je bio upotreba što manje sile da se postigne povlačenje *VJ* sa Kosova. U skladu sa tim pristupom, *NATO* se odlučio za pristup ciljanih vazdušnih udara. Međutim, kako su se događaji odvijali u neplaniranom pravcu, tj. nije donijeta odluka o povlačenju *VJ* sa Kosova, vazdušni udari su prošireni na civilne ciljeve za koje je *NATO* tvrdio da su temelj podrške vladi *SRJ*, kao što su: državni mediji, djelovi industrije i infrastrukture. Pojačani vazdušni udari u ovoj fazi sukoba dobili su obrise *Vordenove doktrine* tako da je početna teza stratega u minimalnoj upotrebi sile bila modifikovana.

Tako je *NATO* intervencija na Kosovu uticala na izgradnju novog pristupa u vezi sa vazdušnim udarima, po novom pristupu upotreba vazdušne moći od strane vojnih stratega mora da se prilagođava prema prirodi samog konflikta.

Vazdušni udari *NATO* saveza na Kosovu, u okviru kampanje u koju je išlo 14 zemalja-članica Alijanse, počeli su 23. marta 1999.godine. Operacija je vođena pod zajedničkom

⁴⁴⁸Henault, L. (2010) The Kosovo Crisis: Toward a New Conception of Aerael Warfare, Canadean Military Journal, Vol10, No.2, str. 62.

⁴⁴⁹ *Ibid.*, str.62

integrisanom komandom. Prve procjene su upućivale da će *VJ* kapitulirati za dva do tri dana. U skladu sa tom procjenom u prvom koraku, vojni planeri su alocirali i adekvatne vojne kapacitete koji su trebali da djeluju po naznačenim ciljevima. Međutim, procjene su se pokazale u potpunosti promašenim zbog neočekivanog otpora i adaptibilnosti snaga *VJ*. Kampanja vazdušnih udara na Kosovo i SRJ je trajala 78 dana, do 10. juna 1999. godine.

Kanadska avijacija, u okviru kampanje vazdušnih udara *NATO-a*, bila je zastupljena u oko 10% vazdušnih misija, sa oko 8 do 12 letova na dnevnom nivou u inicijalnoj fazi kampanje. Kanadska vlada je na početku operacija usmjerila 12 *CF-18 lovaca-bombardera*, a od 35. dana bombardovanja broj aviona je povećan na 18. Prema kraju kampanje, broj letova koje su vršili Kanađani bio je oko 16 na dnevnom nivou, sa maksimumom od 20 letova na dan 11. maj. Učešće kanadske avijacije bilo je nešto manje u onosu na učešće britanske avijacije⁴⁵⁰. Kanađani su sa učešćem od 2% od ukupnog broja aviona angažovanih u vazdušnoj kampanji izveli oko 10% borbenih letova⁴⁵¹, što ukazuje na disproportionalno veliko opterećenje kanadskog kontigenta u okviru ukupnih operativnih vazdušnih snaga NATO 1999. godine.

Po izvorima iz kanadske vojske, ovo je bila najveća borbena vazdušna misija kanadske avijacije od kraja Drugog svjetskog rata u Evropi. Kanađani su izveli 678 borbenih letova, sa oko 2600 sati letenja, upotrebivši 523 bombe na ciljeve na Kosovu kao i na široj teritoriji SRJ⁴⁵². Kako bi bili spremni za eventualnu upotrebu borbene avijacije na Zapadnom Balkanu, kanadska vojska je izvršila operativne pripreme još 1997. godine.⁴⁵³

Najveći teret u sprovođenju cjelokupne operacije vazdušnih udara na *SRJ* preuzele su *SAD*. Američki piloti imali su oko 60% cjelokupnih letova, oko 80% letova u misijama bombardovanja, kao i 90% misija elektronskog ratovanja (electronic warfare missions). *SAD* su lansirale 329 vođenih projektila na ciljeve u *SRJ*, samo tri manje nego u Zalivskom ratu.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ The new NATO and Evolution of Peacekeeping, op. cit., str. 2.

⁴⁵¹ Bashow, D., Davies (2000) Mission ready: Canada role in the Kosovo Air Campaign, Canadian Military Journal, str. 59.

⁴⁵² *Ibid.*, str. 55, 57.

⁴⁵³ *Ibid.*, str. 56. Kanada je 1997. godine dopremila u vazduhoplovnu bazu NATO-a u Avijano, Italija, 6 taktičkih bombardera tipa Hornet (Hornet) na period od tri mjeseca. Vježbovni letovi iz Avijana su imali za cilj operativno upoznavanje sa terenom. U junu 1998. godine, sa početkom krize na Kosovu, Kanađani dopremanju šest aviona CF 18 u Avijano. Tokom ratnih operacija, kanadska vlada je donijela odluku o povećanju vazdušnih snaga. Po mišljenju Bašoua (Bashow), kanadski avioni CF 18 pokazali su se pogodnim za ovaj tip sukoba. Većina operacija (82%) bila je tipa dejstva vazduh-zemlja, dok je 18% bilo tipa vazduh-vazduh.

⁴⁵⁴ *Ibid.*, str. 56

Prve procjene iz *NATO* izvora, nakon završetka ratnih operacija, ukazivale su da su vazdušni udari postigli veliki učinak. Isticano je da na strani Alijanse nije bilo žrtava i da su izgubljena svega dva aviona. Procjene gubitaka druge strane bile su neutemeljene, iskazane u visokim gubicima na vojnoj opremi, ljudstvu i infrastrukturi. Posebno je ukazivano da se desilo po prvi put u istoriji modernog ratovanja da je neprijatelj poražen nadmoćnom upotrebom vazdušne vojne sile, a da pri tome nijesu bile angažovane kopnene snage.⁴⁵⁵

Po *NATO* izvorima, *VJ* je pretrpjela gubitke i to 449 artiljerijskog oružja, 210 oklopnih vozila, 100 aviona kao i između 5 000 i 10 000 vojnih žrtava. Po izvorima iz *SRJ* bilo je 476 vojnih žrtava i 13 uništenih tenkova, od 300, koliko ih je bilo locirano na Kosovu. Kada je praćeno povlaćenje *VJ* sa Kosova, pokazala se kredibilnost tih procjena iz *SRJ*.⁴⁵⁶

Najveći efekti vazdušnih udara bili su na infrastrukturi u *SRJ*. Uništene su rafinerije, mostovi, rezerve goriva, putna i željeznička infrastruktura. Upravo su ti učinci pritislili političke odlučioce u *SRJ* da prihvate uslove koje je postavio *NATO* kako bi zaustavio vazdušne udare.

Upečatljiv stav u vezi *NATO* euforije o nemanju ljudskih žrtva na njihovoj strani iznio je Gvin Dajer (Gwynne Dyer) koji je u kanadskom parlamentu rekao da svrha vojnog posla nije uništavanje i ubijanje, već posvećenost da se položi i sopstveni život kad je potrebno. Po njemu, dobar vojnik uvijek teži da umanju žrtve, primarno na svojoj strani, ali isto tako i na drugoj ako je to kompatibilno sa ostvarenjem vojne pobjede. On ističe da vojnici ne bi trebali biti tehničari ubijanja.⁴⁵⁷

Iz vojno-strateškog ugla, angažman protiv *SRJ* korisito je *NATO*-u da, po sistemu *pokušaj-greška*, modifikuje svoju doktrinu vazdušnih udara u krizama ovog tipa. Tako se pristup kojim se kombinuje diplomatski pritisak sa sporadičnim, preciznim vazdušnim udarima na odabrane mete pokazao promašenim te se u narednom koraku pristupilo masivnim vazdušnim udarima na strateške ciljeve protivnika, po dubini teritorije unutar *SRJ*. Ovakvi udari su na kraju donijeli rezultate uz potkopavanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta jedne suverene zemlje, ali i ogromna razaranja i patnje civilnog stanovništva.

Kanadski vojni angažman u kosovskoj krizi bio je veoma značajan, a dati učinak je postignut krajnjim naprežanjem raspoloživih vojnih potencijala u skladu sa visokom

⁴⁵⁵ *Ibid.*, str. 22.

⁴⁵⁶ *Ibid.*, str.22

⁴⁵⁷ *Ibid.*, str. 24.

motivacijom Kanade, kao srednje sile u međunarodnoj politici, da očuva svoju reputaciju kredibilnog partnera u okviru NATO alijanse.

4.3.2.6. Percepcija vojne intervencije na Kosovu kao humanitarne intervencije

Vojna intervencija *NATO-a* mogla bi se posmatrati kao novi međunarodni fenomen jer je Alijansa po prvi put upotrebila vojnu silu kako bi spriječila humanitarnu katastrofu. Pojam *humanitarne intervencije* podrazumijeva akciju primjene sile koju preduzimaju date države uz upotrebu vojne sile u drugoj državi, bez prihvatanja njenih vlasti, a u cilju zaustavljanja patnji i stradanja civila u okviru konflikta.⁴⁵⁸ *Humanitarna intervencija* bi imala smisla samo onda ako je njena posljedica stradanje manje civila nego da se intervencija ne preduzima ili da je stradanje civila barem na istom nivou. Očigledno je da se radilo o stradanju civila ozbiljnih razmjera prije početka intervencije 24. marta.

Ako je svrha *humanitarne intervencije* smanjenje ljudskih patnji na što manji nivo, onda bi se slučaj vojne intervencije *NATO-a* na Kosovu teško mogao dovesti pod ovaj pojam. Značajno je mišljenje da je *NATO* rizikovao veoma malo radi stradanja civila i da je *de facto* pružao podršku *OAK* u borbama sa snagama srpske policije i *VJ*.⁴⁵⁹ Onda bi statističko poređenje stradanja civila prije i nakon intervencije *NATO-a* upućivalo da ova akcija teško može da ima značenje humanitarne, a isto tako i uspješne akcije jer su patnje civila višestruko uvećane poslije 24. marta.

Dan uoči otpočinjanja vojnih udara *NATO-a* na *SRJ* britanski premijer Toni Bler je u *Donjem domu britanskog parlamenta* podvukao težinu humanitarne situacije kao osnovu za preduzimanje *humanitarne intervencije*. Između ostalog, on je izjavio:

„ (...) Britanija stoji spremna sa našim *NATO* saveznicima da preduzme vojnu akciju. Mi to radimo iz vrlo jasnih razloga. Mi to radimo u prvom redu zato da izbjegnemo ono što bi inače bila humanitarna katastrofa na Kosovu. Dozvolite mi da ovom Domu dam indikaciju o dimenzijama onoga što se događa. Četvrt miliona Kosovara, više od 10% stanovništva, sada su beskućnici kao rezultat represije od srpskih snaga; 65 000 ljudi je natjerano da napusti svoje domove u prošlom mjesecu i ne manje od 25 000 u četiri dana od kada su propali mirovni pregovori; samo juče 5 000 ljudi u području Srbije je nasilno

⁴⁵⁸ Zilkiq, A. (2012) Kosovo- a „Humanitarian intervention“, A case study about Kosovo, and NATO intervention on 24 March, 1999, Europaprogrammet/Statsvetenskap, Linneuniversitetet, str. 3.

⁴⁵⁹ *Ibid.*, str. 23.

otjerano iz svojih sela. (...) Mi moramo djelovati: da spasimo hiljade nevinih muškaraca, žena i djece od humanitarne katastrofe, od smrti, varvarizma i etničkog čišćenja od strane brutalne diktature; da spasimo stabilnost regije Balkana odakle znamo da kaos može preplaviti čitavu Evropu. Mi nemamo alternativu nego da djelujemo, i mi ćemo djelovati, bez obzira da li Milošević čak sada traži put prema miru (...)“⁴⁶⁰

Sa istim ciljem, uklapanjem vojne intervencije *NATO-a* u tip *humanitarne intervencije*, 24.marta 1999. godine, govorio je i predstavnik *SAD* u Savjetu Bezbjednosti *UN-a*. On je izjavio:

„Mi vjerujemo da je ova akcija neophodna kao odgovor na brutalni progon kosovskih Albanaca, kršenje ljudskih prava, prekomjernu i nediskriminatornu primjenu sile, odbijanje da se riješi problem na miran način (...) U tom kontekstu, mi vjerujemo da je akcija *NATO-a* opravdana i neophodna da zaustavi nasilje i predupredi još veću humanitarnu katastrofu.“⁴⁶¹

Takođe, i kanadski predstavnik je iznio stav o dominantnoj humanitarnoj dimenziji akcije *NATO-a*. On ističe:

„Humanitarni razlozi podstiču našu akciju. Mi ne možemo jednostavno čekati dok nevine ubijaju, čitavu populaciju raseljavaju, sela se pale i pljačkaju i populaciji se negiraju osnovna prava samo zato što narod o kome se radi ne pripada „pravoj“ etničkoj grupi.“⁴⁶²

Identifikacija *NATO* intervencije sa humanitarnim konceptom bila je veoma važna sa pozicije međunarodnog prestiža zato što ova akcija nije bila odobrena od *Savjeta bezbjednosti UN-a* i izlazila je izvan okvira međunarodnog prava. Gledajući sa humanitarnog aspekta, ova intervencija bi izgledala kao akcija sa izvjesnom dozom moralnog obzira u vezi sa namjerom da se zaštiti jedna grupa ljudi od represije vlasti u državi u kojoj žive kao i od masovnog

⁴⁶⁰<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199899/cmhansrd/vo990323/debtext/90323-06.htm>, pregledano 21. 02 2016.

⁴⁶¹ Citat preuzet od: Greenwood, C., *Ibid.*, str. 159.

⁴⁶² *Ibid.*, str. 160.

protjerivanja tih ljudi ili možda pomoć secesionističkom pokretu koga istinski podržava čitava zajednica, neka vrsta kontra-balansa u odnosu na drugu stranu u konfliktu.⁴⁶³

Intervencija na Kosovu je shvaćena kao pozitivni razvoj od strane mnogih promotera ljudskih prava i u samoj akademskoj zajednici. Tako je Bernar Kušner (Bernard Kouchner) bio jedan od promotera ljudskih prava i veliki podržavalac intervencije na Kosovu, Kušner je postao šef administracije *UN* (*UN Interim Mission*) 1999.godine.

Lojd Aksvorti, kanadski ministar spoljnih poslova, iznio je sljedeće mišljenje:

„(...)Sistematična kampanja terora i etničkog čišćenja, koja je vođena od strane *SRJ*, je uvreda za ljudsko dostojanstvo i u suprotnosti sa humanitarnim pravom. Kanadska reakcija na krizu je poštovanje spoljno-političkih prioriteta ljudske bezbjednosti i poštovanja ljudskih prava (...)“.⁴⁶⁴

Ovo mišljenje je zasnovano na sljedećem stavu:

„(...)Jezik međunarodnih odnosa počeo je da se mijenja. Nijesmo više ograničeni diskusijama o pravima država i nacionalnom suverenitetu. Zaštita civila, djece pogođene ratom, opasnost od terorizma sada su među integralnim aspektima dijaloga. Ova promjena u jeziku utiče na promjenu u percepciji - priznanje da potrebe pojedinaca moraju da bude naša principijelna briga. Ovo priznanje rezultira evolucijom kanadske spoljne politike i formulacijom mnogih aspekata onoga što mi nazivamo *agenda ljudske bezbjednosti* (...)“.⁴⁶⁵

Na drugoj strani, postoji argumentacija u akademskim krugovima protiv teze da je vojna operacija *NATO* snaga bila *humanitarna intervencija*. Tako Noam Čomski (Noam Chomsky) ističe da motivacija za tu akciju nije bila uopšte humanitarne prirode. On smatra da se retorika zagovornika ove akcije kao *humanitarne intervencije* ne može uklopiti u principijelni način mišljenja zato što je pristup *NATO-a* selektivan i tako isključuje načelo

⁴⁶³ Wise, I.(2013) Was NATO Intervention in Kosovo in 1999. „Just“, <http://www.e-ir.info/2013/06/21/was-natos-intervention-in-kosovo-in-1999-just/>, pregledano 21. 02. 2016.

⁴⁶⁴ Axworthy, L. (1999) Cox and Axworthy/Kosovo, 2 June 1999. Correspondence: The Crisis in Kosovo, <http://spe.library.utoronto.ca/index.php/spe/article/download/6729/3728>, pregledano 15. 02. 2016.

⁴⁶⁵ Axworthy, L. (2000) Notes for an address by the honourable Lloyd Axworthy minister of foreign affairs to the woodrow wilson international center for scholars, <http://www.peace.ca/axworthyaddresswoodrow.htm>, pregledano 21. 02. 2016.

principijelnosti. Kao primjer za potvrdu ovog stava on navodi sukob turskih vlasti sa Kurdima u Turskoj.⁴⁶⁶

Umjesto humanitarnog razloga za intervenciju, Čomski navodi razlog kredibilnosti Alijanse kao više vjerovatan. Moguće je, po njemu, da je *NATO* optirao za ovu akciju zato što je htio da uspostavi kredibilnost, posebno u kontekstu ranijih promašaja u prethodnim konfliktima na Zapadnom Balkanu. Na ovom argumentu on postavlja tezu da *NATO* nije pobijedio u ovoj akciji, on vjerovatno ne bi mogao dalje da opstane. Isto tako, on ističe da je prekomjerna upotreba sile u vazдушnim udarima jasan pokazatelj da se Alijansa nije u prvom redu rukovodila humanitarnim razlogom jer je prekomjerna upotreba sile, po prirodi stvari, indukovala sličnu reakciju na drugoj strani što je opet uticalo da humanitarna situacija postane nesnošljiva.⁴⁶⁷

Isto tako, Rebeka Mur (Rebecca Moore) ističe da sam izbor načina izvođenja akcije, vazdušni udari sa velike visine bez uključivanja pješadije kao ključnog elementa svake vojne operacije, upućuje na zaključak da se nije radilo o vitalnom interesu kao i da humanitarni razlog nije bio primaran.⁴⁶⁸

Činjenica je da je u procesu pregovaranja u posljednjem trenutku pred eskalaciju u kampanju vazdušnih udara, kao i na samom njegovom početku⁴⁶⁹ postojala volja za kompromisom druge strane koju je *NATO* nekritički odbacio, ovo ukazuje na rigidnost stava Alijanse da je opravdano doći do cilja vojnim sredstvima. Sama namjera da se upotrebe vojna sredstva, ako postoji mogućnost mirnog rješenja sukoba ukazuje da humanitarni razlozi teško mogu biti u prvom planu, jer je *a priori* jasno da će upotreba oružja izazvati vojne i civilne žrtve druge strane kao i odmazdu druge strane. Stav Tonija Blera da će Alijansa djelovati „bez obzira da li Milošević čak sada traži put prema miru“ jasno potvrđuje ovu pretpostavku.

⁴⁶⁶ Čomski navodi da su turske snage bezbjednosti izvršile teške zločine nad Kurdima tokom devedesetih godina prošlog vijeka. Zločini su uključivali torture civilnog stanovništva, razaranje preko 3500 sela sa nekoliko desetina hiljada žrtava. Preko 2,5 miliona Kurda postali su interno raseljena lica.

⁴⁶⁷ Zilkiq, A., *Ibid.*, str. 28.

⁴⁶⁸ *Ibid.*, str. 29.

⁴⁶⁹ [Http://www.nspm.rs/prikazi/zasto-su-nas-bombardovali.html?alphabet=l](http://www.nspm.rs/prikazi/zasto-su-nas-bombardovali.html?alphabet=l), pregledano 14.04. 2016. U prikazu knjige italijanskog autora Danila Zola „Ko kaže humanost, rat, pravo i globalni poredak“, koji je objavljen u časopisu „Nova politička misao“, navodi se podatak da je Milošević, pored ustupaka u vezi sa ograničavanjem suvereniteta sklapanjem sporazuma sa Holbrukom oktobra 1998. godine, 30. marta nudio povlačenje snaga SRJ sa Kosova u zamjenu za prekid bombardovanja, kao i 11. aprila kada je proglasio unilateralno primirje koje nije prihvaćeno.

4.3.2.7. Humanitarna kriza i angažman Kanade

Sa humanitarne tačke gledišta, kampanja vazdušnih udara na *SRJ* dovela je do regionalne humanitarne krize. Na kosovskom primjeru se pokazalo da vojne operacije motivisane humanitarnim razlozima proizvode suprotan efekat, generišući regionalnu nestabilnost u dugoročnom periodu. U cilju razumijevanja prirode i dimenzija humanitarne krize nastale nakon početka vazdušnih udara na *SRJ* potrebno je napraviti poređenje sa stanjem u periodu prije intervencije.⁴⁷⁰

U okviru regionalne stabilizacione politike prema Zapadnom Balkanu, tokom devedesetih godina prošlog vijeka, međunarodna zajednica je preduzimala preventivne korake u cilju stabilizacije prilika na Kosovu. Tako su *UN*, u periodu od 1992. do 1999. godine, implementirale specijalizovanu misiju u Makedoniji sa ciljem da preveniraju regionalnu nestabilnost koja bi mogla nastati kao rezultat etničkih tenzija na Kosovu i mogućeg naglog priliva izbjeglica sa tog područja u Makedoniju. Operativni plan ove operacije *UN*-a uključivao je djelovanje oružanih patrola koje su kontrolisale stanje na granici prema Kosovu i Albaniji kao i operativnu razradu planova *UNHCR*-a ako dođe do priliva izbjeglica. U periodu izbijanja sukoba širih razmjera između oružanih snaga *SRJ* i paramilitarnih formacija kosovskih Albanaca, u periodu od februara 1998. do početka marta 1999, po procjeni *UNHCR*-a između 200 000 i 300 000 ljudi izbjeglo je sa Kosova i to uglavnom iz ruralnih predjela Kosova u kojima su izbijali oružani konflikti. U datom periodu, po procjeni *UNHCR*-a poginulo je između 1000 i 2000 ljudi.⁴⁷¹

Nakon sklapanja sporazuma između Miloševića i Holbruka oktobra 1998, međunarodnoj zajednici je omogućen direktan monitoring nad konfliktnim područjem Kosova, preko mandata *Verifikacione misije za Kosovo*, u organizaciji *OEBS*-a. Sporazum je predviđao i izviđačke misije *NATO* avijacije u vazdušnom prostoru nad teritorijom Kosova kao i dostavu humanitarne pomoći civilnom stanovništvu od strane *UNHCR*-a. Vlasti *SRJ* su u periodu prije *NATO* intervencije napravile niz političkih koncesija kosovskim Albancima u smjeru jačanja i proširenja njihove političke autonomije, u odnosu na postojeća ustavna rješenja.⁴⁷²

Vazdušni udari *NATO* snaga na *SRJ de facto* su uzrokovali prerastanje jednog konflikta ograničenog obima u regionalnu humanitarnu krizu. Kriza se prelila i na susjedne zemlje i republiku Crnu Goru. Tako je došlo do unutrašnje političke krize u Albaniji, do

⁴⁷⁰ Barutciski, M., (1999) Kosovo refugee crisis, *Foreign Migration Review*, str. 8.

⁴⁷¹ *Ibid.*, str. 9.

⁴⁷² *Ibid.*, str.9.

radikalizacije političkih podjela i konfrontacija u Crnoj Gori kao i sektaških etničkih podjela i tenzija u Makedoniji.

U posebno tešku situaciju dovedena je Makedonija. Na početku sukoba premijer makedonske vlade Georgijevski optužio je *NATO* da destabilizacijom političke situacije na Kosovu dovodi Makedoniju u poziciju žrtve rata sa *SRJ*. U javnosti su iznijeta apsolutno suprotstavljena mišljenja makedonske i albanske zajednice oko prijema albanskih izbjeglica sa Kosova. Dok je albanska zajednica javno istupala sa tezom da makedonska vlada nije iskoristila sve kapacitete za prijem izbjeglica kao i da oni treba da ostanu trajno u Makedoniji, na drugoj strani makedonska vlada je apelovala na zapadnoevropske vlade da omoguće prihvata izbjeglica iz Makedonije jer je, po njoj, stanje postajalo neizdrživo.⁴⁷³

U etnički pomiješanim sredinama u Tetovu, Kumanovu i na periferiji Skoplja izbijali su nasilni incidenti između lokalnog makedonskog stanovništva i albanskih izbjeglica. U cjelini gledano, sukob na Kosovu generisao je predratnu atmosferu u Makedoniji. Ako se ovoj okolnosti dodaju i činjenice iz društveno-ekonomskog miljea prije sukoba na Kosovu, 300 000 nezaposlenih i pad BDP od preko 10%, može se zaključiti da je Makedonija bila ušla u zonu visoke društveno-ekonomske i političke krize.⁴⁷⁴

Po mišljenju prof. Biljane Vankovske, najteža posljedica *NATO* intervencije je ogromno povećanje socijalne distance između dvije zajednice u Makedoniji kao i njihova jaka unutrašnja homogenizacija, posebno na mikronivou. Ona ističe i posebnu vrstu identifikacije i idealizacije *NATO*-a i *SAD* kao moćnih zaštitnika Albanaca, unutar albanskog korpusa u Makedoniji. Tako je *NATO* intervencija direktno uticala na proces fragmentacije makedonskog društva.⁴⁷⁵

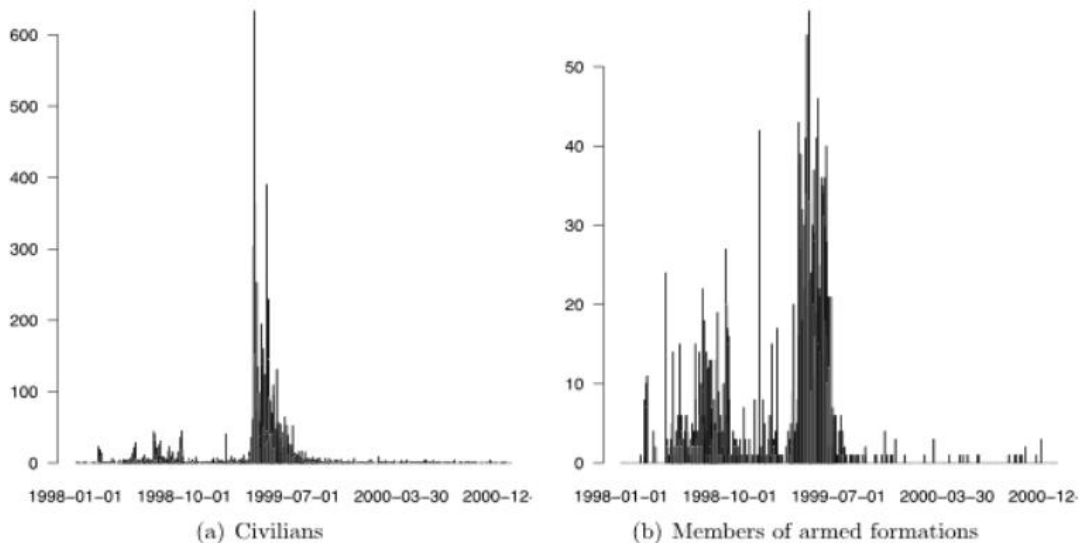
U odnosu na proklamovanu humanitarnu intervenciju, od strane *NATO* saveza, empirijski pokazatelji o broju žrtava na Kosovu tokom krize i rata ukazuju na ogromno povećanje broja žrtava od početka vazdušnih udara. Na grafikonu 5⁴⁷⁶ može se sagledati distribucija broja civilnih žrtava i pripadnika oružanih formacija u periodu od početka 1998. do završetka *NATO* intervencije, juna 1999. godine. Uočava se dramatičan porast žrtava u obje kategorije u periodu trajanja oružane intervencije *NATO*-a:

⁴⁷³Vankovska, B. (2000) The impact of the Kosovo Conflict on Macedonia: Between the Hammer and the Anvil, http://www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/infomanagement9.pdf, pregledano 12.04. 2016.

⁴⁷⁴ *Ibid.*, str. 5.

⁴⁷⁵ *Ibid.*, str.9.

⁴⁷⁶ Kruger, J., Ball (2014), Evaluation of the Database of the Kosovo Memory Book, Human Rights Data Analysis Group, str. 24.

Grafikon 5: Broj civilnih žrtava i pripadnika oružanih formacija

Planeri *NATO-a* nijesu anticipirali humanitarnu krizu većih razmjera koja bi mogla da bude posljedica vazdušnih udara. U tri odvojene krize u prethodnih 15 mjeseci pred intervenciju problem izbjeglica nije bio izražen na posebno visokom nivou. Očekivalo se u najgorem zamišljenom scenariju da bi moglo biti oko milion interno raseljenih kosovskih Albanaca. Sa početkom vazdušnih udara, indukovana je velika humanitarna kriza koja je *NATO* saveznike zatekla nesprenim, a isto tako u zemljama u okruženju objektivno je postojala nesprenost za prijem ogromnog broja izbjeglica.⁴⁷⁷

Table 4.3: Reported war victims, by status.

Victim status	Victims	Percent of victims
Civilian	10305	76.2
Soldier	2848	21.1
Police	364	2.7
Total	13517	100

Tabela 7: žrtve rata, po statusu

Tokom kampanje bombardovanja, poginulo je oko 10 000 civila kao i oko 3200 pripadnika oružanih formacija. U tabeli 7⁴⁷⁸ može se sagledati odnos poginulih civila i pripadnika oružanih formacija. Visok procenat stradalih civila tokom inrevencije u odnosu na period sukoba prije intervencije upućuje na odsustvo veze između pojma „*humanitarna intervencija*“ i *NATO* vojne kampanje.

⁴⁷⁷ Kosovo Case Study, from The National Security Archive, The George Washington University, The Gelman Library, str. 1.

⁴⁷⁸ Kruger, J., Ball, *Ibid.*, str. 11.

Isto tako, vazdušni udari NATO snaga sa velikih visina kao i upotreba satelitski vođenih projektila, kao osnovnih metoda vođenja ratnih operacija, imali su za posljedicu kako velike žrtve među civilima i pripadnicima vojnih formacija kosovskih Albanaca i SRJ tako i gotovo apsolutno odsustvo žrtava na strani vojnih formacija nato snaga. Ovo se može sagledati preko tabele 8 ⁴⁷⁹:

Table 4.4: Reported war victims, by membership in armed formation and status.

Formation/Status	Civilian	%	Soldier	(%)	Police	(%)	Total	(%)
None	10305	100.0	0	0.0	0	0.0	10305	76.2
KLA	0	0.0	2123	74.5	0	0.0	2123	15.7
VJ	0	0.0	719	25.2	0	0.0	719	5.3
MUP	0	0.0	0	0.0	364	100.0	364	2.7
FARK	0	0.0	3	0.1	0	0.0	3	0.0
KFOR	0	0.0	3	0.1	0	0.0	3	0.0
Total	10305	100.0	2848	100.0	364	100.0	13517	100.0

Tabela 8: žrtve, po pripadnosti vojnim formacijama i statusu

Iako je *NATO* savez javno uvjeravao da koristi moderna oružja i municiju, koji bi trebalo da u velikoj mjeri eliminišu mogućnost većeg stradanja civila na strani SRJ, ipak se desilo stradanje velikih razmjera. Vlada *SRJ* je objavila da je bilo najmanje 1200 civilnih žrtava. Po nalazima istraživanja *Human Rights Watch-a* registrovano je 90 odvojenih incidenata u kojima je evidentirano 500 civilnih žrtava. Ova organizacija je utvrdila da se u 62 od 90 slučajeva radilo o namjeranim ciljevima. U 33 incidenta ciljevi su bili u gusto naseljenim urbanim područjima. Tako su u Nišu, u najmanje tri napada, korištene klaster bombe koje su uzrokovale stradanje većeg broja civila.⁴⁸⁰

U tabeli 9 dajemo prikaz broja civilnih žrtava u najvećim incidentima prilikom vazdušnih udara *NATO-a*, na osnovu podataka iz originalne tabele organizacije *Human Rights Watch*⁴⁸¹ u kojoj se može sagledati masovno stradanje civila posebno tokom mjeseci aprila i maja 1999. godine.

Datum	Lokacija	Civilne žrtve
13. maj	Koriša	48-87

⁴⁷⁹ *Ibid.*, str. 12.

⁴⁸⁰ Human Rights Watch, (2000) Civilian Deaths in the Nato Air Campaign, February 2000, Vol.12, No.1, str. 2.

⁴⁸¹ Civilian Deaths in the Nato Air Campaign, *Ibid.*, str. 81.

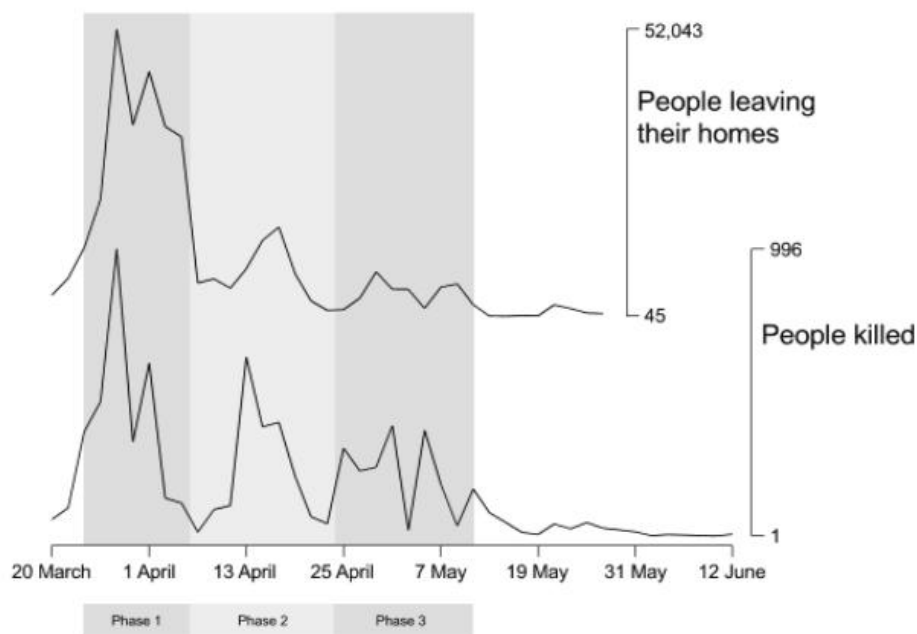
14. april	Đakovica-Dečane	73
1. maj	Lužane	39
30. maj	Surdulica	23
12. maj	Grdelićka Klisura	20
21. maj	Istok (Dubrava)	najmanje 19
3. maj	Savine Vode	17
23. april	Beograd	16
7. maj	Niš	14
27. april	Surdulica	11
31. maj	Novi Pazar	11
5. april	Aleksinac	10

Tabela 9: Veliki incidenti sa civilnim žrtvama vazdušnih udara NATO-a

Isto tako, utvrđen je visok stepem pozitivne korelacije između povećanja broja civilnih žrtava i povećanja broja izbjeglica prema susjednim državama i Republici Crnoj Gori, tokom aprila i maja 1999. godine. Na grafikonu 6 AAAS,⁴⁸² (*American Association for the Advancement of Science*) dat je grafički prikaz na kome se može sagledati taj stepen korelacije:

⁴⁸² AAAS, Science and Human Rights Program, Political Killings in Kosovo, March-June 1999, (2000) American Bar Association and East European Law Initiative Washinton, DC, str. 11.

Figure 2: Documented Killings and Estimated Expulsions by Time

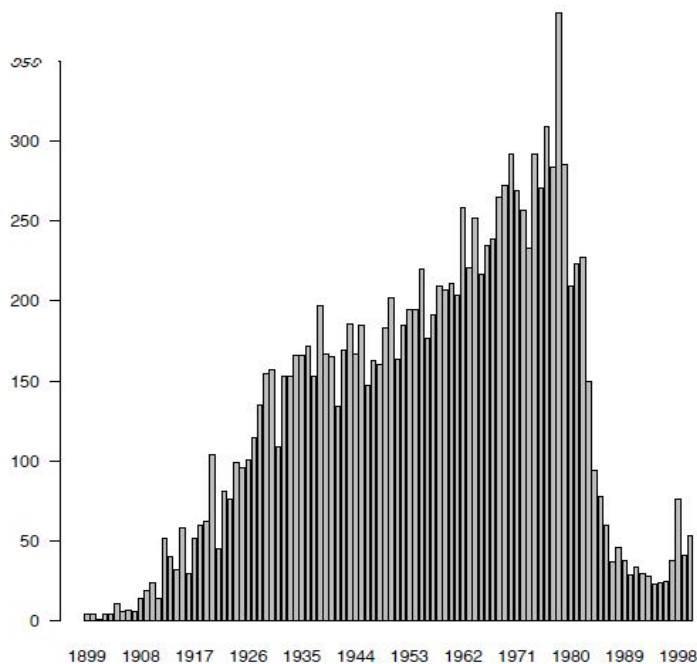
Grafikon 6: Dokumentovana ubistva i procjena progona u vremenu

Posebno su indikativni podaci u vezi životne dobi žrtava sukoba na Kosovu. Na grafikonu 7⁴⁸³ je dat prikaz distribucije godina rođenja žrtava. Može se zapaziti da je najveći broj žrtava bio u punoj reproduktivnoj dobi, od 20 do 40 godina (grafikon 7).

Tokom kampanje bombardovanja, poginulo je oko 10 000 civila. Na kraju kampanje bombardovanja bilo je oko 1 400 000 raseljenih ljudi, od toga, na vrhuncu krize, oko 780 000 ljudi van Kosova i to: 70 000 u Crnoj Gori, u Makedoniji 245 000, u Albaniji 444 000 i u *BiH* 22 000 ljudi, po podacima *UNHCR-a*. Još 150 000 ljudi izbjeglo je širom Evrope. Nakon sklapanja mirovnog sporazuma oko 770 000 kosovskih Albanaca se vratilo na Kosovo, uz još 54 000 izbjeglica koji su se vratili iz zemalja van Balkana. Sa Kosova je nakon prekida neprijateljstava izbjeglo 200 000 kosovskih Srba i Roma uključujući i 3 000 srpskih izbjeglica koji su ranije izbjegli iz *BiH* i Hrvatske. Zemlje u regiji su ranije tokom ratova u Bosni i Hrvatskoj primile veliki broj izbjeglica iz tih krajeva, tako da je u *SRJ* u vrijeme kosovske krize bilo smješteno oko 520 000 izbjeglica porijeklom iz Hrvatske i *BiH*, u *BiH* je bilo oko 830 000 interno raseljenih lica kao i 30 000 izbjeglica iz Hrvatske, u Hrvatskoj je bilo oko 30

⁴⁸³ Kruger, J., Ball, *Ibid.*, str. 16.

000 izbjeglica iz *BiH* i oko 62 000 iz Srbije. Ostale evropske zemlje primile su 128 000 izbjeglica iz *BiH* i Hrvatske.⁴⁸⁴

(c) Year counts

Grafikon 7: distribucija po godinama rođenja žrtava

UNHCR je u Makedoniji, u ime *UN* –a, upravljao *Humanitarnim programom za evakuaciju* (Humanitarian Evacuation Program, *HEP*) sa misijom da izbjeglice sa Kosova upućuje na dogovorene međunarodne destinacije, program je obuhvatio oko 91 000 izbjeglica sa Kosova upravo kako bi se olakšala humanitarna situacija u Makedoniji. Kanada je preko tog programa tokom 1999.godine primila oko 5 500 izbjeglica sa Kosova. Pored Kanade, *SAD* su primile oko 13 000 izbjeglica, Turska oko 8 300, Njemačka oko 15 000, Norveška, Francuska i Italija po oko 6 000 i Austrija 5 000.⁴⁸⁵

Kanadska vlada je tokom učešća u sukobu na Kosovu, u vezi sa otvorenim problemom izbjeglica sa Kosova, uglavnom imala podršku kanadske javnosti. Čini se da je ugled spoljno-političke *agende ljudske bezbjednosti* kanadske vlade u kanadskoj javnosti bio veoma visok. Tako istraživanje javnog mnijenja agencije *Ipsos* potvrđuje vladin stav o značaju moralnog

⁴⁸⁴ McHugh, L., (1999) Kosovo: Refugee Assistance and Temporary Resettlement, CRS Report for Congress, The Library of Congress, str. 2.

⁴⁸⁵ *Ibid.*, str.3

argumenta kao opravdanja za učešće u intervenciji. U vezi sa moralnom obavezom prihvata kosovskih izbjeglica u Kanadi, na pitanje „Da li Kanada ima moralnu obavezu da prihvati izbjeglice koji žele da dođu, kada se desi situacija kao ona na Kosovu“, dobijeni su sljedeći odgovori:

Period	U potpunosti se slaže	Djelimično se slaže	Djelimično se ne slaže	U potpunosti se ne slaže	Nema stava	N
8 -10. april 1999.	38	41	12	8	1	1000

Tabela 10: Moralna obaveza prihvatanja izbjeglica⁴⁸⁶

Međutim, javno mnijenje u Kanadi je dijelom drugačije reagovalo iz perspektive poreskih obveznika u vezi troškova za izbjeglice – na način da je bilo znatno više rezervisano po pitanju troškova, u poređenju sa gore navedenim moralnim stavom. Na konstataciju da li se ispitanici slažu sa stavom da „Kanada ne bi trebalo da troši novac na pomoć kosovskim izbjeglicama, kada mi imamo beskućnike i ljude koji žive u siromaštvu“, dobijeni su sljedeći odgovori:

Period	U potpunosti se slaže	Djelimično se slaže	Djelimično se ne slaže	U potpunosti se ne slaže	Nema stava	N
8 -10. april 1999.	15	20	31	32	2	1000

Tabela 11: Trošenje novca na izbjeglice⁴⁸⁷

4.3.2.8. Pravni aspekti

NATO intervencija nije prethodno odobrena od strane *Savjeta bezbjednosti*. SAD i Velika Britanija su branile poziciju tvrdeći da dvije rezolucije *Savjeta Bezbjednosti* o Kosovu usvojene 1998. godine sadrže slične naznake kao u *Rezoluciji 668* iz novembra 1990. u vezi sa iračkom okupacijom Kuvajta, kojom je odobrena upotreba sile prema Iraku. Kako bi

⁴⁸⁶[Http:// media.leidenuniv.nl/legacy/Poll%20Data%20Kosovo.pdf](http://media.leidenuniv.nl/legacy/Poll%20Data%20Kosovo.pdf), pregledano 11.04. 2016.

⁴⁸⁷ *Ibid.*, [Http://media.leidenuniv.nl/legacy/Poll%20Data%20Kosovo.pdf](http://media.leidenuniv.nl/legacy/Poll%20Data%20Kosovo.pdf), pregledano 11.04. 2016.

izbjegli ruski i kineski veto u *Savjetu Bezbjednosti*, oni su planirali da legalitet zasnuju na članu 7 *Povelje UN*.⁴⁸⁸

Humanitarna intervencija ovog profila je uvijek kontraverzna, bez obzira da li se desila ili nije. Na primjer u Ruandi se, zbog odsustva adekvatne intervencije spoljnih snaga iz međunarodne zajednice, desio genocid. *Savjet Bezbjednosti* nije preduzeo neophodnu akciju.⁴⁸⁹

U vezi sa opravdanošću i legitimnošću intervencije na Kosovu, vojne intervencije u unutrašnju politiku jedne suverene države, general Klaus Nojman (Klaus Naumann) postavio je ključna otvorena pitanja: Da li su povrede ljudskih prava na Kosovu bile dovoljno velike da bi morale uključiti spoljno miješanje? Da li su secesionističke snage izmanipulisale eksternu intervenciju u političke svrhe? Da li su sva sredstva za mirno rješenje konflikta od strane međunarodne zajednice bila upotrebljena? Kako je mogao biti zaobiđen sistem *UN* i zamijenjen tzv. koalicijom voljnih? Da li je vojna strategija intervencije dovela do pogoršanja humanitarne situacije na Kosovu tokom sukoba?⁴⁹⁰

U međunarodnom pravu, osnovno polazište je da države ne bi trebalo da intervišu u unutrašnje poslove drugih država, u skladu sa članom 2 *Povelje UN-a*. Postoje izuzeci od tog stava i to - da *Savjet Bezbjednosti* može intervenisati u slučajevima ugrožavanja međunarodnog mira i bezbjednosti, u tom slučaju dobija ovlašćenje da preduzme akciju uz upotrebu sile, u skladu sa poglavljem VII *Povelje UN-a*. Na osnovu ovog tumačenja, na primjer, *UN* su bile ovlašćene da intervišu u Somaliji i na Haitiju.⁴⁹¹

U pravnom okviru, *NATO*, kao regionalni aranžman, u skladu sa članom 53 *Povelje*, ne može preduzeti akcije prinude bez odobrenja *Savjeta Bezbjednosti*. Na bazi ove odredbe *Povelje*, vazdušni udari na *SRJ* bi trebali biti ilegalni, jer nijesu odobreni od strane *Savjeta Bezbjednosti*.

Po profesoru Albertu Legau⁴⁹² (Albert Legault), u vezi sa legalitetom intervencije, postavlja se pitanje da li koncept „*humanitarne hitnosti*“ (humanitarian emergency), na

⁴⁸⁸ Boyadjieva, N. *Nato and the Balkans, Ibid.*, str. 23.

⁴⁸⁹ Naumann, K. (2004) The responsibility to Protect- Humanitarian intervention and the use of military Force, *Canadean Military Journal*, Winter 2004-2005, str. 21.

⁴⁹⁰ *Ibid.*, str. 22.

⁴⁹¹ Legault, A. (2000) *Nato Intervention in Kosovo: The Legal Context*, *Canadean military Journal*, spring 2000., str. 63.

⁴⁹² Direktor IQHEI u Kvebeku, Kanada.

primjeru intervencije na Kosovu, predstavlja prelomnu tačku u evoluciji međunarodnog prava koja vodi prema nekoj, veoma kontraverznoj „*post-Vestfalijanskom pravcu plus*“ eri u međunarodnim odnosima.

U vezi sa stavom *NATO* struktura, iz vremena uoči intervencije, indikativan je stav Strouba Talbota (Strobe Talbott), visokog zvaničnika administracije *SAD*. I pored isticanja značaja sinergije između *NATO-a* i raznih međunarodnih institucija, posebno *UN-a*, on ističe da je veoma važno da se *NATO* ne podredi bilo kom drugom međunarodnom tijelu. Po njemu, *NATO* bi trebalo da djeluje u saglasnosti sa drugim organizacijama, respektujući njihove principe, ali Alijansa mora rezervisati pravo djelovanja kada se njeno članstvo opredijeli za određeni kurs akcije.⁴⁹³

U završnom dokumentu novog strateškog koncepta *NATO-a*, usvojenom u Vašingtonu u aprilu 1999. godine, u članu 15. ističe se da *Savjet Bezbjednosti UN-a* ima primarnu odgovornost za održavanje međunarodnog mira i bezbjednosti i da, kao takav, igra ključnu ulogu za bezbjednost i stabilnost Sjeverno-Atlanskog područja. Međutim, po članu 7. i članu 10. *Vašingtonskog ugovora*, *NATO*, u cilju održavanja stabilnosti i bezbjednosti Sjeverno-Atlanskog područja, treba da bude spreman, u zavisnosti od slučaja do slučaja, da doprinese prevenciji kriza i upravljanju krizama, uključujući i primjenu sile, van područja država članica, u neposrednom susjedstvu. Ovim *NATO* proširuje domen svog djelovanja iz člana 5. *Sjeverno-Atlanskog Ugovora*.

Organizacija *Human Rights Watch* je zaključila da je *NATO* savez izvršio brojne povrede međunarodnog humanitarnog prava i to upotrebom klaster bombi u područjima naseljenim civilima, napadima na civilne ciljeve kao što su mostovi, industrijska postrojenja i sl., odsustvom upozorenja prema civilima prije vazdušnih udara, nedovoljnim oprezom prilikom identifikovanja prisustva civila tokom napada na konvoje i pokretne ciljeve kao i izazivanjem većih civilnih žrtava nepreduzimanjem adekvatnih mjera provjere da li oko vojnih ciljeva ima koncentracije civila.⁴⁹⁴

U skladu sa kanadskim Ustavom, kanadska vlada ima široka ovlašćenja u vezi upotrebe oružanih snaga van granica zemlje. Komandu nad oružanim snagama ima premijer. *Kanadski parlament*, posebno *Donji dom parlamenta*, ima kapacitet u vezi odobravanja fondova za te operacije kao i da postavi pitanje povjerenja vladi. *Parlament* se u praksi uključuje u ova pitanja putem konsultacija ili tematskih debata. U mnogim slučajevima,

⁴⁹³Legault, A., *Ibid.*, str. 65.

⁴⁹⁴Civilian Deaths in the Nato Air Campaign, *Ibid.*, str. 3.

parlament se uključuje kada je vlada već donijela odluku po tom pitanju. Isto tako, *parlament* nije postavio kriterijume, kao što su veličina snaga ili dužina trajanja misija kako bi mogla da se opredijeli oko eventualne podrške.⁴⁹⁵

U praksi mnoge važne odluke su opredijeljene faktorima koji su čak u cjelini van kanadske kontrole. Tako Nosal ističe da reaktivna priroda kanadske spoljne politike znači da veći dio spoljnopolitičke agende nije donijet pod kontrolom kanadske vlade. Dešava se da unilateralne akcije drugih država, kao što je *SAD*, ili alijansi, kao što je *NATO*, čine ulogu *parlamenta* nemogućom.⁴⁹⁶

Kanadska vlada je prvi put konsultovala *Donji dom parlamenta* povodom situacije na Kosovu 30. septembra 1998. godine kada je u *Donjem domu* izražena zabrinutost u vezi sa represijom nad civilnim stanovništvom od strane vlasti *SRJ* kao i poruka da što prije treba težiti sporazumnoj rješenju krize. U sljedećoj raspravi od 7. oktobra, opozicija je postavila pitanje vladi oko moguće uključenosti Kanade i izazova koji se nameću. Izražena je zabrinutost u vezi legaliteta bilo koje akcije koja ne bi bila odobrena od strane *UN*-a, tim prije što bi to bio prvi put da Kanada učestvuje aktivno u nekom konfliktu u inostranstvu bez saglasnosti *UN*-a još od 1945. godine. Mnogi članovi *Donjeg doma kanadskog parlamenta* su izrazili stav da treba sačekati rezoluciju *Savjeta Bezbjednosti UN*-a.

Kada je ministar spoljnih poslova Lojd Aksvorti bio upitan oko mogućnosti vojne akcije, on je izrazio stav da ne bi bilo uputno anticipirati sljedeće korake u vezi vojne akcije *NATO*-a dok odluke ne budu donijete. Ova retorika vlade je upućivala da se vojni angažman drži otvorenim.

U sljedećoj debati, prije oružane intervencije, od 17. februara 1999. raspravljano je o eventualnoj kanadskoj misiji *očuvanja mira* na Kosovu (peacekeeping operation), a nije raspravljano o ulozi borbenih jedinica *Kanadskih oružanih snaga*. Nakon što su počeli vazdušni udari na *SRJ*, 24. marta 1999. godine, opozicija je oštro napala vladu zbog nedostatka komunikacije sa javnošću i *Parlamentom* u vezi eskalacije krize. Isto tako, postavljeno je pitanje uloge *Parlamenta* u tekućoj krizi i zatraženo da *Donji dom parlamenta* treba da bude konsultovan u slučaju dalje eskalacije konflikta i ako bude zahtjeva za angažovanjem kopnenih borbenih snaga. Na saslušanju u *Parlamentu*, 19. aprila, premijer kanadske vlade je istakao da će on, u zavisnosti od zahtjeva prema kanadskoj vladi da pošalje kopnene borbene

⁴⁹⁵ Dewing, M., McDonald, (2006) International Deployment of Canadean Forces: Parliament Role, Library of Canadean Parliament, str. 4

⁴⁹⁶ *Ibid.*, str. 5.

snage, uputiti savjet da li da se o tome glasa u *Parlamentu*.⁴⁹⁷ Interakcija između kanadske vlade i *Kanadskog parlamenta*, u gore navedenim sekvencama, ukazuje na vrlo mali uticaj tog segmenta vlasti na donošenje spoljnopolitičkih odluka u vezi sa *humanitarnim intervencijama* uz upotrebu vojne sile.

Izgleda da je premijer kanadske vlade u tom trenutku imao široku podršku kanadskog javnog mnijenja za pojačani angažman kanadskih oružanih snaga u sukobu sa *SRJ*, sudeći po istraživanju agencije *Ipsos* iz aprila 1999. godine. Iznijet je stav da „(...) *NATO* ima tri opcije: On može da prekine vojno angažovanje u Jugoslaviji, može da nastavi vazdušne udare na jugoslovenske snage bezbjednosti ili može uzeti zemaljske trupe na Kosovu da se bori protiv jugoslovenskih snaga bezbjednosti direktno. Koju od ove tri opcije Vi lično podržavate?“. Dobijeni su sljedeći odgovori:

Period	Zaustaviti vojni angažman	Nastaviti sa vazdušnim udarima	Uzeti zemaljske trupe na Kosovu	Bez stava	N
8-10. april 1999.	22	35	40	3	1000

Tabela 12: Poželjna opcija za NATO⁴⁹⁸

Isto tako, moglo bi se zaključiti da je premijer imao dvotrećinsku podršku javnog mnijenja u vezi sa bazičnom podrškom ratnoj opciji Kanade. Po istraživanju agencije *Ipsos*, na konstataciju da li bi Kanada mogla izaći iz sukoba, dobijeni su sljedeći odgovori:

Period	U potpunosti se slaže	Djelimično se slažem	Djelimično se ne slažem	U potpunosti se ne slaže	Bez stava	N
8-10. april 1999.	14	13	24	49	1	1000

Tabela13: Da li bi Kanada mogla da ostane van sukoba?⁴⁹⁹

4.3.2.9. Sklapanje mira i stabilizacija prilika

Početkom juna vođeni su teški pregovori u cilju pronalaženja diplomatskog rješenja konflikta. Srpska strana je popustila i prihvatila *Sporazum Černomirdin-Ahtisari* koji je kasnije priključen, u vidu aneksa, *Rezoluciji 1244*. *NATO* savez se obavezao da zaustavi

⁴⁹⁷ *Ibid.*, str. 27.

⁴⁹⁸ [Http:// media.leidenuniv.nl/legacy/Poll%20Data%20Kosovo.pdf](http://media.leidenuniv.nl/legacy/Poll%20Data%20Kosovo.pdf), pregledano 11.april 2016.

⁴⁹⁹ *Ibid.*, [Http:// media.leidenuniv.nl/legacy/Poll%20Data%20Kosovo.pdf](http://media.leidenuniv.nl/legacy/Poll%20Data%20Kosovo.pdf), pregledano 11.april 2016.

kampanju bombardovanja. U narednom koraku, sklopljen je *Vojno-tehnički sporazum* (Military Technical Agreement (MTA))⁵⁰⁰ između Vlade SRJ i NATO, *Sporazum* je omogućio djelovanje međunarodnih bezbjedonosnih snaga KFOR, snage je predvodio NATO.

Misija KFOR-a bila je uspostavljanje prekida neprijateljstva i obezbjeđenje sigurnog okruženja, uz upotrebu sile ako bude potrebno.

Odmah poslije sklapanja *Sporazuma*, *Savjet bezbjednosti* je usvojio *Rezoluciju 1244* kojom je uspostavljena *Prelazna civilna administracija UNMIK*. Isto tako, podržano je djelovanje KFOR na Kosovu i definisane neke njegove osnovne nadležnosti kao što su sprečavanje izbijanja novih neprijateljstava, stvaranje bezbjedonosnog okvira za povratak izbjeglica, čuvanje javnog reda i mira, nadgledanje operacija deminiranja i sl. Misija UNMIK-a bila je da organizuje i nadgleda uspostavljanje i razvoj civilnih institucija.⁵⁰¹

Po *Rezoluciji 1244*, stvoren je *de facto* nezavisni politički, administrativni i bezbjedonosni poredak na Kosovu pod međunarodnom kontrolom iako je *de jure* Kosovo ostalo dio SRJ. Uspostavljanje tog poretka odvijalo se preko četiri segmenta i to - prvo UNHCR-a koji je upravljao humanitarnim aktivnostima, drugo - UNMIK-a koji je bio zadužen za uspostavljanje civilne administracije, OEBS-a u vezi razvoja demokratskih institucija i četvrto - EU koja je bila zadužena za ekonomsku obnovu.⁵⁰²

UNMIK je bio eksperiment bez presedana u međunarodnim odnosima. Imao je puno šira ovlašćenja od bilo koje druge misije pod okriljem UN, puno veća nego ona koja su delegirana *Visokom predstavniku u BiH*. UNMIK je preuzeo diskreciono pravo da postavlja i razrešava albanske zvaničnike kao i da odlučuje o sektivnoj primjeni zakonskog okvira. U cilju uključivanja izvornog domaćeg političkog miljea UNMIK je formirao *Kosovski prelazni savjet* (Kosovo Transition Council, KTC) u čiji sastav su ušle vodeće političke ličnosti u pokrajini. U decembru 1999. UNMIK je osnovao *Zajedničku prelaznu administrativnu strukturu* (Joint Interim Administrative Structure, JIAS). Ovo tijelo je omogućilo podjelu odgovornosti u poslovima administracije na cjelokupnoj teritoriji Kosova. Tako je, uz pomoć ovog tijela, formirana *Centralna izborna komisija i Civilni registar*.⁵⁰³

⁵⁰⁰ Military Technical Agreement between the International Security Force ("KFOR") and the governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia (1999), <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/daily/june99/miltext09.htm>, pregledano 17.03.2016.

⁵⁰¹ Boyadjieva, N., *Ibid.*, str. 42.

⁵⁰² *Ibid.*, str. 43.

⁵⁰³ The Kosovo Report, Conflict, International Response, Lessons Learned, The Independent International Commission on Kosovo, 2000.god, str. 115.

UNMIK je uspio da izvrši demilitarizaciju *KLA*, sklapanjem sporazuma u junu 1999. godine. *KLA* je transformisana u civilnu agenciju, tzv. *Kosovske albanske snage* (Kosovar Albanian Force) sa mandatom vezanim za djelovanje u vanrednim okolnostima i rekonstrukciju. Demilitarizacija je završena septembra 1999.godine kada su osnovane *Zaštitne snage Kosova* (Kosovo Protection Corps).⁵⁰⁴

Sukobi tokom 1998. i intervencija *NATO* snaga posebno su bili teški za nealbanske zajednice koje su morale napustiti Kosovo u junu 1999.godine.⁵⁰⁵ Poslije 10. juna 1999. uslijedilo je masovno prisvajanje njihove imovine. Kako su se dotadašnji pravni sistem i pravosuđe u njegovom okviru u cjelini urušili, pred *UNMIK*-om je bio izazov obnove i restauracije tog segmenta društvene strukture. U tu svrhu su izgrađene institucije pod kontrolom međunarodnih struktura sa ciljem izgradnje pravosuđa i restitucije imovine. Tako je stvorena *Direkcija za stambena i imovinska pitanja, Kosovska agencija za imovinu i Kosovska povjerenička agencija*, pod međunarodnom kontrolom.⁵⁰⁶

Krajem 1999. dogovoren je prenos komandnih nadležnosti *KFOR*-a na štab *Eurocorp*-a. To je bio do tada prvi slučaj u historiji *NATO*-a, da štab jedne vojne strukture koja nije formalno integrisana u *NATO* strukturu, dobije komandnu odgovornost.⁵⁰⁷

Veoma važan element stabilizacije prilika na Kosovu nakon sklapanja mirovnog sporazuma bila je i pozicija Rusije, poslije njene intervencije na Kosovu. Rusija je odlučila da prekine kontakte sa *NATO*, u okviru *Stalnog zajedničkog savjeta NATO-Rusija* (*NATO-Russia Permanent Joint Council*) na skoro godinu dana. Kontakti su obnovljeni početkom 2000.godine.

Lord Robertson, nekadašnji generalni sekretar *NATO*, je zapazio da intervencija na Kosovu predstavlja primjer kompleksne misije preko aktivnosti prevencije konflikta, humanitarne pomoći, uspostavljanja konstruktivnih odnosa sa zainteresovanim silama van *NATO*-a, masivnih akcija održavanja mira i pomoći ekonomskom razvoju pokrajine. Po

⁵⁰⁴ *Ibid.*, str. 118.

⁵⁰⁵ Edvard Tawil (Edward Tawil) u naprijed citiranom radu, na str.4 navodi razmjere otvorenog problema sukoba oko imovine i restitucije imovine. Tako je 2009.godine bilo neriješeno oko 60 000 potraživanja po osnovu oštećene i nelegalno prisvojene imovine.

⁵⁰⁶ Tawil, E (2009) Imovinska prava na Kosovu: ukleto nasleđe jednog društva u tranziciji, Međunarodni centar za tranziconu pravdu, str. 3.

⁵⁰⁷ *Ibid.*, str. 45.

njemu, Alijansa je razvila politička i vojna sredstva u okviru strategije uspješnog provođenja postavljenih ciljeva na Kosovu.⁵⁰⁸

UNMIK je jedan od tri javnosti najpoznatija projekta izgradnje države (state-building), u organizaciji *UN*-a, pored misije *UNTAET* u Istočnom Timoru i *UNTAES* u Istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu, u Hrvatskoj. Sve tri administracije *UN*-a izgrađene su na sličnim pravnim instrumentima. *UNMIK* je u izvjesnom smislu originalna tvorevina *UN*-a sa ciljem post-konfliktne izgradnje državnih institucija na Kosovu, ovakva tvorevina se uklapa u koncepciju *Agende za mir* generalnog sekretara *UN*-a Butrosa Galija (Boutros Ghali), u dijelu dokumenta pod nazivom *Post-konfliktna izgradnja mira* (Post-conflict peacebuilding).⁵⁰⁹

Kanadska misija od juna 1999. bila je usmjerena na obezbjeđivanje mira u sastavu *KFOR*-a, u okviru *Operacije kinetik* (Operation Cinetic) kao i na uspostavljanje civilne administracije *UNMIK*, u okviru *Operacije kvadrant* (Operation Quadrant). U sastavu *KFOR*-a su bili kanadski kapaciteti za izviđanje, helikopteri tipa Kojot (Coyote) i Grifon (Griffon) i pješadija, u sastavu Međunarodne brigade Centar (Multi-National Brigade Centre), najveće *KFOR*-ove brigade na Kosovu.⁵¹⁰

Po brojnosti, kanadski sastav u *KFOR*-u bio je na osmom mjestu sa 1 470 vojnika, u okviru *NATO*-ove strukture. Najjače snage su bile snage Velike Britanije od 19 000 vojnika, zatim Njemačke od 8 500 vojnika kao i Francuske i SAD sa po 7 000 vojnika.⁵¹¹

Kanadsko učešće u misiji *UNMIK* počelo je u junu 1999.godine, popunjavanjem šest administrativnih pozicija prenijetih od štaba *KFOR*-a na *UNMIK* u okviru *Operacije kvadrant*, kada je završena *Operacija kinetik* u misiji *KFOR*-a. Kanađani su dobili sljedeće pozicije: oficir za vezu u štabu *UNMIK*-a, oficir za komunikacije u kancelariji *OSCE*-a u Prištini kao i oficir za vezu u Centru za deminiranje (*UNMACC*) u Prištini, na ovim pozicijama su radili do 2002.godine.⁵¹²

⁵⁰⁸ Govor Lorda Robertsona, Konferencija "The Trans-Atlantic Century", Aspen Institute, Rome, 2000.

⁵⁰⁹ Benzing, M. (2005) *Midwifing a New State: The United Nations in East Timor*, Max Planck Yearbook of United Nations Law, Volume 9, str. 297.

⁵¹⁰ Ward, M. Gallagher, Delaney (2000) *Task Force Kosovo: Adapting operations to a changing security environment*, Canadian Military Journal, Spring 2000, str.67, 68.

⁵¹¹ [Http://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo_Force](http://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo_Force), pregledano 13. 04. 2016.

⁵¹² [Http://www.cmp-cpm.forces.gc.ca/dhh-dhp/od-bdo/di-ri-eng.asp?IntlOpId=6&CdnOpId=6](http://www.cmp-cpm.forces.gc.ca/dhh-dhp/od-bdo/di-ri-eng.asp?IntlOpId=6&CdnOpId=6), pregledano 13. april 2016.

4.3.2.10. Zaključak

Poslije učešća u Korejskom ratu, odluka kanadske vlade da vojno podrži humanitarnu intervenciju na Kosovu predstavlja značajan spoljno-politički zaokret Kanade na međunarodnoj sceni. Iako je Kanada podržala intervencije u Somaliji i Zairu, te su misije imale primarno za cilj da obezbijede pomoć ugroženim pojedincima i njihovim zajednicama u državama u kojima je *de facto* došlo do raspada centralne državne vlasti. U kosovskom slučaju, kanadska vlada je podržala *NATO* intervenciju u jednoj suverenoj državi mimo volje njene legitimne vlade.

NATO intervencija na Kosovu, uz učeće Kanade, nije odobrena od *Savjeta Bezbjednosti UN* i samim tim ima veoma sporan međunarodni legitimitet. Pokazalo se da je implementacija *agende ljudske bezbjednosti*, preko *humanitarne intervencije*, veoma sporna i da ne proizvodi željeni rezultat.

Iako je koncept ljudske bezbjednosti široko podržan od strane kanadske javnosti i predstavlja međunarodnu afirmaciju ključnih vrijednosti kanadskog društva, ipak je iskustvo učešća u intervenciji na Kosovu bila naučena lekcija sa porukom da Kanada ne bi trebala da interveniše ili da učestvuje u intervencijama, baš u svakoj situaciji kada je ljudska bezbjednost ugrožena. Umjesto toga, trebalo bi da bude naučeno da donošenje odluka o humanitarnim intervencijama mora biti zasnovano na solidnoj političkoj osnovi i usmjereno na one slučajeve gdje se može očekivati uspješnost u implementaciji agende.

4.3.2.11. Vojne intervencije NATO-a u BiH i Kosovu i *Sjeverno-atlanska zajednica bezbjednosti*

Krize u Bosni i na Kosovu su u presudnoj mjeri uticale na dalji razvoj *Sjeverno-atlanske zajednice bezbjednosti*⁵¹³ u periodu nakon Hladnog rata. Od izbijanja oružanog konflikta u *BiH*, *UN* su pokrenule široku diplomatsku kampanju koja je trebalo da uključi sve relevantne regionalne aktore koji bi se mogli efikasno uključiti u operaciju održavanja mira u toj jugoslovenskoj republici. U okviru te kampanje u proces je uključena *NATO* alijansa kao dominantna vojno-politička organizacija u tom dijelu Evrope.

⁵¹³ Pojam „zajednica bezbjednosti“ podrazumijeva da je to region u kojem je upotreba nasilja u većoj mjeri malo vjerovatna, čak i nezamisliva, (Tusicisny Andrej: 2007). Karl Dojč (Carl W. Deutsch) određuje „zajednicu bezbjednosti“, sa poentom na zajedničkim vrijednostima, kao grupu ljudi koja vjeruje da njihovi zajednički društveni problemi mogu biti riješeni na miran način. Ako bismo ovo Dojčovo određenje primijenili na vojnu intervenciju *NATO* snaga na Kosovu, onda bismo mogli izvući zaključak da je *Sjeverno-atlansku zajednicu bezbjednosti* moguće proširiti ratom, iako za nju samu važi suprotan princip - rješavanje društvenih problema na miran način.

Sa širenjem konflikta u *BiH* došlo je do sve većeg povećanja vojnog angažovanja NATO-a, a u vezi sa strateškom orijentacijom Alijanse za značajnije i permanentnije vojno prisustvo na ovom području. Odluke Alijanse u vezi sa upotrebom vazdušnih vojnih udara u cilju zaštite koalicioničkih snaga kao i uspostavljanja zona bezbjednosti u muslimanskim enklavama ukazivale su na tu orijentaciju⁵¹⁴, da bi kasnije kompleksnom vojnom operacijom koja je bila usmjerena protiv bosanskih Srba 1995. i definitivno potvrdila taj strateški interes.⁵¹⁵ Odbacivanjem izolacionističkog pristupa i prezentovanjem nove „*Klintonove doktrine*“ (Clinton Doctrine), Klintonova administracija je reafirmisala odluku Vlade *SAD* iz 1957. godine o aktivnoj ulozi u Evropi i jačanju trans-atlanskih veza. Tako je u dokumentu Pentagona „*Strategija bezbjednosti SAD za Evropu i NATO*“ istaknuto da je *SAD* evropska sila i da će to i ostati.⁵¹⁶

Isto tako, druga velika vojna intervencija *NATO-a* „*Operacija udužena snaga*“ (Operation Allied Force) desila se na teritoriji evropske države koja nije bila članica *NATO-a* već u njegovom neposrednom susjedstvu, što izlazi izvan okvira iz člana 5. ugovora o odbrani od teritorijalnog ugrožavanja bilo koje njegove članice. Iako je sa više visokih mjesta zemalja koje pripadaju *NATO-u*⁵¹⁷ naglašavano da vojna intervencija nije preduzeta iz interesa već iz potrebe da se zaštite zajednički principi i vrijednosti, čini se da je glavni motiv bio strateške prirode, a to je teritorijalno proširanje *evro-atlanske zajednice bezbjednosti* prema neposrednom susjedstvu.

Vjerovatno bi moglo biti prihvatljivo objašnjenje sa pozicija teorijskog pravca konstruktivizma, koji mi zagovaramo. Tako bi se moglo zaključiti da su se zemlje, koje su učestvovala u vojnoj intervenciji *NATO-a*, borile za interese kako ih one same percipiraju u vremenu nakon Hladnog rata, u ofanzivnom maniru Vašingtonskog sporazuma, za razliku od

⁵¹⁴ Latawski, P., Smith, (2003) *The Kosovo Crisis and the Evolution of Post- cold War European Security*, Manchester University Press, str. 160.

⁵¹⁵ U avgustu 1995. godine *NATO* je izveo vojnu ofanzivu „*Operation Deliberate Force*“. Operacija je doprinijela uspostavljanju primirja između sukobljenih snaga, to primirje je bilo preduslov za usvajanje Dejtonskog mirovnog sporazuma poslije kojega je implementirana misija *IFOR*.

⁵¹⁶ Latawski, P., Smith, *Ibid.*, str. 162.

⁵¹⁷ Tako je češki predsjednik Vaclav Havel (Vaclav Havel), obraćajući se kanadskom parlamentu u vezi sa *NATO* intervencijom na Kosovu, naglasio da to nije bila borba iz interesnih pobuda već zbog odbrane evro-atlanskih principa i vrijednosti. Kako na Kosovu nema nafte i kako bilo koja članica *NATO* nema teritorijalnih pretenzija na tu teritoriju, on je u ovom govoru potvrdio da se radi o etičkom motivu koji se tiče zaštite ljudskih prava.

U istom duhu, govorio je i Havijar Solana (Javiar Solana) koji je u svom govoru u Berlinu 1999. godine pošao od stava da su se na Kosovu susreli interesi i vrijednosti *NATO* alijanse i da je taj topos, u tom smislu, važan za budući projekat ujedinjene Evrope.

vremena donošenja osnivačkog ugovora NATO-a, u vrijeme Hladnog rata, defanzivnog po svom karakteru.⁵¹⁸

4.3.2.12. Vojna intervencija na Kosovu i dalji razvoj doktrine Humanitarne intervencije

Sa pozicije *liberalnog internacionalizma*, vojna intervencija *NATO* alijanse na *SRJ* povodom kosovske krize opravdava se preko moralne obaveze da se zaštite ugroženi civili - kosovski Albanci od nasilja vojnih struktura *SRJ* i Srbije. Moralna obaveza zasniva se na poštovanju liberalnog principa da moderna država mora da zaštiti svoje građane, a ako to nije u stanju onda tu obavezu treba da preuzme međunarodna zajednica. To znači da klasični princip suverenosti i nemiješanja u unutrašnje poslove suverenih država, koji je bio osnova *vestfalijanskog poretka*, sada zavisi od ponašanja države u kontekstu unutrašnjih poslova. Sa pozicije neorealizma ne bi bilo sumnje da se radi o vojnoj intervenciji kao sredstvu za realizaciju zapadnih strateških interesa.

Američki predsjednik Klinton je tokom vazdušnih udara na *SRJ* izjavio da ako međunarodna zajednica ima moći da zaustavi nasilje, onda to treba i da uradi.⁵¹⁹ Međutim, imajući u vidu prisustvo političke volje u vezi intervencija u prvoj polovini devedesetih godina prošlog vijeka moglo bi se zaključiti da je često nije bilo dovoljno ili je ispoljavana dosta kasno. Tako su, primjera radi, snage *UN*-a u *BiH*, koje su bile stacionirane od 1992. godine, tek 1995. preduzele odlučniju akciju u cilju *nametanja mira* sukobljenim stranama. Isto tako, snage *UN*-a su propustile da spriječe izgon Srba iz Hrvatske tokom ofanzive hrvatske vojske u avgustu 1995. godine. Sa druge strane, kosovski Albanci su, imajući u vidu moguću intervenciju međunarodne zajednice na svojoj strani, modifikovali svoju strategiju nenasilnog otpora u strategiju postepene eskalacije konflikta upravo kako bi izazvali reakciju međunarodne zajednice u svoju korist. Tako su od kraja 1997. počeli vršiti napade na srpsku policiju i civile i indukovali kontra-terotističke akcije srpske vojske i policije u kojima je stradalo oko 1 000 pripadnika paramilitarnih snaga i civila. Nakon početka vazdušnih udara u martu 1999. preko 850 000 Albanaca je izbjeglo, a oko 10 000 je stradalo. Kada su se srpske snage povukle sa Kosova u junu 1999, iz domova je otjerano oko 100 000 srpskih civila i ubijeno nekoliko stotina. Nivo smrtno stradalih na Kosovu povećao se oko trideset puta nakon

⁵¹⁸ Latawski, P., Smith, *Ibid.*, st.163.

⁵¹⁹ Kuperman, A. (2009) Rethinking the Responsibility to Protect, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Winter / Spring 2009, str. 20.

NATO intervencije, u odnosu na godinu ranije u sukobima prije intervencije⁵²⁰. Istraživanja koja su rađena u *BiH* i Kosovu, koja su uključila i intervjue sa visoko pozicioniranim vojnim liderima iz vremena sukoba, su pokazala da su mnoge akcije njihovih snaga bile preduzimate da bi se izazvala osvetnička akcija druge strane i tako povećale šanse za većom stranom pomoći.⁵²¹

Vojna intervencija *NATO* snaga na Kosovu izazvala je više kontraverzi nego bilo koja druga intervencija toga tipa od kraja Hladnog rata.

Vojna intervencija na Kosovu izvršena je bez odobrenja *Savjeta Bezbjednosti UN-a*, postavlja se pitanje koji je to autoritet koji je definisao pravo na intervenciju kao i koje su to okolnosti u kojima se treba pribjeći intervenciji kao sredstvu prinude.⁵²² U vezi sa okolnostima i ponašanjem međunarodne zajednice u vremenu prije intervencije na Kosovu, već su bili izgrađeni stavovi da su intervencije u Ruandi i Bosni izvršene suviše kasno i to bez jasno definisanog mandata.

4.3.2.13. Zaključak

Kanadska *agenda ljudske bezbjednosti* doprinijela je novom strateškom konceptu *NATO-a*, taj novi koncept je podrazumijevao mnogo širi mandat na planu regionalne bezbjednosti, van postojećih granica država Alijanse. Kanadsko iskustvo iz konflikata u Hrvatskoj i *BiH* pokazalo je da klasični koncept *održavanja mira* više nije primjenljiv.

Konflikti u Hrvatskoj i *BiH* odvijali su se u kontekstu unutardržavnih sukoba, sa nedržavnim nasilnim akterima, na ograničenim lokalnim područjima sa ciljem izazivanja ljudskih patnji, progona i etničkog čišćenja. Zato je cilj Kanade bio zaštita pojedinaca i njihovih zajednica. Aktivnosti na terenu i razni oblici interakcija, na skali od kooperativnih do ekstremno konfliktnih, u suštini su, kroz postojeći lokalni diskurs, oblikovali i kanadski pristup *održavanja mira*. Kanadski koncept je građen na bazi „naučenih lekcija“ na samom terenu i biće kasnije jaki argument u izgradnji kanadske doktrine *humanitrne intervencije*. Tako su kanadski stratezi, na primjeru Zapadnog Balkana, shvatili da uspješnost misije održavanja mira zavisi ne samo od postignutog političkog konsenzusa alijanse koja realizuje operaciju, već i od brzine reakcije.

⁵²⁰ *Ibid.*, str. 23.

⁵²¹ *Ibid.*, str.24

⁵²² Garrigues, J. (2007) The Responsibility to Protect: from an ethical principle to an effective policy, Peace and Security Programme *FRIDE*, str. 2.

Nakon ratova u Hrvatskoj i *BiH* u fokus međunarodne javnosti našla se kosovska kriza koja je ostala neriješena. Eskalirajuća humanitarna kriza i fokus *NATO-a* na propagiranju liberalnih vrijednosti učinili su da kosovski problem postane prvorazredno pitanje svjetske politike. Iako je značaj vrijednosti u politici *NATO-a* javno snažno istaknut, to nije mogao biti i presudan razlog za oružanu intervenciju. To je u prvom redu bio izazov kredibilitnosti *NATO-a* kao institucije posvećene evro-atlanskoj bezbjednosti.

SAD su srpsku ofanzivu na oružane formacije kosovskih Albanaca u proljeće 1998. razumjele kao izazov kredibilitnosti njihove politike u Regiji. Problem je dalje strateški kanalisano prema *NATO-u*, uprkos protivljenju evropskih saveznika u vezi primjene oružane sile od strane Alijanse i njihovom nastojanju da amortizuju američku prijetnju kroz institucionalne mehanizme *NATO-a*, krajem zime 1999. godine.

Sukobe na Kosovu *Evropska unija (EU)* je dočekala bez jasne strategije i direktnog diplomatskog angažmana na terenu.

Pregovori u Rambujeu su propali u velikoj mjeri zbog klime uzajamnog nepovjerenja i zaziranja iz ranijih negativnih pregovaračkih iskustava u kontekstu raspada *SFRJ*. Vjerovatno bi mogla biti prihvatljiva ocjena da je, u vezi s trenutnom konstelacijom sukobljenih strana na terenu, u uslovima humanitarne krize velikih razmjera i globalnog medijskog publiciteta, jedino neka eksterna oružana sila sa nespornim autoritetom mogla da pacifikuje i raspusti oružane formacije kosovskih Albanaca, a da pri tome ne dođe do progona i patnji civilnog stanovništva na Kosovu.

Kako se *NATO-ova* procjena da će ciljanim vazдушnim udarima postignuti povlačenje VJ u kratkom roku pokazala pogrešnom, vazdušni udari su prošireni na civilne ciljeve - industriju i infrastrukturu tako da je sukob dobio obrise *Vordenove doktrine* koja uključuje upotrebu vojne sile na visokoj skali.

Kvalifikacija *NATO* intervencije na Kosovu kao *humanitarne intervencije* veoma je važna za međunarodni prestiž Alijanse upravo zato što ona nije dobila saglasnost *Savjeta Bezbjednosti UN-a*. Ako je svrha *humanitarne intervencije* smanjenje ljudskih patnji na što manji nivo, onda bi se slučaj vojne intervencije *NATO-a* na Kosovu teško mogao dovesti pod ovaj pojam. *NATO* je rizikovao veoma malo zbog stradanja civila i *de facto* je pružao podršku *OAK* u borbama sa snagama srpske policije i VJ. Kako statističko poređenje staradanja civila prije i nakon intervencije *NATO-a* upućuje na zaključak da je humanitarna kriza višestruko uvećana poslije *NATO* intervencije, onda akcija *NATO-a* u cjelini teško može da ima značenje *humanitarne intervencije*.

Čini se da su vazdušni udari *NATO* snaga na *SRJ de facto* uzrokovali prerastanje jednog konflikta ograničenog obima u regionalnu humanitarnu krizu. Kriza se prelila i na susjedne zemlje i Republiku Crnu Goru. Tako je došlo do unutrašnje političke krize u Albaniji, do radikalizacije političkih podjela i konfrontacija u Crnoj Gori i sektaških etničkih podjela i tenzija u Makedoniji.

4.3.3. Doktrina „Odgovornost da se zašiti“ (R2P)

Ovu doktrinu vidimo kao ekstenziju u razvoju kanadskog pristupa *ljudskoj bezbjednosti*, u onom dijelu koji se odnosi na pitanje spoljne intervencije u unutardržavne konflikte iz humanitarnih razloga.

Izgleda da je intervencionističko iskustvo kanadske vlade u oružanoj intervenciji u *SRJ* 1999. značajno doprinijelo izgradnji ovog novog koncepta intervencionizma.

4.3.3.1. Inicijativa Kofija Anana i uticaj kanadske vlade na formiranje *ICISS-a*⁵²³

Praksa vojnih intervencija pod plaštom humanitarnih razloga, posebno poslije vojne intervencije *NATO*-a na Kosovu 1999. godine, otvorila je mnoga značajna pitanja u *UN*-u, kao što su odnos između prakse intervencionizma i principa državne suverenosti i etička dimenzija intervencionizma.

Vojna intervencija na Kosovu je ostala kontraverzna kako zbog podijeljenosti velikih sila unutar *Savjeta Bezbjednosti* tako i zbog učinka na humanitarnom planu i prekomjerne upotrebe sile. *Generalni sekretar UN* je u periodu nakon intervencije, krajem 1999. i tokom 2000. godine, otvorio debatu u vezi sa njenim posljedicama i traženju konsensusa oko pristupa *ljudskoj bezbjednosti* u unutrašnjim državnim sukobima na trajnoj osnovi.

Ova kontraverza je sadržana u dilemi, koju je u formi pitanja, postavio *Generalni sekretar UN* :

„(...) ako je *humanitarna intervencija*, u stvari, neprihvatljiv nasrtaj na suverenost, kako bismo mogli odgovoriti na Ruandu, Srebrenicu, na velike i sistematske povrede ljudskih prava koje utiču na svaki princip naše čovječnosti?“⁵²⁴

⁵²³ *ICISS - Međunarodna komisija za intervenciju i državni suverenitet.*

⁵²⁴ Report of the *ICISS*, The Responsibility to Protect (2001), International Development Research Centre, Ottawa, str VII.

Vlada Kanade je, u vezi sa inicijativom *Generalnog sekretara UN-a*, zajedno sa nekoliko velikih fondacija, uoči saziva *Generalne skuštine UN-a* u septembru 2000, pokrenula inicijativu za osnivanje *Međunarodne komisije za intervenciju i državni suverenitet (ICISS)*⁵²⁵. Cilj ove inicijative je bio da sistematično izuči glavna otvorena pitanja sa moralnog, političkog, operativnog i pravnog stanovišta i pokuša da pruži argumentovane prijedloge kako bi se izgradila stabilna platforma za djelovanje UN-a po ovom pitanju.

Od samog početka rada *Komisije* kanadska vlada se posebno angažovala na organizovanju istraživačkog rada i u tom cilju, uz pomoć prijateljskih vlada i međunarodnih fondacija, organizovala niz okruglih stolova i konsultacija na regionalnom nivou. Cilj je bio da se izgradi dovoljno širok pristup koji bi obuhvatio sav dijapazon relevantnih stavova kao i da se same aktivnosti i postignuti rezultati afirmišu u javnosti. Ovakav pristup *Komisije* podržali su stalni članovi *Savjeta Bezbjednosti UN-a*.⁵²⁶

Lojd Aksvorti, sada već u ulozi *gurua* kanadske diplomatije, koristi priliku da ponovo afirmiše kanadski pristup ljudskoj bezbjednosti, navodeći kao primjer svoje iskustvo u domenu primijenjene teorije međunarodne bezbjednosti kao i promovisanje stavova preko metoda javne diplomatije.

Tako on ističe:

„(...) U to vrijeme, *R2P* je predstavljao vrhunac kanadske spoljne politike sa naglaskom na ljudsku bezbjednost. To je bio odgovor na novi posthladnoratovski globalni poremećaj u kojem su se nasilni konflikti vodili sa civilima kao metama. *R2P* je predstavljen svijetu na prelazu vjekova, u sjeni 11/9. Tamo je tavorio skoro deceniju, dok sada polako gradi međunarodnu podršku (...)“.⁵²⁷

⁵²⁵ Bivši ausralijski ministar spoljnih poslova Gareth Evans (Gareth Evans) bio je predsjednik *Međunarodne krizne grupe* (International Crisis Group), kopredsjedavajući *Komisije*; a alžirski diplomata Muhamed Sanun (Mohamed Sahnoun), nekadašnji specijalni predstavnik za Somaliju i Velika Jezera u Africi, kopredsjedavajući *Komisije*. Članovi *Komisije* bili su: Žizel Kote-Harper (Gisele Cote-Harper) profesor prava, Li Hamilton (Lee Hamilton) nekadašnji član *Kongresa SAD*, Majkl Ignjatijev (Michael Ignatieff) profesor ljudskih prava, Vladimir Lukin nekadašnji ruski ambasador u *SAD*, Klaus Nojman (Klaus Naumann) bivši funkcioner *NATO-a*, Siril Ramapoza (Cyril Ramaphosa) nekadašnja sekretarka *ANC-a*, Fidel Ramos nekadašnji predsjednik Filipina, Kornelio Samaruga (Cornelio Sommaruga) nekadašnji predsjednik *Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (ICRC)*, Eduardo Stain (Eduardo Stein), bivši ministar spoljnih poslova Gvatemale i Rameš Takur (Ramesh Thakur), profesor međunarodnih odnosa. Bivši kanadski ministar spoljnih poslova Lojd Aksvorti je inicirao osnivanje *Komisije* i predsjedavao je *Savjetodavnim odborom* (Advisory Board) *Komisije*. Kanada je dala stručni tim u cilju podrške radu *Komisije*, u timu su bili: Žil Sinkler (Jill Sinclair), Hajdi Hulan (Heidi Hulan), Tomas Vajs (Thomas Weis) i Stanlek Samkang (Stanlake Samkange). Članovi *Savjetodavnog odbora* (Advisory Board) bili su Lojd Aksvorti, kao predsjedavajući, uz mnoge nekada visoko pozicionirane diplomate.

⁵²⁶ Report of the *ICISS*, *Ibid.*, str. 3.

⁵²⁷ Axworthy, L. (2013) Canada, the UN and the „responsibility to protect“, in *The United Nations and Canada*, editied ba J.Trent, str.8

4.3.3.2. Otvorena politička pitanja

Postoji konsensus među vodećim zapadnim silama da institut kolektivne bezbjednosti postaje suviše uzak okvir za tretiranje političkih kriza nakon završetka Hladnog rata. Karakterističan primjer je ponašanje ključnih zapadnih sila oko konflikta na Kosovu tokom 1998. i 1999. godine. Iako akcija *NATO*-a nije dobila saglasnost *Savjeta Bezbjednosti*, njeni protagonisti ističu da se radilo o humanitarnoj intervenciji koja ima moralno pokriće, iako nije odobrena *Poveljom UN-a*.⁵²⁸

Osnovno političko polazište tih zagovornika *liberalnog internacionalizma* zasnovano je na tezi „liberalnog mira“ da se svjetski mir i individualna prava unapređuju tako što na globalnom nivou vodeće zemlje liberalne demokratije preuzimaju odgovornost za očuvanje interesa cjelokupnog čovječanstva. Problem nastaje zato što je međunarodni pravni poredak zasnovan na kolektivnoj bezbjednosti država. Protivnici instituta *humanitarne intervencije* negiraju moralnu osnovu ove vrste intervencionizma, ističući da ova nadolazeća norma ugožava njihovo pravo na zaštitu državne suverenosti, pravo koje proizilazi iz *Povelje UN*. Tako je u okviru debate na forumima *ICISS*-a kontraverza oko intervencije na Kosovu bila u centru pažnje.⁵²⁹

Generalno gledano, ipak se dominantni diskurs kretao oko prethodno objašnjene liberalne paradigme - ovaj diskurs je bio ozbiljno uzdrman događajima od 11/9, a oni su se hronološki poklopili sa samom debatom.

Pitanja kojima smo se bavili u četvrtom poglavlju ove disertacije, sukobi u Bosni i na Kosovu, bila su u fokusu diskusija u okviru *ICISS*-a. Tako je *vis-a-vis* konflikta na Kosovu 1999. diskutovano o: legitimnosti vojne intervencije u suverenoj državi, ulozi secesionističkog pokreta u indukovanju vojne intervencije, mogućnosti diplomatije za razrješenje krize i marginalizaciji *Savjeta Bezbjednosti UN-a*. Na drugoj strani, u slučaju *BiH*, diskutovano je o neefikasnosti *UN-a* u sprečavanju ugrožavanja ljudske bezbjednosti. Na osnovu ovih slučajeva, kao i onih u Ruandi i Somaliji, sagledani su potencijalni učinci i izazovi pred kojima se nalaze subjekti koji preduzimaju humanitarnu intervenciju u nekoj državi u krizi.⁵³⁰

⁵²⁸ Chandler, D. (2004) The Responsibility to Protect? Imposing the „Liberal Peace“, *International Peacekeeping*, Vol.11, No1, pp 59-81, str. 59

⁵²⁹ *Ibid.*, str. 60.

⁵³⁰ Report of the *ICISS*, *Ibid.*, str. 2.

4.3.3.3. Percepcija Komisije u vezi novih izazova međunarodne politike

Nakon Hladnog rata struktura međunarodnog sistema iz temelja je izmijenjena kako po obimu i diverzitetu aktera tako i po kvalitetu njihovih interakcija, što je prizvelo posljedice u svjetskoj politici ali i šire, na nivou globalnog društva.⁵³¹

Otvoren je čitav niz globalnih pitanja i problema u novom i kompleksnijem globalnom kontekstu, ali i onih starih koja su bila potisnuta u vrijeme Hladnog rata. Aktualizovana su do tada potisnuta pitanja demokratizacije autoritarnih režima, ljudskih prava, izgradnje pravne države kao i etnička pitanja sa potencijalom prerastanja u nasilne sukobe velikih razmjera.

Novi međunarodni kontekst donio je velike izazove tamo gdje su državne strukture veoma oslabile i otvorile prostor za djelovanje nasilnih nedržavnih aktera, kao što smo pokazali na Zapadnom Balkanu.

Pokazalo se da nije ispravan stereotip da se unutardržavni sukobi dešavaju u marginalnim djelovima svijeta kao i da oni u principu ne utiču na razvijene zemlje stabilne liberalne demokratije. U stvarnosti su ovi sukobi doveli do promjena u strukturi samog međunarodnog sistema i tako u izvjesnom smislu transformisali čitav međunarodni poredak, uključujući i te razvijene zemlje. Tako su, primjera radi, terorizam, masovna kretanja izbjeglica prema razvijenom zapadnom svijetu i međunarodne kriminalne mreže fenomeni globalnog karaktera.⁵³²

Shodno gore navedenim izazovima globalnog karaktera, ljudska bezbjednost je nedjeljiva što je i pokazao događaj od 11/9.

4.3.3.4. Shvatanje državnog suvereniteta u novom kontekstu

Očigledno je da u tzv. *Post-Vestfalijanskoj eri plus*, kako doba poslije intervencije na Kosovu, nakon Hladnog rata, naziva prof. Albert Legau, suverenitet nije samo funkcionalni princip međunarodnih odnosa u kome dominiraju nacionalne države. U tom duhu, u okviru ove inicijative, posebno je problematizovano značenje i svrha samog pojma suverenosti.

Tako je suverenost prepoznata kao sredstvo manje moćnih aktera za odbranu od spoljne prijetnje, u uslovima nejednake distribucije političke moći među državama. Što više,

⁵³¹ *Ibid.*, vidi na str. 4.: Tako je došlo do proliferacije novih aktera u domenima ljudskih prava i međunarodne bezbjednosti, kao što su *Visoki komesar za ljudska prava UN (UN High Commissioner for Human Rights)*, *Visoki komesar za izbjeglice UN (UN High Commissioner for Refugees)*, *Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia)*, *Međunarodni krivični sud (The International Criminal Court)*, veliki broj nevladinih organizacija koji se bave raznim problemima na globalnom nivou kao i aktera koji generišu prijetnje poput terorističkih organizacija, organizovanih kriminalnih grupa i sl.

⁵³² *Ibid.*, str. 5.

ona je potvrda njihove vrijednosti i digniteta kao i sredstvo za vođenje unutrašnje i spoljne politike. Zato je princip suverenosti ugaoni kamen *Povelje UN-a*, kako se i navodi u *Izvještaju*.⁵³³

Suverenost je u osnovi legitimnosti i efektivnosti države u globalnom sistemu trgovine, investicija, tehnologije, komunikacija kao i međunarodne bezbjednosti koja je u fokusu ispitivanja ove Komisije.⁵³⁴

Pojam suverenosti, po ovoj interpretaciji, dobija nova i obuhvatnija značenja. Neograničena državna sila prema vlastitim građanima više ne bi bila prihvatljiva u bilo kom vidu i okolnostima (pregled u okviru *ICISS-a* na globalno reprezentativnom uzorku pokazao je da u sadašnjim okolnostima nije moguće argumentovano braniti tezu o neograničenosti državne sile). On se direktno veže za pitanje odgovornosti i to i spoljne i unutrašnje prirode. Kako je nužno poštovanje principa državnog suvereniteta tako je nužno i poštovanje principa digniteta i ljudskih prava svih građana unutar državnih granica. Poštovanje oba principa od strane države, kao bazičnog subjekta međunarodnih odnosa, doprinosi miru i prosperitetu međunarodne zajednice, što je sadržano u značenju pojma *dobrog međunarodnog državljanstva* (good international citizenship).

Stari pojam „*humanitarna intervencija*“ teško bi više mogao da se uklopi u novi konceptualni okvir, tim prije što je atribut „humanitarno“ u okviru pojma „*humanitarna intervencija*“ kompromitovan u moralnoj dimenziji, posebno na primjeru intervencije na Kosovu 1999. godine.

4.3.3.5. Izgradnja novog pristupa

Kanadski predstavnici su doprinijeli izgradnji metodološkog pristupa koji je omogućio provjeru postavljenih hipoteza induktivnom metodom na globalnom nivou, umjesto rasprave koja bi bila vođena isključivo u užem krugu eksperata.

Osnovna premisa novog koncepta nije maksimizacija interesa velikih sila podizanjem nivoa njihove nacionalne bezbjednosti, već suštinska promjena perspektive prema konceptu ljudske bezbjednosti. Težište se pomjera sa prava na odgovornosti zato što se ističe značaj konkretnih mjera koje treba primijeniti da bi se zaštitili ugroženi civili. Samo se podvlači jedno pravo, i to „pravo na zaštitu“ ugroženih pojedinaca.⁵³⁵

⁵³³ *Ibid.*, str. 7.

⁵³⁴ *Ibid.*, str. 8.

⁵³⁵ Chandler, D., *Ibid.*, str. 64.

U cilju realizacije prava na zaštitu pojedinaca sa velikom rezervom se uzima „pravo na intervenciju“, posebno ako je ono samo formalno prihvaćeno, zarad ostvarenja nekog užeg, partikularnog interesa. Da bi se izbjegao takav put kategorički se insistira na prihvatanju standarda koje svaka država koja preuzima ovakvu akciju mora bezuslovno poštovati. Isto tako, vojna intervencija bi bila legitimna samo onda kada su iscrpljena sva druga diplomatska sredstva koja stoje na raspolaganju. Dalje, vojna intervencija treba da bude efektivna i izvedena sa pažnjom, zbog minimiziranja eventualnih šteta za civile.

Sam proces je obuhvatio prevrednovanje starog koncepta *humanitarne intervencije* preko analize ključnih pojmova i produbljiivanja njihovog značenja. Tako je stari pojam „pravo na intervenciju“ (right to intervene) izbačen iz upotrebe i iskovan novi, „odgovornost da se zaštiti“.

Iako je oficijelna kanadska politika dala logistiku i doprinijela izgradnji koncepta i modelovanja doktrine „odgovornosti da se zaštiti“, u kanadskoj javnosti je doktrina doživjela značajne kritike, posebno oko praktične primjene doktrine i posljedica koje ona ostavlja. Tako Margaret Vent (Margaret Wente) iznosi sljedeći stav:

„(...) rat u Libiji je kreacija liberalnih intelektualaca - upravo kako je rat u Iraku kreacija neokonzervativaca. Mnogi od liberalnih intelektualaca koji su se žestoko protivili ratu u Iraku upravo tako snažno zagovaraju intervenciju u Libiji. Obje grupe su spokojno uvjerenе u svoju moralnu ispravnost (...)“.⁵³⁶

4.3.3.6. Shvatanje ljudske bezbjednosti

U Komisiji ICISS-a kanadski predstavnici su nametnuli njihovo viđenje međunarodne bezbjednosti, ono koje transcendirа preko klasičnog shvatanja međunarodne bezbjednosti. U tom procesu je posebno značajna uloga Lojda Aksvortija. Tako je kanadsko značenje pojma ljudske bezbjednosti inkorporirano u osnove doktrine „odgovornosti da se zaštiti“.

Doktrina u prvom redu prepoznaje direktnu odgovornost države u vezi sa posljedicama konflikta na njevoj teritoriji. Odgovornost je locirana u svim fazama - od inicijalne, preko eskalacije do razrješenja. Država mora da pokaže sposobnost da zaštiti živote ugroženih civila kao i kapacitet da se nosi sa rizikom po živote ugroženih civila. Ako data država nema sposobnost, onda odgovornost prelazi u nadležnost eksternog faktora.⁵³⁷

⁵³⁶ Wente, M. (2011) Blame R2P: The intellectuals go to war, <http://www.theglobeandmail.com/opinion/blame-r2p-the-intellectuals-go-to-war/article623734/>, pregledano 28.04. 2016.

⁵³⁷ Report of the ICISS, op. cit., str. 17.

Odgovornost je razrađena i to: prvo - na embrionalnu fazu konflikta u kojoj se podvlači odgovornost vlasti, od prelaska sa retorike na jasnu i mjerljivu političku akciju;⁵³⁸ drugo - u toku odvijanja konflikta, u reaktivnoj fazi, vlast je odgovorna da zaštiti ugrožene civile mjerama državne intervencije u ekonomskom, političkom i pravnom domenu, uključujući i primjenu fizičke sile, ako je potrebno; treće - u postkonfliktnoj fazi vlast je odgovorna za uspostavljanje stabilnog, održivog mira, za uspostavljanje *dobrog vladanja* (good governance) i *održivog razvoja*, što predstavlja skup mjera liberalne proviniencije.

4.3.3.7. Praktična primjena doktrine „Ogovornost da se zaštititi“

U okviru *Povelje UN-a*, primjena sile protiv druge države dozvoljena je samo u slučajevima individualne ili kolektivne samoodbrane ili po odobrenju *Savjeta Bezbjednosti UN-a*. Povelja omogućava članicama da sklapaju regionalne bezbjedonosne aranžmane, ali ne odobrava primjenu sile bez odobrenja *UN-a*.

Izvjestaj ICISS-a je prezentovan 2001. godine, a dio akademskih krugova i zapadnih centara političke moći pružili su podršku ovom konceptu. Na *Svjetskom samitu* (World Summit) *UN-a* 2005. godine, u *Generalnoj skupštini* je postignut sporazum na širokoj osnovi da svaka država ima odgovornost da zaštiti svoje građane od genocida, etničkog čišćenja i zločina protiv čovječnosti. Ako država propusti da ispuni svoju obavezu, onda međunarodna zajednica preuzima odgovornost da primijeni adekvatna diplomatska sredstva da zaštiti civile u datoj državi. Ako i ta sredstva nijesu dovoljna, onda *Savjet Bezbjednosti* može preduzeti akciju, u skladu sa članom VII *Povelje UN*. Ovo opredjeljenje je potvrdio *Savjet Bezbjednosti* 2006.godine, a isto to je urađeno i u *Generalnoj skupštini* 2009.godine. Isto tako, *Generalni sekretar* Ban Ki Mun (Ban Ki-moon) je prihvatio koncept „odgovornosti da se zaštititi“, objavljujući nekoliko izvještaja u vezi sa njegovom praktičnom primjenom.⁵³⁹

Doktrina je praktično primjenjena prilikom rješavanja libijske krize 2011.godine. Gadafijev (Muammar Qaddafi) režim je krenuo u nasilno gušenje pobune koja je izbila u

⁵³⁸ U izvještaju Komisije se navodi procjena *Karnegijeve komisije za prevenciju smrtnog konflikta* (Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict) da je u sedam velikih intervencija tokom devedesetih godina prošlog vijeka u BiH, Somaliji, Ruandi, Haitiju, Persijskom zalivu, Kambodži i Salvadoru potrošeno oko 200 milijardi \$ na upravljanje konfliktima, ali da bi bilo uštedeno oko 130 milijardi \$ preko preventivnog pristupa (Report of the *ICISS*, op.cit., str. 20).

Sistem ranog upozorenja u vezi sa smrtnim konfliktom uključuje mnoge državne i nedržavne aktere. To su obavještajne agencije, mirovne snage *UN-a*, navladine organizacije specijalizovane za pomoć i razvoj, grupe specijalizovane za zaštitu ljudskih prava, akademska zajednica i globalna mreža medija. Isto tako, formirane su nevladine organizacije koje su usko specijalizovane za rano upozorenje u vezi sa potencijalnim konfliktima, kao što je *Međunarodna krizna grupa* (International Crisis Group, ICG).

⁵³⁹ O Donnel, C. (2014) Development of the responsibility to protect: an examination of the debate over the legality of humanitarian intervention, Duke University of Law, str. 562 (558-583).

Bengaziju i nekoliko drugih libijskih gradova i tom prilikom ugrozio živote civila koji su se nalazili u području konflikta vladinih oružanih snaga i pobunjenika. Reagovala je međunarodna zajednica - *Savjet Bezbjednosti* je usvojio *Rezoluciju 1973* kojom je uspostavljena zona zabrane leta nad vazдушnim prostorom Libije, a isto tako su ovlaštene države članice da preduzmu sve potrebne mjere u cilju zaštite civilnog stanovništva. Nakon usvajanja rezolucije, *NATO* je preduzeo vazdušne udare na Libiju. Vojna akcija je pravdana humanitarnim razlozima i da je primjenjena kao posljednje nužno sredstvo. Kina i Rusija su oštro protestovale povodom *NATO* intervencije, ističući prekomjernu upotrebu sile kao i da je to bio samo izgovor za slamanje njima nenaklonjenog libijskog režima.⁵⁴⁰

Iako je usvajanjem Rezolucije 1973 vojna intervencija dobila međunarodni legitimitet, treba istaći da su prilikom njenog usvajanja u *Savjetu Bezbjednosti* ostale uzdržane zemlje *BRIC*, Kina, Rusija, Indija i Brazil kao i Njemačka, koja je članica *NATO*-a.⁵⁴¹

Posebno je značajan stav Njemačke, čija odluka predstavlja presedan u odnosu na dotadašnje spoljno-političko ponašanje u okviru zapadnih bezbjedonosnih struktura. Čini se veoma validnom ocjena Sare Brokmajer (Sarah Brockmeier) da ova odluka ne znači strateško repositioniranje njemačke spoljne politike. Po njenom mišljenju, njemački stav je više uzrokovan specifičnim okolnostima, uključujući vojne rizike, kolebljivim stavom SAD-a, ali isto tako i personalnim profilom ministra spoljnih poslova Gvida Vestervelea (Guido Westerwelle). Izgleda da je politički establišment bio protiv ove odluke, dok je šira njemačka javnost pružila podršku.⁵⁴²

U vojnoj operaciji *NATO*-a u Libiji, u vazдушnim udarima, pored *SAD*-a, Francuske i Velike Britanije učestvovala je i Kanada, u okviru operacije „*Mobile*“.⁵⁴³ Kanadski ministar spoljnih poslova Džon Bard (John Baird) je rekao da je Kanada ponosna što je igrala vodeću ulogu u *NATO*-ovoj misiji koja je pomogla da se zaštite civili za vrijeme oslobađanja Libije.

⁵⁴⁰ *Ibid.*, str. 565.

⁵⁴¹ Brockmeier, S. (2012) German Policy towards Intervention in Libya, University of Cambridge, Department of Politics and International Studies, str.4

⁵⁴² *Ibid.*, str. 5.

⁵⁴³ Vidi: Operation Mobile, https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Mobile, pregledano 23. februar 2016. Kanada je u odnosu na veličinu svojih vazдушnih snaga upotrebila najviše resursa u vazдушnim udarima na Libiju. Iako Francuska i Velika Britanija imaju skoro tri puta veće i modernije vazdušne snage, njihov učinak je bio približan kanadskom. Kanadske vazdušne snage su izvele 733 borbena leta. Kanadu je ova vojna operacija koštala 347 miliona \$.

Moglo bi se zaključiti da je Kanada, kao srednja sila u svjetskoj politici, ponijela neproporcionalno veliki teret u izvođenju vojnih udara na Libiju, u odnosu na partnere, učesnike *NATO* operacije.

Poslije otvaranja prema Zapadu 2001. godine, Gadafi je pozvao velike kanadske kompanije da uđu na tržište Libije. Kanadski premijer Pol Martin bio je jedan od prvih zapadnih lidera koji je odgovorio na Gadafijevu kampanju otvaranja. Ubrzo su sklopljeni poslovi između dvije države i Kanada je imala značajne ekonomske interese u Libiji.

Organizacija *Human Rights Watch* je 2012. saopštila da je u samo osam vazdušnih udara u Libiji poginulo 72 civila.

Uoči intervencije, predlog *Afričke unije* (African Union) o implementaciji plana prekida neprijateljstava i pronalaženja diplomatskih rješenja krize bio je odbijen, po svjedochenju Aleksa De Vala (Alex DeWaal).

Nakon intervencije, Kanada je izdvojila 20 mil.\$ na ime saniranja posljedica sukoba. Kanadski politički establišment dao je podršku kanadskom učešću, uključujući i najveću opozicionu *Liberalnu partiju*, iako je izostala većinska podrška kanadske javnosti.

Unutrašnji sukob je nastavljen nakon intervencije NATO-a, te prerastao u sektaško nasilje još većih razmjera. Podriven je suverenitet i teritorijalni integritet Libije.

Još u početnoj fazi unutrašnjeg sukoba u Libiji, ključni zapadni mediji doprinijeli su percepciji javnosti o stradanju civila velikih razmjera, stradanju za koje je odgovorna libijska vlada. Alan Kuperman (Alan Kuperman) iz američke akademske zajednice iznio je stav da se u osnovi radilo o borbi za vlast između vladinih snaga i ustanika kao i da je *NATO* intervencija uslijedila nakon procjene da će opozicija biti vojno poražena. Na drugoj strani, Garet Evans, jedan od kopredsjedavajućih *ICISS-a*, je istakao da je *NATO* intervencija izvedena u skladu sa doktrinom „odgovornosti da se zaštititi“. Isto tako, Rameš Takur, jedan od članova *Komisije*, je zaključio da je intervencija bila motivisana prije univerzalnim vrijednostima nego strateškim interesima.⁵⁴⁴

Evidentno je da stavovi zvaničnika *ICISS-a* i zapadnih vlada ne odgovaraju stvarnim učincima operacije u Libiji te da bi se mogao steći utisak da se prije radi o vojnoj intervenciji u cilju postizanja strateških interesa Zapada u tom dijelu Afrike.⁵⁴⁵ Ako bismo poredili vrijednosti, principe, mjere i postupke doktrine „odgovornosti da se zaštititi“ sa ostvarenim učinkom *NATO* intervencije u Libiji, onda bismo mogli da zaključimo da intervencija ni u jednom segmentu ne korespondira sa gore navedenim elementima ove doktrine. Što više, u osnovnim elementima postoji paralelizam po pitanju odgovornosti zapadnih sila na primjerima Kosova 1999. i Libije 2011. godine.

Iz gore navedenog njemačkog primjera moglo bi se zaključiti o kompleksnosti spoljnog uticaja u unutrašnje poslove suverenih zemalja, pa čak i u okviru bliskog savezništva kakvo je njemačko u okviru *NATO* alijanse.

⁵⁴⁴ Nuruzzman, M. (2014) Revisiting „Responsibility to Protect“ after Libya and Syria, <http://www.e-ir.info/2014/03/08/revisiting-responsibility-to-protect-after-libya-and-syria/>, pregledano 24. 02. 2016.

⁵⁴⁵ Kanji, N., Libia: „Freed“ and Forgotten, The Media Co-op, <http://www.mediacoop.ca/story/libya-freed-and-forgotten/32391>, pregledano 24. februar 2016.

Zaključak

U skladu sa našim uvjerenjem da u suštini ideje određuju vrijednosti i sklonosti u politici, postavili smo i istraživačko pitanje o uzročnoj vezi između idejnog okvira kanadske spoljno-političke agende i njenog učinka na *Zapadnom Balkanu* u devedesetim godinama prošlog vijeka.

Prihvatili smo paradigmu teorijskog pravca konstruktivizma da su ideje proizvod kognicije i da one omogućavaju interpretaciju kontigentne političke stvarnosti kao i samu racionalnost aktera u političkom procesu. Tako smo došli do bazičnog zaključka, koji je ujedno i osnovni temelj ove disertacije, da je idejna koncepcija liberalnog internacionalizma u velikoj mjeri opredijelila kurs kanadske spoljne politike u tom vremenu.

Primjenili smo koncept „*diplomaciju niše*“ u analizu kanadske spoljne politike tokom devedesetih godina na *Zapadnom Balkanu*. Došli smo do saznanja da je Kanada, kao srednja sila u međunarodnoj politici, imala zapaženu ulogu. „*Diplomatija niše*“ se prepoznaje preko kooperativnih mehanizama *UN-a, NATO-a, OEBS-a i ICFY*, u okviru združenih operacija *UNPROFOR-a, SFOR-a, UNCRO-a, UNTAES-a KFOR-a, UNMIK-a i UNPREDEP-a*. Korištene su metode javne diplomatije, saradnje sa međunarodnim *NVO* kao i klasične bilateralne diplomatije. Tako je Kanada stekla značajnu reputaciju u krugu velikih sila koje su donosile ključne odluke o sudbini *Zapadnog Balkana*.

Razumjeli smo da je uspješnom implementacijom *spoljno-političke agende ljudske bezbjednosti* na međunarodnu politiku devedesetih godina kanadska vlada praktično afirmisala teorijsku pretpostavku da je etiku moguće primjeniti na spoljno-političko odlučivanje i da je međunarodnu zajednicu moguće posmatrati kao jedinstvenu političku moralnu zajednicu, što je u suprotnosti sa klasičnim neorealističnim pogledom na spoljnu politiku i međunarodne odnose. Međutim, implementacija te agende na *Zapadni Balkan* u navedenom periodu na etičkom planu pokazala se djelimično uspješnom.

Pošli smo od stava da se klasični koncept bezbjednosti pokazao nedostanim u razumijevanju i interpretaciji novog političkog konteksta, koji je nastao nakon *Hladnog rata*. U našoj analizi regionalne bezbjednosti oslonili smo se na premisu teorijskog pravca konstruktivizma o značaju lokalne kulture i ustaljenih društvenih obrazaca ponašanja, koristeći koncept *ljudske bezbjednosti*. Političku realnost na *Zapadnom Balkanu* devedesetih godina u velikoj mjeri je odredilo ponašanje pojedinaca i društvenih grupa, ponašanja koja su posredovana kolektivnom kulturom i kolektivnim iskustvom.

Kanadska agenda ljudske bezbjednosti doprinijela je ugradnji zaokruženog normativnog i vrijednosnog okvira u kanadsku spoljnu politiku. Taj okvir je na diplomatskom planu bio snažan orijentir za interakciju sa spoljnim okruženjem. Prisutnost etičke dimenzije u spoljnoj politici omogućila je Kanadi profilaciju jasnog političkog identita na međunarodnoj sceni.

Uočili smo činjenicu da je od kraja Hladnog rata na Zapadnom Balkanu otvoren tipični vakuum moći koji je stvorio plodno tle za nasilne konflikte i spoljnu intervenciju. Ključne zapadne zemlje, koje su u tom vremenu posjedovale asimetrično veliku količinu moći u odnosu na interne aktere u regiji, su se uključile u narastajući konflikt u skladu sa svojim partikularnim interesima. U disertaciji smo posebno podvukli taj širi kontekst u kome je implementirana agenda ljudske bezbjednosti od strane kanadske vlade.

Zapazili smo da su vlade zapadnih zemalja, involvirane u krizu na Zapadnom Balkanu, bile pod unutrašnjim političkim pritiskom osviještenih segmenata civilnog društva, taj pritisak je u velikoj mjeri korespondirao sa prepoznatljivim moralnim narativom političke *agende ljudske bezbjednosti*, koju je produkovala kanadska vlada. Tako je u političku upotrebu ušao pojam „*moralne zajednice osjećanja*“ koji je tokom regionalne krize prihvatila i sama javnost na kriznom području.

Na primjeru Zapadnog Balkana ispitali smo posljedice nasilnog konflikta, koristeći pojmovni i kategorijalni aparat kanadskog shvatanja *ljudske bezbjednosti*, analizirajući bezbjednost pojedinaca i njihovih zajednica kao i njihovu potrebu da se zaštite od psihofizičkog nasilja, povređivanja i smrti. Prepoznali smo intrinzične okolnosti tog balkanskog konteksta u kome, zbog slabljenja centralne vlasti i njene nesposobnosti da razrešava sukobe i protivrečnosti, primat preuzimaju nasilni nedržavni akteri u krugu paramilitarnih snaga, plaćenika, kriminalaca i sl.

Detaljnijom analizom nasilnog konfliktnog konteksta na Zapadnom Balkanu pokazali smo da tradicionalni državni okvir više nije dovoljna mjera zaštite za pojedinca u državama u kojima pervertirano funkcionišu ili uopšte ne funkcionišu slabe ili propadajuće institucije. Ali smo isto tako pokazali i da alati liberalnog internacionalizma, kao što su nadgledanje mira, nametanje mira ili izgradnja mira imaju veoma ograničenu vrijednost.

Razvili smo kritički odnos prema paternalističkoj paradigmi *liberalnog intervencionizma* po kojoj isključivo zapadne demokratije imaju znanje i moć neophodno za rješavanje konflikata, uz ignorisanje uticaja domicilnih kulturnih, ekonomskih i socijalnih obrazaca i iskustava. Analizom empirijske građe iz ratova u Hrvatskoj, Bosni i Kosovu,

dokazali smo zašto ta paradigma nije učinkovita. Tako smo došli do zaključka da nerazumijevanje „lokalnog faktora“ prizvodi tzv. *zakon neželjenih posljedica*.

Došli smo do zaključka da se teza o progresivnom shvatanju *liberalnog intervencionizma*, kao osnovi kanadske politike ljudske bezbjednosti, na primjeru Zapadnog Balkana pokazala validnom. Naše istraživanje je pokazalo visok stepen privrženosti kanadske vlade ideji i praksi multilateralizma u okvirima UN-a i NATO-a.

Involviranje u krizni konfliktni kontekst pružilo je priliku NATO-u da *in vitro* preispita i reinterpreтира svoju ulogu i svrhu nakon Hladnog rata. Naša analiza je pružila detaljan uvid u taj proces „ponovnog izmišljanja“ kao i u teške posljedice po civile na području Zapadnog Balkana.

Posebno smo obradili „*momenat asihronosti*“ koji se ogleda u tragičnom kašnjenju eksternih aktera u sprečavanju masovnih stradanja i patnji civila, posebno u Bosni tokom 1992. godine! Uzroke takvom stanju smo pronašli u protivrečnosti različitih nacionalnih interesa eksternih sila uključenih u rješavanje sukoba.

Kanada je kroz snažnu diplomatsku aktivnost u UN-u doprinijela afirmaciji otvorenog problema jugoslovenske krize, a doprinijela je i zagovaranju novog strateškog pristupa *NATO* alijanse. Kanadska diplomatija je učestvovala u objedinjavanju napora za koordinisanim djelovanjem *UN-a*, *NATO-a* i *OEBS-a* kao ključnih međunarodnih organizacija za uspostavljanje mira.

Kanadsko učešće u mirovnoj misiji *UNPROFOR-a* imalo je ograničenja nametnuta politikom ključnih sila, stalnih članica *Savjeta Bezbjednosti UN-a*. Djelovanje u okolnostima oružanih konflikata, bez adekvatnih vojnih kapaciteta i mandata za odvrćanje, negativno je uticalo na učinak mirovne misije na terenu. Međutim, preko studije slučaja kanadskog učešća u oružanom sukobu u *Medačkom džepu*, u Hrvatskoj, prepoznali smo spremnost kanadskih snaga da transcendiraju preko tih okolnosti.

Ako je cilj humanitarne intervencije povećanje stepena bezbjednosti za ugrožene pojedince i njihove zajednice u odnosu na vrijeme prije intervencije, onda *humanitarna intervencija* na Kosovu, izvedena od strane zapadnih sila, nije postigla očekivani rezultat jer se stepen ugroženosti u velikoj mjeri povećao tokom i nakon intervencije. Potvrdili smo tezu kritičara *agende ljudske bezbjednosti* da je ona ekspanzivna po samoj svojoj prirodi jer upotrebom vojne sile proizvodi neočekivane negativne efekte po one koje treba da zaštiti.

Kanadski pristup *ljudskoj bezbjednosti* ograničen je osnovnim političkim polazištem *liberalnog internacionalizma* po kojem samo zemlje razvijene liberalne demokratije mogu

preuzeti glavnu odgovornost za rješavanje unutardržavnih konflikata u kriznim područjima u svijetu.

U okviru ove disertacije izvršili smo konceptualno povezivanje studije slučaja *kosovske krize 1999. godine* sa kanadskim pokretanjem pitanja oko izgradnje doktrine „*Odgovornosti da se zaštiti*“, kao i sa procesom jačanja *Sjeverno-atlanske zajednice sigurnosti* sa ciljem ukazivanja na značajne posljedice ove krize na dalji razvoj međunarodnih odnosa u cjelini.

Potvrdili smo prvu pomoćnu hipotezu *da je idejni faktor bio dominantan prilikom formiranja spoljno-političke agende ljudske bezbjednosti kanadske vlade.* Posebno smo istakli značaj lidera i koherentnost njihovih vizija ljudske bezbjednosti u desetogodišnjem kontinuitetu.

Potvrdili smo drugu pomoćnu hipotezu *da je specifični konfliktni kontekst Zapadnog Balkana uticao na učinak spoljno-političke agende ljudske bezbjednosti kanadske vlade.* U skladu sa pristupom *liberalnog internacionalizma* kanadske provincijencije u implemenaciji te ideje došlo je do nepomirljivih protivrečnosti liberalnih i lokalnih paradigmi oslonjenih na lokalnu kulturu i percepcije identiteta. Tako je interakcija *liberalnog intervencionizma* sa lokalnim kontekstom bila tenzična tokom čitavog perioda angažmana Kanade u ovom periodu.

Naša osnovna hipoteza, koju smo postavili, *da postoji pozitivna korelacija između principa i ciljeva kanadske spoljno-političke agende i njenog učinka na očuvanje mira na Zapadnom Balkanu, potvrđena je u jednom dijelu. Kanada je, kao međunarodno prepoznata „srednja sila“ u međunarodnoj politici, kroz multilateralne mehanizme globalnih i regionalnih organizacija kako u sferi velike politike tako i u dobroj organizaciji u aktivnostima u misiji UNPROFOR-a dala značajan doprinos uspostavljanju mira u Hrvatskoj i Bosni u periodu od 1991. do 1995. godine. Međutim, angažman Kanade u kosovskoj krizi donio je vrlo problematične rezultate, gledano iz prespektive humanitarnog učinka i primjene nesrazmjerne sile kao i iz perspektive međunarodnog legitimiteta za jednu takvu vojnu operaciju.*

Učinak Kanade u obje faze ovog desetogodišnjeg angažmana na Zapadnom Balkanu, u kanačnici, bio je uslovljen mandatom međunarodnih organizacija, u prvom redu UN-a i NATO-a. U tim multilateralnim naporima ovih subjekata politički ciljevi nijesu bili jasno definisani i usklađeni sa bezbjedonosnim metodama i mjerama. Upravo su usklađivanje i sinhronost političkog i bezbjedonosnog faktora bili neophodan preduslov za željeni uspjeh kanadske misije.

Poseban doprinos ove disertacije mogao bi se iskazati u sljedećem zaključcima:

- Ideologija liberalnog internacionalizma u velikoj mjeri je opredijelila kurs kanadske spoljne politike, što je potvrda naše teze da ideje i vrijednosti određuju sklonosti i djelanje u politici. Dominantne ideološke premise su presudno uticale na kreiranje *agende ljudske bezbjednosti* kanadskih liberala tokom devedesetih godina i njenu implementaciju u okolnostima propadajućih i propalih država na Zapadnom Balkanu.
- Kanada je preko „*diplomatije niše*“ imala zapaženu ulogu u vezi ishoda humanitarnih intervencija u nasilnim konfliktima u regionu Zapadnog Balkana, znatno iznad veličine političke moći koju posjeduje kao „*srednja sila*“ u svjetskoj politici.
- Kanada je uspješnom implementacijom spoljno-političke *agende ljudske bezbjednosti* na pojedine oblasti međunarodnog prava i međunarodne bezbjednosti, kao što je formiranje *Međunarodnog krivičnog suda* i donošenje *Konvencije o zabrani upotrebe nagaznih pješadijskih mina*, dokazala da je moguće primijeniti etiku na međunarodnu politiku, ali da primjena drugog dijela te agende, koja se odnosi na humanitarne intervencije na Balkanu, nije tako uspješna u moralnom smislu.
- Postojao je jak uticaj tzv. „*Aksvorti faktora*“ u spoljnoj politici Kanade, upravo zbog nesrazmjerno velikog uticaja ovog kanadskog ministra spoljnih poslova u kreiranju i realizaciji spoljno-političke *agende ljudske bezbjednosti* kako na globalnom planu tako i na prostoru Zapadnog Balkana, tokom druge polovine devedesetih godina.
- Djelimični, a ne potpuni učinak kanadske *agende ljudske bezbjednosti* posljedica je „konstrukcione greške“ liberalne paradigme, koja previđa lokalne osobenosti društvenih, ekonomskih i političkih odnosa te tako dovodi do djelovanja „*zakona neželjenih posljedica*“.
- Ako je cilj tzv. humanitarne intervencije na Kosovu 1999. bio zaštita ugroženog stanovništva od progona i nasilja centralne vlasti, onda je studija slučaja u okviru ove disertacije pokazala da su intervencionisti, prekomjernom upotrebom sile, preko ekstenzivnih vazdušnih udara postigli suprotan efekat - ogromno povećanje progona, nasilja i patnji civila kao i dugoročnu nestabilnost političkih prilika na tom prostoru.
- Postoji veoma velika odgovornost vodećih zapadnih sila, uključujući Kanadu, za ishod ratova tokom devedesetih godina na Zapadnom Balkanu - zato što su te zemlje bile u posjedu disproporcionalno velike količine političke moći u odnosu na moć domicilnih

aktera u Regiji i tako imale asimetrično velike kapacitete za intervenciju i rješavanje konflikta na Zapadnom Balkanu.

Ovaj rad bi mogao trpjeti izvjesna ograničenja uzrokovana subjektivnim pristupom, koji se ogleda u autorovom uvjerenju oslonjenom na Gramšijev (Antonio Gramsci) koncept hegemonije. Moguće je da je osjećaj autora u vezi hegemonističkog aspekta ideje i prakse *liberalnog internacionalizma a priori* mogao vršiti uticaj na objektivnost zaključivanja o političkim procesima koje je usmjeravala ta politička ideja.

Samom postavkom teorijsko-hipotetičkog okvira ovog rada, koji se odnosi na uticaj idejnog faktora u spoljnoj politici, moguće je da smo u jednom dijelu zanemarili značaj neorealističkog i funkcionalističkog pristupa u ispitivanju našeg predmeta istraživanja, što bi bilo produktivno da se uradi u eventualnim narednim koracima u obradi ovog predmeta.

Pregled literature

- Abraha, S. (2015), *Modeling Peacekeeping: The Case of Canada Examined*, Kennesaw State University
- Adler, E., Haas (1992) Conclusion: Epistemic Communities, World Order, and the Creation of a Reflective Research Program. *International Organization*. Vol. 46, Issue 1
- Anderson, D. (1995) The Collapse of Yugoslavia: Background and Summary, Australien Parliament, Research Paper No. 14 1995-96
- Andreatta, F. (1997) *The Bosnian war and The New World Order, Failure and Success of International Intervention*, Institute for Security Studies Western European Union Paris
- Attyas, N. (1995) Mediating Regional Conflicts and Negotiating Flexibility: Peace Efforts in Bosnia-Hercegovina, *The Annals of The American Academy* 542, . str. 194 (185-201)
- Axworthy, L. (1997) Canada and Human Security: The need for Leadership, *International Journal*, 52
- Axworthy, L., (2003) *An Encounter with Emma: Rethinking Security and State Sovereignty*, Liu Centre for Study of Global Issues
- Axworthy, L., Taylor,(1997) A Ban for All Reasons: The Landmine Convention and its implications for Canadean Diplomacy, *International Journal* 53.
- Axworthy,L. (1997) Canada and Human Security: The Need for Leadership, *International Journal* 52, no.2
- Axworthy, L. (2013) Canada, the UN and the „responsibility to protect“, in *The United Nations and Canada*, edited ba J.Trent
- Bain W. (1999), “Against Crusading: The Ethic of Human Security and Canadian Foreign Policy,”*Canadian Foreign Policy* 6, no.3
- Barnett, M., Duvall, (2005) Power in International Politics, *International Organisation*, Vol 59, No 1, MIT Press, (39-75)
- Barthe, S., David, (2004) Foreign Policy in Clinton Administration: Reassessing Bosnia and the „Turning Point“ of 1995., *International Studies Association Conference*, Montreal
- Barutciski, M., (1999) Kosovo refugee crisis, *Foreign Migration Review*
- Bashow,D., Davies (2000) Mission ready: Canada role in the Kosovo Air Campaign, *Canadian Military Journal*, Spring 2000.

- Beland, D., Cox, (2011) Ideas and Politics, in *Ideas and Politics in Social Science Research*, Oxford University Press
- Bellamy, A., Williams, (2004) Introduction: Thinking Anew about Peace Operations, *International Peacekeeping, Vol 11*, Spring 2004
- Benzing, M. (2005) Midwifing a New State: The United Nations in East Timor, *Max Plank Yearbook of United Nations Law*, Volume 9
- Buildt, C. (2015) Dayton revised: Bosnia peace deal 20 years on, *European Council on Foreign Relations*
- Bosold, D. (2007), *The Politics of Self-righteousness: Canada Foreign Policy and Human Security Agenda*, Transcultural Perspectives on Canada
- Bosold, D., Werthes (2005), *Human Security in Practice: Canadian and Japanese Experiences*, IPG
- Bosold, D., Bredow (2006), Human Security, A Radical or Rhetorical Shift in Canada Foreign Policy?, *International Journal*, Autumn 2006.
- Boyadjieva, N., Grozev (2003), Diplomacy, International Intervention and Post-war Reconstruction: interactions between states, international organisations and local authorities in the implementation of the Dayton accords for Bosnia and Hercegovina, *NATO/EAPS Sofia*
- Boyadjieva. N. (2003) Nato and the Balkans: Patterns of Peace-keeping in the Post-cold War era, *NATO/EAPC Sofia*
- Brennan, J. (1993) *An Analysis of the „New World Order“ and its Implications for U.S. National Strategy*, Air War College, Alabama
- Brockmeier, S. (2012) *German Policy towards Intervention in Libya*, University of Cambridge, Department of Politics and International Studies
- Brooke, A., Smith-Windsor, (2000) Hard Power, Soft Power Reconsidered, *Canadian Military Journal*, Autumn 2000.
- Burg, Shoup, Paul (1999) “The War in Bosnia and Herzegovina – Ethnic Conflict and International Intervention ”, M.E. Sharpe Inc.
- Camisar, A., Diechtiareff, Letica, Switzer, (2005) *An Analysis of the Dayton Negotiations and Peace Accords*, The Fletcher School of Law and Diplomacy
- Campbell, J. (2008) What do we know- or not- about Ideas and Politics?, in *Politics and Institutions*, edited by Peter Nedergaard and John Campbell, Copenhagen: DJOFP Publishers
- Carment, D. (2005) *Effective Defence Policy for Responding to Failed and Failing States*, Carleton University Ottawa

- Carson, C. (2013) The Dayton Accords and The Escalating Tensions in Kosovo, *Berkley Undergraduate Journal*, 26 (1), (68-84)
- Chandler D.(2008) Theorising the Shift from Security to Insecurity- Kaldor, Duffield and Furedi, *Conflict, Security &Development* 8:2 June 2008, Routledge
- Chandler, D (2012) Resilience and Human Security: The post-interventionist Paradigm, *Security Dialogue* 43
- Chandler, D. (2004) The Responsibility to Protect? Imposing the „Liberal Peace“, *International Peacekeeping*, Vol.11, No1, pp 59-81
- Chandler, D. (2015) Rethinking the Conflict- Powerthy Nexus: From Securitising Intervention to Resilience, Stability, *International Journal of Security&Development*,4
- Coady, C.A.J, (2002) The Ethics of Armed Humanitarian Intervention, *Peaceworks No 45*, United States Institute of Peace
- Cooper, A., (2015) *Recalibrating Middle Power Diplomacy: The Changinig „Soft Power“ Brands of Republic Korea and Canada in Comparative Perspective*, University of Waterloo
- Cox, R. (2000), Robert Cox and Lloyd Axworthy, House of Commons, Ottawa, *Studies in Political Economy* 63
- Croatia: When Will Fighting Resume?, *National Intelligence Estimate, Central Intelligence Agency*, (1993)
- Cutts, M. (1999) *New Issues in Refugee Research*, Policy Research Unit, UNHCR, Geneva
- Cutts, M. (1999) *The Humanitarian Operation in Bosnia, 1992-95: Dilemmas of Negotiating Humanitarian Access*, UNHCR, Geneva
- Degan, V.Đ., (2007) Observer Missions and Peace-keeping Operations in Croatia, Bosnia-Hezegovina and Kosovo, *Adrias* br,14
- DeJong, M.J. (2011) *Human Security and Canadean Foreign Policy: The New Face of Canadean Internationalism*, Simon Fraiser University
- Delpla, I. (2007) Moral judgements an international interventions, A Bosnian perspective, in *Rethinking Ethical Foreign Policy*, Routledge, London
- Democratic Change in Cental and Eastern Europe 1989-90 (2015), The European Parliament and the end of Cold War, *EPRS European Parliamentary Research Service*
- Dewing, M. (2006) Corinne McDonald, *International Deployment of Canadean Forces: Parliament Role*, Library of Canadean Parliament
- Domestici Met, M.J, (2009) Humanitarian Action- A Scope for the Responsibility to Protect?, *Goettingen Journal of International Law* 3, (397-416)

- Drezner, D. (2000) Ideas, Bureaucratic Politics, and Crafting of Foreign Policy, *American Journal of Political Science*, Vol.44, No. 4
- Dunne, T., McDonald, (2011) *The politics of liberal internationalism*, School of Political Science and International Studies, University of Queensland
- Epps, K. (2008) *The Ploughshares Monitor* Spring 2008 Volume 29 Issue 1
- Filipović, V. (2009) Kanadska brigada „Princeza Patricija“ u Zapadnoj Slavoniji 1992.-1993.: pripreme, djelovanje, poteškoće, *UDK* 355 311.6
- Filipović, V. (2013) Kanadska samoimaginacija, mit o mirovnim snagama i sudjelovanje u misiji UNPROFOR 1992.-1995.godine, *ČSP*, br.3
- Findlay, T. (2002) *The Use of Force in UN Peace Operations*, SIPRI, Oxford University Press
- Johan Galtung (1976) "Three Approaches to Peace: Peacekeeping, Peacemaking, and Peacebuilding," in *Peace, War and Defense: Essays in Peace Research, Vol. II*
- Gammer, N. (2008) Political Leadership and Shifts in Canadian Foreign Policy: Interventions in Yugoslavia and Afghanistan, *CPSA Conference*
- GAO United States General Accounting Office, *Humanitarian Intervention, Effectiveness of UN Operations in Bosnia* (1994)
- Garrigues, J. (2007) *The Responsibility to Protect: from an ethical principle to an effective policy*, Peace and Security Programme FRIDE
- Gasper, D. (2013) „From Definitions to Investigating a Discourse“, *Routledge Handbook of Human Security*
- Gasper, D. (2009), Global Ethics and Human Security, *Paper to GECHS Conference on climate change and human security*, Oslo
- Gecelovsky, P. (2009) Constructing a Middle Power: Ideas and Canadian Foreign Policy, *Canadian Foreign Policy*, Vol.15, Issue 1
- Gelb, L.H., Rosenthal, (2003) The Rise of Ethics in Foreign Policy, *Foreign Affairs*, may/june 2003.
- Gerring, J. (2004) What is a Case Study and What Is it Good for?, *American Political Science Review*, Issue 2
- Goldstein, J., Keohane (1993) *Ideas and Foreign Policy*, Cornell University
- Gotlieb, A. (2004) *Romanticism and Realism in Canadian Foreign Policy*, Benefactors Lecture

- Haas, P. (1992) Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination, *International Organisation*, Vol.46, No.1, The MIT Press
- Hamson, F.O, Paris, (2010) Introduction: Leadership Challenges in an Era of Uncertainty, in *Rethinking Canada International Priorities*, Centre for International Policy Studies (CIPS)
- Hatalay T.S., Nossal, (2004) The Limits of The Human Security Agenda: The Case of Canada Response to The Timor Crisis, *Global Change*, Volume 16, No.1
- Hayden, R. (2013) Chapter 3, "Partition of Bosnia", in *From Yugoslavia to the Western Balkans, Studies of European Disunion, 1991-2011*, Brill, Global Oriental 2013.
- Heins, V., Chandler, (2007) *Rethinking Ethical Foreign Policy: Pitfalls, possibilities and paradoxes*, London, Routledge
- Heins, V.Chandler, (2007) Ethics and Foreign Policy: New Perspectives on an Old Problem, in *Rethinking Ethical Foreign Policy*, London, Routledge
- Heins,V. (2007) Crusaders and Snobs, Moralizing foreign policy in Britain and Germany, 1999.-2005., in *Rethinking Ethical Foreign Policy*, London, Routledge
- Henault, L. (2010) The Kosovo Crisis: Toward a New Conception of Aerial Warfare, *Canadian Military Journal*, Vol 10, No.2, 2010.
- Henrikson, A. (2005) Niche Diplomacy in the World Public Arena: the Global „Corners“ of Canada and Norway, in *The New Public Diplomacy* edited by Jan Melisson, Palgrave Macmillan
- Hewitt, D. (1998) *From Ottawa to Sarajevo*, Canadian Peacekeepers in The Balkans, Centre for International Relations, Queen University Kingston, Ontario, Canada
- Heynen,C. (2015) *Human Security in the EU Foreign and Security Policies*, Reykjavik, Island
- Hirsch-Allen (2005) J. Still Dreaming: Lloyd Axworthy-Pearsonian, Idealistic, Pragmatic, *International Affairs Journal*, Vol.6, No 1
- Holzgrefe, J.L. (2003) The Humanitarian intervention debate, in *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, edited by J.L.Holzgrefe and Robert O. Keohane, Cambridge University Press
- *Humanitarian Intervention: Legal and Political aspects*, Danish Institute of International Affairs, (1999)
- Ignatieff, M. (1998) *The Warrior's Honor: Ethic War and Modern Conscience*, Henry Holt & Company
- Irwin, R., (2001) Linking Ethics and Security in Canadian Foreign Policy, in *Ethics and Security in Canadian Foreign Policy*, edited by R. Irwin

- Jae-Seok, H. (2008) *Rethinking the Practices of UN Peacekeeping Operations in the Early Post-Cold War Era: The Implications of the Cases of Somalia, Bosnia-Herzegovina, and Kosovo*, Department of Politics, University of Sheffield
- Jakešević, R. (2011) Uloga Ujedinjenih nacija u rješavanju sukoba u Hrvatskoj, *Balkania*, No. 2, Beograd
- Janjić, D., Anna Lalaj, Besnik Pula (2010), Kosovo under Milosevic Regime, in *Confronting the Yugoslav Controversies*, Central European Studies, United States Institute of Peace, Washington, D.C.
- Joensson, J. (2010) *Understanding Collective Security in the 21st century: A Critical Study of UN Peacekeeping in the former Yugoslavia*, European University Institut, Florence
- Jung, K. (2009) *Of Peace and Power: Promoting Canadian Interests through Peacekeeping*, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main
- Kaldor, M. (2005) Elaborating the New War“ Thesis, in *Rethinking the Nature of War*, edited by I.Duyvesteyn, Jan Angstrom, Frank Cass London
- Kaldor, M. (2012) *New and Old Wars*, Polity Press, Cambridge
- Kaldor, M. (2013) In Defence of New Wars, *Stability: International Journal of Security & Development* 2, Polity Press, Cambridge
- Kaldor, M., Martin, Selchow, (2008) *Human Security: A European Strategic Narrative*, Berlin, Fridrich Ebert Stiftung, International Policy Analysis
- Kaser, K., (2000) Pitanja o suverenitetu Jugoslavije i nezavisnosti Kosova, u zborniku *Problemi srpske politike*, Centar za menadžment, Beograd
- Kay, S., (2004) NATO, The Kosovo War, and Neoliberal Theory, *Contemporary Security Policy* 25, No 2
- Keohane, R., Nye (2000) Globalisation: What is New? What is not? (And So What?), *Foreign Policy*, No 118 (Spring, 2000)
- Kienzle, B. (2009): *Ideas, Interests and the Limits of Collective Foreign Policy Output: The Case of the EU Non-Proliferation Policy*, Universitat Autònoma de Barcelona
- *Konferencija "The Trans-Atlantic Century"*, Govor Lorda Robertsona, Aspen Institute, Rome, (2000)
- Kosovo Case Study, from The National Security Archive, The George Washington University, The Gelman Library

- Kuperman, A. (2009) Rethinking the Responsibility to Protect, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Winter/Spring 2009.
- Laïdi Z. (1998) *A World without Meaning: The Crisis of Meaning in Inter-national Politics* trans., J. Burnham and J. Coulon, London: Routledge
- Larsdotter, K. (2012), 'The Development of a NATO Strategy in Bosnia-Herzegovina,' in H. Edstrom, Gyllensporre, *Pursuing Strategy: NATO Operations from the Gulf War to Gaddafi* (Palgrave Macmillan), str.61
- Latawski, P., Smith (2003) *The Kosovo Crisis and the Evolution of Post- cold War European Security*, Manchester University Press
- Legare, K.,Tanguay (2009), Use of Force by UN Peacekeepers: Application of The Medak Agreement in September 1993., *Canadian Military Journal*, Vol 9, No.3
- Legault, A. (2000) Nato Intervention in Kosovo: The Legal Context, *Canadian military Journal*, spring 2000
- Lilienthal, RM. (1999) *Blue-Green-Blue, United Nations Peacekeeping in the 1990s*, Royal Military College of Canada
- Lopičić, V. (2009) Two Visions of The Bosnian War: A Novel vs. A Memoar, Faculty of Philosophy, *Project 14802*, Department of English Language and Literature, Faculty of Philosophy, University of Niš
- Lucarelli, S. (2006) Values, Principles, Identity andEuropean Union Foreign Policy,in *Values and Principles in European Union Foreign Policy*, ed. Sonia Lucarelli and Ian Manners (New York: Routledge)
- MacDonald D., Patman (2007) *The Ethical Context of Foreign Policy*, University of Otago, New Zealand
- Manulak, M. (2009) *The Kosovo Crisis and Canadean Foreign Policy, An Agenda for Intervention*, Carleton University, Ottawa
- McCorquodale, R., Fairbrother, (1999) *Globalization and Human Rights*, Vol. 21, No. 3, Johns Hopkins University Press
- McHugh, L., (1999) Kosovo: Refugee Assistance and Temporary Resettlement, *CRS Report for Congress*, The Library of Congress
- Međumurec, M. (2002) Case Study, The Medak Pocket, Canadian Interpretation-Canadian Sources, *National Security and The Future*, volume 3, no.3-4
- Merand, F. (2006) Social Representations in The European Security and Defence Policy, *Cooperation and Conflict*, Nordic International Studies Association, Vol. 41
- Michaud, N.,Nossal, (2001) *Diplomatic Departures, The Conservative Era In Canadean Foreign Policy, 1984-93*, UBC Press, Vancouver, Toronto

- Moravcsik, A. (1992) *Liberalism and International Relations Theory*, Paper No 92-6, Harvard University and University of Chicago
- Morgenthau, H. (1985) *Politics Among Nations. The struggle for Power and Peace*, Seventh edition, McGraw-Hill-Hill/Irwin, New York
- Nasu, H. (2011) The UN Security Council Responsibility and „Responsibility to Protect“, *Max Plank Yearbook of United Nations Law*, Volume 15, 2011
- Naumann, K. (2004) The responsibility to Protect- Humanitarian intervention and the use of military Force, *Canadian Military Journal*, Winter 2004-2005
- Newman, E., Paris, Richmond (2009) Introduction, *New Perspectives on Liberal Peacebuilding*, edited by Newman, Paris, Richmond, United Nations University Press
- Noel, A., Therien, Dallaire (2003) Divided over Internationalism: The Canadian Public and Development Assistance, *CPDS No 03-02*, University of Montreal
- Nossal K. R. (2004) „*The World We Want?, The purposeful confusion of values, goals, and interests in Canadian foreign policy*“, Canadian Defence and Foreign Affairs Institute
- Nota, M. (2011) *European intervention in the Yugoslav conflict 1991-1995.*, Southeastern Europe University of Macedonia, Skopje
- Nye, J. (2004), *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, Perseus Books Group
- O Donnell, C. (2014) Development of the responsibility to protect: an examination of the debate over the legality of humanitarian intervention, *Duke Journal of Comparative & International Law* (2014) Duke University of Law,
- Paris, R. (2001) Human Security: Paradigm Shift or Hot Air?, *International Security*, Vol.26, No. 2
- Peacekeeping, Peacebuilding and Peacemaking: Concepts, Complications and Canada Role, *Parliamentary Research Branch* (2004)
- Pentland, C., (2003) The EU and Southeastern Europe after Dayton, A Canadian Perspective, *Conference: Southeastern Europe, Moving Forward*, Ottawa
- Petković, A. (2013) *SAD i raspad Jugoslavije, Američka diplomatija i balkanski konflikt 1989-1995*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu
- Potter, E., Canada and the New Public Diplomacy, (2009) in *Discussion Papers in Diplomacy*, Netherlands Institute of International Relations“Clingendael“
- Powell, C. (1992) U.S. Forces: Challenges Ahead, *Foreign Affairs*, 72, no. 1, str. . 32-45.

- Putting People First: The Growing Influence of „Human Security“, *Yale Journal of International Affairs*, (2010)
- *Report from the roundtable on Canada, NATO and United Nations: lessons learned from The Kosovo Crisis*, (1999), Canadian Centre for Foreign Policy Development
- *Report of the ICISS, The Responsibility to Protect* (2001), International Development Research Centre, Ottawa, str VII
- *Report of the Secretary-General pursuant to General Assembly resolution 53/35*, (1999)
- *Canada in the World, A Review and Analysis of the Government Foreign Policy Statements*, Canadian Council for International Cooperation, February 1995.
- Riggerink, A. (2013) New Wars in Numbers: an empirical test of the „new war“ thesis, *Discussion Paper LSE*
- Rioux, J.F., Hay (1997) Canadian Foreign Policy: From Internationalism to Isolationism?, *The Norman Paterson School of International Affairs*, Carleton University
- Roznai, Y. (2014) The Insecurity of Human Security, *Wisconsin International Law Journal*, Vol.32, No 1
- Rupel, D. (2013) Managing Yugoslav crises, Conference on Yugoslavia in the Hague (1991) and the challenges of multilateral diplomacy, *Acta Histriae*, br.21
- Savić, M. (2009) Etika humanitarnih intervencija, *Sociološki pregled*, vo. XLIII, 2009
- Schake, K. (1999) The Dayton Peace Accords: Success or Failure?, *Studies in Contemporary History and Security Policy*, Volume 3, Bern, str. 282 (281-295)
- Schmidt, V. (2008) Discursive institutionalism. The explanatory power of ideas and discourse, in *Annual Review of Political Science* 11
- Schmidt, V. (2011) Reconciling Ideas and Institutions through Discursive Institutionalism, in *Ideas and Politics in Social Science Research*, edited by Daniel Belnd and Robert Henry Cox, Oxford University Press
- Schweitzer, C. (2010) *Strategies of Intervention in Protracted Violent Conflicts by Civil Society Actors: the Example of Interventions in the Violent Conflicts in the Area of Former Yugoslavia, 1990-2002*. Belm: Sozio-Publ. 2010
- Scowen, R. (2004) ‘Re-inventing Foreign Policy’, *Literary Review of Canada*, vol. 12, no. 10 (December)
- Sekelj, L. (1994) Da li je moguća mirnodopska Jugoslavija?, *Sociološki pregled*, Vol XXVIII, No.2,(237-252)
- Simeunović, D. (2009) *Terorizam*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

- Simeunović, D. (2009) *Uvod u političku teoriju*, Institut za političke studije, Beograd
- Stromberg, R., (2006) *Unilateralism in Canadian Foreign Policy: An Examination of Three Cases*, University of Saskatchewan, Saskatoon, Canada
- Summary of AG-065 International Conference on the Former Yugoslavia (ICFY) (1992-1993), *UN Archives and Records Management Section*
- Suppan, A. (2013) Austria and Eastern Europe in the Post-Cold War Context, in *Austria International position after the End of the Cold War* by Bischof Gunter and Karlhofer Ferdinand, Contemporary Austrian Studies, Volume 22, Innsbruck University Press
- Tadjbakhsh, S. (2009) Human Security: Looking Back Before Looking Forward, *Paper for the ICHWA Conference Birjand, Iran*
- Tadjbakhsh, S. (2014) *Human Security Twenty Years on*, NOREF Expert Analysis-June 2014., Norwegian Peacebuilding Resource Centar
- Tawil, E (2009) Imovinska prava na Kosovu: ukleto nasleđe jednog društva u tranziciji, *Međunarodni centar za tranziconu pravdu*
- The Kosovo Report, Conflict, International Response, Lessons Learned, *The Independent International Commission on Kosovo*, (2000)
- Tobias, S., Werthes (2006), Human Security on Foreign Policy Agendas: Changes, Concepts and Cases, *INEF Report*, Duisburg
- Tocci, N. (2008) Profiling Normative Foreign Policy: The EU and its Global Partners, in *Who is a Normative Foreign Policy Actor?*, edited by Tocci, N., Centre for European Policy Studies, Brussels
- *Human Development Report 1994*, United Nations Development Programme, New York
- *Vancouver Sun*, od 14. novembra 2004., tekst „obmana očuvanja mira“
- Vejvoda, I. (2004) Bivša Jugoslavija 1990. godine: zašto se dogodio rat, Nasilno rasturanje Jugoslavije - uzroci, dinamika, posledice, *Zbornik radova*, (65-80), Centar za civilno-vojne odnose, Beograd
- Ward, M. Gallagher, Delaney (2000) Task Force Kosovo: Adapting operations to a changing security environment, *Canadian Military Journal*, Spring 2000
- Wiberg, H. (2004) Bivša Jugoslavija 1990. godine: zašto je imala lošu prognozu, *Zbornik radova* (31- 49), Centar za civilno-vojne odnose, Beograd
- Woodward, S. (1995) *Balkan tragedy, Chaos and Dissolution after the Cold War*, Brookings Instit., Washington

- Yongtao Liu (2010) Discourse, Meaning and IR Studies: Taking the Rhetorics of „Axis of Evil“ As a Case, *Confines de Relaciones Internacionales y Ciencia Politica* 6
- Zilkiq, A. (2012) *Kosovo- a „Humanitarian intervention“*, A case study about Kosovo, and NATO intervention on 24 March, 1999, Europaprogrammet / Statsvetenskap, Linneuniversitetet

Internet izvori:

- Axworthy, L. (1999) Cox and Axworthy/Kosovo, 2 June 1999. Correspondence: The Crisis in Kosovo, : www.spe.library.utoronto.ca/index.php/spe/article/download/6729/3728, pregledano 15.02.2016
- Axworthy, L. (2000) Notes for an address by the honourable Lloyd Axworthy minister of foreign affairs to the Woodrow Wilson International Center for Scholars, <http://www.peace.ca/axworthyaddresstwoodrow.htm>, pregledano 21.02.2016.
- Baxter, L., Bishop (1998) Uncharted Ground: Canada, Middle Power Leadership, and Public Diplomacy, *Journal of Public and International Affairs*, <http://www.wvs.princeton.edu/~jpia/5.html>, pregledano, 11.02.2016.
- CSCE Helsinki Document (1992) : The Challenges of Change, <http://www.osce.org/mc/39530?download=true>, pregledano 06.12.2015.
- Council of Europe, Parliamentary Assembly, Doc. 6979, Report, <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7333&lang=EN>, pregledano 25.12.2015.
- Detalji u vezi Povelje UN-a, <http://www.un.org/aboutun/charter/index.html>, pregledano, 29.12.2015.
- Dokument Generalštaba vojske Kanade, walterdorn.net/pdf/PSO-Manual_Canada-DND_6Nov2002.pdf, pregledano 29.12.2015.
- Dokument Kanadskog ministarstva odbrane: https://www.civcap.info/.../Canada/White_Paper_on_Defence_01.pdf, pregledano, 29.12.2015.
- General framework agreement for peace in Bosnia and Hezegovina (1995), [BA_951121_DaytonAgreement.pdf](http://www.un.org/Depts/da/pa/BA_951121_DaytonAgreement.pdf), pregledano 28.02.2016.
- Finnimore, M. (1996) Constructing norms of humanitaren intervention, in *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, edited by Peter J. Katzenstein, <http://users.metu.edu.tr/utuba/Finnemore.pdf>, pregledano 29.04.2016.
- Greenwood, C. (2008) Humanitarian intervention: the case of Kosovo, LSE Research Online, <http://eprints.lse.ac.uk/21492/>, pregledano 21.02.2016
- Kanadsko učešće u misiji UNMIK, <http://www.cmp-cpm.forces.gc.ca/dhh-dhp/od-bdo/di-ri-eng.asp?IntlOpId=6&CdnOpId=6>, pregledano 13.april 2016.godine

- Govor Tonija Blera, Kosovo 1999.
<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm199899/cmhansrd/vo990323/debtext/90323-06.htm>, pregledano 21.02.2016.
- ICC- about the Court, www.icc-cpi.int/en_menus/icc/about_the_court/Pages/about_the_court.aspx, pregledano 19.11.2015.
- *Importance of preventing conflict through development, democracy stressed, as security council unanimously adopts resolution 1674*, UN Security Council, April 2006. <http://www.un.org/press/en/2006/sc8710.doc.htm>, pregledano 29.04.2016.
- Kanji, N., Libia: „Freed“ and Forgotten, The Media Co-op, sa:
<http://www.mediacoop.ca/story/libya-freed-and-forgotten/32391>, pregledano 24.02.2016.
- Kosovo refugees, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/>, pregledano 19.12.2015.
- Lerstad, C. Moral Responsibility in International Relations: the US Response to Rwanda, *E-International Relations*, Articles, May 2013., <http://www.e-ir.info/2013/05/06/moral-responsibility-in-international-relations-the-us-response-to-rwanda/>, pregledano 15.12.2015.
- Maloney Sean, Exit Sfor, Exit Canada: Peace in Bosnia,
<http://www.seanmmaloney.com/articles/i0071>, pregledano 18.12.2015.
- Military Technical Agreement between the International Security Force ("KFOR") and the governments of the Federal Republic of Yugoslavia and the Republic of Serbia (1999), <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/daily/june99/miltext09.htm>, pregledano 17.03.2016.
- *Tabela 13: Da li bi Kanada mogla ostati van sukoba?*
<http://media.leidenuniv.nl/legacy/Poll%20Data%20Kosovo.pdf>, pregledano 11.04.2016.
- NATO Association of Canada, <http://natocouncil.ca/canada-and-the-suez-canal-crisis-a-new-perspective/>; pregledano 23.12.2015.
- Nuruzzman, M. (2014) Revisiting „Responsibility to Protect“ after Libya and Syria,
<http://www.e-ir.info/2014/03/08/revisiting-responsibility-to-protect-after-libya-and-syria/>, pregledano 24.02.2016.
- Operation Medak Pocket https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Medak_Pocket, pregledano 22.12.2015.
- Peceny, M., Sanches-Terry (1998) Liberal Interventionism in Bosnia, *The Journal of Conflict Studies*, The Gregg Centre for Study of War and Society, Vol. XVIII, No 1, sa: <https://journals.lib.unb.ca/index.php/jcs/article/view/11670/12397>, pregledano 26.02.2016.
- Rambouillet Accords, Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo (1999), un.org/files/990123_RambouilletAccord.pdf, pregledano 13.03.2016.

- Raspad SFRJ, Wikipedija, [/hr.wikipedia.org/wiki/Raspad_SFRJ](https://hr.wikipedia.org/wiki/Raspad_SFRJ) <https://>, pregledano 06.12.2015.
- Rat u Bosni, Wikipedia; https://hr.wikipedia.org/wiki/Rat_u_Bosni_i_Hercegovini, pregledano 06.12.2015.
- Resolution 713 (1991) Adopted by the Security Council at its 3009th meeting, on 25 September 1991, <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?docid=3b00f16f1c>, pregledano: 05.04.2016.
- Rome Declaration on Peace and Cooperation (1991), <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c911108a.htm>, pregledano 14.12.2015.
- Sprinz D., Wolinsky (2002), Cases, Numbers, Models: International Relations Research Methods, [http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/trachtenberg/syllabi/lists/harvard/moravcsik%20\(sprinz%20wolinsky\).pdf](http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/trachtenberg/syllabi/lists/harvard/moravcsik%20(sprinz%20wolinsky).pdf), pregledano 16.03.2016.
- Stanković Pejnović, V.(2010) Raspad Jugoslavije, http://www.academia.edu/5275678/Raspad_Jugoslavije, pregledano 09.04.2016.
- Stoltenberg Torvald, Intervju Radiju Slobodna Evropa: Imali smo bolji sporazum od Dejtonskog 19.94.2012. http://www.slobodnaevropa.org/content/thorvald_stoltenberg_imali_smo_bolji_sporazum_od_dejtonskog/24552608.html, pregledano 07.12.2015.
- Stradanje civila u ratu u Vijetnamu, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2153091/Napalm-girl-photo-Vietnam-War-turns-40.html#ixzz47DdQR5RA>, pregledano 29.04.2016.
- The Alliance Strategic Concept (1999), http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm, pregledano 18.03.2016
- The liberal projects and human rights, http://www.iccpi.int/about/ata glance/jurisdiction_admissibility.html, pregledano 19.11.2015.
- The new NATO and Evolution of Peacekeeping> Implications for Canada; pp.1 <http://www.parl.gc.ca>, pregledano, 14.12.2015.
- Zašto su nas bombardovali? Prikaz knjige, Filip Blagojević, <http://www.nspm.rs/prikazi/zasto-su-nas-bombardovali.html?alphabet=l>, pregledano 14.04. 2016.
- The new NATO and Evolution of Peacekeeping, Implications for Canada; <http://www.parl.gc.ca>, pregledano, 14.12.2015.
- United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia, From Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Confidence_Restoration_Operation_in_Croatia, pregledano 27.02.2016.

- United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia, From Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Confidence_Restoration_Operation_in_Croatia, pregledano, 01.03. 2016.
- UN Security Council Resolution 819 (1993), <http://www.nato.int/ifor/un/u930416a.htm>, pregledano 11.02.2016.
- UN Security Council Resolution 827 (1993), <http://www.nato.int/ifor/un/u930525a.htm>, pregledano 12.02.2016.
- UN Security Council Resolution 836 (1993), <http://www.nato.int/ifor/un/u930604a.htm>, pregledano 13.02.2016.
- UN Security Council Resolution 844 (1993), <http://www.nato.int/ifor/un/u930618c.htm>, pregledano 13.02.2016.
- UN Security Council Resolution 1160 (1998), <http://www.nato.int/kosovo/docu/u980331a.htm>, pregledano 30.03.2016.
- UN Security Council Resolution 1199 (1998), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1199>, pregledano 30.03.2016.
- UN Security Council Resolution 1244 (1999), <http://unscr.com/files/1999/01244.pdf>, pregledano 02.04.2016.
- UN Security Council Resolution 807 (1993), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/807>, pregledano 12.03.2016.
- UN Security Council Resolution 762 (1992), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/762>, pregledano 11.03.2016.
- UN Security Council Resolution 819 (1993), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/819>, pregledano 10.03.2016.
- UN Security Council Resolution 1031 (1995), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1031>, pregledano 02.03.2016.
- UN Security Council Resolution 900 (1994), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/900>, pregledano 21.02.2016.
- UN Security Council Resolution 836 (1993), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/836>, pregledano 18.02.2016.
- UN Security Council Resolution 824 (1993), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/824>, pregledano 12.02.2016.
- UN Security Council Resolution 758 (1992), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/758>, pregledano 15.01.2016.
- UN Security Council Resolution 757 (1992), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/758>, pregledano 15.01.2016.

- UN Security Council Resolution 1037 (1996), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1037>, pregledano 28.12.2015.
- UN Security Council Resolution 981 (1995), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/981> , pregledano 20.12.2015.
- UN Security Council Resolution 743 (1992), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743> , pregledano 16.12.2015.
- UNPROFOR, Canadian soldiers, www.canadiansoldiers.com/history/peacekeeping/unprofor.htm, pregledano 22.12.2015.
- Vankovska, B. The impact of the Kosovo Conflict on Macedonia: Between the Hammer and the Anvil www.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/infomanagment9.pdf, pregledano 12.04. 2016.
- Vens-Ovenov plan, Wikipedija, https://sh.wikipedia.org/wiki/Vance-Owenov_plan/, pregledano 07.12.2015.god
- Went, M. (2011) Blame R2P: The intellectuals go to war, <http://www.theglobeandmail.com/opinion/blame-r2p-the-intellectuals-go-to-war/article623734/>, pregledano 28.04. 2016.
- Wikipedia, Operation Mobile, https://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Mobile, preuzeto 23.02.2016
- Wikipedija, Bošnjačko- hrvatski sukob, https://hr.wikipedia.org/wiki/Bo%C5%A1nja%C4%8Dko-hrvatski_sukob, pregledano 06.12.2015.
- *Wikipedia, Kosovo Force, Contributing states, Contributing NATO states*, https://en.wikipedia.org/wiki/Kosovo_Force, preuzeto 13.04. 2016.
- Wise, I. (2013) Was NATO Intervention in Kosovo in 1999. „Just“, <http://www.e-ir.info/2013/06/21/was-natos-intervention-in-kosovo-in-1999-just/>, pregledano 21.02.2016.

Prilozi

Prilog br.1

KEY CHAPTERS OF THE UN CHARTER⁵⁴⁶

CHAPTER VII

ACTION WITH RESPECT TO THREATS TO THE PEACE, BREACHES OF THE PEACE, AND ACTS OF AGGRESSION

Article 39

The Security Council shall determine the existence of any threat to the peace, breach of the peace, or act of aggression and shall make recommendations, or decide what measures shall be taken in accordance with Articles 41 and 42, to maintain or restore international peace and security.

Article 40

In order to prevent an aggravation of the situation, the Security Council may, before making the recommendations or deciding upon the measures provided for in Article 39, call upon the parties concerned to comply with such provisional measures as it deems necessary or desirable. Such provisional measures shall be without prejudice to the rights, claims, or position of the parties concerned. The Security Council shall duly take account of failure to comply with such provisional measures.

Article 41

The Security Council may decide what measures not involving the use of armed force are to be employed to give effect to its decisions, and it may call upon the Members of the United Nations to apply such measures. These may include complete or partial interruption of economic relations and of rail, sea, air, postal, telegraphic, radio, and other means of communication, and the severance of diplomatic relations.

Article 42

Should the Security Council consider that measures provided for in Article 41 would be inadequate or have proved to be inadequate, it may take such action by air, sea, or land forces as may be necessary to maintain or restore international peace and security. Such action may include demonstrations, blockade, and other operations by air, sea, or land forces of Members of the United Nations.

⁵⁴⁶ Detalji u vezi Povelje UN-a mogu se naći na web- sajtu: <http://www.un.org/aboutun/charter/index.html>, 29.12.2015.

Article 43

1. All Members of the United Nations, in order to contribute to the maintenance of international peace and security, undertake to make available to the Security Council, on its call and in accordance with a special agreement or agreements, armed forces, assistance, and facilities, including rights of passage, necessary for the purpose of maintaining international peace and security.

2. Such agreement or agreements shall govern the numbers and types of forces, their degree of readiness and general location, and the nature of the facilities and assistance to be provided.

3. The agreement or agreements shall be negotiated as soon as possible on the initiative of the Security Council. They shall be concluded between the Security Council and Members or between the Security Council and groups of Members and shall be subject to ratification by the signatory states in accordance with their respective constitutional processes.

Article 44

When the Security Council has decided to use force it shall, before calling upon a Member not represented on it to provide armed forces in fulfilment of the obligations assumed under Article 43, invite that Member, if the Member so desires, to participate in the decisions of the Security Council concerning the employment of contingents of that Member's armed forces.

Article 45

In order to enable the United Nations to take urgent military measures, Members shall hold immediately available national air-force contingents for combined international enforcement action. The strength and degree of readiness of these contingents and plans for their combined action shall be determined within the limits laid down in the special agreement or agreements referred to in Article 43, by the Security Council with the assistance of the Military Staff Committee.

Article 46

Plans for the application of armed force shall be made by the Security Council with the assistance of the Military Staff Committee.

Article 47

1. There shall be established a Military Staff Committee to advise and assist the Security Council on all questions relating to the Security Council's military requirements for the maintenance of international peace and security, the employment and command of forces placed at its disposal, the regulation of armaments, and possible disarmament.

2. The Military Staff Committee shall consist of the Chiefs of Staff of the permanent members of the Security Council or their representatives. Any Member of the United Nations not permanently represented on the Committee shall be invited by the Committee to be associated with it when the efficient discharge of the Committee's responsibilities requires the participation of that Member in its work.

3. The Military Staff Committee shall be responsible under the Security Council for the strategic direction of any armed forces placed at the disposal of the Security Council. Questions relating to the command of such forces shall be worked out subsequently.

4. The Military Staff Committee, with the authorization of the Security Council and after consultation with appropriate regional agencies, may establish regional sub-committees.

Article 48

1. The action required to carry out the decisions of the Security Council for the maintenance of international peace and security shall be taken by all the Members of the United Nations or by some of them, as the Security Council may determine.

2. Such decisions shall be carried out by the Members of the United Nations directly and through their action in the appropriate international agencies of which they remembers.

Article 49

The Members of the United Nations shall join in affording mutual assistance in carrying out the measures decided upon by the Security Council.

Article 50

If preventive or enforcement measures against any state are taken by the Security Council, any other state, whether a Member of the United Nations or not, which finds itself confronted with special economic problems arising from the carrying out of those measures shall have the right to consult the Security Council with regard to a solution of those problems.

Article 51

Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations, until the Security Council has taken measures necessary to maintain international peace and security. Measures taken by Members in the exercise of this right of self-defence shall be immediately reported to the Security Council and shall not in any way affect the authority and responsibility of the Security Council under the present Charter to take at any time such action as it deems necessary in order to maintain or restore international peace and security.

CHAPTER VIII

REGIONAL ARRANGEMENTS

Article 52

1. Nothing in the present Charter precludes the existence of regional arrangements or agencies for dealing with such matters relating to the maintenance of international peace and security as are appropriate for regional action provided that such arrangements or agencies and their activities are consistent with the Purposes and Principles of the United Nations.

2. The Members of the United Nations entering into such arrangements or constituting such agencies shall make every effort to achieve pacific settlement of local disputes through such regional arrangements or by such regional agencies before referring them to the Security Council.

3. The Security Council shall encourage the development of pacific settlement of local disputes through such regional arrangements or by such regional agencies either on the initiative of the states concerned or by reference from the Security Council.

4. This Article in no way impairs the application of Articles 34 and 35.

Article 53

1. The Security Council shall, where appropriate, utilize such regional arrangements or agencies for enforcement action under its authority. But no enforcement action shall be taken under regional arrangements or by regional agencies without the authorization of the Security Council, with the exception of measures against any enemy state, as defined in paragraph 2 of this Article, provided for pursuant to Article 107 or in regional arrangements directed against renewal of aggressive policy on the part of any such state, until such time as the Organization may, on request of the Governments concerned, be charged with the responsibility for preventing further aggression by such a state.

2. The term enemy state as used in paragraph 1 of this Article applies to any state which during the Second World War has been an enemy of any signatory of the present Charter.

Article 54

The Security Council shall at all times be kept fully informed of activities undertaken or in contemplation under regional arrangements or by regional agencies for the maintenance of international peace and security.

Prilog 2 :

1994 WHITE PAPER ON DEFENCE⁵⁴⁷

Chapter 1

International Environment

The Cold War is over. The Warsaw Pact has been disbanded and the Soviet Union no longer exists. In a few short years, we have witnessed a fundamental realignment in the global balance of power, yielding significant advances in arms control, conflict resolution and democratization. We have also seen the outbreak of localized, violent disputes, arms proliferation, as well as the often fruitless struggles of collective security organizations to cope with the challenges of the new era. Progress toward a safer world, most evident in the dramatically reduced threat of global war, is balanced by the persistence of conflict within and between states. It is impossible to predict what will emerge from the current period of transition, but it is clear that we can expect pockets of chaos and instability that will threaten international peace and security. In short, Canada faces an unpredictable and fragmented world, one in which conflict, repression and upheaval exist alongside peace, democracy and relative prosperity.

As a nation that throughout its history has done much within the context of international alliances to defend freedom and democracy, Canada continues to have a vital interest in doing its part to ensure global security, especially since Canada's economic future depends on its ability to trade freely with other nations.

RECENT PROGRESS

Global Relations.

The breakup of the Soviet Union significantly reduced the threat of nuclear annihilation that faced Canada and its allies for more than 40 years. The dissolution of the Warsaw Pact and German unification marked an end to the division of Europe into hostile blocs. The Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE), with its broad membership and comprehensive approach to security, has become an important mechanism for upholding the principles - human rights, economic freedom and the peaceful resolution of disputes - enshrined in the November 1990 Charter of Paris. A new transatlantic and pan-Eurasian security framework is beginning to take shape, embodied in the CSCE and two of NATO's creations, the North Atlantic Cooperation Council and Partnership for Peace. Despite some notable exceptions, democracy is taking hold in Central and South America, as well as in parts of Asia, the Middle East and Africa.

⁵⁴⁷Dokument Kanadskog minstarstva odbrane: https://www.civcap.info/.../Canada/White_Paper_on_Defence_01.pdf 29.12.2015.

Arms Control.

Significant progress has been achieved in the elimination, reduction and control of various categories of weapons. The Treaty on Conventional Forces in Europe and follow-on agreements provide for stable, predictable and verifiable reductions of equipment and personnel on that continent. The Open Skies Treaty, the United Nations arms register, and confidence-building measures carried out through the Conference on Security and Cooperation in Europe have reinforced the tendency toward openness and transparency in military matters. The strategic arms reduction treaties (START I and II) and steps taken by Ukraine, Kazakhstan and Belarus in support of nuclear disarmament and non-proliferation hold the promise of deep reductions in strategic nuclear weapons. Likewise, the Chemical Weapons Convention, signed by 158 countries since January 1993, of which 16 have ratified, calls for the destruction of these arsenals, though much work remains before this goal can be achieved.

Other multilateral initiatives are underway to stem the production and proliferation of weapons of mass destruction and their means of delivery, including:

- efforts to secure the indefinite extension of the Nuclear Non-Proliferation Treaty in 1995 and conclude a Comprehensive Test Ban Treaty;
- stronger International Atomic Energy Agency safeguards;
- work on establishing a verification compliance regime for the 1972 Biological and Toxin Weapons Convention;
- the beginning, if a mandate is agreed, of negotiations on a "cut-off" convention on fissile material; and
- the expansion and strengthening of the Missile Technology Control Regime.

These efforts represent an ambitious arms control agenda that will see sustained and complex negotiations in the years ahead.

Regional Conflict Resolution.

Notwithstanding frequent outbursts of violence the world over, progress has been made in resolving several protracted regional conflicts. The process of reconciliation in El Salvador culminated in the 1994 general election, mirroring the trend towards democracy and the rule of law across much of Latin America. South Africa held a country-wide election this year, ending apartheid and white minority rule. The Middle East peace process has also yielded progress, most notably Palestinian self-rule in Gaza and Jericho, an Israeli-Jordanian peace treaty, and the outline of an eventual peace agreement between Israel and Syria.

INTERNATIONAL SECURITY CONCERNS

Global Pressures

The world's population is fast approaching 6 billion, with another 90 million added to the total every year. Projections vary, but most observers believe the world will have between 8 and 12 billion people by 2050. If future generations are to enjoy the same opportunities as the current one, agricultural and energy production will have to multiply several times over. This requirement will put enormous pressure on the world's political and financial resources,

over and above the severe environmental damage and depletion of natural resources that are likely to result.

UN peacekeeping and humanitarian operations are playing a critical role in responding to the immediate consequences, both direct and indirect, of global population and resource pressures. Armed forces are being called upon increasingly to ensure a safe environment for the protection of refugees, the delivery of food and medical supplies, and the provision of essential services in countries where civil society has collapsed.

At the same time, the complexity, escalating costs, and risks associated with peacekeeping in the 1990s, the financial difficulties facing the United Nations, and declining defence budgets in most industrialized countries mean that the international community cannot intervene every time these pressures reach the breaking point. Clearly, the world's ability to deal with the consequences of overpopulation, environmental degradation and resource depletion is already severely constrained and is likely to become more so in the years ahead.

Refugees.

The past decade has seen exponential growth in the number of refugees. According to UN estimates, some 20 million people worldwide have been forced to flee their countries in response to war, famine, deprivation, and ethnic, clan, tribal or religious strife, often of horrific proportions. An equal number of people have been displaced within their own countries. Once uprooted, these populations risk causing further unrest in their new locations. They are often viewed as restive, even subversive, by host governments, particularly if they alter what is perceived as a favourable demographic balance within society. Large numbers of displaced persons put a heavy burden on existing infrastructure, resources and the environment, provoking resentment on the part of the local population.

'Failed States'

The breakdown of authority in certain states is another source of instability. It is characterized by chaos, violence and the inability of political leaders to provide the population with the most basic of services. In recent years, this problem has not been confined to any specific region of the world or even to countries with particularly low Standards of living. Examples as diverse as Somalia, the former Yugoslavia, Rwanda and Afghanistan illustrate the extent of the problem. The international community remains heavily engaged in attempts to respond, but success in confronting challenges engendered by scarcity and war is not easily achieved.

Resurgence of Old Hatreds

Among the most difficult and immediate challenges to international security are the civil wars fuelled by ethnic, religious and political extremism that broke out in the Balkans and areas of the former Soviet Union following the collapse of communism. In recent years, rival groups have clashed in a number of these states. Other regions of the world, most notably parts of Africa and Asia, have seen the strength of fundamentalist groups grow considerably, with civil wars and other violent manifestations showing no signs of abating.

Many of these conflicts have proven relatively immune to regional or multilateral diplomacy and intervention. The task of maintaining ceasefires in the midst of civil wars is especially difficult, given the absence of coherent front lines, lack of discipline among the

warring sides, civilian populations subject to horrible depredations and atrocities and, most important, a reluctance by combatants to respect such ceasefires.

Ongoing violence in the former Yugoslavia starkly underlines the dangers associated with attempts by national groups to redraw borders in an effort to create ethnically homogeneous states. The Bosnian civil war may portend similar conflicts elsewhere in the Eurasian landmass. In many regions, a patchwork of minorities live intermingled with no clear lines of demarcation between them.

Competing territorial claims could raise tensions and eventually provoke hostilities. Most abhorrent is the practice of "ethnic cleansing", the ugly euphemism for outright massacres or expulsions carried out with the objective of achieving ethnic or religious purity in a given geographic area. Borders redrawn in the wake of ethnic cleansing are highly unstable, as uprooted people often seek the return of lost territory, usually through violent means.

However horrendous the impact for the local populations caught in the middle of civil wars, the absence today of adversarial relations among the world's great powers suggests that these conflicts are more likely to be contained. At the same time, Canada cannot escape the consequences of regional conflict, whether in the form of refugee flows, obstacles to trade, or damage to important principles such as the rule of law, respect for human rights and the peaceful settlement of conflicts. Even where Canada's interests are not directly engaged, the values of Canadian society lead Canadians to expect their government to respond when modern communication technologies make us real-time witnesses to violence, suffering and even genocide in many parts of the world. Thus, Canada continues to have an important stake in a peaceful and stable international system.

Proliferation

The spread of advanced weapon technologies to areas of potential conflict has emerged as another major security challenge of the 1990s. Whether sophisticated armaments are acquired abroad or produced indigenously, their introduction into volatile regions undermines stability, poses a threat to neighbouring states, defeats arms control initiatives, and complicates military planning and operations, as Canada and other members of the UN Coalition experienced first-hand during the Gulf War.

It will take nearly a decade to implement fully the strategic arms reduction treaties. Denuclearization is a demanding process, involving warhead storage and dismantlement, the removal, warehousing or elimination of dangerous substances, and silo destruction. Moreover, while Belarus, Kazakhstan and Ukraine are implementing agreements governing the return of nuclear weapons to Russia, this consolidation has not yet been completed. Russia has a solid record of central control extending over half a century, but the sheer size of its nuclear stockpile- some 25,000 nuclear charges of all kinds scattered over more than 100 sites - makes this material vulnerable to loss or theft. It is critical that these weapons, and the fissile material from dismantled weapons, be stored under the strictest physical and inventory safeguards.

The arms trade remains lively even if the global market for weapons has shrunk. Significant overcapacity in world defence production exists despite efforts at conversion of military industries. Some states have not instituted the appropriate legislative or administrative mechanisms for controlling arms exports. For many, weapons sales constitute

one of the few reliable sources of hard currency. Often, the incentive to sell outweighs concerns about the likely threat to regional or global stability. One consequence is the extensive trade in small arms, including hand-held automatic weapons, hand grenades and land mines.

Indeed, men, women and children in 62 countries daily face the threat of being killed or maimed by some 85 million land mines sown at random. Another consequence is the risk that unemployed or under-employed scientists and technicians previously involved in the production of advanced systems will migrate to countries with clandestine weapons programs. Already, organized criminal elements have shown an interest in the lucrative trade in sophisticated weapons and materials.

The transfer of weapons of mass destruction and ballistic missile technologies to so-called "rogue" regimes is of particular concern. These transactions take place, albeit more slowly and with more difficulty, despite the export controls on materials and equipment put in place by countries such as Canada. This then leaves the international community little recourse other than condemnation or punishment after the fact. Similarly, the increasing prevalence of technologies with both civilian and military applications, and the globalization of production and marketing of weapon systems, makes proliferation that much harder to prevent or control, and makes it more likely that the transfer of resources, skills and technology will be irreversible.

Constraints on Policy Making

Advanced industrial states themselves face considerable uncertainty at home, which complicates their ability to cope with global security challenges. Many Western economies are still characterized by relatively high unemployment, volatile currencies, and large accumulated national debts. The trend toward globalization, exemplified by the conclusion of the Uruguay Round of the General Agreement on Tariffs and Trade, is balanced by an increasing preoccupation with domestic challenges. At a time of diminishing resources, little money is available to deal with the demands of post-industrial society - the need to repair obsolescent infrastructure, protect and foster a sustainable environment, care for an aging population, improve job training and reform entitlement programs - let alone military priorities in various regions of the world. Canada and most other NATO allies have seen their military budgets decline, acknowledging the fundamental changes on the world scene and the need to reduce overall government expenditures.

Under the best circumstances, predicting international trends is challenging. Given the unsettled nature of global affairs, it is impossible to foresee with any degree of certainty how international affairs will develop in the years to come. In light of the much reduced threat of global war, the world may not be as immediately dangerous today, at least for Canada, yet it is neither more peaceful nor more stable. It would, of course, be wrong to concentrate attention exclusively on extreme cases of disorder in some regions at the expense of real progress elsewhere. Yet, given recent trends, it seems prudent to plan for a world character characterized in the long term by instability. Canada's defence policy must reflect the world as it is, rather than the world as we would like it to be.

Under these conditions, the most appropriate response is a flexible, realistic and affordable defence policy, one that provides the means to apply military force when

Canadians consider it necessary to uphold essential Canadian values and vital security interests, at home and abroad.

Chapter 6

Contributing to International Security

Canadians are internationalist and not isolationist by nature. We uphold a proud heritage of service abroad. We take pride in Lester B. Pearson's Nobel Prize for Peace not simply because it did a great Canadian considerable honour, but because it was a reflection of our evolving international personality. More than 30 years later, Canadians could once again take pride in their contribution to peace as the Nobel Peace Prize was awarded in recognition of the work of peacekeeping personnel. Multilateral security cooperation is not merely a Canadian tradition; it is the expression of Canadian values in the international sphere. We care about the course of events abroad, and we are willing to work with other countries to improve the lot of all manner of peoples.

Canadians are not blind to the lessons of history. Although they recognize that states will want to devote resources to pressing domestic concerns, their experience of two world wars and the Korean conflict has made them wary of the peacetime temptation to believe that their security is assured - particularly when based on wishful predictions about the future. Canada's experience has also underscored the need to develop and maintain effective multilateral institutions that can address security and stability – and that can respond effectively to aggression should other measures fail.

As a reflection of the global nature of Canada's values and interests, the Canadian Forces must contribute to international security. We should continue to play an active military role in the United Nations, the North Atlantic Treaty Organization and the Conference on Security and Cooperation in Europe. We should develop our defence relationships with the nations of the Asia- Pacific region and Latin America, and contribute, where possible, to the security of the Middle East and Africa.

The complex security problems that confront the international community today defy easy solutions. Nevertheless, there is a strong desire to address these problems through multilateral institutions. This derives not only from the state of global political

relations, but also from the sense that, at a time when many countries are reducing their military expenditures to devote more resources to domestic issues, multilateral cooperation represents a sound way to pool national resources and use these to the greatest benefit. Thus, now more than ever, multilateralism needs and deserves our support - not only in terms of our words and ideas, but also in terms of tangible Canadian contributions to international security and well-being.

A Canadian Perspective on Multilateral Operations

Over the past few years, the nature of multilateral operations undertaken in support of the United Nations has changed enormously. Where, in the past, these operations were comprised largely of traditional peacekeeping and observer missions, the range of operations has expanded to encompass the complete range of military activity - from preventive deployments to enforcement actions such as the Gulf War. Indeed, the broader nature of these

operations has been well-noted in the 1993 report of the UN Secretary-General, Agenda for Peace.

As operations in support of UN objectives have evolved, there have been both successes and failures. There have been some very successful operations, such as the mission of the United Nations Transition Assistance Group, which assisted Namibia's transition to independence. The multinational operation in the Gulf in 1990-91, in response to Iraq's invasion of Kuwait, enforced economic sanctions against Iraq and, when this failed to yield Iraqi compliance with UN resolutions, restored Kuwaiti sovereignty in a brief but effective military campaign.

There have been notable disappointments as well. The UN operation in Somalia began as a worthy and ambitious undertaking to restore order, deliver desperately needed humanitarian assistance, and facilitate national reconstruction. As the operation comes to an end, it seems clear that at least two of these three objectives have not been achieved. Similarly, UN operations in the former Yugoslavia have undoubtedly saved lives, but they have also underscored the challenge presented by mission mandates that undergo constant change, and the difficulty of bringing the resources of regional organizations, such as NATO and the European Union, to bear on UN objectives. In yet other cases, such as Rwanda, the UN has been simply unable to act in a timely fashion.

Canada - which has consistently been a strong advocate of multilateralism in general, and the UN in particular - has been an active player in the recent surge of UN operations. Canada will remain a strong advocate of multilateral security institutions. We also believe, however, that the objectives and conduct of multilateral missions in support of peace and stability must reflect a clear sense of perspective. Some of the considerations that need to be taken into account are common to all multilateral operations. Others pertain to the involvement of specific multilateral security organizations - in particular, the UN and NATO.

General Considerations.

Canada's extensive experience with multilateral operations has led us to identify certain characteristics in the purpose, design and operational conduct of a mission that enhance its prospects for success. These missions should address genuine threats to international peace and security (as, for example, in the Gulf or the former Yugoslavia) or emerging humanitarian tragedies (such as the situations in Somalia and Rwanda). They must not become ends in themselves; they must be part of a comprehensive strategy to secure long-term, realistic, and achievable solutions (such as the UN's operations in Central America).

- The design of all missions should reflect certain key principles:
- There be a clear and enforceable mandate.
- There be an identifiable and commonly accepted reporting authority.
- The national composition of the force be appropriate to the mission, and there be an effective process of consultation among missions partners.
- In missions that involve both military and civilian resources, there be a recognized focus of authority, a clear and efficient division of responsibilities, and agreed operating procedures.
- With the exception of enforcement actions and operations to defend NATO member states, in missions that involve Canadian personnel, Canada's participation be accepted by all parties to the conflict. Canada's experience - which encompasses UN, NATO,

and other multilateral undertakings - also suggests that successful missions are those that respect certain essential operational considerations.

- The size, training and equipment of the force be appropriate to the purpose at hand, and remain so over the life of the mission.
- There be a defined concept of operations, an effective command and control structure, and clear rules of engagement

The UN and NATO.

Canada's experience has also shaped the Government's perspective on the respective roles to be played in multilateral operations by the two most important multilateral security institutions to which Canada belongs - the UN and NATO. Canada's ongoing participation in both organizations reflects the belief that each has a valuable contribution to make in the evolution of international peace and stability. At the same time, each organization has its own strengths, weaknesses, and limits.

Historically, the UN has only rarely been able to achieve the level of consensus required to act militarily. As a consequence, it lacks the staff and the required experience in the planning or generation of multinational forces that would enable it to make use of the military potential of its member states in the most timely and effective manner. Indeed, that the UN even has forces at its disposal is subject to the willingness of individual member states to contribute such forces at the time.

The focus of NATO has been narrower: the Alliance is dedicated to the collective defence of its member states. Its restricted membership of 16 like-minded countries has made consensus easier to achieve. As a result, it has much more experience in the design and generation of multinational forces - for defensive purposes - as well as with the planning and execution of joint operations. Moreover, the commitment to participate in the defence of an Alliance country is virtually automatic for all memberstates.

Canada is strongly in favour of a vigorous and effective United Nations, capable of upholding the political values and procedural means set out in its Charter, and believes that situations requiring international military action should be dealt with in accordance with the terms of the Charter. The UN's pre-eminent authority to conduct operations requiring the force of arms derives from its membership, which is nearly universal in its scope, and the terms of its Charter, which sets the existing ethical and legal context for relations between and, to some extent, within states.

Yet, the UN suffers from serious problems. The organization is plagued by a chronic funding crisis, owing to the failure of member states to honour their financial obligations, and the recent spate of very large, extraordinarily complex, and extremely expensive operations which have put a significant strain on its financial resources. In addition, the Security Council requires reform if it is to serve the international community adequately. Its decision-making needs to be made more transparent. Its resolutions should be more carefully drafted. Non-members of the Council - especially troop contributors - need to be consulted more systematically. In terms of the internal workings, the UN has not been able to discharge effectively its expanded post-Cold War role. Bureaucratic reform, streamlining, and cost-cutting are essential to restore its credibility.

Once the UN has determined its goals, identified the means to achieve them, and set its strategy on a given issue, it should be able to execute its decisions in a timely and effective manner. A standing UN force may provide one option to solve the UN's longstanding problems with respect to the ready availability of forces. The practical issues involved in the establishment of such a force are complex, and Canada intends to see the issue studied thoroughly. In the interim, we will, on a national basis, enhance our ability to contribute to UN operations. Within the limits of our resources, we will strive to respond expeditiously to UN requests for expertise, individual personnel, and entire field units.

Canada will also remain a strong supporter of a reformed NATO. Canada believes that NATO's reservoir of military competence and capabilities should make a greater contribution to UN operations. The Alliance will only do so, however, if its relationship with the global organization is clearly and appropriately defined and widely understood. NATO will make its most valuable contribution to multilateral operations by providing the UN with the vigorous military support that it currently lacks. In carrying out this role, the Alliance should resist the temptation to intrude on the provision of political and strategic direction for the mission; that responsibility must rest with the Security Council.

For its part, the UN needs to recognize that when it calls upon NATO to provide effective military support, the Alliance's proven chain of command and operating procedures should not be constrained by political or military guidance that is unclear, hesitant, or divisive. Such guidance impairs NATO's operational efficiency and effectiveness, does not advance the cause of UN objectives, and ultimately diminishes the credibility of both organizations.

National Considerations.

Canada must remain prepared to contribute forces to a wide range of UN and other multilateral operations. Certain international scenarios will result in a prompt Canadian response, such as the need to come to the defence of a NATO state or respond to the emergence of a comparable threat to international peace and security. Although this general commitment is clear, under more normal circumstances Canada can and must be selective if it is going to remain in a position to play a meaningful role. Canada cannot, and need not, participate in every multilateral operation. Our resources are finite. We may not agree with the purpose or organization of a given mission. We may not be convinced of its prospects for success. We may be otherwise engaged. Moreover, Canada is not obliged to take on a major portion of every operation or to contribute forces for longer than seems reasonable.

Nevertheless, Canada will maintain its specialization in multilateral operations. We will commit forces to such operations if suitable resources are available, and if our personnel can be appropriately armed and properly trained to carry out the task and make a significant contribution to the success of the mission.

The Range of Choice

Canada's record of commitment to multilateral operations is unsurpassed. While the number of operations in which Canadian Forces personnel have been involved is striking, what is equally important is that these operations have encompassed almost the complete spectrum of military activity. Subject to the principles outlined earlier, the Government is willing to commit maritime, land, and air forces (as well as support elements) to the full range of multilateral operations, including those set out below.

Preventive Deployment of Forces.

This entails the deployment of forces between parties to an imminent dispute prior to the outbreak of conflict to defuse tension, enhance confidence, and prevent minor incidents from escalating inadvertently to full-scale hostilities. The Government sees great value in these deployments, as part of a broader diplomatic strategy to resolve a dispute peacefully and prevent the outbreak of hostilities. Indeed, Canada was one of the initial participants in the very first preventive deployment of UN forces, to the Former Yugoslav Republic of Macedonia in 1993, an operation designed to lend a measure of stability to a tense part of the Balkans.

Peacekeeping and Observer Missions.

These missions represent the traditional kind of 'peacekeeping', on the Golan Heights, or in Cyprus. They entail the positioning of impartial forces between the parties to a ceasefire, and involve the monitoring of agreements during the course of negotiations intended to lead to a political solution. In recent years, these operations have not enjoyed the same profile as other multilateral operations, including missions in the former Yugoslavia, Somalia, and Cambodia. Nevertheless, where there is a desire to move from a situation of armed conflict to political resolution, traditional peacekeeping missions can make a valuable contribution in assisting the transition. Canada's expertise in this field is unsurpassed, and the Government is committed to the continued participation of the Canadian Forces in such operations.

Enforcing the Will of the International Community and Defending Allies. The most ambitious operations of the past few years have used armed force, under multilateral auspices, to enforce the will of the international community - not only in cases of conflict between states, but within states as well. Recent examples of such operations have included:

- the enforcement of economic sanctions or arms embargoes; the use of armed forces to create secure conditions for the delivery of aid; the denial of air space through which hostile forces could prosecute a military campaign or attack civilian populations ('no-fly zones');
- the protection of civilian populations and refugees in 'safe areas'; and,
- the provision of deterrence or defence for a UN or NATO member state against armed attack.

The Canadian Forces have been involved in every type of operation listed above, requiring a wide range of military training and capability. Our personnel have helped enforce economic sanctions off Haiti and the former Yugoslavia. They have sought to restore order and ensure the delivery of humanitarian aid in Somalia. As part of UNPROFOR, they have done the same in Croatia, while supplementing this activity by helping to monitor the 'no-fly zone' and participating in the protection of 'safe areas' in Bosnia- Hercegovina. In 1990-91, the Canadian Forces were part of the multinational coalition that reversed Iraq's invasion of Kuwait.

Finally, throughout this period, the Canadian Forces have continued to train with NATO allies to preserve the Alliance's capability to defend against armed attack. Ethnic and religious tensions, the increasing number of 'failed states', and the persistence of inter-state conflicts over borders and resources, strongly suggest that the future nature of multilateral military operations must be multi-dimensional to address a full range of challenges. The goals

of these missions - the protection of civilian populations and refugees, national reconstruction, upholding international law, and opposing aggression - are invariably unimpeachable. That does not mean, however, that they will always go smoothly or will not pose significant risks to Canadian Forces personnel - particularly in an environment where the proliferation of advanced weaponry is becoming the rule rather than the exception. Nevertheless, Canada will remain prepared to contribute forces to such operations, whether they are authorized by the UN, or as part of the efforts of regional organizations such as NATO or the CSCE.

Post-Conflict Peacebuilding.

The rehabilitation of areas that have been the scene of armed conflict represents an important contribution that the training, skills, and equipment of our armed forces can make to security abroad. Past instances of such contributions include the provision of humanitarian relief supplies and the use of engineers to rebuild infrastructure and remove land mines. Following the Soviet withdrawal from Afghanistan, Canada took the additional step of training refugees to recognize and disarm land mines. These activities can make an invaluable contribution in building a more durable peace, and the Government will explore ways in which the Canadian Forces can contribute further.

Prior to taking office, the Government noted that the relationship between the military and civilian aspects of the new multilateral missions was an area that needed to be explored. The Government will build upon the excellent progress that has already been made. Our accumulated experience with such military-civilian coordination from missions in Ethiopia, Somalia, and Rwanda suggests that armed forces have a critical role to play at the outset of these missions in the establishment of a secure environment and the provision of basic support (such as transport, emergency medical assistance, logistics and communications). Over the long-term, however, reconstructive activities - be they the administration and enforcement of civil law, the provision of medical care, or the distribution of humanitarian aid - are best left to civilian organizations.

Measures to Enhance Stability and Build Confidence.

Arms control and measures to build confidence represent an important way to prevent or limit conflict and foster stable relations between states. Over the past two years, for example, implementation of the Treaty on Conventional Forces in Europe destroyed over 7,000 tanks from the countries of the former Warsaw Pact - a total sufficient to equip 32 Soviet-style army divisions.

The ability to inspect and verify compliance remains crucial to the relative success or failure of these arrangements. The Department of National Defence and the Canadian Forces have played their part in past operations of this type and, within the limits of their resources, this will continue.

One of the most interesting and productive means to enhance stability and build confidence has been through multilateral and bilateral contacts between the civilian and military staffs of various countries. Such contacts - which may range from brief visits to full-fledged staff talks and exchanges - serve to build transparency, confidence, and trust through direct personal contact and greater familiarity with differing perceptions of defence issues as well as military culture and doctrine. The Canadian Forces have used such bilateral and multilateral contact programs to discuss a variety of questions, from defence planning to civil-

military relations. Exchanges with military forces from Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States have shown great promise. The Government will now expand this program of exchanges and extend its scope to include other countries. To this end, we will increase substantially the budget devoted to the Military Training Assistance Program to build up contact programs with Central and Eastern Europe, the Commonwealth of Independent States, Asia, Latin America, and Africa.

Training for Multilateral Missions

The Government believes that combat training - undertaken on a national basis as well as with allies - remains the best foundation for the participation of the Canadian Forces in multilateral missions. In situations short of war, such training equips Canadian Forces personnel with the complete range of skills that may be needed to meet the varied demands of the unexpected situations they will encounter.

Canada will support and contribute to the enhancement of peacekeeping training.

- Recent experiences in UN operations have confirmed the value of cultural sensitivity, international humanitarian law, and dispute resolution training prior to deployment. Such training has always formed part of the preparation for Canadian peacekeepers sent abroad; it will be further enhanced.
- The Government has assisted in the establishment and funding of the Lester B. Pearson Canadian International Peacekeeping Training Centre at Cornwallis, Nova Scotia, under the auspices of the Canadian Institute of Strategic Studies. The Department will sponsor peacekeeping training at the Centre for military personnel from countries participating in NATO's Partnership for Peace and developing countries under the Military Training Assistance Program.

Organizations and Commitments

Strengthening the United Nations.

Canada - which has unfailingly lent its political and financial support to the United Nations - remains committed to UN reform. In the security sphere, Canada brings superbly qualified personnel, significant military capabilities, and a great deal of experience to UN operations. Other countries look to Canada for leadership. In addition to its solid record in the financial support of UN operations, Canada has already taken the lead in providing UN headquarters with military expertise to improve its planning and operational capabilities. Canada will continue to advocate that funding arrangements for UN operations be improved. We will also work toward the further enhancement of the UN's command and control system, as well as the development of its administrative and logistics capabilities.

Where the participation of the Canadian Forces in UN peacekeeping operations was once subject to a numerical 'ceiling' or planning figure of 2000 personnel, our recent experiences suggest that we would be better served by a more flexible approach. As a matter of general principle, the Canadian Forces will remain prepared to deploy on UN operations contingency forces of up to a maritime task group, a brigade group plus an infantry battalion group, a wing of fighter aircraft, and a squadron of tactical transport aircraft. Were these forces to be deployed simultaneously, this could conceivably involve in the order of 10,000

military personnel. Within this upper limit, Canada will increase its commitment of stand-by forces to the UN from a battalion, an air transport element, and a communications element to the vanguard component of its contingency forces - that is, two ships (one on each coast), one battle group, one infantry battalion group, one squadron of fighter aircraft, a flight of tactical transport aircraft, a communications element, and a headquarters element. If deployed simultaneously, this would represent a commitment of 4,000 personnel, which could then be sustained indefinitely.

The Forces will also remain prepared to deploy, for limited periods, selected specialized elements of the Canadian Forces - medical personnel, transport and signals units, and engineers - in humanitarian relief roles. Other Canadian contributions, such as the provision of observers and technical specialists will be undertaken as feasible.

NATO: Participation and Reform.

Canada will remain a full and active member of NATO. The monolithic threat to Western Europe has disappeared and, for now, the principal responsibility for European defence must lie with the Europeans themselves. At the same time, the Government values the transatlantic link that NATO provides, and recognizes that, since 1990, the Alliance has made progress in adapting to a post-Cold War world. Those aspects that reflect a cooperative approach to European security relations, including the creation of the North Atlantic Cooperation Council (NACC), Partnership for Peace, and the development of the Combined Joint Task Force concept, are especially notable.

Canada will press for additional change. The Alliance's fundamental and primary role is to provide for the collective defence of its member states. NATO can, however, make a greater contribution to collective and cooperative security than is currently the case, and the Government will work toward striking an appropriate balance between the Alliance's traditional mission and its newer roles.

Canada will be an active participant in the Alliance's ongoing efforts to reach out to the countries of Central Europe as well as to those of the Commonwealth of Independent States. We give our full support to NATO expansion, but continue to believe that this question must be addressed very carefully - certainly, the process must not exacerbate Russian fears of encirclement or exclusion. Canada will participate in multilateral and bilateral programs that aim to integrate gradually our NACC partners into an effective security order for the Northern Hemisphere.

Finally, Canada will insist that the Alliance become a more efficient organization, in terms of its budgets and operating costs - in the same way that national defence departments in all member states have had to adjust to fiscal restraint. In particular, we will propose that NATO's large and costly bureaucracy be reduced, and that the military budget be spent on activities that are relevant to the new environment.

The Government's perspective on NATO underpins the future of Canada's Alliance commitments. In the event of a crisis or war in Europe, the contingency forces that Canada will maintain for all multilateral operations would immediately be made available to NATO. Should it prove necessary, Canada would mobilize further national resources to provide the additional forces required to fulfil Canada's commitment to the Alliance as set out under Article 5 of the North Atlantic Treaty.

Apart from this general commitment to contribute forces to the defence of Alliance territory, Canada will maintain a number of specific peacetime NATO commitments. Set within the context of Canada's earlier slate of Alliance commitments, there are three important changes.

First, Canada will terminate its commitment to maintain a battalion group to serve with Allied Command Europe's Mobile Force (Land) or the NATO Composite Force in the defence of northern Norway. The evolution of European security and of NATO's strategic posture suggests that this battalion group could make a more useful contribution to a NATO force designed to deploy rapidly anywhere within Alliance territory, including Norway. As a result, we would be willing to contribute an infantry battalion group to NATO's Immediate Reaction Force. The battalion group's equipment, which is currently prepositioned in Norway and is particularly well-suited to northern operations, will be returned to Canada to help offset the needs of larger Regular Land Force combat units and the Militia.

Second, Canada will supplement its contribution to NATO's Standing Naval Force Atlantic with the assignment, on an occasional basis, of one ship to NATO's Standing Naval Force Mediterranean. This initiative will further extend the benefits that our naval personnel gain from operating with allied navies, and is in keeping with NATO's broader geographic focus.

Third, Canada has been a major net contributor to the NATO Infrastructure Program. This program once provided a cost-efficient way to pool funds from the Alliance countries to construct infrastructure for collective defence. In light of changes in the European security environment, the full post-war recovery of Western Europe's economy, and the need to address cooperative security needs in Central and Eastern Europe, Canada will scale back its contribution to this program and devote some of these funds to the expansion of our bilateral contact programs with Central and Eastern Europe under the Military Training Assistance Program.

A Continuing Role in the CSCE.

Canada has played an active role in the Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE) since its inception in 1973.

Our participation has included the signing of the original document (the Helsinki Final Act of 1975), the Stockholm Document on confidence-building measures in 1986, the Treaty on Conventional Forces in Europe in 1990, and the Vienna Documents of 1990 and 1992. Canada has also contributed forces to the European Community Monitor Mission in the Balkans (which was called for by the CSCE), and lent operational support to the CSCE mission in Nagorny-Karabakh.

The CSCE is the only organization addressing regional security concerns in Europe that includes Russia as well as virtually all the countries of Central and Eastern Europe. This gives the organization a particular role in building confidence among its members. It also opens the possibility that the organization, which has played a significant role in forestalling conflict, can also play a role in resolving conflict - a role that could include a range of peacekeeping and related operations. To the extent that the CSCE arrives at a consensus in favour of performing these functions, Canada will be prepared to support such activities within the constraints imposed by budgetary considerations and the availability of suitable resources.

The CSCE lacks an effective decision-making mechanism. Indeed, despite recent measures to upgrade its administrative machinery, it remains more a process than an organization. Yet, through encouraging transparency between its member states and regional organizations (such as NATO and the WEU), as well as the gradual development of a pan-European code of conduct, the CSCE stands to make a valuable contribution to European security over the long term. Canada will remain an active participant in this forum.

Reaching out to Asia-Pacific.

Aside from its role in the Korean War, Canada's participation in Asia-Pacific security affairs since the end of the Second World War has been largely limited to the commitment of forces to various peacekeeping and observer missions (including the International Commission for Supervision and Control in Vietnam, and the United Nations Transitional Authority in Cambodia), along with participation in the 'RIMPAC' air and naval exercises with the United States, Japan, Australia, and, on occasion, other Asia-Pacific countries. As our interest in Asia has grown over the past few years, Canada has become more active in a variety of regional security initiatives - particularly through the encouragement of regional security dialogues such as the Asia Regional Forum, the Council for Security Cooperation in Asia Pacific, and the Canadian Consortium on Asia Pacific Security. All of these activities will continue, and, as our economic stake in the region grows, Canada will play a more active role in its security.

To this end, we will expand the current program of bilateral military contacts we maintain with a variety of Asian countries, including Japan, South Korea, and members of the Association of South East Asian Nations (ASEAN). These contacts are currently limited to the presence of defence attaches in selected capitals and the conduct of periodic staff talks and conferences.

Our activities in the Asia-Pacific region will be broadened gradually to include a more regular program of visits and exchanges in the area of peacekeeping, including programs at the Lester B. Pearson Canadian International Peacekeeping Training Centre.

A Continuing Role in Other Regions.

In addition to its role in the Gulf War, Canada has taken part in more than thirty peacekeeping, observer and humanitarian relief missions in Latin America, the Middle East, and Africa since 1947. Canada's commitment to the stability of these regions through the UN and, where appropriate, regional organizations will continue. The Government will lend greater emphasis to the Latin American dimension of our security policy, both bilaterally and through the Organization of American States. We will assist Latin American countries in such areas as peacekeeping training, confidence-building measures, and the development of civil-military relations. In Africa, Canada will encourage the development of a regional capability to undertake peacekeeping missions, both on a bilateral basis and through programs being undertaken at the Lester B. Pearson Canadian International Peacekeeping Training Centre.

Objectives

The Government is renewing Canada's traditional commitment to participate in the military dimension of international security affairs. Canada will remain an active participant in the UN and NATO, but will push for additional reform within these institutions to make them more relevant, timely, efficient, and effective. Canada will continue to participate in the CSCE, and, within the limits of available resources, more fully develop defence relations with

the countries of Central and Eastern Europe, Latin America, the Asia-Pacific region, and Africa. The dramatic expansion of UN operations - both in terms of number and scope - confronts Canada with some difficult choices.

Owing to financial constraints, Canada will have to be selective in its commitments. Canadians will also have to accept that some missions will entail a considerable amount of risk. Nevertheless, by choosing to maintain a multi-purpose, combat-capable force, Canada will retain the capability to make a significant and responsible contribution to international peace and stability, within a UN framework, through NATO, or in coalitions of like-minded countries.

To this end, the Canadian Forces will:

- maintain the capability to assist the Department of Foreign Affairs and International Trade in the protection and evacuation of Canadians from areas threatened by imminent conflict;
- participate in multilateral operations anywhere in the world under UN auspices, or in the defence of a NATO member state, and, to that end,
- be able to deploy, or redeploy from other multilateral operations, a joint task force headquarters and, as single units or in combination, one or more of the following elements:
 - o a naval task group, comprised of up to four combatants (destroyers, frigates or submarines) and a support ship, with appropriate maritime air support,
 - o three separate battle groups or a brigade group (comprised of three infantry battalions, an armoured regiment and an artillery regiment, with appropriate combat support and combat service support),
 - o a wing of fighter aircraft, with appropriate support, and, one squadron of tactical transport aircraft;
- provide:
 - o within three weeks, single elements or the vanguard components of this force and be able to sustain them indefinitely in a low-threat environment, and
 - o within three months, the remaining elements of the full contingency force;
 - o earmark:
 - o an infantry battalion group as either a stand-by force for the UN, or to serve with NATO's Immediate Reaction Force; and
 - o have plans ready to institute other measures to increase the capabilities of the Canadian Forces to sustain existing commitments or to respond to a major crisis;
- also maintain the following specific peacetime commitments to NATO:
 - o one ship to serve with the Standing Naval Force Atlantic,
 - o one ship to serve, on an occasional basis, with the Standing Naval Force Mediterranean, aircrews and other personnel to serve in the NATO Airborne Early Warning system,
 - o approximately 200 personnel to serve in various NATO headquarters,
 - o participation, at a reduced level, in the NATO infrastructure program, and,
 - o the opportunity for Allied forces to conduct training in Canada, on a cost-recovery basis;

- in response to changing geographic priorities, expand bilateral and multilateral contacts and exchanges with selected partners in Central and Eastern Europe, the Asia-Pacific region, Latin America, and Africa, with a particular emphasis on peacekeeping, confidence-building measures, and civil-military relations; and,
- support the verification of existing arms control agreements and participate in the development of future accords.

Prilog 3:

Joint Doctrine Manual⁵⁴⁸

PEACE SUPPORT OPERATIONS
Issued on Authority of the Chief of Defence Staff
Custodian: J7 DLLS 2 2002-11-06

CHAPTER 2

NATURE OF PEACE SUPPORT OPERATIONS

SECTION I – GENERAL

201. INTRODUCTION

1. Establishing a peace support operation (PSO) is one of the options available to the international community to assist in the resolution of a conflict. They are authorized in support of the political objectives of internationally recognized organizations such as the United Nations (UN) or the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). PSOs include conflict prevention, peacemaking, traditional and complex peacekeeping and peace building. Related operations can be conducted concurrently, complementary or independently: humanitarian and enforcement operations.

2. While military means effectively contribute, military conquest is not the objective of a PSO. Unlike general war, military force is applied only in an impartial and even-handed manner. Overwhelming military forces, where present, serve more of a coercive vice combat function. Military forces create the secure environment that permits political negotiations to proceed and humanitarian assistance to be delivered. The military actions of the peacekeeping force (PKF) are based upon judgements of the degree of compliance or non-compliance of the parties with the recognized mandate and not against any bias or pre-determined designation.

202. DEFINING SUCCESS IN PSO

1. The mandate from the appropriate international authority should specify the desired political goals and may provide an outline of the supporting security tasks. The active participation of the parties, in the formulation and achievement of both the political and security end-state in-country will be essential. Success occurs as a capable state is slowly constructed. Military success derives from stabilizing the security situation sufficiently to allow this building process to proceed.

2. Progress towards the desired end-state will generally be related to the achievement of a number of pre-determined strategic objectives that will form elements of the mission campaign plan. The nature of PSO is such that these objectives will normally relate to the

⁵⁴⁸Dokument Generalštaba vojske Kanade, preuzeto sa web-sajta: walterdom.net/pdf/PSO-Manual_Canada-DND_6Nov2002.pdf, pregledano 29.12.2015.

establishment of a secure, stable and self-sustaining environment for the local population. The achievement of the desired goals will be evaluated against identified measures of effectiveness, such as, increased compliance by the parties, the number of demobilized and retrained former combatants and the quality of local security.

3. The achievement of military objectives and the imposition of a secure environment do not guarantee the establishment of a self-sustaining peace. The re-establishment of the rule of law, good governance, reconciliation, reconstruction and development programs are all necessary. Security is the key element in the initial phase of a mission, but once a measure of public security has been re-established, primarily through the achievement of military and policing objectives, the mission's main effort should be switched to peace building. This transition, including funds and resources, better serves long-term stability.

203. FACTORS INFLUENCING SUCCESS IN PSO

1. There are a number of factors that will directly contribute to the success of a PSO mission:

a. **Professional Conduct.** The respect in which the PKF is held will be a direct consequence of its professional conduct and how it treats the parties and the local population. Through Status of Forces Agreements (SOFA), or other special agreements the PKF enjoys certain immunities related to its duties. Notwithstanding this, its members must normally respect the laws and customs of the host nation and must be seen to be doing so. The PKF will also acknowledge the de-facto status and position of the parties to the conflict and will usually not act to change them, except as agreed to by all parties. Commanders should also ensure the same principles are recognised and implemented amongst the different national, cultural and ethnic elements within the units and formations that make up the PKF.

b. **Unity of Effort.** In a joint and multinational PSO of long duration, involving many civilian organizations and agencies, the military strategic objectives may be milestones along the way to achieving the political end-state or an element of that end-state. The PKF may be required to assist civilian agencies to further the development of the overall strategic objectives of the PSO.

Coordination and negotiations between the military and other actors in theatre will be important in establishing and maintaining a unified approach.

c. **Long Term Commitment.** The achievement of the political end-state in a PSO will require a patient, resolute and persistent pursuit of objectives. The deliverables of protracted development plans may seem to have little relevance to the military depending on the operational environment but military force does not resolve long-term disputes. The pursuit of short-term military success, at the expense of long-term social, economic and political gains should be resisted.

d. **Legitimacy.** The legitimacy of the PSO and the wider perception of that legitimacy will increase support within the international community, contributing nations and the involved parties, including the civil community in the joint operations areas (JOA).

e. **Rapid Deployment and Transition to Operational Effectiveness.** The sooner competent military forces arrive in theatre after a peace agreement is reached the better

chance that the concerned parties will adhere to the accords. Once in theatre, forces must be ready to conduct operations as soon as possible.

SECTION II - PEACE SUPPORT OPERATIONS

204. CONFLICT PREVENTION

1. The United Nations and many regional organizations are re-orientating their institutional cultures towards conflict prevention. Understandably, conflict prevention is less costly than full-scale intervention both in monetary and human security terms. Conducted in accordance with the principles of Chapter VI of the UN Charter, conflict prevention involves a range of preventive actions used to monitor and identify causes of conflict and timely action taken to prevent the occurrence, escalation or resumption of hostilities.

These actions encompass preventive diplomacy, preventive disarmament, preventive peace building and preventive deployment.

2. Some military activities contribute to conflict prevention: early warning, surveillance, training and security sector reform, and preventive deployment. The United Nations Preventive Deployment Force in the Former Yugoslav Republic of Macedonia (UNPREDEP) was the first UN sponsored preventive deployment.

This type of mission can deploy on both sides of a threatened border, on only one side or be geographically dispersed to deal with an internal threat in a state. Preventive deployments have the characteristics of either traditional or complex peacekeeping missions.

205. PEACEMAKING

1. Peacemaking refers to the activities conducted after the commencement of a conflict aimed at establishing a cease-fire or a peaceful settlement. They can include provision of good offices, mediation, conciliation, such actions as diplomatic pressure, isolation, sanctions, partnership with funds and programmes or other operations. Peacemaking is accomplished primarily by diplomatic means; however, indirect or direct military support may be required.

206. PEACE BUILDING

1. Peace building involves actions that support political, economic, social and military measures aimed at strengthening political stability. It includes mechanisms to identify and support structures that promote peaceful conditions, reconciliation, a sense of confidence and well-being and support economic growth.

Peace building occurs during conflict prevention, while a conflict progresses and is a key focus post-conflict.

Often the peace building portion of the mission plan is under-resourced and the operation stalls. Peace building requires the commitment of humanitarian and development resources over the long-term.

2. Peace building is mainly undertaken by civil agencies in the mission area but some military

involvement is necessary. When an operation is first established military forces may be best placed to carry out peace building tasks that demonstrate the immediate benefits of the presence of the PKF and the mission to the local population. Military participation can enhance local support for the mission and contribute to force protection. Advice should be sought from the development community to ensure that short-term military programs contribute to longer-term development strategies, are culturally integrated and sustainable. Peace building missions may be established separately.

207. TRADITIONAL PEACEKEEPING OPERATIONS (TPKO)

1. Traditional peacekeeping operations (TPKO) are characterized by their impartial conduct, the high level of consent of the parties to the dispute and the PKF's authorization to use force only in self-defence.

They are designed to monitor and facilitate implementation of an agreement so that diplomatic negotiations can seek a comprehensive political settlement. The high level of consent and compliance of the parties allows the PKF to be lightly armed and equipped. The primary military objective in traditional peacekeeping is the impartial occupation of a buffer zone (BZ) to separate the parties. Military observer or tactical units can be used to carry out this inter-positional function. Traditional missions are usually fielded to assist in the settlement of dispute between states. The occupation and control of inter-state borders requires less interaction between the PKF and civil agencies in theatre. The military mission in traditional peacekeeping is therefore not as closely linked with the civil mission as in complex peacekeeping.

208. COMPLEX PEACEKEEPING OPERATIONS (CPKO)

1. Complex peacekeeping operations (CPKO) are characterized by their impartial conduct, the low or uncertain level of consent of the parties to the dispute and the PKF's broader authorization to use force.

These operations are often initiated after a peace accord has been signed and the parties have consented to the operation. The consent and compliance of the actors may be uneven and inconsistently observed throughout their chain of command. The PKF maintains its impartiality by applying the terms of the mandate equally to all parties. Commonly, these operations are launched in failed states or where intra-state conflict has weakened central authority and caused a humanitarian emergency.

2. The military objective of a CPKO is to stabilize the security situation. Initial operations will focus on providing sufficient security to permit the delivery of emergency humanitarian aid. Follow on activities will provide the security shield behind which international agencies and NGOs attempt to construct a capable state.

The aim of a CPK operation will not be the defeat or destruction of an enemy, but rather to encourage, coerce or compel the parties to the conflict to abide by a peace agreement or the mandate. Adequate military forces are required so that the mission has a credible and coercive combat capability. While the more robust use of force must be an option, the operation will still use the minimum force necessary to accomplish its objectives. The scope

of these missions can range from simply guaranteeing humanitarian access to full state transitional authority.

SECTION III - RELATED OPERATIONS

209. ENFORCEMENT ACTIONS

1. Enforcement actions are carried out under Chapter VII of the UN Charter. They are combat operations allowing for the use of all appropriate means necessary to achieve the political goals of the United Nations. They can precede a PSO, run concurrently or support the termination of one. An enforcement action may set the necessary conditions for the establishment of a peacekeeping mission. These operations are normally conducted by a coalition of willing states or a regional organization vice directly by the UN. The complete range of combat multipliers may not automatically be employed, but enforcement actions benefit in many cases from the parties to the dispute being clearly aware of the intervening force's capabilities, goals and objectives. The parties to the dispute then play a key role in the escalation/de-escalation of the use of force.

2. **Sanctions and Embargoes.** Sanctions and embargoes are implemented with varying degrees of military, economic and political actions. They are an attempt to pressure parties to reduce the level of hostilities in a conflict by imposing economic/trade restrictions or other limitations. Air and maritime elements are trained to execute and support these operations. Ground forces, especially when operating border checkpoints, also contribute. Close liaison may be required with customs authorities and border police.

3. **Humanitarian Intervention.** Humanitarian interventions are launched to gain humanitarian access to an at risk population when the responsible actors refuse to take action to alleviate human suffering or are incapable of doing so and where actors internal to a state are engaging in gross abuses of human rights.

Intervention is a combat operation intended to provide protection to the at risk population and aid workers by imposing stable security conditions that permit humanitarian access. These operations can be precursors to complex peacekeeping operations.

3. **Non-Combatant Evacuation Operation.** If the situation in a country or mission area is uncertain and hostile, military forces may be used to evacuate designated persons - Canadian or select other nationals- in order to ensure their safety.

5. **Extraction Operation.** If the situation in a mission area deteriorates beyond the point that a PSO can make a useful contribution, it may be withdrawn. Depending on its structure and deployment the PKF may require a combat capable force to assist in its withdrawal.

210. HUMANITARIAN OPERATION

1. Humanitarian operations involve the use of military resources to assist in the alleviation of human suffering. They may be conducted independently or during a PSO. The prime responsibility for the provision of humanitarian aid and assistance rests with specialized civilian, national, international, government or nongovernment organizations and agencies.

Military forces are often employed on humanitarian operations because of their rapid response capability, airlift assets, ability to co-ordinate and plan, unique skills and structure, and where entry/delivery points may be contested. In emergency relief, the military may participate in direct assistance, the face-to-face distribution of goods and services, and indirect assistance, one step removed from the population and involving such activities as transporting relief goods or relief personnel. Military forces can augment and complement the capabilities of humanitarian agencies.

2. The Canadian Forces Disaster Assistance Response Team (DART) has been created in order to provide medical, engineering and logistical support during humanitarian emergencies. The DART may be employed as either a stand-alone unit or within a joint task force. Two key conditions must be met before any foreign deployment: first, the DART can only operate in a permissive environment; and secondly, the DART must receive the consent of the national government of the country in which it is going to deploy or, if that government has ceased to effectively exist, then it must receive the approval of the United Nations.

SECTION IV - FUNDAMENTAL PRINCIPLES

211. GENERAL

1. Impartiality, consent, and the minimum use of force are the fundamental principles that guide military activities in peace support operations. The application of these principles requires the judgement of those responsible for the planning and execution of the PSO who will determine the weight and the importance of each principle in relation to the situation in the area of operation.

212. IMPARTIALITY

1. **The Nature of Impartiality.** From the UN's perspective, impartiality means adherence to the principles of the UN Charter and the guidance given in the Security Council mandate. An aid to understanding impartiality is to view it from two related perspectives: on the one hand as a guide to the conduct of the PKF, and on the other hand as a perception of the belligerent parties. The conduct of a PKF should always be impartial and even-handed; if force is used against a particular party, it should only be because of what that party is doing (or not doing) in relation to the mandate, rather than because of who they are. The use of force, even when applied in an even-handed and impartial manner, is unlikely to be perceived as such, especially by any party that persistently transgresses. An analogy can help to relate impartiality to the conduct of operations: the impartial status of a legal system is not compromised because it only punishes the guilty, though that may not be the perception of a persistent criminal.

2. **The Significance of Impartiality.** If impartiality is discarded or the PKF is perceived as being biased towards any of the parties to the conflict, it will have a negative effect upon their consent and make the conduct of the operation more difficult. A loss of trust and confidence by the local factions constrains the options available to the PKF. The perception of partiality and consequent loss of consent could lead to widespread non-compliance and escalation. The PKF could risk becoming a party when it is not structured or resourced to conduct combat operations.

3. Impartiality and the Conduct of Operations. PSO must be conducted impartially applying the mandate without favour or prejudice to any party. Accusations of partiality should be immediately addressed and actions taken to demonstrate and convey the impartiality of the PKF. Every effort should be made to promote the impartial status of the force.

4. Impartiality versus Neutrality. Impartiality must not be confused with neutrality. To do so limits both flexibility, and the potential to exercise initiative; it also promotes passivity and consequently limits the development of the mission. Impartiality, perhaps better described as principled impartiality, requires a degree of judgement against a set of principles, or the mandate, or both, while the notion of neutrality does not. The conduct of PSO will be impartial to the parties but never neutral in the execution of the mission.

5. Impartiality and Transparency. It is more difficult to challenge the impartial status of a mission if the parties are made aware of the operational mandate, mission, intentions and likely techniques to be used by the PKF. These place a premium on the requirement for an active information strategy, reinforced by the civil-military co-operation programme, and an effective liaison system. A failure to communicate will foster suspicion and may prevent the development of the trust and confidence upon which the long-term success of the operation depends.

213. CONSENT

1. The Nature of Consent. While there may be consent at the strategic level, (by virtue of national or party commitments to a peace agreement), at the tactical level there may be local groups who disagree violently with their leaders, and who may be hostile to the mission. This may result in non-compliance by rogue para- military elements of one or more of the parties, including (for example) attempts to restrict the freedom of movement of the PKF. In the aftermath of an inter-state conflict the degree of consent should be relatively clear cut and agreed in a peace plan by the disputing States. In the event of an intra-state conflict or civil war, the warring factions may be difficult to differentiate from the general population, making judgements concerning consent highly problematic. Consent from the warring factions may be minimal and amount to nothing more than a temporary tolerance of the operation, while the rest of the population may be desperate for intervention and assistance. Should the level of consent be uncertain, and the potential for opposition exist, it would be prudent to deploy a force capable of enforcing compliance and developing consent from the outset.

2. The Significance of Consent. The promotion of co-operation and consent is fundamental to achieving the political end-state in all PSO. Without the active co-operation and consent of the parties and the indigenous population there cannot be a self-sustaining peace. The need to promote co-operation and consent and the long-term demands of peace will constrain military operations.

3. Compliance, Justice and Consent. Compliance may already exist; if not, it may need to be encouraged by inducements and rewards or encouraged by coercion. A clear communication of the requirements of the mandate and the principles underpinning the PSO, with an explanation of the rewards for compliance and penalties for non-compliance, may serve to rationalize PSO actions, refute accusations of partiality, establish credibility and

improve consent. The enforcement of compliance may be a necessary precursor or adjunct to the promotion of co-operation and consent. Coercion is not an option for a lightly armed PK force. In the conduct of PSO to bring an end to any fighting, commanders must negotiate with the leaders engaged in the fighting. However, peace with impunity and without justice is unlikely to promote reconciliation. Thus, to create a self-sustaining peace incrementally requires that commanders not only focus their activities on those involved in the fighting but also encourage co-operation and consent from the local population.

4. **The Consequences of a General Loss of Consent and Non-Compliance.** A mission might lose consent in various ways. A belligerent faction may simply decide to remove consent and compliance unilaterally. Credibility, linked to consent, may be lost if local parties question the PKF's ability to respond to breaches of the mandate, to enforce international laws and take action to control major abuses to basic human rights. An escalation of violence, sustained opposition to the PKF and a possible loss of control within the mission area may occur with the loss of consent. In such circumstances, force protection tasks may divert the PKF from accomplishing other mission essential tasks. Consent will need to be reestablished

if the operation is to progress towards the desired end-state.

5. **The Management of Consent.** In addition to the promotion of the co-operation of the local people, much of the conduct of a PKF will be designed to manipulate the threshold of consent, in order to create more operational space and greater freedom of action. This can best be achieved by the deployment of a PKF with sufficient capability to deter hostile actions or by the judicious application of force to demonstrate and reinforce credibility. When force is used, it will be necessary to have a keen feel for the impact that actions may have, not just on local consent, but also on the consent for the operation as a whole. When general consent is in doubt, its stabilisation and promotion should be a priority task, but when it is more certain it may be possible to use more robust methods in confined areas without affecting the overall level of consent and the accomplishment of the mission. At all levels, political leverage, sanctions and the threat of credible force or its judicious use, and/or other means may be sufficient to deter or persuade the parties and individuals to consent to an operation and comply with the wishes of the authorizing body.

5. **Transmission of Consent.** Experience has shown the need for continued effort, not only to expand areas of general consent but also to transmit consent up and down a party's chain of command. For example, if a JFC has secured the agreement of a leader to a particular course of action, he should try to ensure that the terms of that agreement are promptly and accurately passed to those party members facing his subordinate commanders, thereby limiting misinterpretation and non-compliance. Liaison officers with faction HQs can help monitor the passage of orders and agreements and, if necessary, assist with their transmission.

6.

7. **Co-operative Ventures.** Consent will be further promoted if it can be shown to the parties that their status and authority will increase if they are successful in resolving their own disputes. If the people and parties can be made shareholders in the peace process, then their motivation to co-operate will be greatly increased. At the tactical level, this possibility can be pursued by creating incentive-based opportunities to co-operate together in jointly carrying out certain tasks. Such action might be risky and difficult but deserves consideration.

214. MINIMUM USE OF FORCE

1. In PSO force should always be used with restraint; only the minimum necessary to accomplish a specific task should be employed. Authoritative limits on the circumstances in which, and the ways and means by which, force may be used may be established in the mandate as well as by international law, domestic law of the troop contributors and, in certain circumstances, Host Nation law. They will be reflected in the approved ROE. The mission's military units must be capable of defending themselves, other mission components and the mandate.

2. **The Consequences of Using Force.** The consequences of using force reach far beyond the immediate tactical situation. ROE are authorizations to use force but the circumstances in each case will determine whether force as authorized by ROE will be used. Political considerations and the need to work with a wide range of civilian agencies will require that all military actions, and in particular the use of force, are restrained and balanced against the long-term requirements of the mission. The use of force may have an effect upon military activities and those of the other agencies in theatre.

3. **Management of the Consequences.** The management of the consequences from the use of force and the achievement of objectives is one of the most important considerations with which the JFC, together with the SRSG or HOM must deal. It affects every aspect of the mission and requires continual review to balance security and mission accomplishment. The JFC should make the final determination regarding force capability requirements after reviewing the mandate, situation and operational constraints.

4. **The Application of Force.** When used, force should be precise, appropriate, proportionate and designed to resolve and defuse a crisis and prevent further escalation. Collateral damage should be minimised and reasonable measures taken to avoid civilian casualties. Options other than the use of force should be considered and used if possible and appropriate. Only the minimum force necessary should be used but this does not exclude the use of force sufficient to overwhelm, should it be necessary to do so.

5. **Consent and the Use of Force.** In cases of clear breaches of the mandate, the flaunting of international law and the abuse of human rights, the use of force, if authorized by the ROE, may serve to enhance the credibility of the force and the consent for the operation nationally and internationally. It may be that force loses local consent but if this can be isolated, wider consent may be promoted. In certain circumstances, consent may serve to marginalize opposition and render it vulnerable to the use of force. If general consent for the operation can be promoted to such a degree that it reduces armed opposition to the status of maverick banditry, then the use of force, which is within the prescribed limits of the ROE, may further enhance consent. In such circumstances consent can thus facilitate, not hinder, the use of force.

6. **The Use of Force and Self-Defence.** Military forces should not confuse such wider authorization to use force as may be contained in ROE with the inherent right to use force in self-defence. The meaning of self-defence for these purposes is given in Use of Force, B-GG-005-004/AF-005. The sensitive issue for PKF is whether to intervene in response to human rights abuses directed at civilians 'on the ground'. The legal permission to do so should be contained in the authorized ROE. The rules of engagement must be formulated to support the

operational concept and the force structure so that PKF are not placed in circumstances beyond their capability to respond.

Biografija

Dragan Božović

Tabačina bb, 85330 Kotor, Crna Gora

Kontakt e-mail: dd.bozovic@yahoo.com

Rođen je 6. avgusta 1960. godine u Kotoru, Crna Gora.

Diplomirao je na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, na međunarodno-političkom smjeru, 1983.godine.

Na Fakultetu političkih nauka magistrirao je 1994.godine na temi „Komunikaciona teorija Karla V. Dojča i međunarodni odnosi“.

Radio kao profesor sociologije u Gimnaziji u Kotoru, menadžer u likovnoj galeriji „Anima art galerija“ u Kotoru, menadžer za zaštitu životne sredine u kompaniji „Visan“ u Zemunu, regionalni menadžer i menadžer ljudskih resursa u kompaniji „Alter Modus“ u Podgorici.

Bio je jedan od osnivača i generalni sekretar Udruženja za istraživanje spoljne politike iz Kotora.

*Objavio je sljedeće naučne i stručne radove: 1. referat „Koncept regionalnog konfliktnog podsistema - prema kvantitativnom pristupu“, izlaganje na naučnom skupu „Crna Gora i savremena diplomatija“, Kotor, 27.06.1998.god; 2. Diplomacija na više kolosjeka, časopis Udruženja za istraživanje spoljne politike *Foreign Policy Review*, br.2 1998.; 3. Ideološki zaokret u kanadskoj politici bezbjednosti - Harperov konzervativizam, (str. 559-572) *Kultura polisa*, br.29 (2016); 4. Agenda ljudske bezbjednosti - idejna osnova i razvoj u okviru kanadske spoljne politike, *Pravo - teorija i praksa*, br.1 (2016). 5. Teorija i politika liberalnog internacionalizma u 90-tim godinama i pojam humanitarne intervencije, *Kultura polisa*, br. 30 (2016).*